

Philosophiae Doctores

Beretzky Ágnes

Scotus Viator és
Macartney Elemér:
Magyarország-kép változó
előjelekkel (1905–1945)

AKADÉMIAI KIADÓ
BUDAPEST

Philosophiae Doctores

A sorozatban megjelent kötetek listája a kötet végén található

Beretzky Ágnes

**Scotus Viator és Macartney Elemér:
Magyarország-kép
változó előjelekkel (1905–1945)**

AKADÉMIAI KIADÓ, BUDAPEST

Kiadja az Akadémiai Kiadó,
az 1795-ben alapított
Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülésének tagja
1117 Budapest, Prielle Kornélia u. 19.
www.akkrt.hu

Első magyar nyelvű kiadás: 2005

© Beretzky Ágnes, 2005

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás, a nyilvános előadás,
a rádió- és televízióadás, valamint a fordítás jogát,
az egyes fejezeteket illetően is.

Csanádnak

TARTALOM

Köszönetnyilvánítás.....	9
Bevezetés	11
I. Előzmények: R. W. Seton-Watson és Magyarország (1906–1920).....	15
1. Seton-Watson és az alkotmányválság (1905–1906).....	15
2. A Magyarország-kép megromlása (1907–1908).....	17
3. A trializmus koncepciója (1909–1914)	26
4. A Monarchia felosztása felé (1914–1918)	28
5. Seton-Watson és a trianoni békeszerződés (1918–1920).....	35
II. Magyarország-kép Nagy-Britanniában Seton-Watson és Macartney műveiben a trianoni békeszerződéstől a nagy gazdasági világválságig terjedő időszakban (1920–1929)	45
1. Seton-Watson és a Foreign Office ellentéte Magyarország megítélésében	45
2. Seton-Watson és az új kelet-közép-európai rend ellentmondásai	50
3. Seton-Watson és a magyar revízió: egy platformon a Foreign Office-szal.....	54
4. Seton-Watson és a magyar kisebbség.....	58
5. Seton-Watson és Macartney: hasonlóságok és különbségek az 1920–1929 közötti Magyarország megítélésében	61
III. Magyarország megítélése a gazdasági világválságtól Hitler hatalomra jutásáig (1929–1933)	67
1. A kelet-közép-európai gazdasági együttműködés megfontolásának időszaka: Seton-Watson és a Foreign Office (1929–1932).....	67
2. A hivatalos brit revízióbarát álláspont felülkerekedése: Seton-Watson és Macartney reakciói (1932–1934)	69
3. Történelem és propaganda Seton-Watson műveiben: <i>A románok története</i> (1934)	76
4. Macartney <i>Magyarországa</i> (1934)	80
IV. A megbékéltetési politika felülkerekedése és kudarca Nagy-Britanniában (1934–1939. március).....	87
1. „Oppose or appease?” A brit külpolitika orientációs zavara (1934–1937) és a magyar revízió.....	87
2. A megbékéltetési politika felülkerekedése: Macartney „Magyarország és utódállamai” (<i>Hungary and Her Successors</i>) című könyve (1937).....	89

3. Az Anchlusstól Münchenig: 1938. március–szeptember.....	98
4. Münchentől az első bécsi döntésig: Seton-Watson és Macartney szakítása	100
5. Kárpátalja visszacsatolása és a megbékéltetési politika vége	104
V. A revízió kiteljesítése és sodródás a háború felé: Magyarország megítélése Kárpátalja visszacsatolásától a brit hadüzenetig terjedő időszakban (1939. április–1941. december)	107
1. A második világháború kitörése és a Külügyi Kutató- és Sajtószolgálat megalakulása: Seton-Watson és Macartney a Foreign Office szolgálatában....	108
2. A második bécsi döntés és megítélése.....	110
3. A háború küszöbén: csatlakozás a háromhatalmi egyezményhez, majd a Jugoszlávia és a Szovjetunió elleni hadjáratához.....	113
VI. Hadiállapotban: béketervek és kudarcuk (1942–1946)	117
1. Javaslatok Kelet-Közép-Európa konföderációs átszervezésére	117
2. Seton-Watson és Macartney javaslatai Magyarország leendő határaitra	120
3. Macartney BBC-adásai: hallgatóság és kritikusok	122
4. A brit béketervezés kudarca: a Pax Sovietica előszobájában	126
Kitekintés: Seton-Watson és Macartney 1945–1946 utáni tevékenysége	129
Felhasznált irodalom.....	133

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

(Első) könyvet írni hosszú, küzdelmes vállalkozás. Munkám elkészült, s én külön köszönettel tartozom Péter László professzornak, aki nemcsak a téma megszületésénél volt jelen, hanem mindvégig támogatót Seton-Watson és Macartney nézetrendszerének és kapcsolatának feltárásában. Ugyancsak köszönet illeti Jeszenszky Géza, Frank Tibor, Romics Ignác és Pritz Pál professzorokat, Lojkó Miklóst és Zeidler Miklóst építő kritikájukért. Nem szabad megfeledkezni Robert és Valeria de Newtown, Vedres Balázs és az oxfordi All Saints Convent lakóinak segítségéről sem, s legeslegfőképpen családom támogató szeretetéről.

Budapest, 2005. március 5.

Berezky Ágnes

BEVEZETÉS

A brit történész nagyság, Arnold Toynbee *Acquaintances* című könyvében írja, hogy a 20. század minden angol történészgenerációja kitermelte a maga magyar-szakértőjét: a századelő magyarellenes Seton-Watsonját a második világháború előestéjén a velünk rokonszenvező Macartney váltotta fel, hogy azután a hetvenes-nyolcvanas években újra forduljon a kocka A. J. P. Taylor személyében.

Ez a magyar szakirodalomban is gyakorta fellelhető szembeállítás a „perfid Scotus Viatorról” és a „magyarbarát Macartney Elemérről” azonban két szempontból is pontosításra szorul. Egyrészt sokkal több köti össze őket, mint gondolnánk. Például „kisebbségi” létük, a lírához való vonzódásuk és tanulmányaik is. Seton-Watson William Livingstone Watson és Elisabeth Lindsay Seton első és egyetlen gyermekeként 1879. augusztus 20-án született Londonban, s a családi háttér több szempontból is meghatározta pályáját. Az apa egy skóciai cég sikeres üzletemberként jelentős vagyonra tett szert, ami sokáig stabil hátteret biztosított fia német- és olaszországi utazásaihoz és történelmi–politikai tanulmányaihoz. Anyai ágon Seton számára – családja és közeli barátai csak így hívták – a skót származás bizonyult döntő jelentőségűnek: Seton-Watson rendszeresen kijavította az őt angolnak tituláló idegent, és pályája is a romantikus hazaszeretettől áthatott „Mindörökké Skócia!” (*Scotland Forever!*) című kötettel indult.¹

A Seton-Watsonnál tizenhat évvel fiatalabb Macartney 1895. január 24-én látta meg a napvilágot egy északír származású ügyvéd, Carlile Henry Hayes Macartney és Louisa Gardiner második fiúgyermekeként. Magát élete végéig írnek tartotta. (1977-es előadásában megpendítette: nem árt tudni, hogy a magyarokkal köztudottan nem rokonszenvező brit nagykövet, Geoffrey Knox „kemény skót”, míg utódja, a magyarbarát O’Malley ír.) Ő is próbálkozott a verseléssel. Húsz évesen megjelent kötete azonban már szakított a tizenkilencedik századi romantikus toposzokkal: inkább a preraffaeliták nyugalma és konstruktivitása hatja át.²

Mindezekon túl Seton-Watson és Macartney Oxford és Cambridge angol elitiskoláiban szocializálódtak, ahol a skót ifjú kezdetben az itáliai reneszánsz, Macartney pedig a görög irodalom tanulmányozásában jeleskedett, majd kiváló tanáraik irányították figyelmüket a történelemre, azon belül Kelet-Közép-Európa problémáira. A „történelmi megközelítés” nélkülözhetetlenségét vallották, azaz, hogy a térség jelene érthetetlen a múlt feltárása nél-

¹ Seton-Watson családi háttérééről részletesen lásd a fiai, Hugh and Christopher [H. and C.] Seton-Watson által írott kitűnő életrajzot: *The Making of a New Europe, Robert W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary*. London, 1981, 1–7.

² Macartney indulásáról lásd a róla mind ez idáig – éppen Hugh Seton-Watson tollából – megjelent egyetlen méltatást Carlile Aylmer Macartney. *From the Proceedings of the British Academy, London, Vol. LXVII. (1981)*, Oxford, 1983. Lírájáról részletesebben lásd Miskolczi Ambrus: Barát vagy ellenség? Scotus Viator és Macartney Elemér. Két vélemény Erdélyről, Magyarországról és Romániáról. In: *Holmi, 1994/10, 1510*.

kül. Seton-Watson később ellenkező előjellel is használta e módszert. A múlthoz a jelen adja meg a kulcsot, vallotta, s előszeretettel alkalmazta az első világháború után íródott történeti munkáiban.

A fenti magyarbarát–magyarellenes beállítást másrészt azért sem teljesen helyes, mert – Magyarországra érkezvén – a két történész első benyomásai éppen az ellenkező táborba sorolták őket. Seton-Watson ugyanis – mint látni fogjuk – „a magyarok nagy barátjaként” érkezett a „tündérország” fővárosába 1906 tavaszán, Macartney pedig visszaemlékezéseiben hosszasan ecsetelte kiábrándultságát, amikor 1919 zűrzavaros őszen Budapestre látogatott. Kétségtelen, hogy Seton-Watson a magyar uralkodói elitből – cseh, szlovák és román barátai segítségével – fokozatosan kiábrándulva a Monarchia nemzetiségpolitikájának, majd a Horthy-rendszernek a fő bírálója lett. Eközben a nemzetiségekhez mind közelebb került, s rokonszenve az 1920 után megalakult utódállamaikra is kiterjedt. Ám a két világháború közötti Magyarország társadalmi-politikai berendezkedését Macartney is komoly kritikával illette, de ő a kisantant államok antidemokratikus vonásait sem kímélte. A kettejük közti markáns különbség csak a nagy gazdasági világválság után vált fokozatosan nyilvánvalóvá, s nem is annyira Magyarország, hanem sokkal inkább az 1918–19-ben életre hívott és megerősített környező államok megítélésében, valamint – nem kis részben – eltérő fogalmi rendszerükben keresendő. Azonban ne siessünk ennyire előre! Ahhoz, hogy kettejük több évtizedes, gyakran konfliktusokkal teli szakmai kapcsolatát is megértjük, elengedhetetlen felvázolni Seton-Watson 1920-ig folytatott tevékenységét. Seton-Watson ugyanis már 1908-ban a magyarkérdés elismert szaktekintélye, híres könyve, a *Racial Problems in Hungary* pedig a karácsonyi könyvpiac egyik bestsellere volt, amikor a nála tizenhat évvel fiatalabb Macartney még az általános iskola padját koptatva arról álmodozott, hogy egyszer majd eljut Magyarországra...

Az önismeret a nagyhatalmaknak is kötelező, kisebb vagy közepes nemzetek számára pedig parancsoló szükségszerűség. Nem nélkülözhető eleme egy népről, országról külföldön kialakított kép üzenetének helyes dekódolása. Mivel Nagy-Britannia a vizsgált időszak végéig nemcsak európai, hanem világhatalmi státussal bírt, elengedhetetlennek bizonyult (volna) a Londonban Magyarországról alkotott változó előjelű és fontosságú kép és az azt befolyásolni bíró személyek és műveik ismerete. Az önkritika teljes elutasításának jegyében azonban Seton-Watson egyetlenegy könyve sem jelent meg magyarul, miközben azok – mint látni fogjuk – alapvetően befolyásolták a korabeli politikai gondolkodást, sőt nem egy közülük a brit, amerikai és a kelet-közép-európai országok könyvtáraiban a Magyarország történetéről ma is rendelkezésre álló kézikönyvek sorába tartozik.

Macartney-val alig jobb a helyzet. Bár művei lényegesen kedvezőbb képet festenek rólunk, mégis csak kettőt publikáltak – a „társadalmi tilalomfák utasításai szerinti”³ – magyar fordításban. A ködképek elterjedéséhez pedig mi sem járul(t) hozzá jobban, mint az önkényes interpretációk. Csak remélni tudjuk, hogy e két jeles történész tevékenységének és gondolatrendszerének bemutatásával hozzájárulunk a Nagy-Britanniában az 1905 és 1945 közötti Magyarországról alkotott kép e jelentős szegmensének további pontosításához.

A teljességre törekedve – a két történész publikációin túl – e disszertáció feldolgozza Seton-Watsonnak a Londoni Egyetem Szláv- és Kelet-Európa Tanszékén, és Macartney-

³ Péter László kifejezése. In: uő: *Az Elbától keletre*. Budapest, 1998, 112.

nek az oxfordi Bodleian Libraryben fellelhető hagyatékait, valamint a readingi BBC-archívumban őrzött Macartney-féle magyar adásokat is, melyeket egy rövid kutatói ösztöndíj keretében 1999-ben, majd 2001-ben volt módom tanulmányozni. Ugyancsak ekkor jutottam el a Brit Levéltárba, a Public Records Office-ba, ahol betekintést nyerhettem a két történeoszt érintő diplomáciai iratokba is, s röviddel ezután az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában is folytattam kutatásokat. Munkám merít a kor legrelevánsabb brit sajtótermékeiből is: a *Spectator* 1906-os, a *New Europe* 1916–19-es és a *Times*, az *International Affairs*, a *Slavonic (and East-European) Review* 1919–1945 közötti teljes évfolyamait feldolgozza, valamint magyar viszonylatban – többek között – a *Budapesti*, a *Külügyi* és a *Magyar Szemle*, a *Hungarian Quarterly* és a *Nouvelle Revue de Hongrie* vonatkozó számait is.

A téma – elsősorban magyarországi – másodlagos irodalma az utóbbi időben örvendően növekszik. Péter László, Jeszenszky Géza, Frank Tibor, Lojkó Miklós, Arday Lajos, Bán D. András, valamint Miskolczy Ambrus kiváló tanulmányai azonban eddig elsősorban Seton-Watson, s kis részben Macartney tevékenysége és gondolatrendszere csupán egy-egy részterületét vizsgálták. E disszertáció – beépítve a fent idézett kutatók eredményeit – most a teljes életművek brit–magyar kapcsolatokba ágyazott összehasonlító elemzésére tesz kísérletet.

I. ELŐZMÉNYEK: R. W. SETON-WATSON ÉS MAGYARORSZÁG (1906–1920)

1905 őszen Bécsbe érkezvén Seton-Watson ugyanazt a konvencionálisnak számító csodálatot osztotta „Kossuth Lajos nemzete” iránt, amely akkoriban a britek jelentős részében élt.¹ A magyar népet úgy jellemezte, mint amely „nagy áldozatokat hozott a szabadságért, és nyilvánvalóan szoros szálak fűzik Angliához”.² Magyarul is tanulni kezdett. Vonzódásának csúcsa az az általa összeállított genealógiai táblázat, amely Seton őseit egy skót királyra, sőt II. András magyar királyon keresztül egészen Árpádig vezette vissza.³

1. Seton-Watson és az alkotmányválság (1905–1906)

Az 1903 tavaszán kibontakozó alkotmányválság Seton-Watson magyarbarát érzelmeinek első próbáját jelentette. A közös hadügyminisztérium már évek óta sürgette a hadsereg létszámának emelését, a magyar képviselőházban a függetlenségi párti obstruáló kisebbség pedig „cserébe” a nemzeti hadsereg reformját, mindenekelőtt a magyar vezényleti és szolgálati nyelvenk a magyarországi ezredekbe való bevezetését követelte. Ferenc József azonban ragaszkodott hadserege szervezeti egységéhez és ahhoz, hogy a dualista rendszer a korona és a nemzet jogainak olyan felosztásában maradjon fenn, ahogy azt 1867 óta évtizedekig értelmezték.⁴

A „Scotus Viator” aláírással 1906. január 27-én a *Spectator*-ban megjelent levelében Seton-Watson komoly kritikával illeti a Fejérváry-kormányt, amely az általános választójog ígéretével próbálja maga mellé állítani a tömegeket. A koalíció vezetői ugyanis szerte „szinte az egész nemzet támogatására számíthatnak”⁵.

Seton-Watson koalícióbarátsága tovább erősödött a parlamentnek katonai segédlettel történő február 19-i feloszlata után, amelyet „a lehető legszerencsétlenebb”⁶ lépésnek tartott. „Az Ausgleich és a hozzá hasonló történelmi okmányok csak addig tekinthetők véglegesnek – érvelt –, amíg azok kielégítik az illető nemzetek igényeit. Mivel Magyarország természetes fejlődése során kinőtt ezen keretekből, ezért a revízió szükségszerű.”⁷

¹ Jeszenszky Géza: A „Vándorló Skót” és Magyarország. *História*, 1982/4–5, 26.

² '[...] which had made great sacrifices for the cause of liberty and had also traditional links with Britain'. Seton-Watson, Hugh: 'Robert William Seton-Watson and the Trianon Settlement', in K. Király, Béla – Pastor, Peter – Sanders, Ivan (szerk.): *War and Society in East-Central Europe, Essays on World War I: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon*. New York, 1982, 4.

³ Péter László: Scotus Viator és a magyar kérdés az első világháború előtt, in: Saáry Éva – Steinmann Judit (szerk.): *Gesta Hungarorum III*. Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör, Zürich, 1990, 79.

⁴ Péter: Scotus Viator... 55.

⁵ '[...] can count upon the almost unanimous support of the nation.' *The Spectator*, 1906/1, 146.

⁶ 'most unfortunate'. Uo. 327.

⁷ Jeszenszky Géza: *Az elveszett presztíz, Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894–1918)*. Budapest, 1986, 187.

Seton-Watson következetes koalíció melletti kiállása szinte egyedülállónak számított a brit közvéleményben, sőt éppen Seton-Watson magyarbarátságának csúcspontjára következett be Magyarország angliai presztízsvesztése. A Monarchiának mint nagyhatalomnak fennállását Angliában, sőt szerte Nyugat-Európában ugyanis emberemlékezet óta a hatalmi egyensúly sarkkövének tekintették. Ausztria-Magyarországban védőbástyát láttak az orosz terjeszkedéssel, a pánszláv mozgalmakkal és a bismarcki Németország rohamosan növekvő hatalmával szemben. Nyilvánvaló volt, hogy ezt a hármas küldetést csak egy belsőleg szilárd Monarchia tudja betölteni. A századfordulón még a belső problémákkal küzdő, föderális, klerikális, szocialista és antiszemita mozgalmaktól meggyöngyült Ausztria helyett Magyarországot tekintették a Monarchia tartóoszlopának, dicsérték gyors gazdasági fejlődéséért, alkotmányos szabadságszeretetéért, szilárd parlamenti kormányzatáért. Mivel a magyarok „jól ültek a nyeregben”, megnőtt a tekintélyük a Monarchiában.⁸

Ez a kedvező kép lassan töredezett szét. A folyamatot éppen az 1903 tavaszán a parlamentben kibontakozó hadseregválság indította el, amelyet a magyar politikának az európai hatalmi egyensúly fenntartásában tulajdonított szerepe miatt a londoni sajtóban részletesen elemeztek.⁹

A periodikus sajtó, a század elején a legfontosabb információ-hordozónak számított, mind az információ mennyiségét, mind minőségét és hatását tekintve. A vezető napilapok már a századfordulón rendelkeztek állandó ausztria-magyarországi tudósítóval, mégis a legfontosabbnak a *Times* bécsi levelezőjét tekintették. Ezt a posztot 1892-től a kortársai által szerénynek és visszahúzódnak leírt William Lavino töltötte be, aki igen sokat tett a kedvező Magyarország-kép fenntartásáért. Az 1902-es év döntő változásokat ígért: Lavinót egy a hivatására büszke, saját politikai küldetésében bízó, radikalizmusba hajló liberalizmusa ellenére a brit világhatalmat önzetlenül szolgáló újságíró váltotta fel. A „kora legnagyobb hírvadászának” tartott Henry Wickham Steed elődjétől gyökeresen eltérő munkamódszert tett magáévá. A Monarchia vidékeit járó világfi közvetlen kapcsolatba került a nemzetiségi politikusokkal, így első kézből szerzett információkkal rendelkezett.¹⁰

Az új tudósító határozott politikai elképzelésekkel érkezett Bécsbe. Steed németellenes volt: az európai hatalmi egyensúly, azaz a béke fenntartását, valamint Anglia tengerentúli hatalmi pozícióit elsősorban Németország nagyhatalmi törekvéseitől féltette. Úgy képzelte, hogy a hivatalos német külpolitika tulajdonképpen a pángermán terv valóra váltását tűzte ki célul, ezzel pedig mindenekelőtt a Habsburg Monarchia fennállását kérdőjelezte meg. Tehát Steed külpolitikai koncepciójából belpolitikailag a 67-es kiegyezésen alapuló és a magyar szupremáciát biztosító dualista rendszer védelme, valamint a szláv föderalista, az osztrák klerikális és a 67-es kiegyezés revízióját követelő magyar ellenzéki 48-as törekvések elítélése következett.¹¹

Láttuk, hogy Seton-Watson nem tette magáévá ezeket az érveket. Koalícióbarát véleményét még a Steeddel való megismerkedése (1905 végén) és barátsága sem tudta megintni. A „skót vándor” pálfordulására egészen más körülmények között került sor.

⁸ Péter: Scotus Viator és a magyar kérdés, 52.

⁹ Uo. 55.

¹⁰ Jeszenszky: Az elveszett... 61.

¹¹ Péter: i. m. 56.

2. A Magyarország-kép megromlása (1907–1908)

Seton-Watson 1906 májusának elején a „magyarok nagy barátjaként”¹² érkezett Magyarországra az alkotmányválság után kialakult helyzet közelebbi tanulmányozására: „ahogy alkonyattájt elértük Budapestet – írta naplójába –, a budai hegyeken áttörő fény látványa megidézte a tündérszágot”.¹³ Érkezése éppen a Wekerle-kormány kinevezésével esett egybe, amelytől a nyugat-európai sajtó azt várta, hogy a Monarchia erősödése érdekében választójogi reformmal legalább részben elégtételt adjon a válság alatt megerősödött nemzeti- és szocialista igényeket.¹⁴

Első beszélgetését Apponyi Alberttel, „a hadsereghez fűződő nemzeti követelések apostolával”¹⁵ folytatta. Seton-Watson kérdésére, miszerint nem volna-e célszerű bizonyos mértékű önkormányzatot biztosítani a nemzetiségeknek, a gróf az „egy politikai nemzet” koncepciójával reagált: „Horvátország [...] egy megkülönböztető jogokkal bíró nemzet [...], de Magyarország többi részén csak egy nemzet létezik az államban, és ez a magyar.”¹⁶

Sokkal elfogultabbnak bizonyult Láng Lajos professzor, a Széll-kormány volt kereskedelmi minisztere. A nemzetiségekről folytatott beszélgetés végén a kérdésre, hogy meddig fogják folytatni a magyarosítást, így válaszolt: „Addig, amíg egy szlovák sem marad.” Hasonlóan szűklátókörűen nyilatkozott Esterházy Sándor, a kassai Jogakadémia nyugdíjba vonult igazgatója, aki az érdeklődő Seton-Watsonnak nyíltan bevallotta, hogy szerinte a magyarok legfőbb célja egy „erős, központosított nemzeti állam” létrehozása.¹⁷

A „skót vándornak” tehát már magyarországi látogatása első heteiben csalódnia kellett. A magyar közélet vezető személyiségeivel folytatott beszélgetések egyike sem váltotta be a hozzájuk fűzött reményeit. Kétnapi városnézés után Erdélybe indult, ahol – életében először – személyes kapcsolatba került a magyarországi nemzetiségek képviselőivel: a nagyszebeni szászok részletesen beszámoltak neki helyzetükről, Balázsfalván pedig román vezetőkkel, többek között Vasile Goldisszal, a Román Nemzeti Párt vezetőjével is találkozott, akivel „a legtanulságosabb” beszélgetést folytatta. „Goldis felkapott egy magyar törvénytárat és részletesen elmagyarázta, hogyan forgatták ki és hamisították meg a magyarok az 1868-as nemzeti törvényt.” Seton-Watson később sikerrel használta ugyanezt a módszert a magyarokkal folytatott viták során.¹⁸

Ugyancsak tanulságos volt 1906 júniusának végén, Bécsbe való visszatérése után Anton Štefánek szlovák újságíróval folytatott beszélgetése. Ez a találkozás egy életre szóló barátság nyitányát jelentettem, és rádöbbenette – írta később naplójában –, hogy

¹² 'the great partisan of the Magyars'. Harry Hanak: *Great-Britain and Austria-Hungary During the First World War*. London, 1962, 23.

¹³ '[...] arrived in Budapest towards dusk, when all the hills of Buda were breaking into specks of light creating an impression of fairyland.' H. and C. Seton-Watson: i. m. 31.

¹⁴ Péter: i. m. 93.

¹⁵ Péter: Scotus Viator... 53.

¹⁶ 'Croatia [...] is a nation with its own distinctive rights [...] but in the rest of Hungary there is only one nation in the state, namely the Hungarian.' H. and C. Seton-Watson: *The Making...* 33.

¹⁷ '[...] until there is not a slovak left.' 'A strong, unified, national state is an essential aim.' Uo. 33–34.

¹⁸ Arday Lajos: *Térkép csata után, Magyarország a brit külpolitikában (1918–1919)*. Budapest, 1990, 114–115.

mennyire figyelmen kívül hagyta a nemzetiségi kérdés „szlovák aspektusát”¹⁹, és egy felvidéki utazás tervét érlelte meg.

Magyarországon tett látogatásának tapasztalatai Seton-Watson érdeklődését egyre inkább az eddig mellőzött nemzetiségi és az ezzel összefüggő választójogi kérdés felé terelték, amit jól tükröz két írása, amelyeket a *Spectator* szerkesztőségi cikként közölt. Bár a magyaroknak a nemzetiségekkel szembeni hajthatatlan magatartását kritikával illeti, 1906. szeptemberi cikkét még a tanácsadó szerepében zárja: „A magyarok felhasználhatják Bécsset a nemzetiségek ellen, vagy fordítva, de nem szállhatnak szembe mindkettővel egyidejűleg. Éppen ezért a nemzetiségi és a választójogi kérdés Magyarország jövőjének kulcsa.”²⁰

Erről a „tanácsadó” posztról való elmozdulás mindössze három héttel az első írás után megjelent „Magyarország választóúton” című cikkben tetten érhető, amely az új politikai állásfoglalás első megfogalmazásának tekinthető. Seton-Watson elejtette a perszonálunió programját, és a 1867-es kiegyezésen nyugvó dualista rendszernek lett meggyőződéses híve. Emellett központi szerephez jutott szemléletében Magyarország elnyomott nemzeti- ségeinek és a magyar szupremáciának a kérdése.²¹ Cikke végén figyelmezteti a magyarokat: „A liberális elvek alapjára kell helyezkedniük, [...] hogy olyan Magyarországot teremtsenek, amelyet különféle nemzetiségek egyesülése forraszt össze. [...] Ha azonban nem hajlandók meghozni a szükséges áldozatot, a végső kimenetel csak katasztrófa és anarchia lehet.”²²

A fenti két cikket Seton-Watson skóciai otthonában írta, ahová még a nyáron hazautazott, majd az őszt és telet a Monarchia történelmének, valamint a magyar politikának tanulmányozásával töltötte: megvizsgálta a törvényeket, a hivatalos statisztikát majd egybevetette a sajtóanyaggal. E téli stúdiumok jelentősége kettős: végképp meggyőzték arról, hogy a koalíció programja, a perszonális unió Magyarországra és Európára nézve egyaránt veszélyes, így a 48-as alapról 67-es alapra helyezték, valamint figyelmét még fokozottabban a nemzetiségi kérdésre irányították, és ezzel elősegítették, hogy a nyílt fellépést vállalja. Ő azonban mindezek előtt fontosnak tartotta, hogy a problémát a helyszínen alaposan tanulmányozza. Ekkor kapóra jött a szlovák Stefaneknek a két *Spectator*-cikkre reagáló, érdeklődő levele. Seton-Watson második, 1907 tavaszán esedékes magyarországi látogatását már az ő segítségével készítette elő. Az utazás előestéjén látott napvilágot a részben a *Spectator*-ban már megjelent cikkekből szerkesztett első politikai tárgyú könyve.

Az Ausztria-Magyarország jövője és a nagyhatalmak magatartása (*The Future of Austria-Hungary and the Attitude of the Great Powers*) című munka alap gondolata, hogy a Monarchiát mint az „európai egyensúly sarkkövét”²³ fenn kell tartani, ami maga után

¹⁹ '[...] the Slovak aspect'. H. and C. Seton-Watson: *The Making...* 40.

²⁰ 'The Magyars can use Vienna against the nationalities, or the nationalities against Vienna; they cannot resist them both together. Thus the two problems of the franchise and the nationalities supply the key to the future of Hungary.' *The Spectator*, 1906/2, 428.

²¹ Jeszenszky: *Az elveszett...* 214.

²² 'They must base their action on liberal principles, and [...] secure a Hungary united by the amalgamation of the various races [...]. If, on the other hand, they [...] refuse the necessary sacrifices, [...] nothing but evil and anarchy can be the ultimate result.' *The Spectator*, 1906/2, 568.

²³ '[...] the pivot of balance of power in Europe'. Robert William [R. W.] Seton-Watson: *The Future of Austria-Hungary and the Attitude of the Great Powers*. London, 1907, 2.

vonja a magyar 48-as párt függetlenségi törekvéseinek elvetését. A szerző komoly kritikával illeti a magyar nemzetiségpolitikát is: a jogsértések helyett inkább a központi parlament érintetlenül hagyásával önkormányzatot kellene biztosítani a különböző nemzetiségeknek, hiszen csak így lehetséges, hogy Ausztria–Magyarország megállítsa a pánszlávizmus térhódítását. Az „osztrák kérdés” kulcsa tehát a magyarországi nemzetiségi probléma megoldása. Ezért is bír különös jelentőséggel Seton-Watson újabb látogatása.

1907 tavaszán már formálisan is a *Spectator* tudósítójaként, a szlovák kérdés helyszíni tanulmányozására Seton-Watson a Felvidékre utazott, s ekkor került érzelmileg is közel az őt a skót felföld lakóira emlékeztető szlovák néphez.²⁴ Megismerkedett a szlovák népművészet világával, s bár tudta, hogy hasonló dolgok léteznek a románoknál, délszlávoknál és a magyaroknál is, „élete végéig úgy érezte, hogy az összes megismert nemzet közül a szlovák rendelkezik a legmélyebb és legromlatlanabb szépérzéssel”.²⁵

A magyar politikusok, többek között Chudovszky Géza, rózsashegyi ügyész²⁶ és Concha Győző, a budapesti államtudományi egyetem professzora azonban csak tovább rontották Seton-Watsonban a magyar politikáról kialakított képet. „A magyarokkal folytatott beszélgetéseimre – írta később – az volt a legjellemzőbb, hogy homályos és konkrétumokat nélkülöző kijelentésekkel próbálták meg elrejteni előlem az igazságot, azért, hogy megőrizték kiváltságos helyzetüket [...]”²⁷ Különösen érdekes Seton-Watson naplójegyzete a Concha Győzővel folytatott beszélgetésről, akit mint az alkotmányjog szakértőjét ajánlották figyelmébe. Amikor a történész-publicista kifejtette, hogy az 1868-as nemzeti törvény szerint az államnak kötelessége lett volna középiskolákat felállítani nemzeti többségű területeken, Concha tiltakozott. „Erre bátran elővettem zsebemből a törvényt – idézte fel a történeteket Seton-Watson – és odalapoztam a 18. paragrafus 12. sorához, amely az alap- és középfokú oktatásról szólt. Ő végigolvasta, majd elismerte, hogy igazam volt, és hogy *elfelejtette*(!) ezt a kitétel.”²⁸

Az 1907-es év a „fordulat” éve volt. Mind jobban megmutatkozott, hogy a magyar kormány nem siet beváltani egyetlen pontból, az általános választójog bevezetéséből álló programját, viszont olyan törvényeket hoz (Lex Apponyi), amelyek szembefordítják vele a lakosság jelentős részét. Az intézkedések nemzetiségeket sértő elemeit kiemelve Seton-Watson sajtókampányt indított a *Spectatorban* a „reakciós” magyar kormány ellen.

Az 1907. októberi csernovai vérengzés²⁹ csak tovább fokozta Seton-Watsonnak a magyar politika iránti ellenszenvét. Az esetet tárgyaló „leleplező” pamfletje 1908 elején je-

²⁴ Jeszenszky Géza: A vándorló skót és Magyarország. *História*, 1982/4–5, 27.

²⁵ Hugh and Christopher Seton-Watson: i. m. 55. 'He always maintained that of all the nations he had known the Slovaks had the most profound and unspoiled sense of beauty [...]'

²⁶ 1907-ben annak a bíróságnak az elnöke, amely elítélte Hlinkát a csernovai perben.

²⁷ 'The most striking feature of all my conversations is that the Magyars try to keep back the truth from me by making vague and general admissions to save their central position.' H. and C. Seton-Watson: *The Making...* 49.

²⁸ 'I then boldly produced the Law from my pocket and turned to paragraph 18 line 12 on elementary and secondary education. He read through and then admitted that I was right and that he had *forgotten that point*.' Hugh and Christopher Seton-Watson: i. m. 49.

²⁹ 1907. október 27-én a Liptó megyei Csernovára templomfelszentelésre egy csendőrijárőr védelme alatt érkező három katolikus papot és a szolgabírókat a falu határában annak egész lakossága feltartóztatta. A csernovaiakat azt követelték, hogy templomukat a politikai szereplése miatt felfüggesztett és bebörtönzött volt plébánosuk, Andrej Hlinka szentelje fel. A csendőrök a kövekkel dobáló tömegbe lőttek. Tizenötén meghaltak. A csendőröket felmentették, míg a bíróság egy kirakatperben 36 évi börtönbüntetést szabott ki a falu lakóira. Lásd részletesen Szarka László: *Szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika (1867–1918)*. Budapest, 1996.

lent meg *Politische Verfolgungen in Ungarn* (Politikai üldözések Magyarországon) címmel angolul, németül és franciául. A mű célja egyértelmű: elsősorban felrázni, megdöbenteni és nem informálni akar. A magyarországi nemzetiségi kérdést mi sem jellemzi jobban a szerző szerint, mint a „negyven évnyi háborítatlan magyarosítás”³⁰ következményeképpen a nem magyarok elleni atrocitások sorozata. Azzal, hogy egészen extrém eseteket idéz, gondoskodik arról, hogy az olvasó meglehetősen torz képet kapjon a valóságról. Mindezt kiválóan szemlélteti a gyülekezési jog megsértését illusztráló példa: „egyszer még az is megesett, hogy a szónoknak megtiltották, hogy a szlovák szót használja, így honfitársait kényszerűségből ’kínaiaknak’ kellett szólítania.”³¹

A hírhedt csernovai eset tárgyalása a pamflet egyötödét teszi ki, az érzelmeket megcélzó, hatásvadász leírás után az ítélet következetes: „Az állam, amely negyven ártatlan parasztra ilyen barbár ítéletet szabott ki, elvesztette azt a jogát, hogy civilizáltnak nevezék.”³²

A csernovai vérengzés Seton-Watsontól függetlenül vált európai eseménnyé. Már két nappal a tragikus eset után részletes híradás jelent meg a *Times*-ban, megállapítva, hogy „Magyarország átveszi az orosz despotizmus politikáját”³³. Egy másik vezető brit lap, a *Spectator* a címlapon, a hét legfontosabb eseményeként tudósított a „lázadásról” és annak visszhangjáról. Ugyanott jelent meg a „Monstre per Magyarországon” című cikkhez fűzött, a brit felháborodást jól tükröző szerkesztőségi kommentár: „[...] a szlávoknak méltán van nagy jövőjük Európában, és rosszul fognak jární azok, akik elnyomják őket, és ellenállnak jogos követeléseiknek.”³⁴ Az ügy hasonló vihart kavart a bécsi sajtókörökben, sőt még a távoli Norvégiában is.³⁵ Az éppen skóciai otthonában tartózkodó történésznek mindebben annyi szerepe volt, hogy közleményeiben a már ismertté vált mézszárlás politikai hátterét, a szlovák nemzetiségi elnyomást világította meg. Úgy vélte, hogy Csernova teljesen igazolta őt a magyar kormányzati rendszerről alkotott – egyre romló – véleményében, és megerősítette elhatározásában, hogy fel kell világosítania az angol közvéleményt a magyarországi politikai állapotokról.³⁶

Seton-Watson pálfordulása tehát röpké két éven belül megtörtént: 48-asból 67-esbe, a „magyarok nagy barátjából” fő kritikusukká lépett elő. A változást hűen tükrözte az 1908 decemberében megjelent könyve, a „Faji problémák Magyarországon” (*Racial Problems in Hungary*), amely az eddig jobbára publicistát és pamfletírókat egy csapásra a magyar kérdésben elismert szaktekintréllé tette.

A napi sajtó mellett a kor másik legfontosabb információforrásának a könyvek számítottak. Bár az újságoknál kisebb olvasótáborral rendelkeztek, nagy előnyük, hogy jóval tartósbabban beleivódtak a közvéleménybe. A századelő könyvei általában aktuális politikai

³⁰ '40 jáhriker ungehinderter Magyarisierung'. R. W. Seton-Watson: *Politische Verfolgungen in Ungarn*. Leipzig, 1908, II.

³¹ „Sogar einmal vorgekommen, dass den Rednern verboten wurde, das Wort 'Slovak' anzuwenden, so dass sie gezwungen werden [sic] ihre Landsleute 'Chinesen' anzuwenden.” Seton-Watson: *Politische Verfolgungen in Ungarn*, 10.

³² 'Der Staat, der so ein barbarisches Urteil gegen 40 hilflose Bauer aufrecht erhält, das Recht verlieren würde sich zivilisiert zu nennen.' R. W. Seton-Watson: *Politische...* 21.

³³ 'Hungary takes over the policy of Russian despotism. In: *The Times*, 1907/10/29.

³⁴ Jeszenszky: *Az elveszett...* 227.

³⁵ Erről bővebben Beretzky Ágnes: Björnstjerne Björnson és Magyarország (1900–1910). In: *Valóság*, 2001/2.

³⁶ Péter László i. m. 91–92.

elemzések, az egyes országok történeti fejlődését összefoglaló művek voltak. A Magyarországról íródott művek listáját éppen Seton-Watson vezeti hat munkájával³⁷, amelyek közül a *Faji problémák* a legismertebb és legjelentősebb, hiszen tíz év múlva a brit békedelegáció számára készült kézikönyvek összeállításánál ezt a művet a magyar statisztikai adatokkal azonos értékű forrásként kezelték.³⁸

A könyv fogadtatása is önmagáért beszél: dicshimnuszoktól egészen rágalmak özönéig terjedt, attól függően, hogy a bíráló melyik oldalon állt, közömbösen azonban nem lehetett elmenni mellette. Érdemes egy pillantást vetni a korabeli angol lapvéleményekre: „A nemzetiségi kérdésben alapvető kézikönyv lesz” (*Nation*), „tájékozódási forrás Közép-Európa politikai fejlődésének egy sötét és kevésbé ismert oldaláról” (*The Times*), „rendkívül nehezen cáfolható” (*Westminster Gazette*).³⁹ A legjobb összefoglalást talán a *Morning Leader* nyújtotta: „Nemcsak a legjobb angol könyv Magyarországról, de valószínűleg hosszú ideig alapvető és hiteles forrásmunkául szolgál majd ebben a témakörben. Nélkülözhetetlen az európai politika komoly kutatója számára.”⁴⁰

Amennyire hiányzott az angol lapvéleményekből a negatívum, a kritika hangja, olyannyira egyneműnek tekinthetők a *Faji problémák*-ra adott magyar válaszok. A könyv nagy vihart kavart Magyarországon. Sajnos általánosságban elmondható, hogy a művet nem ismerték, érdemben nem tárgyalták, csupán agresszív hangon támadták.⁴¹ A konzervatív-liberális publicisták támadásainak jelentős része a szerzőnek, semmint művének szólt: Seton-Watson, a „perfid skót”, valójában „fizetett ügynök”, aki „kullancs módjára befészkelte magát a magyar állam bőrébe, ha nem is veszedelme, mégis kellemetlen parazitája nemzetközi pozíciónknak”.⁴² Rendkívül gúnyos – de nem teljesen alaptalan – a következő megjegyzés: „Scotus Viatort mi sem jellemez jobban, mint az a kenetteljes hittérítő hipokrizis, amely nem vesz tudomást a brit gyarmatpolitika nyomában rothadó hullahegyekről és a humanizmus legdrágább kincsét félti, ha elcsavarnak egy paragrafust.”⁴³

A magyar kritikusok között a másik végletnek tekinthető a *Huszádik Század* körének vezetője, Jászi Oszkár, aki örömmel nyugtázta Seton-Watson rendszerkritikai észrevételeit. Jászi lapja hasábjain nemcsak ismertette a könyvet, hanem meg is védte a skót törté-

³⁷ Jeszenszky: *Az elveszett...* 74.

³⁸ Arday: i. m. 115.

³⁹ 'His book will at once rank as the standard authority [on this immensely important subject]', '[...] a sincere and courageous attempt to illuminate an obscure corner of Europe', 'exceedingly difficult to refute', 'Not only the best book in English about Hungary, but [...] is likely to be for long the standard authority on its subject. To every serious student of European politics it is indispensable'. In: R. W. Seton-Watson: *Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*. London, 1911. (bevezető-ajánló)

⁴⁰ Arday: i. m. 116.

⁴¹ Harminc évvel később C. A. Macartney is a következőket írja: „...nem találok olyan, másik oldaltól származó munkát, amelyet szembe lehetne állítani (Seton-Watsonéval); ... a problémákat, amelyekkel foglalkozik, ellenfelei vagy figyelmen kívül hagyják vagy letagadják, ahelyett hogy megmagyaráznák őket.” In: Carlile Aylmer [C. A.] Macartney: *Hungary and Her Successors (1919–1937). The Treaty of Trianon and its Consequences*. London, 1937. 24.

⁴² Herczeg Ferenc: Scotus Viator és a budapesti radikálisok. In: *Magyar Figyelő*, 1911. dec. 15. 523.

⁴³ Uo. 524. Érdekes megjegyezni, hogy Seton-Watson egy 1910 tavaszán íródott magánlevélben a következőképpen kommentálta az őt ért támadásokat: „Csöppet se érdekel, hogy a magyar sajtó miket irogat rólam. Csak gyaláznak. ('I don't care a brassfarthing what the Magyar press writes about me. It is merely scurrilous.' In: Zimmern Papers, MSS. Eng. Box 12, fols 129, Western Manuscripts, Bodleian Library, Oxford. Box 12, fols 129.

nészt, hangsúlyozva, hogy műve „az egyik legfontosabb magyarországi probléma mély, alapos és teljes feltárása”, vádjai „a nyugati kultúremler erkölcsi felháborodását tükrözik vissza, amelyet a jogrend Potemkin-falva mögött rejtőző erőszakos osztályuralom váltott ki az angol parlamentarizmus és a szabad megyei selfgovernment levegőjén felnőtt publicistában.”⁴⁴

Seton-Watson mindezekre köszönőlevéllel reagált: „Meg szeretném ragadni ezt az alkalmat, hogy biztosítsam önt, nem vagyok Magyarország ellensége, amint azt a budapesti sovinszta újságok állítják [...]. Egy kormánynak és egy kasztnak még oly szigorú bírálata nem azonos egy egész népfaj vagy nemzet bírálataival [...]. Biztosíthatom, hogy mindenkit, aki a könyvemben lévő tévedésekre vagy túlzásokra rá fog mutatni (az igazi kritika és nem a sovinszta rágalmazás szellemében), csak üdvözölni fogok, és megjegyzéseivel számot fogok vetni a most készülõ cseh és német kiadásban.”⁴⁵

Láthatjuk, hogy Seton-Watson nagy hangsúlyt helyezett arra, hogy műveit ne csak az angolul beszélõ országokban ismerjék, így azok német, cseh, horvát és román fordításban is megjelentek, magyarul azonban sem a *Faji problémák*, sem késõbbi könyvei nem váltak hozzáférhetõvé. A magyar közönség tehát ki volt téve a sajtó felületességének, torzításainak. Az újságírók ugyanis ahelyett, hogy hiteles képet nyújtottak volna, legfeljebb átlapozták a műveket, és vadásztak azon megállapításokra, amelyek felkelthették az olvasók felháborodását. Ezen körülmények ismeretében Jászi Oszkár levélben fordult Seton-Watsonhoz, és kérte, hogy „álljon a magyar közönség elé” a *Huszádik Század*-ban, és mondja el Magyarországból, mint „a szabadság igazi otthonából” való kiábrándulásának történetét. Ez megmutatná – vélte Jászi –, hogyan látnak bennünket azok, akik használják a szemüket. Kettejük között rövidesen találkozóra is sor került, az ígért cikkbõl azonban semmi sem lett.⁴⁶

A magyar olvasóközönség megdöbbenése abból a keserû felismerésbõl fakadt, hogy „a világ nem azt az arcunkat látja, amelyet mi alkottunk önmagunkról, s amelyet valós arcunknak tudunk, hanem merõben mást”.⁴⁷ Hogy milyen is az a „másik arc”, Seton-Watson könyve mutatja meg.

A Scotus Viator névvel megjelent ötszáznegyven oldalas munka bevezetõjében a szerzõ megvilágítja szándékait: „Célom nem annyira a reakciók [...] jelenlegi magyarországi rezsim leleplezése [...], hanem azoknak a honfitársaimnak a meggyõzése, akik hajlamosak arra, hogy Britannia rokonszenvét a magyar klikk mellett lekössék, és így a Habsburg Monarchia felbomlását, sõt Európa lángba borulását elõsegítsék.”⁴⁸ Ismét kiviláglik a célok hierarchiája Seton-Watson gondolkodásában: a magyarországi nemzetiségi kérdés azért jelentõs, mert egy, a brit külpolitikai koncepcióban kulcsszerepet betöltõ államalakulat, az Osztrák–Magyar Monarchia fennmaradásával fonódik össze.

A szerzõ a magyaroktól való elfordulásának részletes kifejtése után rátér a nemzetiségi

⁴⁴ Jeszenszky: Jászi Oszkár... és Robert William Seton-Watson levelezése az elsõ világháború elõtti években. Századok különlenyomat, 1977, 754.

⁴⁵ Uo. 759.

⁴⁶ Uo. 757.

⁴⁷ Balogh József, Illyés Gyula, Keresztury Dezsõ: *Hírünk a világban*. Budapest, 1984. 15.

⁴⁸ 'My object has been, not so much to expose the present regime in Hungary [...] as to convince those of my countrymen who seem disposed to commit Britain to sympathy with the Magyar clique and thereby to promote the ruin of the Habsburg Monarchy and an European conflagration [...].' R. W. Seton-Watson: *Racial Problems in Hungary*. London, 1908, XIX–XX.

kérdés elemzésére. Az első nyolc fejezet a probléma történeti hátterét foglalja össze a morva birodalomtól az 1867-es osztrák-magyar kiegyezésig. Ezután az 1867(!)–1908 közötti magyarosító politika bírálata kilenc fejezetet tesz ki, dupla annyi oldalt, mint az előző történeti részek. A könyvben három fejezet erejéig helyet kapott egy szlovák szerzők által írott, a szlovák kultúráról szóló rész is. A mű szemléletéről sokat elárul az a tény is, hogy rögtön az első lapon Andrej Hlinka portréja mered az olvasóra, és a további 42 kép és illusztráció is kizárólag szlovák tárgyú.

A történeti rész súlyos fogyatékosága, hogy Seton-Watson – a kizárólagos lojalitását, egynyelvű nyugati nemzetállami mintát a térségre vetítve – a nemzeti ébredés jelenségét, így a nemzeti hovatarozást is örökérvényűnek tartotta, pedig Magyarországon a huszadik század elején az asszimiláció még korántsem volt lezárt és visszafordíthatatlan. Az akkori ingatag állapotot kitűnően jellemzi a Statisztikai Hivatal által a magyar–szlovák nyelvhatár községeiben végzett részletes felmérés: „E nép a magyar és a szlovák nemzetiséghez tartozás bizonytalan határán van [...] egyaránt beszél és egyaránt használja mindkét nyelvet, az összeíró számlálóbiztosnak úgyszólván hangulatától függ, hogy a magyarság, vagy a szlovákok közé sorozza-e őket.”⁴⁹

Művében Seton-Watson azt is figyelmen kívül hagyta, hogy az asszimiláció – természetesen – a dualizmus kori Magyarországon is részben spontán folyamat volt, s általában magyar nyelvterületen belül a városokban ment végbe, érintetlenül hagyva a nemzeti-ségekre összefüggő települési területeit. Mindebből az következett, hogy Seton-Watson a magyarok számbeli gyarapodását meglehetősen egyoldalúan, mint a fokozott nemzetiségi elnyomás következményét ábrázolta. Ezért a „*Magyarization*” nála mindig „magyarosítást” és sohasem „magyarosodást” jelentett, sőt a kifejezés művei nyomán annyira pejoratív jelentést kapott, hogy automatikusan elégették a „ruthless”, azaz „könyörtelen” jelzőt.⁵⁰ Nézeteiből egyenesen következik, hogy minden bizonyíthatóan vagy akár csak feltételezhetően nem magyar származású személyben nemcsak asszimilánst, hanem hazáját és övét megtagadó egyént látott. A szerző művében a renegátok közé sorolja a Hunfalvy, Vámbéry, Vázsonyi, Toldy családnevűeket, sőt Petőfit és a Kossuthot is.

Szerencsére, akadnak olyan, a középkori magyar történelemmel kapcsolatos szlovák téveszmék, amelyeket már Seton-Watson sem volt hajlandó osztani, mint például a magyar címer egyes szimbólumaiban, vagy Csák Máté kiskirályoskodásában fellelhető „szlovák ország” bizonyítéka. Azon kívül, hogy a történeti jogalap megteremtésére tett szlovák kísérleteket elutasítja, a történeti fejezetek arról árulkodnak, hogy a szerző jóval nagyobb mértékben vette át szlovák és horvát barátai egyoldalú történelemszemléletét, mint azt gondolta.

A könyv következő kétszáz oldala az 1867 utáni magyarosító törvényekkel és a kormánypolitika elemzésével foglalkozik. A Tisza-kormány – ténylegesen – nemzetiségellenes lépéseinek bírálata mellett mindvégig érezhető a nemzetiségekkel szembeni pozitív elfogultság, amely a könyvet záró térképet is uralja. Adatai csak a magyar–dél-szláv nemzetiségi határt illetően fogadhatók el pontosaknak; minden más viszonylatban erős túlzások fedezhetők fel a nemzetiségek javára⁵¹: a térkép kizárólag románok által lakottnak tűn-

⁴⁹ Katus László: „A magyarországi nemzetiségi kérdésről (1868–1918)”, *História*, 1982/4–5., 21.

⁵⁰ Arday: i. m. 312.

⁵¹ Jelentősége elsősorban abban áll, hogy tíz évvel később a brit békeidelegáció határjavaslatai jelentős mértékben ennek alapján készültek. Fontos megjegyezni azonban, hogy a mű 13. és 468. oldalain a magyarországi

teti fel Nagyváradot, Kolozsvárt és Temesvárt, éppúgy, mint Maros–Torda kétharmadát és Csík kétötödét. A Bánátban csak a Tisza–Maros–Aranka háromszög magyar; Arad pedig mélyen bent fekszik egy román–német–szlovák nemzetiségi területen; Munkács teljesen ruszin, mint ahogy Kassa, Eperjes, Balassagyarmat, Vác és Pozsony szlovák, sőt még Miskolcot is egy szlovák sziget közepén találjuk. Az ország nyugati határán egy 35–50 kilométeres tisztán német- és délszlávok lakta sáv húzódik, magában foglalva Moson megye egész területét, Sopront, Szentgotthárdot és a határán fekvő Szombathelyt.

A XXI. összefoglaló fejezetben Scotus Viator erőteljesen érzelmi töltetű, ezért könyvebben cáfolható vádakot hangoztat. Egyedül a magyarság gőgjének tudja be a más népekről elterjedt, szerinte gúnyos és sértő kifejezéseket, amelyek például a magyarországi németiséget „sváb”, a szerbeket „vad rác”, a románságot „oláh”, végül a szlovákokat „tót” jelzővel illették.⁵² Az árnyaltabb kép érdekében és a szerző melléfogásának igazolására álljon itt egy túrócszentmártoni (szlovák) lapból vett idézet: „[...] világos, hogy a történeti megnevezés elvetéséből kárunk származik, hogy mi nem egy ágról szakadt nép vagyunk, annak bizonyítékát éppen a tót megnevezésben lelhetjük fel.”⁵³

Seton-Watson ugyancsak felrója a magyar nyelvben elterjedt, sokszor ténylegesen bántó kifejezéseket is. „A krumpli nem étel, a tót nem ember” és ehhez hasonló, gyakran tetszetős, általában könnyen megjegyezhető frázisok a nemzetkép legalacsonyabb szintű megfogalmazásának tekinthetők, különösen szomszédos népek esetében gyakoriak, és mindig kölcsönösek.⁵⁴

Seton-Watson műve azonban korántsem csak vádak halmaza. A nemzetiségi kérdés összefoglalásának utolsó oldalai a megoldás lehetséges módjait is tárgyalják: az asszimilációt, valamint az ellenpólusát jelentő pánszerb vagy dák-román szeparatizmust a szerző elveti. A dualista rendszer szövetségi alkotmányokkal való helyettesítése, azaz a föderalizmus és az autonómia már pozitívabb fogadtatásban részesül a műben, mégis ez utóbbit is csak Horvátország esetében tartja elfogadhatónak.

A könyv talán leginkább sokatmondó része a XXI. fejezetben felvázolt Seton-Watson-i programterv, amely a szerző által elengedhetetlennek tartott reformokat tartalmazza: a választójog kiterjesztése, a megyék nemzetiségek szerinti újjászervezése, a virilista szavazatok eltörlése, alkalmassági vizsga kötelezővé tétele a hivatalnokok számára az adott nyelvekből, végül a megyegyűlések jegyzőkönyveinek minden, a lakosság egyharmada által beszélt nyelven való közzététele. Ugyancsak alapvető az egyesülési és gyülekezési jogot érintő bármiféle korlátozás feloldása, valamint a nemzetiségi anyanyelvi oktatás egészen a felsőfokú szintig való kiterjesztése, ami a szlovákság esetében legalább három gimnáziumot, egy jogakadémiát, valamint a tanárképzésben megfelelő szintű nyelvoktatást jelentett. Ezen reformok alapfeltétele azonban az, hogy a magyar politika és közélet világosan megkülönböztesse a „*Hungarian*”, azaz magyarországi és a „*Magyar*”, azaz magyar nemzetiségű fogalmakat.⁵⁵

megyék és az egyes nagyvárosok nemzetiségi adatai megegyeznek az 1900-as magyar statisztikai adatokkal. Lásd részletesebben: *A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása, Vol. i., 20*, 21**. C. A. Macartney is elfogadta a *Faji problémák* nemzetiségi adatait. Lásd Macartney: *Hungary and Her Successors...*, 33.

⁵² Racial Problems, 397.

⁵³ Szarka László: *A szlovákok története*. Budapest, 1990. 149.

⁵⁴ Jeszzenszky: *Az elveszett...* 156.

⁵⁵ Racial Problems, 409–411.

Nyilvánvaló, hogy könyvében Seton-Watson még mindig azokat a reformokat vallotta magáénak, amelyeket két magyarországi látogatása után skóciai otthonában megfogalmazott, a *Faji problémák* alapját ugyanis Magyarország területi integritása és a dualizmus rendszerének megőrzése képezte. Könyvét a „*Hungar nemzetnek*”, azaz a valamennyi népet magában foglaló politikai nemzetnek ajánlotta, amely majd akkor valósul meg, ha a széles körű választójog és az igazi helyi önkormányzat bevezetésével a magyar nemzetiségű oligarchia feladja hatalmi monopóliumát, ezzel hozzájárul egy erős dualista Monarchia létrejöttéhez, amely meg tud felelni az Európában betöltendő küldetésének.⁵⁶

Seton-Watson tehát 1908–1909 fordulóján politikai megfontolásokból, az európai erőegyensúly megőrzése érdekében 67-es érzelmű maradt, szenvedélyes vitairata áthidalhatatlan ellentétet ékelt személye és a sérelmet feldolgozni nem tudó magyar közvélemény közé, sőt azt is elérte, hogy Angliában a 20. század első évtizedének végére felülkerekedett a korrupt, nemzetiségeit kíméletlenül elnyomó magyarok képe. Ez utóbbit természetesen Magyarországon is érzékelték, reagáltak rá, így az ellentét csak tovább gyűrűzött. Ahogy Seton-Watson magyarbarátsága, éppúgy „dualista korszaka” sem volt hosszú életű: az idő múlásával mind nyilvánvalóbbá vált számára, hogy a koalíció egyre inkább leszerepelt, az 1910-es választások pedig, melyeket szakolcai bázisán közvetlen közletről kísérhetett figyelemmel, végleg eltávolították a „magyar megoldástól”.

Az emberi szabadságjogok és a demokratikus eljárás szükségességét valló történet-sz-publicista felháborodásának okát az angol és a magyar választási rendszerek összehasonlítása kellőképpen megvilágítja. A különbségek szembeűnőek: míg Angliában az 1885-ös évtől az összlakosság 20 százaléka szavazhatott, és a – nőket kivéve – a felnőtt társadalom gyakorlatilag minden rétege képviselve volt, addig Magyarországon a szavazásra jogosultak aránya az 1848-as (korában igen haladó, de a századfordulóra túlhaladottá vált) törvény szerint 6 százalék körül mozgott. A nyílt, vesztegetéses választások, a munkásság és az agrárnépesség képviselőitének megoldatlansága, a virágzó válságok mind rávilágítottak a helyzet tarthatatlanságára.

A *Corruption and Reform in Hungary* („Korrupció és reform Magyarországon”) című, választási tapasztalatait összegző Seton-Watson-könyv, a bizonyított visszaélések ismertetésén túl olyan túlkapasokat tartalmaz, amelyek a szerző növekvő elfogultságát támasztják alá. Pusztán nemzetiségellenes lépésekként elemzi a csalások, megvesztegetések, karhatalmi beavatkozások tömegét, pedig azok „csak” az ellenzéki jelölt megbuktatását szolgálták. Ez utóbbi Jászi Oszkárnak is feltűnt, aki levelében az elismerő szavak mellett figyelmeztette barátját: „A magyar közönség hálával tartozik e műért, mivel hozzájárul a magyar közélet eme legnagyobb szégyenének leleplezéséhez. [...] Egyben azonban nagyon téved, hogy a korrupciót szinte kizárólag a nemzetiségek elleni visszaélés számlájára írja – a rendszer általában valamennyi ellenzéki jelölt ellen irányul.”⁵⁷

Sokkal inkább figyelemre méltó azonban az a mű végén található reformcsomag, melyben a szerző a *Faji problémák*-ban foglaltakhoz hasonlóan az egész magyar politikai rendszer átalakítására tesz javaslatot: az általános választójog bevezetése, a választások teljes tisztasága és pártatlansága, a virilista szavazatok eltörlése, az 1868-as nemzetiségi

⁵⁶ Uo. 412.

⁵⁷ Jeszenszky: Jászi Oszkár... 755.

törvény szigorú betartása, a sajtó-, gyülekezési és egyesülési szabadság, iskola-, adó- és földreform Magyarország belső, mindenekelőtt szociális természetű problémáira adtak választ.⁵⁸

3. A trializmus koncepciója (1909–1914)

1911-ben, a magyarországi választásokról szóló könyve megjelenésekor azonban Seton-Watson figyelmét már jó ideje a délszláv kérdés kötötte le. A prioritások átrendeződésének hátterében két tényező állt. Egyrészt az 1907-es, majd 1908-as évek döntő fordulatot hoztak az angol külpolitikában, hiszen a francia bábáskodással tető alá hozott angol-orosz szerződést követően a szlávokat eddig bizalmatlanul méregető angol külpolitikát oroszbarát közhangulat, valamint általában a délszlávok iránti fokozódó érdeklődés váltotta fel. Ezzel párhuzamosan a németkérdés jelentősége is fokozódott. Az angol külügyminisztérium németellenességéről közismert Eyre Crowe alá tartozó nyugat-európai osztálya minden kérdést a Németországra gyakorolt várható hatása alapján kezdett mérlegelni. Az 1907-es évtől a *Times* bécsi levelezője, Steed figyelmét is sokkal inkább az egyre feszültebbé váló nemzetközi helyzet kötötte le; Magyarországgal csak akkor foglalkozott, ha a nemzetközi konfliktus szükségessé tette, átadva a kezdeményezést lelkes barátjának, Seton-Watsonnak.

A délszláv kérdés előtérbe kerülésének másik oka a horvát sérelmek növekedése volt, amely megteremtette a délszláv körökben azt a negatív alaphangulatot, amelyet a zágrábi per, majd az ebben felhasznált bizonyítékok hitelességét vizsgáló 1909-es Friedjung-per csak tovább fokozott. A csalódás a Monarchiában, különösen külügyminisztere politikai módszereiben széles körű volt. Seton-Watson már 1910-ben úgy vélte, hogy a Monarchia átszervezése elengedhetetlen, nemcsak nemzetiségei védelme, hanem elsősorban az európai béke megőrzése miatt.

Az 1911-ben megjelent *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy* („A délszláv kérdés és a Habsburg Monarchia”) című könyve trialista fordulatának lenyomata. A szerző az 1908-as *Faji problémák* óta nagy utat tett meg. Míg három évvel ezelőtti reformprogramjában kifejezetten szűken mérte a nemzeti jogokat, addig a trializmus szükségességének bizonyításában éppen a nemzeti elvre épít: „A délszlávok lakta vidék természetes földrajzi egység, egynyelvű[!] homogén[!] lakossággal, melyet mesterséges [...] politikai határok szabdalnak szét.”⁵⁹

A továbbiakban a szerző mindkét lehetséges horvát-szerb egységmegoldást mérlegre teszi: a pánszerb elméletet mint „a haladásra mért végzetes csapást”⁶⁰ mélységesen elítéli,

⁵⁸ R. W. Seton-Watson: *Corruption and Reform in Hungary*. London, 1911, 158–161.

⁵⁹ 'The Southern Slav territory is a natural geographical unit with homogeneous population and a single language that has been split up to artificial fragments [...].' R. W. Seton-Watson: *The Southern Slav Question* ... 335. Seton-Watson trialista fordulatát Magyarországon számos kritika érte. „A monarchia délszlávjainak egy kalap alá való hozatala nem jelentene végleges megoldást, mivel a délszlávviszonyon belül két ellentétes eszme versenyzik és ütközik egymással: a katolikus horvát és az orthodox szerb” – írta a konzervatív liberális *Magyar Figyelő* (1913. október 1. 68.). Ezt a véleményt látszik igazolni egy 1914. április 4-én kelt horvátországi jelentés: „A horvátok körében továbbra is erős ellenszenv uralkodik a magyarok iránt, de a legtöbben a szerbeket is utálják.” Jeszenszky: *Az elvesztett...* 269.

⁶⁰ 'a fatal blow to progress'. Uo. 337–339.

részben mert a Monarchia összeomlásával volna egyenlő. Az egység másik módját, a pánhorvát utat, azaz a Monarchián belül Horvátországot, Szlavóniát, Dalmáciát, Isztriát és Bosznia-Hercegovinát egyesítő Horvát Királyság eszméjét, azaz a trializmust már sokkal üdvözítőbbnek tartja. Sőt, éppen a szlávok egyenjogúsításától várja a Monarchia nagyhatalmi helyzetének stabilizálását.

A világháború előestéjén tehát Seton-Watson a Monarchia jövőjét a centralizmus és a trializmus ötvözésében látta. Véleménye szerint Ausztriát és Magyarországot egy közös kormány és egy az általános választójog alapján álló parlament segítségével kell újjászervezni, valamint emellett három, osztrák, magyar és délszláv regionális kormányt is létre kell hozni.⁶¹ E terv megvalósítását a skót történész már a tízes évek elejétől egy osztrák államférfitől várta, akinek a délszláv kérdéstről írott könyvét is ajánlotta.

Ebben az időszakban a Ferenc Józsefről alkotott képe is megváltozott. Rájött, hogy az uralkodó féltékenyen szemlélt bármilyen változtató szándékot, míg Ferenc Ferdinánd a dualista rendszer átalakításának legelszántabb hívévé szegődött: az általános választójog bevezetésével a magyarság kisebbségbe szorítását, valamint a Habsburgok jogara alatti délszláv egység létrehozását tervezte. A trializmus üdvözlése, a nemzetiségek iránti barátság és az általános választójog bevezetésében mint megoldásban való hit mind szerepelt Seton-Watson koncepciójában, így nem véletlen, hogy már 1909-től Ferenc József helyett éppen annak unokaöccsége helyezte reményeit.

A háború előestéjén a kisebb európai nemzetek és nemzetiségek érdekeit kívánta szolgálni Seton-Watsonnak az a terve, hogy negyedévi folyóiratot hoz létre. Az *Európai Szemle*, amelynek célja mindenekelőtt a „nemzeti individualitás bemutatása és bátorítása” lett volna, korántsem tekinthető pusztán propagandalapnak, Seton-Watson szándékában ugyanis nem csak ez állt: „a lap le akarja dönteni azokat a nyelvi korlátokat, amelyek annyi kontinentális népet elrejtenek a Nyugat szeme elől [...] nem kívánja figyelmét a politikára korlátozni, hanem fel akarja ölelni az irodalom, a művészet és a zene szélesebb mezejét [...]”⁶² A Magyarországgal foglalkozó tervezett cikkek címlistája igazolni látszik a főszerkesztő ígéretét, hiszen a politikai és gazdasági témák mellett helyet kap a magyar zene, Arany János, Mikszáth és Madách műveinek tárgyalása is. A továbbiakban 3-3 cikk foglalkozott volna a magyarországi szlovákokkal és románokkal, valamint 1-1 a németekkel, ruténnel és a szerbekkel. Emellett Seton-Watson tervbe vette magyar, román, szerbhorvát, rutén és szlovák elbeszélések, drámák és versek megjelentetését is. Az újság ügye azonban rövidesen félresiklott; a „magyar eredmények bemutatása” helyett a román és a szláv sovíniszta meglovagolták a skót történész jóhiszemű kampányát, majd sikeresen felhasználták magának a magyar népnek a lejáratására. Mindezt még Jászi Oszkár is észrevette, és Seton-Watson ajánlatára, hogy írjon cikket a lap első számába, a következő választ adta: „Felkérésének örömmel teszek eleget, de kérem hagyja ki programjából az ellenségeskedés minden látszatát, amely nem az uralkodó osztályok, a magyarság és a nemzetiségek jogainak bitorlói ellen, hanem maga a magyar nemzet ellen irányul. Ez a szempont a magyar fejlődés teljes igazságát képviseli.”⁶³ Mivel az *Európai Szemle* első

⁶¹ H. and C. Seton-Watson: *The Making...* 91.

⁶² Uő: Jászi Oszkár... 770.

⁶³ Uo. 772.

számának megjelenését a főszerkesztő 1914 novemberére tervezte, az újság nem láthatott napvilágot, hiszen a júliusi események után Seton-Watsonnak sem kedve, sem ideje nem maradt tervének megvalósítására.⁶⁴

4. A Monarchia felosztása felé (1914–1918)

A szarajevói merénylet és a világháború kitörése egy csapásra új helyzetet teremtett.⁶⁵ Seton-Watson terveiről egy feleségének írott, 1914. augusztusi levelében olvashatunk: „Az általam éveken át támogatott javaslatok – a magyar megoldás, később pedig a trializmus – különösen természetellenes véget értek a tegnapelőtti éjjelen. Mától fogva a nagyszerb állam szükségszerűség, és *nekiünk* kell megalkotni [...] Dalmáciát, Boszniát, Horvátországot és Isztriát csatolni kell Szerbiához. Romániának meg kell kapnia az összes román.”⁶⁶

Közvetlenül a háború kitörése után tehát Seton-Watson a Monarchia „amputációja” mellett foglalt állást, ami azt jelentette, hogy terveinek évek óta tartó kettőssége megszűnt: a nemzetiségek iránti szimpátiája győzött a Monarchiának mint az európai erőegyensúly alapvető elemének a fenntartása felett. Amikor Ausztria-Magyarország Szerbiának hadat üzent – vélekedett –, a „pángermán terjeszkedés eszközévé”⁶⁷ vált, ezzel nagyhatalmi állását játszotta el. Seton-Watson célja 1914 nyarán elsősorban ennek a nagyhatalmi állásnak a megtorpedozása, s még nem a nemzetiségi törekvéseknek a lehető legteljesebb kielégítése, ami a Monarchia felszámolásával lett volna egyenlő.

A Thomas Masarykkal⁶⁸ 1914 őszén folytatott kétnapos rotterdami megbeszélés azonban, amelyet Seton-Watson egy későbbi beszédében a „kontinens fejlődésének kulcsa”-ként⁶⁹ értékelt, jelentősen hozzájárult ahhoz, hogy a skót történész Monarchiával

⁶⁴ Hugh Seton-Watson: Robert W. Seton-Watson and the Trianon Settlement... 5.

⁶⁵ Lásd részletesebben: R. W. Seton-Watson: 'War with Austria', in: Cornelia Bodea-Seton-Watson, Hugh (szerk.): *R. W. Seton-Watson and the Romanians, 1906–1920, Vol. II.* Bucharest, 1988, 695.

⁶⁶ 'The solution I have advocated for years – South Slav, Hungarian – died rather a most unnatural death at midnight before last. From now onwards the Great Serbian State is inevitable and *we* must create it [...] Dalmatia, Bosnia, Croatia, Istria must be united to Serbia. Roumania must have all her kinsmen.' H. and C. Seton-Watson: *The Making...* 101. Hogy mennyire a háború kitörése és nem a kisebbségi sérelmek készítették Seton-Watson trialista koncepciójának elvetésére, álljon itt egy Joseph Redlichhez írt 1913. február 13-án kelt levelének részlete: „[a Monarchia] felosztása (melynek valószínűségében és főleg kivitelezhetőségében én magam nem hiszek) igen súlyos veszélyt jelentene Nagy-Britanniára nézve [...] [its partition] '(the probability or even possibility of which I don't believe), would it seems to me constitute a very grave danger to Great-Britain'. In: R. W. Seton-Watson's papers. Archives of the School of Slavonic and East European Studies, University of London. Box 17, Doc 22, fols 7. [a továbbiakban SEW papers/17/22/7]

⁶⁷ 'an instrument of Pan-German expansion'. Hugh Seton-Watson: Robert W. Seton-Watson... 5.

⁶⁸ Seton-Watson 1907 júliusában találkozott először Masarykkal, s barátságuk az 1909-es Friedjung-per után mélyült el, amelyben a cseh politikus a horvát vezetők védelmét látta el. A délszláv kérdésről írott 1911-es Seton-Watson-könyv (*The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*) német változatát is Masaryk lektorálta, valamint oroszulról vállalt a világháború miatt végül megíniult folyóirat, a *European Review* előkészületi munkáiban is. In: R. W. Seton-Watson and his Relations with the Czechs and Slovaks, *Documents-Dokumenty, 1906–1951.* [a továbbiakban *Dokumenty*]. Ústav Masaryka, Matica Slovenská, 1995, I/23–24. Seton-Watsonnak a „cseh-kérdés” iránt a háború kitörése előtt tanúsított érdektelenségének okairól lásd Jan Rychlík: Robert William Seton-Watson, the Czech Question and Great Britain before World War I. In: Evans, Robert – Kovač, Dušan – Ivaničkova, Edita (szerk.): *Great Britain and Central Europe 1867–1914.* Slovak Academy of Sciences, Bratislava, 2002, 103–113.

⁶⁹ 'key to continental development'. R. W. Seton-Watson: *Czechoslovakia in its Setting.* Oxford, 1946, 16.

kapcsolatos nézetei a végső stádiumba jussanak. A cseh politikus a cseh, morva, sziléziai és szlovák területek egyesítésére és független állammá alakítására tett javaslatot. Míg a szlovákok esetében az etnikai elvet követte, a csehlakta területekkel nem érte be, hanem a kétmilliónyi németet magában foglaló történelmi Csehországot követelte. Sőt, ügyes érveléssel a független Csehország megteremtését igyekezett a brit biztonságpolitika érdekében feltüntetni. A Hármasszövetség létrejötte óta – vélekedett – Ausztria–Magyarország nem Németország *Drang nach Osten* politikájának a gátja, hanem annak hű kiszolgálója. A birodalom feldarabolása és a területén létrejövő új államokból egy „egészségügyi övezet” létrehozása tehát alapvető európai érdek.

Seton-Watsont meggyőzte Masaryk érvelése. Annak ellenére, hogy már a háború kitörésekor támogatta a délszláv és a román területek leválasztását, azt vallotta, hogy a Monarchia területi veszteségei után is tovább létezhet. Rotterdamban azonban Masaryk a szlovákságot is magába olvasztó független Csehország tervével állt elő, amely a megcsonkított Monarchiát csak német- és magyarlakta területekre korlátozta volna. „A Bécs és Budapest közötti nagy múltra visszatekintő ellenségeskedés” miatt a skót történész lehetetlennek tartotta, hogy a két ország a hatalmas területi veszteségek után is együtt maradjon. A végkövetkeztetés logikus: a csehek és szlovákok államának megalakítása a Monarchia teljes és végső felosztását jelenti.⁷⁰

A rotterdami találkozót követő négy és fél évben Seton-Watson hihetetlen energiával, szívóssággal, saját vagyonát nem kímélve szinte éjjel-nappal azon fáradozott, hogy a Monarchia teljes felosztásának programját elfogadtassa kormányával és tágabban a brit közvéleménnyel. A történész publicista barátjával, Wickham Steeddel Ausztria–Magyarország szláv és neolatin nemzetiségeit felkaroló kampányt szervezett, s elfogultsága egészen odáig fokozódott, hogy már csak az egyik oldal hibáit látta, s az egész kérdést a „Jó és a Gonosz mitikus küzdelmévé” egyszerűsítette le. Ebben a helyzetben küldetését csak a „Jó”, azaz a nemzetiségek szeparatista törekvéseinek felkarolásával vélte teljesíthetőnek.⁷¹

Fontos megjegyezni azonban, hogy bár Seton-Watson rendre alulbecsülte a nemzetiségek nacionalizmusának antiliberális megnyilvánulásait, követeléseiket igyekezett az etnikai elvvel összeegyeztetni. Az 1916-os, az antant és Románia közötti megállapodás-tervezetről értesülve például megjegyezte: „Úgy tűnik – a legnagyobb megrökönyödésemre –, hogy az azonnali hadba lépésért cserébe a tiszai határt ígérjük meg. Ez majd véget vet a magyar intrikáknak. Sajnálatos, hogy egy független Magyarország létezését is szinte lehetlenné teszi, és megbonthatja az egyensúlyt Nyugat felé.”⁷² A szerződés nyilvánosságra hozatala után Seton-Watson élesen bírálta annak rendelkezéseit, hangoztatva, hogy súlyosan megsértette a nemzetiségi elvet, ráadásul Szerbia háta mögött köttetett. Az 1916-os titkos szerződésből fakadó, Szerbia és Románia közötti területi vitákban a skót történész egészen a békeszerződésig közvetítő szerepet töltött be.

A háború alatt Seton-Watsonnak a csehekhez és elképzeléseikhez való viszonyát elsősorban Masarykkal való barátsága határozta meg. Masaryk a rotterdami megbeszélések

⁷⁰ 'the long tradition of mutual hostility between Wien and Budapest'. H. and C. Seton-Watson: *The Making...* 111.

⁷¹ Calder, Kenneth J.: *Britain and the Origins of the New Europe, 1914–1918*. Cambridge, 1976, 10–11.

⁷² 'We seem – to my horror – to be promising them the Theiss frontier for immediate entry. That will put an end to Magyar intrigues. Unhappily it will also make an independent Hungary almost impossible, and also might upset the whole balance further west.' Hugh Seton-Watson: Robert W. Seton-Watson... 7.

alatt még csak a cseh, morva, sziléziai területeknek egy független államba való tömörítését hangsúlyozta, 1915. május 3-i memorandumában azonban már a független „Bohémia” szlovák körzeteinek déli határát a nemzetiségi eloszlás szerint(!) a Duna és az Ipoly vonalában jelölte meg, sőt felvetette a cseh és szerbhorvát állam közötti földrajzi összeköttetés gondolatát is.

A jugoszláv ügy, azaz a délszláv egység legfőbb képviselője Seton-Watson barátja, Frano Supilo⁷³ volt, aki Masarykhoz hasonlóan érvelt az 1915. januári, a brit külügyminiszternek benyújtott memorandumában. A német veszély elhárításának záloga a délszlávok egyesítése – vélekedett –, „amelytől egyedül remélhető, hogy végleg bezárja Kelet kapuját a német imperializmus világhódító tervei előtt.”⁷⁴ Seton-Watson, bár elfogadta Supilo érvelését, a leendő jugoszláv állam határaival kapcsolatban is azt az álláspontot képviselte, hogy azoknak a délszláv igényeket úgy kell kielégíteniük, hogy közben ne sérüljön súlyosan az etnikai elv a szomszédok kárára. Így történhetett meg, hogy 1915 januárjában Sándor szerb trónörökösrel folytatott megbeszélései során még szilárdan azt vallotta, hogy a jövőbeni délszláv állam és Magyarország természetes határa a Dráva és a Duna legyen – tehát a teljes Baranyának és Bácskának Magyarországhoz kell tartoznia.⁷⁵

A háború alatt Seton-Watson különösen kivette részét a szerb propagandából. 1914 őszén elnökletével kezdte meg működését a Szerb Segélyalap⁷⁶, amely kezdetben egészségügyi szállítmányokkal segítette Szerbiát. Alig két év múlva, 1916 júliusában ugyancsak a skót történész vezetésével létrehozták a Szerb Társaságot (The Serbian Society of Great Britain), amelynek elsődleges célja a közvélemény befolyásolása volt, hogy szerbarátsága olyan nagymértékű legyen, hogy „a hatóságok ne hagyassák figyelmen kívül, ha a kérdés újra napirendre kerül”.⁷⁷ A kampány rövidesen hihetetlen méreteket öltött. Réseze volt a 23 000 parókiára eljuttatott körlevél, valamint a 12 000 angol iskolába szétküldött, Seton-Watson tollából származó, Szerbiát népszerűsítő irat. Az angol mozik ontották a Szerbiáról szóló filmeket, az utcákon pedig hemzsegték a „hősi Szerbia” feliratú plakátok.

Az 1916-ban megjelent *German, Slav and Magyar* („Német, szláv és magyar”) című

⁷³ Frano Supilo, fiumei újságíró, haláláig (1917) a délszláv egységmozgalom emigráns vezetője, Seton-Watson szerint „az egyik letehetségesebb politikai elme”. (‘One of the ablest political brains’) Seton-Watson Supilo-nekrológia in: *New Europe [NE], 1917/10/4*, 366. Állítólag Supilo nevezte el Seton-Watsont „Ja-aber”-nek, mivel általában nehezen lehetett meggyőzni, oly csökönyösen ragaszkodott álláspontjához. In: G. H. Bolsover: *R. W. Seton-Watson, 1879–1951*, From the Proceedings of the British Academy, vol. XXXVII, London, 1952, 344.

⁷⁴ Romsics Ignác: A brit külpolitika és a „magyar kérdés” (1914–1946), *Századok Különlenyomat*2, 1996, 275.

⁷⁵ Arday: i. m. 118.

⁷⁶ A Segélyalap és a londoni Szerb Követség kapcsolatát kezdettől fogva beárnyékolta az a tény, hogy az utóbbi a Segélyalap címére érkező adományok egy részét saját céljára használta fel. Seton-Watson egy, a szerb illetékesekhez intézett 1915. októberi levelében lemondással fenyegetőzött, sőt kilátásba helyezte távozása okainak nyilvánosságra hozatalát is, ami a Szerbia-kampány diszkreditálását jelentette volna. (A diszkreditáló nyilatkozat végül nem született meg, annak ellenére, hogy a korrupt követet nem mozdították el a helyéről. A Segélyalap 1920-ig működött, majd tőkéje a niši árvaházat fenntartó társaságba vándorolt, melynek Seton-Watson élete végéig tagja maradt.) Lásd bővebben SEW papers/7/1.

⁷⁷ ‘such as cannot be ignored by the authorities when the Serbian question comes up once more’. H. and C. Seton-Watson: *The Making...* 174–175. Érdemes megjegyezni, hogy a Steed tollából származó, a Társaság megalakulásának szükségességét hangsúlyozó irat ugyanazokkal az érvekkel operál, mint Supilo 1915. januári memoranduma, amikor a kis népek függetlenségi aspirációit – jelen esetben a délszláv egységtörekvéseket – Nagy-Britannia stratégiai érdekeként tünteti fel. In: SEW papers/5/3/2.

munka lényegében a Szarajevó óta folyamatosan radikalizálódó Seton-Watson-i nézetek pillanatnyi lenyomata volt. A már 1914 végén – elsősorban Masaryk és Supilo hatása alatt – megfogalmazott Európa-újjászervezési terv e műben kerül részletes kifejtésre.

A történelmi áttekintéssel kezdődő könyv Seton-Watson eddigi munkái közül a legelfogultabb, s az egész művön végig érezhető a tudatos kontraszt. A szerző minden szláv népet általában szubjektív, nehezen megfogható dicséretekkel illet: hangoztatja a szerb–horvát–szlovén nép(!) „hősi kitartását és állhatatosságát”, a cseh nép pedig a „minden szlávok elővédje”⁷⁸ címet kapja. A bámulatos adottságok fényében még feketébbnek tűnik a valóság: a pángermanizmus és a magyar hegemonia igája alatt sínylődő „lenézett, elhagyott szláv demokráciák(!)”⁷⁹ képe. „Azok – folytatja a szerző –, akik azt hiszik, hogy Magyarországot esetleg a szövetségesek oldalára lehetne állítani [...], elfelejtik, hogy a magyarok 'anglomániája' csak a lovaglásra és a ruhák szabására vonatkozik, a szabadság és alkotmányosság pedig csak olyan díszek a homlokzaton, amelyek eltakarják a faji zsarnokságot.”⁸⁰

Mivel Seton-Watson egyes korábbi írásaiban már szinte kimerítette a magyarok lejáratásának módjait, ebben a művében már nem is annyira az az érdekes, hogy mit ír rólunk, inkább az, hogy miért. Azt ugyanis egyáltalán nem tükrözi műve, hogy Magyarországon a munkapárti időszakban a nemzetiségekkel való bánásmód kifejezetten javult, éppen ellenkezőleg: bírálata egyre elfogultabbá vált, azaz mind kevesebb köze lett a valós helyzethez. Ennek a háttérbe pedig 1916-ban már nem elegendő pusztán egy szabadságszerető skót felháborodását állítanunk, hanem a háborús helyzetet kell alapul vennünk. 1914 óta Magyarország gyengítése brit hadicél, a nemzetiségek szabadságvágyának felkarolása pedig az alapvetően brit érdekeket fenyegető német veszély elleni orvosság lett. Csupán így érthető, hogyan válhatott Szerbia a „legkorruptabb államból”⁸¹ „Kelet Belgiumává”⁸² és „Nagy-Britannia kontinentális politikájának egyik sarkkövévé”.⁸³

Seton-Watson úgy vélte, hogy Nagy-Britanniának, mint „a kölcsönös tolerancia bajnokának”⁸⁴ hűnek kell lennie küldetéséhez, amely nem más, mint a „szláv demokráciák felszabadítása”, valamint „Németország visszaszorítása azon természetes határai közé, ahol már nem jelent veszélyt Európa békéjére”⁸⁵. A béke megteremtésének alapfeltétele Németország két szövetségesének a semlegesítése, ami Seton-Watson szerint a török Európából való kiűzésével és a Habsburg Monarchia feldarabolásával egyenlő értékű.⁸⁶

⁷⁸ 'heroic endurance and heroic persevearance'. 'Advanceguard of all Slavs'. R. W. Seton-Watson: *German, Slav and Magyar*. London, 1916, 151.

⁷⁹ 'despised, forgotten Slav democracies'. Uo. 186.

⁸⁰ 'Those who argue for the idea that Hungary could be won to the side of the Allies, forget that Anglomania of Magyars confines itself to [...] racing, tailor's fashing [...] and liberty and constitution are mere ornaments to conceal grossest racial tyranny.' Uo. 183.

⁸¹ „Attól tartok, minden bizalmamat megvontam a korrupt csirkefogóktól, akik Szerbiát irányítják” – fogalmazott 1909 elején egy barátjához írt levelében ('I am afraid I have quite renounced all sympathy with the corrupt scoundrels who „run” Serbia'). In: Zimmern Papers, MSS. Eng. Box 12, fol. 6.

⁸² 'the Belgium of the East'. Seton-Watson, R. W.: *The Spirit of the Serb*, in: Low, Sydney (szerk.): *The Spirit of the Allied Nations*. London, 1915, 119.

⁸³ 'one of the pivots of British [Continental] policy.' R. W. Seton-Watson: *German...* 118.

⁸⁴ 'champion of mutual tolerance'. Uo. 186.

⁸⁵ 'liberating the Slav democracies' and 'restricting Germany to those natural limits within she would cease to be a danger to the peace of Europe'. Uo. 172.

⁸⁶ Meglepő, hogy Seton-Watsonnak ezen, általában leggyengébbnek tartott könyvéről a brit lapokban megjelent összefoglalókból teljességgel hiányzik a kritika hangja: „Minden kiváló képessége megtalálható a jelen

A *German, Slav and Magyar* jelentőségét elsősorban az adja, hogy szerzője részletesen kidolgozza a brit győzelem esetén életbe lépő rendezési tervét. A Habsburg Monarchia romjain létrejövő „egészségügyi övezet” a következő független országokból áll: Lengyelországból, Csehországból, az egyesült Jugoszláviából, Nagy-Romániából, amely a Regáton kívül magában foglalja Erdélyt, a Partiumot, az Alföld keleti szegélyét, Bukovinát és Besszarábiát is, valamint Magyarországból, amely egy furcsa háromszögformát vesz fel, változatlan magyar-osztrák határral, az 1941-es Dráva–Duna–Tisza határral Jugoszlávia és a későbbi trianoni rendezéssel Románia felé. Észak-keleten a határ a maival megegyezik, míg a magyar–csehszlovák határ az első, 1914 novemberében megfogalmazott Masaryk-vonalon fut, tehát a Csallóközön kívül Pozsonyt is Magyarországnál hagyja, ami feltűnően jelölve is van.⁸⁷

A terv elkészült, azonban még meg kellett nyerni a brit külügyminisztériumot, a háborúban a fő ellenségnek Németországot tekintő politikusokat és katonákat, hogy adják föl a Monarchia létezésének szükségszerűségébe vetett hitüket, és helyette kötelezzék el magukat a nemzetiségek által hangoztatott „mielőtt Ausztria létezett, mi már léteztünk, és amikor Ausztria már nem lesz, mi akkor is leszünk”⁸⁸ -alapelv mellett. A Foreign Office deklarált célja 1914-től ugyanis a háború megnyerése és a német hegemonia veszélyének kiiktatása volt, ami bár szükségessé tette új szövetségesek bevonását akár területi engedmények árán is, mégsem jelentett egyértelmű kiállást a Monarchia etnikai alapon való felosztása mellett. Sőt, a brit politikai gondolkodásban a térség nemzeti államokká szervezésének programja mellett – igaz mindjobban háttérbe szorulva – egészen 1918 tavaszáig továbbélt az Ausztria–Magyarország stratégiai jelentőségébe vetett hit is. A külügyminisztérium számos befolyásos tisztviselője, mint például Sir George Clerk, későbbi prágai követ, Sir Eyre Crowe, a brit delegáció leendő vezetője a párizsi békekonferencián, vagy maga Sir Edward Grey külügyminiszter is a felosztás, míg Sir William Robertson, birodalmi vezérkari főnök vagy Ramsay MacDonald, későbbi miniszterelnök, valamint Arthur Ponsonby, Noel Buxton parlamenti képviselők a korszerűsítés szükségességét vallották.⁸⁹

A Monarchia nemzetállamokká alakításának sikere érdekében Seton-Watson Masarykkal és Steeddel közösen 1916 októberében létrehozta „Pour la Victoire Intégrale” mottóval az *Új Európa* című kéthetilapot, maga köré vonva az Ausztria–Magyarország szétzúzása iránt elkötelezett politikusokat, történészeket, közéleti személyiségeket.⁹⁰ „Az új-ság a jelenlegi legértékesebb hozzájárulás a politikai gondolkodáshoz, olyan területeket

könyvben”. (‘All his good qualities have gone to making of his present book’.) In: *The New Statesman*, 1916/8/5, „A magyarokról az igazság kimondatott.” (‘The truth regarding the Magyars is told.’) In: *Irish Times*, 1916/8/5.

⁸⁷ Uo. 146.

⁸⁸ ‘Before Austria was, we were, and when Austria no longer is, we still shall be.’ Uo. 156.

⁸⁹ Bányai Gábor: *Britain and Central Europe 1918–1933*. Oxford, 1999, 12–13. Jeszenszky: *Az elveszett...* 294–295. A brit kormány „el nem kötelezett” álláspontjáról lásd bővebben: Calder, Kenneth J.: *Britain and the Origins...* 1–8.

⁹⁰ A lap által kifejtett propagandát fokozandó 1917-ben Seton-Watson kezdeményezésére megalakult az Új Európa Kör (*New Europe Society*), amely nyitva állt minden érdeklődő brit állampolgár előtt. Deklarált céljai közé tartozott nemcsak a brit közvélemény felvilágosítása a háború természetéről és okairól, és érdeklődésének felkeltése Nagy-Britannia külkapcsolatai iránt, hanem általánosságban egy esetleges újabb háború elkerülése és Népszövetség megalakulásának támogatása is. A társaság végül anyagi okok és a célkitűzései miatt kirobbant belső vita miatt még 1917 végén feloszlatta magát.

világít meg, amelyek mindig is sötétek voltak Nagy-Britanniában⁹¹ – vélte a lap egyik munkatársa, kiválóan rátapintva a tájékozatlan közvélemény manipulálhatóságára, amelynek következtében az kezdte elhinni, hogy Magyarország tíz esztendő leforgása alatt a „liberalizmus legkeletibb bástyájából” „Európa legsötétebb szegletévé”⁹² vált, egy olyan mesterséges államalakulattá, amelyet – Törökországgal egyetemben – „a középkori szellem éltet”⁹³. A „hataloméhes, gőgös” magyar lelkület⁹⁴ ellenpontozására pedig a szlávok úgy jelentek meg a lap hasábjain, mint az „igazság, szerénység és együttérzés”⁹⁵ megtestesítői, akiknek a kultúrájuk és életszínvonaluk nemcsak a környező népekenél, de még a németekénél is magasabb.

Azt, hogy Seton-Watsonék lapjára nagy szükség volt, az 1916-os év végének eseményei mutatták meg: a birodalom korszerűsítésére nyitott IV. Károly trónra lépése növelte a Monarchia túlélési esélyeit, azaz leválasztását Németországról és egy különbéke megkötését.⁹⁶ Ehhez járult a brit kormány átszervezése: Asquith miniszterelnök és Grey külügyminiszter helyét a Monarchiával rokonszenvező Lloyd George, illetve Arthur J. Balfour foglalta el.⁹⁷ Végül a hadi események alakulása (a román csapatok kiszorítása Erdélyből, majd a központi hatalmak bevonulása Bukarestbe) is a Monarchia-barát erőknek kedvezett.

Seton-Watson az *Új Európa* hasábjain kommentálta az eseményeket: „drasztikus módszerekhez kell folyamodnunk – érvelt –, Belgiumot nem tudtuk megmenteni, Szerbiát nem tudtuk megmenteni, Romániát azonban meg kell mentenünk.”⁹⁸ A „hősi, szenvedő” ro-

⁹¹ H. and C. Seton-Watson: *The Making...* 195.

⁹² 'the darkest corner of Europe'. In: *NE*, 1918/2/28, 222.

⁹³ 'chief survivals of medievalism'. In: *NE*, 1917/1/18, 4–5.

⁹⁴ 'imperious, overweening spirit of the Magyars'. In: *NE*, 1918/1/1, 397.

⁹⁵ 'the Slavonic spirit [...] will teach the world the Slav lessons of justice, humility and compassion'. In: *NE*, 1918/3/7, 251.

⁹⁶ Mindezt maga Seton-Watson is elismerte egy 1917. júniusi memorandumában: „[IV. Károly] ambíciózus és [...] kétségtelenül kísérletet tesz arra, hogy kiszabadítsa a Monarchiát a német függőségből, anélkül azonban, hogy a német szövetség feladására gondoljon.” ('He is ambitious and [...] he will, no doubt, try to free the Monarchy from German tutelage, without, thinking of giving up the Alliance.') SEW papers/4/2/1.

⁹⁷ Az új kormány megalakulásáról és összetételéről lásd részletesebben: W. N. Medlicott: *Contemporary England*. London, 1967, 50. Seton-Watson a *New Europe* hasábjain reagált a fordulatra, hangsúlyozva, hogy a „brit kormány nem másra köteleztetett el, mint Ausztria–Magyarország teljes szétzúzására”. ('The British Government stands committed, in effect, to nothing less than the very disruption of Austria-Hungary') In: *Wanted: A Foreign Policy*, *NE*, 1916/12/14, 258.

⁹⁸ 'Belgium we could not save, Serbia we could not save, Roumania we must save.' R. W. Seton-Watson: 'The Roumanians of Hungary', in *R. W. Seton-Watson and the Romanians*, Vol. II, 721. Lásd még: *NE*, 1916/10/19, 27. Románia háború alatti felértékelődését kiválóan szemlélteti Seton-Watsonnak egy 1917-ben megjelent a nemzetiségek balkáni mozgalmait öt év távlatából tárgyaló munkája. A szerző nemcsak a tisztázatlan vagy vitatható pontokon ad Romániának igazat, hanem egyértelműen téves nézeteket is magáévá tesz. Míg 1908-as *Faji problémák* című munkájában a dák-román kontinuitás és az ezt elvető magyar álláspont ügyében kifejti, hogy „az igazság valahol a kettő között van”, addig 1917-ben íródott művében a következő kitételekre bukkanunk: „A főbb vonalak teljesen világosak [...] a mai románok azon római kolónuszok leszármazottjai, akiket Trajanus a Birodalom védelmében telepített le [...] 270 tájkán, amikor a rómaiak Dáciát elhagyni kényszerültek, az ország fajilag olyan volt, mint ma: román. A románok – folytatja – latin eredete nyilvánvaló, ha valaki végsőképp Bukarest utcáin vagy szemügyre veszi a tiszta római típusokat a parasztság köreiben.” A későbbi események tárgyalásakor Seton-Watson természetesen jócskán eltúlozza a románok szerepét, kiemelve Hunyadi János és Mátyás „román hőseket”, valamint Mihály vajdát, aki szerinte „a későbbi Nagy-Románia alapjait fektette le”. In: R. W. Seton-Watson: *The Rise of the Nationality in the Balkans*. London, 1917, 56–60.

A skót történelemnek ez a műve sehol sem aratott osztatlan sikert: a kritikusok elsősorban alaposágát és jóhiszeműségét vonták kétségbe. Úgy vélték, hogy még nyelvismeretrel sem lehet egy ilyen nagylélegzetű művet néhány hónap alatt megírni.

mán nemzet „jogos” követeléseinek támogatására, valamint általánosságban a brit–román kapcsolatok előmozdítására Seton-Watson barátjával, Steeddel 1917 augusztusában létrehozta az Angol–Román Társaságot⁹⁹, amely még a nyár folyamán aktív sajtókampányba kezdett. Az 1917. decemberi alakuló ülésen Allen Leeper elnökölt, Sir Edward Carson propagandaminiszter ünnepi beszédében pedig Ófelsége kormányának támogatásáról biztosította a román népet.

Bár a Monarchia-ellenes kampány egyre nagyobb méreteket öltött, az 1917-es év sem hozott döntést a Monarchia sorsáról ellentétesen vélekedő két tábor között. Az érdemi változást olyan szakértői és tanácsadói pozíciók megszerzése jelentette, ahonnan a döntéshozók és döntéshozatali fórumok befolyásolása igen hatékonyan működhetett. 1918 februárjában Angliában a Külügyminisztériumon belül egy hírszerző és elemző osztályt szerveztek meg, s egyik, elsősorban a Monarchia jövőjét érintő szekció vezetője maga Seton-Watson lett. Az osztály vezetője, J. Headlam-Morley és munkatársainak többsége – Harold W. Temperley, Henry Wickham Steed, Alfred Zimmermann, Arnold Toynbee, a lengyel-zsidó származású Lewis Namier és a románbarát Allen Leeper – a Monarchia etnikai elvű felosztásának szükségességét vallotta.

A hírszerző és elemző osztály feladata abban állt, hogy tanulmányozza az érintett állam belső helyzetét, tapasztalatairól heti jelentésekben beszámoljon a hírszerző és elemző osztálynak, közben javaslatot téve a hatékony ellenpropaganda kidolgozására. Munkájában Seton-Watson elsősorban a monarchiabeli sajtóra támaszkodott, legfőbb információforrásnak azonban közép-európai barátai bizonyultak. Fia szerint egyenesen e kapcsolatok alapozták meg a hírszerzésnél és a külügyminisztériumban a skót történezszt egyre jobban körülövező tiszteletet.¹⁰⁰

Mindezek ellenére a monarchiaellenes tábor ügye kezdetben csak lassan haladt előre. Az 1918-as év elején Seton-Watson leveleiben többször kikelt Lloyd George-nak a Monarchiával kötendő különbéké-tervei ellen. Véleményét egy, a miniszterelnök személyi titkárához írott levelében a következő módon tolmácsolta: „Megkockáztatom, hogy nincs még egy európai ország, amely ennyi csapdát rejtene az amatőr diplomata számára [...]. A szavak más jelentést hordoznak, az eszmék más jelentéssel bírnak [...], mint nyugatabbra, ezért csak a személyes tapasztalat adhatja meg a megoldást.” „Az Ausztria–Magyarországgal kötendő különbéké – folytatja fenti levelét – végzetes illúzió, [...] hiszen kizárólag Berlin védheti meg az osztrák hegemoniát Ausztriában és a magyar hegemoniát Magyarországon.”¹⁰¹

A monarchiaellenes erők első jelentős eredményének számított, hogy a Foreign Office engedélyezte számukra az „Elnyomott Népek Kongresszusának” megrendezését 1918 áprilisában Rómában. A kongresszus záróakkordjaként olyan zárónyilatkozatot bocsátottak ki, amely elítélte az Osztrák–Magyar Monarchiát mint „a német dominancia eszközt”, és az egyes népcsoportok teljes gazdasági és politikai függetlenségének kivívását, valamint

⁹⁹ 'gallant, suffering' SEW papers/6/1/5, lásd még *NE 1917/12/13* 288. és Cornelia Bodea–Seton-Watson, Hugh (szerk.): i. m. *Vol. I*. Bucharest, 1988, 431.

¹⁰⁰ H. and C. Seton-Watson: *The Making...* 207–209.

¹⁰¹ 'I venture to maintain that there is no European country which contains so many pitfalls for the amateur diplomatist as Austria-Hungary. [...] Words have not the same value nor ideas the same content [...] as farther west; and only personal experience can supply the key. [...] The idea of separate peace with Austria-Hungary is a fatal illusion [...] as only Berlin can save the German hegemony in Austria and the Magyar hegemony in Hungary.' Seton-Watson levele Philip Kerrhez 1918. január 12-én. In: SEW papers/17/12/5.

nemzeti és politikai egységének megteremtését tűzte ki elérendő célként.¹⁰² Az igazi váltás a brit külpolitikában azonban néhány héttel a római kongresszus után következett be, amelyben a szlávbarát erők eredményes propagandáján kívül még egyéb tényezők is szerepet játszottak. Az ún. Sixtus-levelek nyilvánosságra kerülése, amelyek azt tartalmazták, hogy Ausztria kész lett volna elismerni Elzász-Lotharingia Franciaországhoz csatolását, véget vetett a különbéke-tárgyalásoknak, sőt IV. Károlyt arra kényszerítette, hogy a német császárral egy Ausztria vazallusi státusát csak még jobban kiemelő szerződést kössön.¹⁰³ A Monarchia-ellenes erők győzelme Nagy-Britanniában ezzel eldöntött tényévé vált, ami nemcsak az Osztrák–Magyar Monarchia felosztását jelentette, hanem a történelmi Magyarország dezintegrálódását is előrevetítette.

5. Seton-Watson és a trianoni békeszerződés (1918–1920)

A Monarchia felbomlásának tényét a háború utolsó szakaszának haláltusája még inkább világossá tette: a katonai kudarcokra végül az októberi fegyverszünet tett pontot. Az Ausztria–Magyarország szövetséges állammá való alakításáról rendelkező császári manifestum sem érthette el célját, ellenkezőleg, csak meggyorsította a bomlás folyamatát, amely lavinaszerűen következett be. 1918 októberében az ausztriai lengyelek kiszakadása a Monarchiából befejezetté vált; megalakult a független Csehszlovákia, a zágrábi szábor kimondta csatlakozását a szlovénok, horvátok és szerbek közös államához. Néhány hét múlva pedig a Ruszin Néptanács kinyilvánította csatlakozását Csehszlovákiához, azzal a feltétellel, hogy „a most részben elszlovákosodott, de eredetileg tisztán ruszin magyar megyék, mint Szepes, Sáros, Zemplén, Abaúj, Gömör, Borsod, Ung, Ugocsa, Bereg és Máramaros a rutén államhoz kell hogy tartozzanak”.¹⁰⁴ Végül november 20-án a Román Nemzeti Tanács magáénak tekintette Magyarország románlakta területeit, és idesorolta Erdélyt, a Bánátot, a Partiumot (Arad, Bihar, Szatmár és Szilágy megye egy részét, továbbá Békés, Csanád, Ugocsa megye keleti területeit). A Román Nemzeti Párt december elseji gyulafehérvári gyűlése is hasonlóképpen döntött.

Ezen események kivétel nélkül a háború alatt végig népszerűsített Új Európa-program hivatalos megvalósulása, azaz a békeszerződés előtt lezajlottak, az új államok – Románia, a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság, valamint Csehszlovákia – céljaik eléréséért pedig a fegyveres akcióktól, sőt az igényelt területek megszállásától sem riadtak vissza, így biztosítva a nagyhatalmak kedvező döntését.¹⁰⁵ Seton-Watson természetesen mindezt jogosnak tartotta, és mint az Új Európa-program atyja, lapja hasábjain „Ausztria töredelme halálos ágyánál” című cikkében az eseményeket a következőképpen kommentálta: „Az antanthatalmak [...] a fiatal nemzetek mellett kötelezték el magukat, amelyeknek a vajdúd Európa napjainkban ad életet. Bennük és bennünk van a jövő, míg Ausztria [értsd: Ausztria–Magyarország] a sebesen letűnő múlt.”¹⁰⁶

¹⁰² 'Instrument of German domination'. SEW papers/4.

¹⁰³ Romsics: A brit külpolitika... 284.

¹⁰⁴ Arday: i. m. 315.

¹⁰⁵ Jeszenszky: *Az elveszett...* 285.

¹⁰⁶ 'The Associated Powers stand committed [...] to the young nations which travailing Europe is bringing its birth. With them, and with us, lies the future, with Austria a swiftly vanishing past.' In: *NE 1918/10/24*, 36.

Ez a jövő 1918 őszi-telén, a Monarchia kapitulációjával a magyar határok meghatározásának feladatát jelentette Angliában: ismét összezsaptak a Monarchia-párti és a szlávbarát erők. Az előbbieket, élükön Lloyd George személyi titkárával, Philip Kerr-rel a nemzetállami koncepció maradéktalan érvényesítése ellen érveltek, mivel úgy vélték, hogy annak alkalmazása Közép- és Kelet-Európa multietnikus vidékein lehetetlen, emellett gazdaságilag életképtelen államokat hozna létre. Azt hangsúlyozták, hogy a nemzeti elv mellett a történelmet és a gazdaságot is számításba kell venni. Magyarországra nézve ez azt jelentette, hogy csupán Horvátországtól és Szlavóniától kellett volna megválnia, így megtarthatta volna nemcsak a Felvidéket, hanem Erdélyt, sőt a Bácskát és a Bánátot is.¹⁰⁷

A szlávbarát erők ezzel szemben egészen más tervekkel álltak elő, amelyek egyik vezéruknek, Seton-Watsonnak a „Magyarország jövőbeli határai” című, 1918. decemberi memorandumában nyomon követhetők. Tervezetének központjában a nemzetállami koncepció állt, elfogultságát mutatja, hogy ha netán ettől eltért, az sohasem Magyarország, hanem mindig a születendő új államok – Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia – stratégiai és gazdasági érdekében történt: „A csehszlovák, román és jugoszláv egység az az alap, amire az új, csehszlovák, román és jugoszláv állam épülhet [...] Magyarország, amelyet Őfelsége kormánya el tud majd ismerni, a korábbi magyar királyságnak az az összefüggő része lesz, ahol a magyar lakosság többséget képez” – írta. Meg kell jegyezni, hogy elfogultsága ellenére a Seton-Watson-i határjavaslat még mindig jóval igazságosabb volt Magyarországgal szemben, mint az a változat, amelyet később a békekonferencián elfogadtak. A skót történész ugyanis az érintett országok és a Népszövetség képviselőiből álló határvizsgáló bizottságok felállítását javasolta, valamint – valójában magyar többségű – ún. „szürke zónákat” különített el, amelyek hovatartozását csak gondos, nemzetközileg ellenőrzött helyszíni vizsgálatok után javasolta eldönteni.¹⁰⁸

Az északi, magyar és szlovákok közti „szürke zóna” alatt a következő területeket értette: Csallóköz, Érsekújvár és környéke, a Komárom és Esztergom közötti a Dunától északra fekvő sáv, a lévai járás Bars megyében, Gömör megye három és Abaúj megye két járása (Kassa nélkül), valamint a nagymihályi járás Zemplén megyéből. Szerinte az ettől északabbra lévő területeket „vitathatlanul” szlováknak, míg a délebbre lévőket „vitathatatlanul” magyarnak kell tekinteni.

A magyarok és románok közt elterülő, összefüggő „szürke zóna” Ugocsa megye egy, Szatmár megye két, Bihar megye öt, valamint Arad megye négy járásából állt, magában foglalva Szatmárnémetit és Nagyváradot, de Aradot nem. Mivel Seton-Watson meglehetősen „problémásnak” vélte a magyar statisztikákat, a Romániához kerülő magyarok számát 6-700 ezerre becsülte, akiknek – hangsúlyozta – biztosítani kell „sajátos jellegük megőrzését, határozott nyelvi jogokat a vallásgyakorlásban, az oktatásban és a bíróságok előtt”, sőt „a székelyek 500 ezres összefüggő tömbjének meghatározott mértékű helyi autonómiát is”.

A magyarok és a délszlávok közt a szerző egy nagyobb kiterjedésű „szürke zónát” állapított meg: a Maros, a Tisza és az Aranka határolta bánáti háromszöget és a Bács-Bodrog vármegyével lényegében megegyező Bácskát. A természetes határokból kiindulva a Drávaközt Magyarországnak javasolta adni, a Murától északra fekvő körzetet viszont – felté-

¹⁰⁷ Romsics: A brit külpolitika... 285.

¹⁰⁸ 'The Future Frontiers of Hungary'. H. and C. Seton-Watson: i. m. 324. Vö. Romsics: A brit külpolitika... 286.

ve, hogy a csehszlovák–jugoszláv korridor megvalósul – Jugoszláviának, tekintet nélkül az ottani abszolút magyar többségre.

Tekintettel a ruténok bizonytalan etnikai identitására és Ruténföld hovatartozásának eldöntetlenségére, Magyarország északkeleti határára Seton-Watson nem tért ki, s az osztrák–magyarral kapcsolatban is csak annyit említett, hogy „az osztrákok újabban magukhoz kívánják csatolni a Magyarország észak-nyugati szegletében egy tömbben élő német anyanyelvű lakosságot”. Röviden szólt azon meggyőződéséről is, hogy Magyarországnak kijáratot kellene biztosítani az Adriára, ezért Fiume birtoklása a magyarok „létfontosságú érdeke”.

Összességében megállapítható, hogy az 1918-as memorandumban előterjesztett „szürke zónák” külső határa nagyjából egybeesett a szerző 1916-os *Német, szláv és magyar* című munkájában felvázolt javaslatával.¹⁰⁹

Az 1919 januárjában megnyíló békekonferencia Seton-Watson életének újabb, jelentősen felgyorsuló szakaszát jelentette. A skót történész – bár nem volt a brit delegáció tagja – a nemzetközi politikai élet központjában, Párizsban tartózkodott, s nap mint nap együtt volt az amerikai, a brit és az utódállamokból érkezett küldöttekkel, akik meglehetősen nagy tisztelettel vették körül. Harold Nicolson például, aki Allen Leeperrel együtt Kelet-Közép-Európa brit referense volt, maga is elismerte, hogy „Allen Leeper és magam egy lépést sem tettünk, amíg nem konzultáltunk olyan szaktekintélynek számító szakértővel, mint dr. Seton-Watson”.¹¹⁰ Az amerikai küldöttség osztrák–magyar részlegének vezetője, Charles Seymour pedig egy Seton-Watsonnal elfogyasztott ebéd után asztaltársát a következőképpen méltatta: „Jobban ismeri Magyarországot, mint bármelyik angolszász.”¹¹¹

Ugyancsak Seton-Watson elismertségét támasztja alá az a tény is, hogy a brit békedelegáció 1919 februárjában, Párizsban előterjesztett hivatalos határjavaslatának alapja éppen a skót történész 1918. decemberi memoranduma lett, azzal a különbséggel, hogy – annak legpozitívabb vonásait – a „szürke zónák” fogalmát az osztrák–magyar határt kivéve megszüntette, miután helyszíni vizsgálatokra addig nem került sor, és azokra a jövőben sem látszott lehetőség. Így a brit részről javasolt határvonal még kedvezőtlenebbé vált: bár Magyarországnál hagyta a Csallóközt, Komáromtól azonban már a Duna és az Ipoly folyását követte, sőt észak-keleten a trianoni határnál is kissé beljebb húzódott. Az etnikai határtól való eltérést a tervezet a nyugati részen gazdasági okokkal (szabad kijárat biztosítása a Dunára a Vágon), keleten pedig Románia és Csehszlovákia közti zavartalan vasúti összeköttetés szükségességével indokolta. A román határ is a „szürke zónán” belül haladt, leválasztva Magyarországról Szatmárnémetit, Nagyváradot és a Bánát észak-nyugati részét, ismét a vasúti összeköttetés fontosságára hivatkozva. Mindezekhez képest az Óbecse–Zombor–Ferenc-csatorna–Duna–Dráva-vonalat követő jugoszláv–magyar határ aránylag korrektnek tekinthető, emellett a tervezet nem támogatta a Masaryk-féle „korridort” sem.

¹⁰⁹ Romsics: A brit külpolitika... 287. Vö. PRO FO 371/4354, file 52, part IV.

¹¹⁰ 'Allen Leeper and myself, for instance, never moved a yard without previous consultation with experts of authority of Dr. Seton-Watson [...]'. Harold Nicolson: *Peacemaking 1919*. London, 1934. 126. Általában nem szokták idézni Nicolson kijelentésének második felét, pedig roppantul tanulságos: 'On the other hand I question whether life-long familiarity with a country is always an advantage when it comes to framing the decisions which should be wide, impartial, unprejudiced, and adjustable to needs and proportions outside the particular area under discussion.'

¹¹¹ '[...] Hungary, which he knows better than any other Anglo-Saxon.' H. and C. Seton-Watson i. m. 341.

A dokumentum e két pozitívuma ellenére meglehetősen hiányt szenvedett etnikai korrektségben, ami azért is érthető, mert aláírói között egyetlen Magyarországgal szemben megértőbb név sem szerepelt. Harold Nicolson, aki emlékirataiban bevallotta, hogy a magyarokra, „erre a turáni törzsre heves utálattal”¹¹² tekintett, néhány hónap múlva egy magánlevélben¹¹³ azt is elismerte, hogy kínzó gyermekkori élményei mellett Seton-Watson is befolyásolta. A másik aláíró, a románbarátságáról ismert Allen Leeper egy Seton-Watsonhoz írt 1924. januári levelében a következőképpen vélekedett. „Alig akad olyan nép a világon, amelyhez kevésbé vonzódok, mint a magyarokhoz.”¹¹⁴ Végül Eyre Crowe, a brit delegátusok vezetője pedig, nyugat-európai szakértő lévén, a magyar határok kérdésében teljesen magáévá tette a Nicolson–Leeper–Namier-irányvonalat.¹¹⁵ Valószínű, hogy ez a magyarelles attitűd is hozzájárult ahhoz, hogy vita esetén a brit delegáció komolyabb ellenállás nélkül feladta az általa korábban javasolt – és általában méltányosabb – határvonalat, és a francia állásponthoz, illetve a nem magyar követelésekhez közeledett.

Összességében tehát elmondható, hogy bár Seton-Watson közvetlenül nem vett részt a határjavaslatok kidolgozásában, nemcsak decemberi memorandumával, hanem személyes kapcsolataival is alapvetően befolyásolta a döntéshozatalt, amelyről bizalmasa, Allen Leeper révén azután elsőkézből szerzett információkkal rendelkezett.

A békekonferencia brit döntéshozói mellett Seton-Watson a nemzetiségi vezetők leg-többjével is igen bensőséges kapcsolatot tartott fenn. Párizsban közös lakást bérelt Steeddel, [...] „és ők ketten úgy működtek, mint egy nemhivatalos, de hatékony leszámítoló bank, amelyen keresztül bonyolódtak a lengyelek, csehek, szlovákok, rutének, románok és délszlávok ügyei”.¹¹⁶

Seton-Watsonnak a csehekkel és szlovákokkal való jó viszonya a béketárgyalások alatt közismert volt¹¹⁷. Kiváló időzítéssel, néhány nappal a Négyek Tanácsának ülése előtt jelent meg a *New Europe*-ban „Csehszlovák igények” (*Czecho-Slovak Claims I–III*)¹¹⁸ című

¹¹² 'I confess that I regarded and still regard, that Turanian tribe with acute distaste.' Nicolson: *Peacemaking...* 34.

¹¹³ 1934-ben, a Peacemaking megjelenése után Fenyő Miksa, a Gyáriparosok Országos Szövetségének elnöke és a Magyar Revíziós Liga vezetőségi tagja levélben fordult Harold Nicolsonhoz, kérve, hogy a magyarságra nézve oly sértő néhány mondatot törölje a következő kiadásban. A szerző válaszában elutasította a kérést: „Szégyellem, hogy 1919-ben úgy éreztem, ahogy éreztem. De mindnyájan így voltunk. Nem vonhatom azt vissza, mert akkor nem volnék őszinte.” Idézi Juhász Gyula: *Uralkodó eszmék Magyarországon, 1939–1944*. Budapest, 1983. 1934-es visszaemlékezésében egyébként Nicolson ugyancsak elismerte, hogy a békekonferencián „az Új Európa tanai lelkesítették”, amelyeket előzőleg „hosszas és buzgón áttanulmányozott”. 'imbued with the doctrines of [the New Europe], 'long and fervent study'. *Peacemaking...* 33.

¹¹⁴ 'There is hardly a nation in the world for which I feel less affection than the Magyars.' Allen Leeper 1924. január 29-én kelt levele Seton-Watsonhoz. In: SEW papers/17/14/5.

¹¹⁵ Crowe, Sybil – Corp, Edward: *Our Ablest Public Servant: Sir Eyre Crowe 1864–1925*. Braunton Devon, 1993. 316. Crowe-nak szerepe volt az 1919. február-márciusi magyar határviták során az etnikai elv relativizálásában. A francia megközelítéssel egy platformra helyezkedve kijelentette, hogy az ellenséges államok és a szövetségesek között fennálló etikai jellegű határvitákat mindig a szövetséges állam javára kell eldönteni. (In: Romsics Ignác: *A trianoni békeszerződés*. Budapest, 2001, 115.) Megemlítendő azonban az is, hogy 1919 őszén Crowe személyes befolyását latba vetve közbenjárt Clemenceau-nál a román csapatok Magyarországról való azonnali, feltétel nélküli visszavonását illetően. Crowe-Corp: i. m. 356.

¹¹⁶ Arday: i. m. 118. Vö. M. R. D. Foot: *British Foreign Policy since 1898*. London, 1956, 74.

¹¹⁷ Benešsel a békekonferencián találkozott először, aki nagyon jó benyomást tett rá, s ekkortól kezdődő barátságuk Beneš haláláig (1948) fennmaradt. Ugyancsak rendszeres kapcsolatban állt Stephan Osuskyval, a csehszlovák békelegáció vezetőjével is.

¹¹⁸ Czecho-Slovak Claims. In: *NE, 1919/3/28*.

cikksorozata, amelynek első, a cseh–német határra vonatkozó része feltűnően hasonló Masaryk 1918 végén írott memorandumára¹¹⁹. A második, a szlovák–magyar határt tárgyaló cikkében azonban már jóval tárgyilagosabban érvelt. Nemcsak a Csallóköz elszakításának etnikai elvvel ellenkező mivoltára hívta fel a figyelmet, hanem – 1918. decemberi memorandumához hasonlóan – pártatlan nemzetközi határmegállapító bizottságok kiküldését is szorgalmazta. Sőt, meglehetősen józansággal azt is hangsúlyozta, hogy „a csehszlovákoknak, mint minden népnek, legfőbb érdekük, hogy a lehető legkevesebb [...] idegen elemmel legyenek megterhelve; nagy áldás lesz Prágának, ha olyan biztonságos módszert talál határainak alakítására, amely csökkenti a német és a magyar elemet.”¹²⁰

Döntően a monarchia kis népeinek már háború előtt meginduló, de csak utolsó éveiben tetőző propagandahadjáratára hatására az újonnan megalakult Csehszlovákiába mintegy három és félmillió német és egymillió magyar került. A kisebbségi jogok biztosítását illetően pedig komoly kétségeket ébreszt a brit küldöttség egyik tagjának, Sir James Headlam-Morley-nak Seton-Watsonhoz intézett 1919. májusi levele: „Azt javasoljuk a cseheknek, hogy egyszerűen fogadjanak el *néhány elég általánosan megfogalmazott kitélt* [kiemelés tőlem, B. Á.], melyek majd megadják a kisebbségeknek az alapvető jogokat [...]”¹²¹

A skót történész a leendő Nagy-Románia feletti bábáskodással még a cseh ügyben tapasztaltaknál is nehezebben megoldható problémákkal találta magát szemben, ugyanis a román delegáció maga is megosztott volt. Vezetője, a mindenre elszánt Ion Brătianu az egész Bánátot és a tiszai határt követelte, amit Seton-Watson is túlzónak minősített, ezért sokkal inkább a nemzetiségi viszonyoknak jobban megfelelő igényeket hangoztató Ionescu-Goga-Moroianu-Vaida-csoportot támogatta, „segítette és tanácsokkal látta el őket. Vaida és a többi román politikus sokszor kifejezte köszönetét értékes segítségéért”.¹²² Ez utóbbira egyre nagyobb szükségük volt, hiszen Brătianu rövidesen kiszorította erdélyi kollégáit, így egyedül uralta terepet. „A román politika egyetlen párt kezében összpontosul, és egyetlen ember céljainak engedelmeskedik” – írta Seton-Watson 1919 januárjában.

A másik érzékeny pont is tulajdonképpen Brătianu „mohóságára” vezethető vissza.

¹¹⁹ 'The Germans in the Czechoslovak Lands, especially in Bohemia' című memorandumban Masaryk nyolc pontban sorakoztatta fel érveit Csehország németek által lakott vidékeinek elszakítása ellen: A történeti (államszervező erő, folytonosság), földrajzi (természetes határok), gazdasági (szénlelőhelyek, ipari központok), stratégiai, sőt etnikai[!] érvek, valamint a nemzetiségek számára autonómia biztosítása, visszaközöntenek a magyar küldöttségnek a békekonferencia számára készített bemutatkozó jegyzékében, ám – érdekes módon – esetükben mind elutasításra találtak. SEW papers/6/1/2.

¹²⁰ 'The main interest of the Czecho-Slovaks, as of every State [...], is to be saddled with as few [...] alien subjects as possible; and it will be an unmixed blessing for Prague if it can find safe devices for paring down certain sections of the frontier and so reducing the number of its Germans and Magyar subjects.' Seton-Watson: *The Czecho-Slovak Claims II, The Slovak-Magyar Frontier*. In: *NE, 1919/4/3, 280*. Vö. H. and C. Seton-Watson: i. m. 355.

¹²¹ 'What we are proposing the Czechs to do 's simply to accept some rather generally worded clauses, which will give the magyars the essential rights [...]'. Headlam-Morley levele Seton-Watsonhoz 1919. május 27-én. SEW papers/17/9/3. Lásd még *Dokumenty*, I/299.

Ekkorra tehető – mint ahogy egy nappal korábbi, ugyancsak Headlam-Morley-nak írott leveléből kiderül –, hogy Seton-Watson – saját 1918 végi álláspontját revidálva – végleg földalta a Csallóköz Magyarországhoz tartozásának elvét (és kérte HM-t, hogy Wilson elnököt is tájékoztassa erről), sőt odáig ment, hogy a Salgótarján-közi szénlelőhelyeket és a tokaji borvidéket is eredetileg szlovákok lakták, majd egy-két generációval azelőtt elmagyarosodott területként kezelje (bár Csehszlovákiához csatlakozását különösebben nem támogatta). In: SEW papers/17/9/3.

¹²² Arday: i. m. 119. A „mérsékeltbb” románokkal folytatott levelezéséről és párizsi tartózkodása alatti kapcsolattartásáról lásd részletesen *Seton-Watson and the Roumanians, I/ 272–273, 275–276*.

Míg Csehszlovákia határproblémáit két vesztes állammal szemben kellett rendezni, addig a Bánát hovatarozásán két győztes, a skót történész szimpátiáját bíró állam, Románia és Jugoszlávia „kapott össze”. A két állam érdekében a háború alatt komoly propagandát folytató Seton-Watson természetesen nem hagyhatta, hogy a „jó ügyön” folt essék, ezért komoly közvetítésbe kezdett. 1919 februárjában az *Új Európa* című lapban például a következőket írja: „A románok és a jugoszlávok a történelem folyamán soha nem voltak egymás tényleges ellenségei, és csak az államférfiúi képességek [...] teljes hiánya teheti lehetővé, hogy a Bánát kérdése, amely nyilvánvalóan lehetőséget ad baráti megegyezésre, a jövőben ellenségeskedés és viszály forrása legyen.”¹²³

Hasonló gondolatokat találunk Seton-Watsonnak egyes vezető szerb politikusokkal a béketárgyalások alatt folytatott levelezésében. Amikor Nicola Jovanovic, a szerb Radikális Párt oszlopos tagja a *Sunday Times* hasábjain szót emelt az erdélyi magyarság érdekében, Seton-Watson levelében éles hangon kelt ki a cikk ellen, újra hangsúlyozva, hogy „aki ismeri a háború előtti Magyarországot, tudja, hogy a magyar hatóságok a románokkal szemben még inkább hamisítják a statisztikákat, mint a szerbekkel szemben”, majd figyelmeztetett, hogy elítél „minden hivatalosan kinyilvánított véleményt a cseh, a román és a jugoszláv részről egyaránt, amely arra enged következtetni, hogy azok nem állnak egysült erővel a magyarokkal szemben”.¹²⁴

Ezekben a hónapokban Seton-Watson Magyarországhoz való viszonyát jelentősen befolyásolták a kormányváltások. Barátjának, Jászi Oszkárnak felelős pozícióba kerülését örömmel üdvözölte, bár Károlyit akkoriban még nagybirtokos múltja és háború előtti nacionalizmusa miatt bizalmatlanul szemlélte. Kun Béla és a kollégái hatalomra jutása, azaz a „rablók és útonállók”¹²⁵ Tanácsköztársasága nemcsak félelemmel töltötte el¹²⁶, hanem még tovább súlyosbította a Magyarországgal szemben már régóta meglévő előítéleteit. Lapjában, az *Új Európában* így írt erről: „Bármennyire furcsának tűnhet is az átlagember számára, Magyarország nem kevésbé, hanem talán még inkább vétkes a háború megindításában, mint maga Németország.”¹²⁷

Amikor Seton-Watson 1919 májusában a már hivatalosan megalakult Csehszlovák Köztársaságba látogatott, tanúja volt a sikeres ún. északi hadjáratnak, amelynek keretében a magyarok visszafoglalták a Felvidék középső és keleti felének jelentős részét, majd jú-

¹²³ 'Roumanian policy was in the hands of a single party and to all intents and purposes of a single man'. 'Never in all history have Roumanians and Jugoslavs been active enemies, and only an utter lack of statesmanship [...] will allow the question of the Banat, which so obviously lends itself to friendly compromise, to become a source of enmity and discord in the future.' H. and C. Seton-Watson: i. m. 342.

¹²⁴ 'it is notorious to those acquainted with pre-war Hungary that the authorities faked statistics even more than against the Serbs'. (eredeti kiemelés) 'I for my part deplore any publicly expressed view by a responsible member of one of the three nations, such as could encourage the view that they were not standing shoulder to shoulder against the Magyars.' *Seton-Watson and the Yugoslavs. Correspondence-Korespondencija 1906-41* [a továbbiakban *Korespondencija*]. London-Zagreb, 1976. II/ 82.

¹²⁵ 'thieves and brigands', Seton-Watson levele Headlam-Morleyhoz 1919. május 26-án. Levelében Seton-Watson azt is tudni vélte, hogy a május elsejei ünnepekhez szükséges vörös posztó legnagyobb részét a tanácskormány disznósírárt cserébe Bécsből hozatta. In: SEW papers/17/9/3.

¹²⁶ Seton-Watson ugyanis azt a véleményt osztotta, hogy az orosz bolsevikok Németország ügynökei, így újra létrejöhethet a német és magyar militarizmus szövetsége a bolsevik forradalom segítségével. Hugh Seton-Watson: Robert W. Seton-Watson 8.

¹²⁷ 'Strange as it may seem to "the man of the street", Hungary is not less, but perhaps even more, guilty of the Great War than Germany herself.' (eredeti kiemelés) In: *NE, 1919/8/14. 98.*

nibusban Bártfánál elérték a lengyel határt. Az események azonnali cselekvésre ösztönözték: még Prágából táviratozott Headlam-Morley-nek, közbenjárását kérve a csehszlovák–magyar határ azonnali, nyilvános kihirdetését, az antantszolidaritás kinyilvánítását, valamint egy Budapestet figyelmeztető jegyzék elküldését illetően.¹²⁸ Hogy véleményének még nagyobb nyomatókat adjon, már június 13-án visszatért Párizsba, és elismertségét latba vetve igyekezett meggyőzni az amerikai delegáció legbefolyásosabb tagjait az antant-beavatkozás szükségességéről. Sőt, magához Wilson elnökhöz is intézett memorandumot, melyben a korábbi levelében foglaltakat ismételte meg, külön hangsúlyozva, hogy ha az antant nem áll készen a cselekvésre, engedélyezni kell csehszlovák, román és jugoszláv csapatok akcióját, és el kell őket látni lőszerral. A szabadságszerető skót történész naivitását tükrözi az a kijelentése, miszerint a bukaresti kormány kivételével nem kell tartani sem a csehek, sem a másik újonnan alakult állam eltúlzott akcióitól, egyébként az antant könnyedén garanciát vállalhat arra, hogy ne éljenek vissza hatalmukkal, és tartós megszállásra ne rendezkedjenek be.¹²⁹ Seton-Watson utóbbi véleményét nem igazolta az idő: a románok 1919 novemberéig megszállás alatt tartották Magyarország jelentős részét, a Tiszántúlt pedig külön közigazgatás alá helyezték, abban bízva, hogy így sikerül kierőszakolniuk a tiszai határt. Megindult az ország kirablása, mindennaposak voltak a polgári lakosság ellen elkövetett atrocitások.

Magyarországnak 1919 márciusa óta nem volt elismert kormánya, a párizsi békekonferencia pedig szeretett volna már a magyar ügy végére is pontot tenni, ezért szorgalmazta egy kül- és belpolitikailag elfogadható kormány felállítását, amelynek elősegítésére Budapestre küldték George Clerk frissen kinevezett prágai angol követet, aki 1919. október elején tárgyalásokba kezdett. Clerk előzőleg levélben fordult Seton-Watsonhoz, és segítségét kérte missziójának végrehajtásához „Buda-Pesthen [sic], mivel – írta – nincs olyan ember, aki megközelítené az Ön ismereteit a magyar államférfiak és a politika területén”.¹³⁰ Mivel az ötök hivatalos felkérése elmaradt, a skót történész végül nem vett részt a tárgyalásokban, amelyeknek eredményeképp sikerült létrehozni egy olyan nemzeti egység-

¹²⁸ H. and C. Seton-Watson: i. m. 371.

¹²⁹ SEW papers/8/1/3.

¹³⁰ 'to Buda-Pesth. There is no one who approaches your knowledge of Hungarian statesmen and politics.' Seton-Watson és Sir George Clerk levelezése. 1919/10/14. in: SEW papers/17/4/2, vö. H. and C. Seton-Watson: i. m. 391. A Frano Supilóval és Masarykkal is bensőséges viszonyban lévő Clerk – a húszas évek elején Beneš teniszpartnere – kezdetben a románokkal szimpatizált, s csak lassan változtak meg érzelmei. Szerepe volt ebben a magyar nemzetiségpolitikát igen negatív színben feltüntető Seton-Watson-műveknek, melyeket a Külügyminisztérium Közép-Európai Osztályán eltöltött évei alatt forgatott. A diplomata románbarátságát az antant katonai missziójának egyik tagja, Harry Hill Bandholtz amerikai tábornok is megerősítette a párizsi békekonferenciának küldött egyik táviratában: „Személyes véleményem az – írta –, hogy Clerk a román környezet hatása alatt áll, s hogy egy turbékoló galamb is jobb ultimátumkézbesítő [lenne...] szerda reggel érkezett, s a Misszionál töltött egy órát kivéve napjai hátralévő részét a románokkal folytatott megbeszélések és az általuk adott bankettek töltötték ki”. Harry Hill Bandholtz: *Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon*. Budapest, 1993, 95–96. A Budapestre delegált francia megfigyelőkel ellentétben azonban Clerk bizalmat szavazott Horthynak, öt év távlatából pedig – egyik Seton-Watsonhoz írt levelének tanúsága szerint – már egészen más előjellel ítélte meg a megszálló románok tevékenységét. „Nyilvánvalónak tűnt – vélekedett –, hogy ha hagyjuk a fosztogató útonállókat a bandáját tovább zsákmányolni, akkor az végül a magyarokat a kétségbeesés állapotába taszítja, és a reménytelen harc kiújulásához vezet [...]”. 'It was obvious that to leave this band of looting brigands to continue its work of pillage'd only result in driving the Hungarians to despair and in a renewal of hopeless fighting [...]'. Clerk 1924. december 6-án kelt levele Seton-Watsonhoz In: SEW papers/7/4/2. Lásd még Lojtkó Miklós: Smuts tábornok és Sir George Clerk tárgyalásai 1919-ben. In: *Angliától Nagy-Britanniáig* (szerk. Frank Tibor). Budapest, 2004, 327–340.

kormányt, amelyet a békekonferencia is elismert és felszólította, hogy küldje el megbízottait Párizsba.

A magyar küldöttség megérkezése előtt Seton-Watson – kiváló időzítéssel – az *Új Európa* hasábjain két cikket jelentetett meg. Az első, „Magyarország és Törökország következik” című írásában leszögezte, hogy „ami Magyarországot illeti, nincs szükség hosszadalmas vitákra”. Inkább az az egyik legfontosabb teendő, hogy „biztosítsuk a magyar katonai előkészületek kiújulásának megakadályozását”. A politikai helyzet – folytatta – csak akkor normalizálható, ha „Magyarország túlnyomó részben mezőgazdasági országgá alakul, ahol a birtokos parasztság a lakosság tartópillére. Ez az a feltétel, amely [...] minden revíziós javaslatra vonatkozik, amelyet az Apponyi vezette reakciós csoport Párizsba hoz”.¹³¹

A második Seton-Watson-cikk már Magyarország határaitól szólt, térképpel és részletes statisztikával kiegészítve. A skót történész elismerte, hogy a rendezés „túlságosan szigorú” a magyarsággal szemben, majd kiemelte a Bácskát és a román határt, amely utóbbit „kétségtelenül keletebbre lehet tolni, ezáltal jelentős magyar lakosság Magyarországon marad, anélkül, hogy feláldoznánk nem több mint néhány ezer román”. A további, Salgótarján és Pécs átadására vonatkozó cseh és jugoszláv kérelmeket Seton-Watson „égbekiáltó és indokolatlan igazságtalanságnak” nevezte, majd megjegyezte, hogy a javasolt új határok „követik a nemzeti elvet, amennyire a földrajz azt megengedi”. Az egész rendezés – folytatta – nagy haladás Magyarország számára, hiszen a régi 54,5 százalékkal szemben egy „tisztán nemzeti államot” nyernek, amelynek 80–90 százaléka magyar vagy magyarosított zsidó.¹³² Ezen a ponton kiválóan megmutatkozik a nemzeti elv alkalmazásának ellentmondásossága, amelyet az 1930-as évek elején egy angol történész a következőképpen fogalmazott meg: „Ez olyan elv volt, amelyet úgy alkalmazhattak, ahogy jónak láttak”.¹³³

Az Apponyi–Bethlen–Teleki névvel fémjelzett magyar küldöttség 1920 januárjában érkezett Párizsba.¹³⁴ A skót történész az 1907-es népiskolai törvény miatt rendkívül ellenségesen szemlélte Apponyi személyét, a magyar delegáció élére való kinevezését pedig egyenesen „visszataszító döntésnek”¹³⁵ nevezte. Amikor azonban január 16-án Apponyi

¹³¹ Turkey and Hungary next. In: *NE, 1920/1/8, 396*. 'there should be no need for lengthy discussions'. 'to devise sound guarantees against renewed military preparations on the part of the Magyars.' '[...] if it became a predominantly agrarian state in which land-owning peasantry forms the backbone of population. This is the test which should be applied to [...] any proposals for revision put forward by the group of reactionary delegates whom Count Apponyi is bringing to Paris'. Vö. H. and C. Seton-Watson. i. m. 394.

¹³² 'unduly severe to the Magyars', 'acts of crying and gratuitous injustice', 'complying with ethnographic principles as closely as geography will permit' 'a real national state'. *NE, 1920/1/15. 18*. Lásd még Hugh Seton-Watson: i. m. 9., vö. a 106-os lábjegyzetben frottakkal.

¹³³ Idézi Romsics: *A brit külpolitika...* 325.

¹³⁴ A magyar küldöttség tevékenységéről, érvrendszerében a földrajzi-integritásos gondolatól az etnikai elv felé bekövetkezett hangsúlyeltolódásról részletesen lásd Romsics: *A trianoni békeszerződés...* 159–182., valamint Szarka László: *A magyar békejegyzékek és a trianoni békeszerződés*. In: uő: *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában*. Budapest, 1998. 126–147.

¹³⁵ 'a decision so distasteful'. Seton-Watson: *Hungary in the Grip of Reaction. NE, 1920/11/27, 213*. Apponyi kinevezését a kortársak egy része helytelenítette, sőt a békekonferencián némelyek egyenesen provokációnak tartották, hogy a nemzetiségi asszimilációt elősegítő törvény megalkotója és a háborút „Végre!” kiáltással üdvözlő képviselő vezesse a magyar küldöttséget. Lásd részletesebben Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat*. Budapest, 2001. 29–30. Apponyi hitelességéhez (mármint ahogyan a történelmi Magyarországot képviselte) nem férhet kétség, mégis a szerzővel némileg vitába szállva úgy véljük, hogy a történelmi Magyarország nemze-

szóhoz jutott, beszéde nagy figyelmet keltett: Lloyd George-ot annyira meghatotta, hogy a békekonferenciáról írott művében hosszan idézett a magyar politikus érveiből. Seton-Watson egyik bizalmasa, a románbarátságáról ismert Allen Leeper pedig naplójában lejegyezte, hogy Apponyi rendkívül ügyesen beszélt felváltva franciául, angolul és olaszul. „Igen nagy (remélhetőleg nem túlságosan nagy) hatást tett.”¹³⁶

A beszéd nagy vitát kavart, de jelentősebb változtatásra nem volt remény, hiszen a békekonferencia legfelsőbb fóruma, az ún. Tízek Tanácsa már 1919. május 12-én elfogadta a magyar határokat.¹³⁷ Amikor Lloyd George az olasz külügyminiszter támogatásával mégis keresztülvitte a magyar kérdés újratárgyalását, a vita előtt a küldötteknek eljuttattak egy olyan brit szakértői anyagot, amelynek szerzője Seton-Watson barátja, Allen Leeper volt, aki a háború alatt a nagyromán tervek igazságáról cikkezett. A baklővésekben gazdag mű, valamint annak feltétlen hívévé szegődő angol külügyminiszter, Lord Curzon hatására Lloyd George is meghátrált, így a határok változatlanok maradtak.¹³⁸

A versailles-i békekonferencia területi rendelkezései hozzájárultak – Seton-Watson szavai szerint – „Európának a Római Birodalom összeomlása óta történt legnagyobb átalakításához”¹³⁹, amelyben „Magyarország sérült a legjobban”¹⁴⁰, sőt olyan torzulásokat okoztak, melyek napjainkig nehezítik a méltányos kiegyezést a Duna-medencében. E konfliktusok hátterében azonban elsősorban nem a Párizsban elfogadott etnikai rendezőelv, hanem az önrendelkezési jog magasztos eszménye és a gyakorlatban alkalmazott nyers hatalmi politika közötti ellentmondás áll(t). A nagyhatalmak ugyanis ahelyett, hogy következetesen ragaszkodtak volna az általuk meghirdetett elv(ek)hez, hatalmi érdekeik érvényesítését, azaz Németország és Magyarország meggyengítését, valamint Szovjet-Oroszország elszigetelését tartották legfőbb céljuknak, így többnyire jóváhagyták társult szövetségeseiknek a vesztesékekkel szembeni túlkapásait.

A hatalmi érdekek mindenek felettiségéből fakadó kettős mérce alkalmazásának kö-

tiségpolitikájának mentegetése helyett talán célszerűbb lett volna egy olyan személyiséget a delegáció vezetőjévé választani, akinek a korábbi politikai szereplése nem szolgáltatott ennyi nyilvánvaló okot és ürügyet a támadásra. Lásd ehhez még Apponyi és a nagy norvég békeharcos, Björnson polémiájáról Beretzky Ágnes: Björnstjerne Björnson és Magyarország, 1906–10. In: *Valóság*, 2001/2 és éppen Zeidler Miklós írását, melyben kifejti, hogy a lex-Apponyi „az egyre elmérgesedő nemzetiségi viták idején olaj volt a tűzre”. Apponyi Albert, a „nemzet ügyvédje”. In: *Európai Utas*, 2001/1. (Párizsban egyébként szóba került Apponyi nemkívánatos személylé nyilvánítása is, végül azonban az az álláspont győzedelmeskedett, amely a vesztes államoknak is szabad kezet kívánt adni küldöttségeik összeállításában.)

¹³⁶ 'He made a very good (I hope not unduly good) impression.' H. and C. Seton-Watson: i. m. 414.

¹³⁷ A „hanyag, felelőtlen” ('indolent, irresponsible') döntés körülményeit, hangulatát kiválóan érzékeltetik Harold Nicolson naplójegyzetei. In: *Peacemaking*... 328–329.

¹³⁸ Romsics: A brit külpolitika...292–294.

¹³⁹ R. W. Seton-Watson: *Danubian Clues to European Peace*. Broadcast Talks Pamphlet, 1935. 7.

¹⁴⁰ Jászi Oszkár: *Revolution and Counterrevolution in Hungary*. (R. W. Seton-Watson előszavával) London, 1924. XV. Az elcsatolt területeken élő 10,6 millió emberből 3,2 millió, tehát 30,2 százalék volt magyar. A két világháború között az anyaországon kívül élő nemzetiségek arányát illetően csak az albánok produkáltak magasabb mutatót (44 százalék). Bibó István találó megjegyzése szerint: „A világháború utáni európai rendezésről helytállóan állapították meg, hogy minden hibája ellenére is inkább megfelelt a népek önrendelkezési elvének, mint a háború előtti állapot. Csak éppen az volt a hiba, hogy az első világháború előtti állapot sohasem állította magáról, hogy a népek önrendelkezési jogán alapszik: az a monarchikus legitimitáson alapult, s csupán annak keretei között egészült ki itt-ott a nemzeti elvvel. Az új rendezés tehát saját alapelveihez viszonyítva lényegesen diszharmonikusabb volt, mint a régi monarchikus feudális legitimitás rendszere a maga virágkorában.” Bibó István: A nemzetközi közösség bénultsága és annak orvosságai. In: *Válogatott tanulmányok*. Budapest, 1990, IV. köt. 331.

vetkezménye az lett, hogy a győztesek a történelmi-földrajzi alapú magyar érvrendszert mint anakronizmust elvetették, az azzal szembeállított nemzetiségi elvet pedig nemegyszer a győztes (szomszéd) nemzetek történelmi, gazdasági (stratégiai) érveivel sértették meg.¹⁴¹ Ráadásul eleve elvetették a népszavazásos megoldás alkalmazását.¹⁴² A térképre pillantva szembetűnő, hogy a párizsi békerendszer eszményének tekintett homogén nemzetállammá, ahol a nemzetiségek aránya nem érte el a 10 százalékot, csak a két vesztes, Ausztria és Magyarország vált.

Robert William Seton-Watson, az etnikai alapú rendezés élharcosa sem tudta kivonni magát a párizsi békekonferencián egyre inkább érvényesülő kettős mérce hatása alól. Sőt, az idő előrehaladtával – részben a demokratizálás ellen ható erők fokozatos magyarországi térnyerése miatt – az 1918. decemberi memorandumának elfogulatlan javaslatától is elfordult. 1919 tavaszán már nem támogatta például sem a határvizsgáló bizottságok kiküldését, sem a Csallóköz Magyarországnál maradását.

A történész-publicista könyvei, cikkei és előadásai pedig kétszeresen hatékonyan bizonyultak. Nemcsak – mint láttuk – a brit békedelegáció Közép-Kelet-Európát érintő döntéshozóit befolyásolták, hanem visszamenőleg is igazolni látszottak az új határokat, azaz „jogforrásul” szolgáltak. Jeszenszky Géza találó megállapítása szerint: „Reá hivatkozva cáfolni lehetett, hogy Trianonban a vesztes megbüntetése és a hódítás szentesítése történt, így a döntés kizárólag az elkerülhetetlen nemzeti széttagolódás megvalósulásának tünt. Seton-Watson írásai alapján Nyugat-Európában számos emelkedett szellemű ember jogos igazságszolgáltatásnak tekintette az 1920-as magyar békeszerződést”.¹⁴³

¹⁴¹ Mindezek iskolapéldája Csehszlovákia esete, amely 51 százalékos cseh többséggel tulajdonképpen reprodukálta a világháború előtti Magyar Királyság nemzetiségi viszonyait úgy, hogy a szlováklakta régiót etnikai, a Szudéta-vidéket pedig történelmi jogon szerezte meg (nem is beszélve a stratégiai, földrajzi alapú területszerzéseiről).

¹⁴² Az 1921. december 14–16-án megtartott népszavazás, melynek eredményeképpen Sopron és környéke Magyarország része maradt, a trianoni békeszerződés előírásai ellenében, az októberi velencei osztrák-magyar tárgyalásokon létrejött kompromisszum eredménye. Az események újfent a nagyhatalmak elvtelenségét igazolták, hiszen hozzájárultak az egy éve, a Millerand-féle kísérőlevélben még határozottan elutasított népszavazás alkalmazásához, sőt Magyarországnak éppen ott sikerült határváltoztatást kieszközölnie, ahol követelése etnikailag jóval kevésbé voltak megalapozottak. A soproni népszavazás egy másik szempontból is túlmutatott helyi jelentőségén: azzal, hogy az új magyar-osztrák határ a trianoni határok legbiztosabb szakaszává vált, példát mutatott arra, hogy – a Magyarország és szomszédai közötti jövőbeli együttműködés megalapozása érdekében – hogyan lehetett volna a többi határszakaszon is eljárni.

¹⁴³ Jeszenszky: *Az elveszett...* 299.

II. MAGYARORSZÁG-KÉP NAGY-BRITANNIÁBAN SETON-WATSON ÉS MACARTNEY MŰVEIBEN A TRIANONI BÉKESZERZŐDÉSTŐL A NAGY GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁGIG TERJEDŐ IDŐSZAKBAN (1920–1929)

Az 1920–1929-ig tartó időszak a versailles-i békerendszer működésének első és utolsó viszonylag nyugalmas szakaszát s egyben próbáját jelentette. Az Osztrák–Magyar Monarchia helyén létrejött új államok – mindenekelőtt Csehszlovákia, Jugoszlávia és Nagy-Románia –, valamint a történelmi és diplomáciai előzményeket nélkülöző újdonsült nemzetközi szervezet, a Nemzetek Szövetsége számára ekkor adódott reális lehetőség, hogy igazolják a hozzájuk fűzött reményeket. Ezzel szemben Magyarország számára ez az időszak a nemzeti katasztrófa utáni kiútkeresés szükségességét, majd 1927-től az aktív külpolitika és a revízió kibontakoztatásának lehetőségét jelentette.

1. Seton-Watson és a Foreign Office ellentéte Magyarország megítélésében

Seton-Watson mind a háború alatt, mind a békeszerződés megalkotásakor – mint láttuk – jelentős szerepet játszott a kisállami koncepció diadalában. Az elismert történész és ünnepelelt szakértő háború utáni tevékenységét éppen ezért indokolt a brit hivatalos álláspont tükrében vizsgálni.

Romsics Ignác „A brit külpolitika és a »magyar-kérdés«” című tanulmányában Nagy-Britannia 1920 és 1938 közötti kelet-közép-európai külpolitikáját befolyásoló három csoportját különbözteti meg. Az egyik az *Új Európa*-irányzat, melynek képviselői a háború alatt a nemzetállami koncepció érvényesítéséért szálltak síkra, majd magyar- és németellenességüket 1919 után is megőrizve Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia védelmi övezetté szervezésére törekedtek. Nagy-Britanniának pedig koncepciójukban a status quo örékek aktív szerepét szánták. (Bár maga a folyóirat – főként anyagi okok miatt – 1920 novemberétől már nem jelent meg, szerzői közös táborban igyekeztek elképzeléseiket érvényre juttatni.) Velük jórészt ellentétes platformon foglaltak helyet az ún. liberálimperialisták, többek között maga Lloyd George is, akik a háború alatt a Monarchia korszerűsítését támogatták, Versailles után pedig a vesztesékekkel szembeni méltányosabb elbánás szószólói lettek. Mivel ez a csoport legfőképpen a bolsevizmus továbbterjedésétől tartott, nemcsak a kisantant, hanem Németország és volt szövetségesei felkarolását is brit érdekek vélte. A harmadik csoport, a pénzvilág, a londoni City képviselői – az eddigiekkel szemben – kizárólag a gazdaságosság követelményét szem előtt tartva arra a következtetésre jutottak, hogy Nagy-Britannia anyagi erőforrásait Kelet-Közép-Európánál fontosabb területekre kell koncentrálni.

E három elképzelés egymásra hatása alakította ki a húszas évek brit kelet-közép-európai politikáját, melynek lényege a nemzetközi szervezeteken keresztül érvényesülő korlátozott felelősség- és kötelezettségvállalás volt, amit az 1924-ben hivatalba lépett külügy-

miniszter, Austen Chamberlain így fogalmazott meg: „Nyugat Európában partnerek vagyunk, míg Kelet-Európában – összehasonlítva ezzel – szerepünk inkább a kíváncsi, de érdektelen baráté.”¹

Helyzetét nehezítette, hogy 1920-ban az Egyesült Államok lényegében megismételte Nagy-Britannia egy évszázaddal azelőtti lépését²: a Wilson elnök által megálmodott Nemzetek Szövetsége számára, amelyet a világbéke megőrzésének és a nemzetközi együttműködés kiteljesítésének szándékával hoztak létre, súlyos presztízsveszteséget jelentett az USA távolmaradása. Így Nagy-Britannia és Franciaország magukra maradtak, mint egy olyan „meglehetősen bájos, ám béna gyermek zavarodott dadusai, aki egy meggondolatlan nemzetközi szerelem gyümölcse”.³ A világ legerősebb államának csatlakozása mellett azonban egy ütőképes népszövetségi hadsereg felállítása sem valósult meg, ami még inkább veszélyeztette a rendszer stabilitását, és megkérdőjelezte az általa nyújtott garanciák gyakorlati értékét. A status quo fenntartásában elsősorban érdekelt Franciaország a kisanthant államokkal karöltve ezért egyre inkább úgy vélekedett, hogy – katonai erő híján – a rendszer egyensúlyára már a legcsekélyebb változtatások is veszélyt jelenthetnek, így megegyezően ellenállt minden olyan engedménynek vagy kompromisszumnak, amely nemcsak presztízsveszteséggel, hanem hatalmi pozíciói gyöngülésével járt volna.⁴ Ezt a növekvő francia befolyást és merevséget, amely a háború veszteseit érintette különösen hátrányosan, Nagy-Britannia a „korlátozott felelősségvállalás”-t hirdető politikájával igyekezett ellensúlyozni, amely az 1920-as években nemegyszer kifejezetten magyarbarát jelleget öltött.

A New Europe-kör legbefolyásosabb tagja, sőt – megkockáztathatjuk – szellemi vezetője, Seton-Watson 1919–20-tól élete végéig következetesen viszonyult Magyarországhoz. Már Horthy Miklós budapesti bevonulását a „Magyarország a reakció szorításában” című 1919 novemberi cikkében meglehetősen vegyes érzelmekkel kommentálta; úgy vélte, hogy a veszélyes bolsevik rendszert a régi politikai garnitúra váltotta fel, amelytől a sovinizmus és a reakció megerősödése várható.⁵ „Magyarország az utolsó állam – írta alig egy évvel később –, amellyel számolnia kell a kisanthantnak [... hiszen] a jelenleg hatalmon lévők semmit sem tanultak a háborúból.”⁶ A magyar politikát évtizedekig meghatározó Horthy-rendszer megítélése Seton-Watson későbbi írásaiban is változatlan maradt: „az országot a háborús katasztrófába sodró szűk oligarchia”⁷ „politikailag, gazdaságilag és pénz-

¹ Romsics: *A brit külpolitika...* 297.

² A napóleoni háborúkat lezáró bécsi kongresszus (1815) után az ifjabb William Pitt, brit miniszterelnök kezdeményezésével létrehozták az ún. „Európai Koncert”-et, azaz egyetértést, amely előírta a nagyhatalmak rendszeres konzultációját bármilyen, a status quót megzavaró eseményt illetően. Nagy-Britannia azonban a kongresszusokról távolmaradván igyekezett az európai nagyhatalmakat egymás ellen kijátszani és az egyensúlyt fenntartani. Érdekes, hogy ez az egyensúly az 1871-es német egyesítésig volt – többé-kevésbé – fenntartható, s ugyanaz a Németország, esetünkben azonban már a Harmadik Birodalom bomlasztja majd fel 1933 után a versailles-i status quót és nemzetközi szervezetét, a Népszövetséget is.

³ 'as the embarrassed nursemaids of a rather endearing spastic infant, the product of some injudicious international lovemaking.' W. N. Medlicott: i. m. 109.

⁴ Zeidler: *A revíziós...* 40–41.

⁵ 'the clearest possible proof of reactionary dangers' In: Seton-Watson. *Hungary in the Grip of Reaction*, *NE*, 1919/11/27, 212.

⁶ 'Hungary is the last State to be invited or included [...] Those who are at present at power have learnt nothing from the war.' *NE*, 1921/10/14.

⁷ 'the narrow oligarchy which involved [her] in disaster'. R. W. Seton-Watson in: Jászi Oszkár: i. m. XX.

ügyleg hibás uralma”⁸, tulajdonképpen „fehér bolsevizmus”, amely óriási propagandát folytat Nyugaton, hogy lejárássa az októberi forradalom vezetőit, Jászit és Károlyit. Az egyedüli megoldás Seton-Watson szerint éppen a demokratikus vívmányok továbbfejlesztése lett volna, aminek megvalósítására azonban akkor nem látott megfelelő személyiséget. Maradt tehát a bizalmatlanság, sőt a belenyugvás, hogy „amíg Horthy admirális a helyén marad, hiábavaló konszolidált és normális viszonyokat remélni a Monarchia utódállamai között”⁹.

Ezt a rezignációt tükrözi az a tény, hogy Trianon után a skót történész egyszer sem látogatott el Magyarországra, így nem nyílt lehetőség a Horthy-rendszer közelebbi tanulmányozására.¹⁰ Az egyetlen közvetlen kapcsolata Magyarországgal az októberista emigráció prominens tagjaival, főképpen Jászival való levelezése maradt, akitől a skót történész cikkeiben, könyveiben és egyéb megnyilvánulásaiban a magyar revíziós propaganda által terjesztett „mérgező szemét”¹¹ ellensúlyozását remélte. Jászi – a Horthy rendszer konszolidációjának előrehaladtával – mind kevesebb sikerrel, ám meglehetősen elfogultsággal hallatta hangját, ami minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy barátja meg sem kísérelte a Horthy-korszakról kialakított lesújtó véleményének legalább részleges felülvizsgálatát.

A másik magyar emigráns, akivel Seton-Watson viszonylag rendszeres kapcsolat tartott fenn, maga Károlyi Mihály volt, akit 1923-ban Jászi mutatott be a történész-publícistának. A londoni Magyar Követség fenntartásai ellenére rövidesen sikerült elintéznie Károlyi letelepedési engedélyét, aki 1925 májusáig a brit fővárosban maradt. Seton-Watson arra buzdította a volt miniszterelnököt, hogy memoárjával, cikkeivel és a brit közélet jeles személyiségeivel folytatott beszélgetések során igyekezze őket meggyőzni, hogy az általa képviselt Magyarország „épebb és stabilabb tagja lesz az Európai Nemzetközösségnek, mint Horthyé és Bethlené”¹². Károlyi azonban hiába kilincselte támogatásért a brit munkáspárti körökben – gróf Szapáry László, londoni magyar követ szavaival –, rövidesen „hidegre tették”¹³.

Seton-Watson Magyarországgal szembeni komoly fenntartásai – mint láttuk – a teljesí-

⁸ 'political, economic and financial misrule' 'odious regime' R. W. Seton-Watson: *The New Slovakia*. Prague, 1924. 79.

⁹ 'White Bolshevism', 'So long as the Hungary of Admiral Horthy survives, it is useless to expect really consolidated and normal conditions among the Succession States of the former Dual Monarchy'. R. W. Seton-Watson in: Jászi Oszkár: i. m. XXII–XXIII. Jászi már 1920 augusztusában levélben fordult Seton-Watsonhoz arra kérve, hogy segítse bécsi emigrációjában írott memoárjának (*Magyar Kálvária, magyar feltámadás*) angliai kiadását. A kérés – közel négy év elteltével – teljesült: *A Revolution and Counterrevolution* címmel megjelent mű előszavát maga Seton-Watson írta és a fordításban is részt vett. In: *Jászi Oszkár naplója 1919–1923* (sajtó alá rend. Litván György). Budapest, 2001, 138, valamint Jászi levele Seton-Watsonhoz 1923. február 19-én. SEW papers/17/11.

¹⁰ A magyar viszonyokról csak két igen rövid, a határok és a revízió kérdését körüljáró műve jelent meg, amelyekben különösen szembevetendő, hogy a szerző végig kitart a kettős „Hungary, Magyar” elnevezések mellett, aminek akkoriban már egyáltalán nem volt értelme.

¹¹ 'the poisonous rubbish of Miss Tormay and others' In: Seton-Watson 1923. október 23-án kelt levele Jászi Oszkárhoz. In: SEW papers/17/11.

¹² 'that your Hungary will be a sounder, more stable member of European Commonwealth than the Hungary of Horthy and Bethlen.' Seton-Watson levele Károlyi Mihályhoz 1923. június 27-én. In: SEW papers/17/12/4. Seton-Watson benyomásairól Károlyi személyét illetően lásd még: Seton-Watson feleségéhez írott, 1923. április 22-i levelét. In: *Korespondencija*, II/105, valamint Seton-Watson Alfred Zimmerhez írott levelét (1923. július 27-én). In: Zimmer papers, MSS. Eng. Box 18, fol. 28.

¹³ Bátorfy: Great-Britain and Central Europe, 142.

tési politikát hirdető bethleni konszolidáció idején is megmaradtak. Mivel a húszas évek elején Nagy-Britannia – a fokozódó közép-kelet-európai francia térnyerés ellensúlyozására – nem egy konfliktusban Magyarországot támogatta, a történész-publicista gyakran saját kormányával is szembekerült.

A brit külpolitika magyarbarátsága először 1921 őszén, IV. Károly második hazatérési kísérletekor vált nyilvánvalóvá. A kisantant, Franciaország támogatásával szigorú retorziókat, elsősorban mozgósítási költségeinek megtérítését, valamint Sopron és környéke Ausztriához való csatolását követelte. Nagy-Britannia és Olaszország határozott fellépésének eredményeképpen azonban, mintegy a Habsburg detronizációért „cserébe” a megtorlás elmaradt.¹⁴ Az eseményre reagálva Lord Newton, a brit felsőház magyarbarát tagja november 9-i felszólalásában, többek támogatásával kifejtette, hogy a trónfosztás előírását „egy szabad nemzet belpolitikájába való durva és teljesen elfogadhatatlan beavatkozás”-nak tekinti.¹⁵ Seton-Watson Jászi Oszkárhoz írott levelében elégedetlenségét fejezte ki a kisantant-akció sikertelensége miatt, majd biztosította magyar barátját arról, hogy Lord Newton magánvéleményének adott hangot, amellyel a felsőházban „izolálva áll”.¹⁶

A királypucss idején tanúsított brit magatartásnál jóval jelentősebb volt Anglia hatékony közreműködése a bethleni gazdasági stabilizációs programban, melyet csak nagyarányú külföldi kölcsönök révén lehetett megvalósítani. A külföldi kölcsönök felvételét azonban lehetetlenné tette a békeszerződésben előírt jóvátételi kötelezettség, melynek összegét még nem tisztázták, ám fedezetül az állam összes vagyonát lekötötték. A Bethlen-kormány ezért a jóvátétel pontos meghatározását, valamint az állami bevételek zálogjogának feloldását kérte. A kérés alátámasztására 1923 áprilisában Bethlen pénzügyminisztere társaságában Londonba utazott, ahol kedvező fogadtatásra talált: magasrangú tárgyalópartnerei nemcsak a jóvátétel mérséklését, hanem a zálogjog feloldását is kilátásba helyezték, amivel Olaszország is egyetértett. Franciaország és a kisantant azonban – hatalmi pozícióik gyengülésétől tartva – ellenálltak, s kikötötték, hogy a kölcsön egy részét a Jóvátételi Bizottság ellenőrzése alatt a jóvátétel fizetésére kell fordítani. A közel egyéves diplomáciai huzavona után – határozott brit fellépéssel, sőt a kisantanttal szembeni retorziók kilátásba helyezésével¹⁷ – sikerült elérni, hogy a 250 millió aranykoronás nemzetközi kölcsönt teljes mértékben a magyar kormány a gazdaság talpra állítására fordíthatta.

A királypucss után Seton-Watson a magyar kölcsön ügyében is kormányával szemben és a francia-kisantant álláspont mellett foglalt állást. Barátjának, Allen Leepernek írott levelében nemtetszését fejezte ki Bethlen angliai látogatását illetően, sőt „katasztrófális lépésnek” minősítette, hogy a magyar miniszterelnököt a király is fogadja. A látogatás mögött a publicista-történész azt az általános szándékot vélte felfedezni, „amely mindenkit meg akar nyerni a magyar kölcsön ügyének, ami nem szolgálja sem Magyarország tényle-

¹⁴ A második királypucsról részletesen lásd Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája, 1919–1945*. Budapest, 1988. 85–86.

¹⁵ 'a gross and most intolerable interference with the interior government of a free nation' In: *The Times*, 1921/11/10, 14.

¹⁶ *Jászi Oszkár naplója...* 235.

¹⁷ Nagy-Britannia a kisantant államok értésére adta, hogy „sem a kincstár, sem a City” nem ad majd nekik kölcsönt, ha továbbra is ellenzik Magyarország rekonstrukcióját ('neither the Treasury nor the City'). Ádám Magda: *The Little Entente and Europe (1920–1929)*. Budapest, 1993, 256–263. (idézet a 260. oldalon)

ges javát, sem pedig a dunai államok megbékítését”.¹⁸ A magyarbarátsággal igazán nem vádolható Leeper válaszában mérsékletre intette barátját: „Gyűlölöm a jelenlegi [magyar] kormányt, azonban nem tudok veled ebben egyetérteni, [hogy a királynak vissza kellett volna utasítania a Bethlennel való személyes találkozást] és elítélek más országok nemzetközi ügyeibe való mindenféle brit beavatkozást.”¹⁹

A magyarbarát színezetű brit külpolitika újabb próbaköve az 1925 végén kirobbanó frankhamisítási botrány lett, amely egy időre kompromittálni látszott a magyar politikai vezetést. Az Állami Térképészeti Intézetben Teleki, sőt Bethlen tudtával létrehozott hamisító üzemet a magyar szélsőjobboldal és néhány legitimista politikus működtette Franciaország gazdaságának meggyengítése, valamint a revíziós propaganda finanszírozása céljából. A botcsinálta csoport a gyenge minőségű pénzzel már az első értékesítésnél bukott, s az ügy jókora nemzetközi botrányá dagadt. Az oktobrista emigráció Bethlen lemondását követelte, összhangban Franciaországgal és a Beneš által feltűzelt kisananttal.²⁰

Seton-Watson, aki az időközben Párizsba költözött Károlyi Mihállyal rendszeres levelezésben állt, hónapokig kiemelt ügyként kezelte a botrányt, bízva abban, hogy az nemcsak Bethlen fejébe kerülhet, hanem a Horthy-rendszert is megbuktathatja. Az ügy előmozdítása érdekében rendszeresen egyeztetett Károlyival, sőt az összehangolt támadás érdekében a francia Louis Eisemann-nal is. Az oktobrista emigráció vezére emellett ellátta a frankhamisítással kapcsolatos újságcikkekkel és egyéb forrásokkal, amelyeket Seton-Watson egy leleplező pamfletben, az ügyet tárgyaló népszövetségi ülés előtt kívánt megjelentetni. A publicista-történész saját érzelmeit a Foreign Office-ra vetítve alaposan félretájékoztatta Károlyit, amikor hozzá írott levelében a következőképpen érvelt: „A Külügyminisztérium *tényleg* [eredeti kiemelés] elutasító. Ha Bethlen kompromittálódik a tárgyaláson, itt semmit sem fognak tenni azért, hogy megmentsek őt.”²¹ Az igazság azonban ennek az ellenkezője volt. Bár a *Foreign Office* néhány magas rangú tisztviselője magánemberként hangot adott csalódottságának, a külügyminisztérium – a királypucss és a kölcsön ügyéhez hasonlóan – hivatalosan jóindulatáról biztosította a magyar miniszterelnököt, és úgy vélte, hogy megbuktatása ellenkezik Nagy-Britannia érdekeivel.²²

¹⁸ 'to "rush" everyone into the Hungarian loan policy, which is neither in the true interest of Hungary nor of pacification in the Danubian Basin', Seton-Watson 1924. január 23-án kelt levele Allen Leepernek. In: SEW papers/17/14/5.

¹⁹ 'I dislike their present Government, but I disagree with you in this and I strongly disapprove of any British interference in internal affairs of other countries.' Allen Leeper 1924. január 29-én kelt levele Seton-Watsonhoz. In: SEW papers/17/14/5.

²⁰ Ezzel szemben létezett olyan megnyilvánulás is, mely szerint éppen a frankhamisítási ügy által kavart botrány nagysága világított rá Magyarország nemzetközi jelentőségére. L. W. Lyde földrajzprofesszornak a *Times*-ban megjelent levelét más megvilágításban rövidesen tárgyaljuk.

²¹ 'The Foreign office is *really* negative – if Bethlen is compromised at the trial [...] nothing will be done here to save him.' Seton-Watson 1926. május 13-án kelt levele Károlyi Mihálynak. In: *Károlyi Mihály levelezése* (szerk. Hajdu Tibor). III. köt. (1925–1930), Budapest, 1991, 226.

²² A brit külügyminisztérium közép-európai szekciójának vezetője, Charles Lampson a következőképpen reagált a botrányra: „Egészen hihetetlen, hogy az örültek házán kívül akadna valaki, aki felkarolna egy ilyen tervet.” A magyar kormányzervek érintettségének hírére pedig kifakadt: „Micsoda elképesztő szamark lehetnek ezek a magyarok.” Bányai: Great-Britain and Central-Europe, 147–148. A frankhamisítási ügyről részletesen lásd Juhász: *Magyarország...*, 102–103. és Barcza György: *Diplomataemlékeim*. Budapest, 1994, I/191–198. Bethlen felelőségéről pedig lásd Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Budapest, 1991, 169–172.

A Bethlen-ellenes akció kilátástalansága 1926 nyarára mind nyilvánvalóbbá vált.²³ Mindezt érzékelve az év végén Seton-Watson a Külügyminisztériummal való konfrontációt nem vállalva elállt a pamflet tervétől. „Már nem lenne sok értelme – magyarázta Károlynak –, míg az embereket csak megerősítené azon meggyőződésükben, hogy reménytelenül elfogult vagyok [Magyarországgal szemben].”²⁴ Az 1927-es esztendő folyamán a publicista történész az *Új Európa* (*New Europe*) című lapja felújításával kísérletezett, melyben 1916–19-hez hasonlóan – ismét teret kívánt biztosítani az októbrista emigráció prominens személyiségeinek.

2. Seton-Watson és az új kelet-közép-európai rend ellentmondásai

A húszas évek elején Seton-Watsonnak Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia iránt tanúsított érdeklődése és jóindulata a Magyarországgal szembeni következetesen elutasító magatartás nyilvánvaló kontrasztja volt. Ő maga a két világháború közötti időszakban következetesen viszonyult a békeműhöz, így annak utóöngéjét, a kisantant megalakulását, mint a Duna-medence konszolidációjának „előjátékát” lapja, az *Új Európa* hasábjain reményteljesen kommentálta. A csehszlovák–román–jugoszláv szövetség kibővítésével kapcsolatban azonban már hangot adott kétségeinek: „Amíg Lengyelország etnikai határait jóval meghaladó terveket sző, veszélyeztetve jövőbeli békéjét és fejlődését, igencsak kétséges, hogy [a három szövetséges] szorosabb kapcsolatba kerülhet vele.”²⁵ Az Új Európa-program gyümölcseinek tekintett kisantant államokba a történész-publicista egy középkelet-európai körút keretében már 1923 tavaszán eljutott, és – tulajdonképpen 1945-ig – nemzeti hősnak kijáró fogadtatásban részesült.²⁶

Seton-Watson 1923 májusában érkezett meg Pozsonyba, amit egy egyhónapos szlovákiai turné követett Zsolnán és Besztercebányán át Kassára, majd Losoncon keresztül vissza a fővárosba. Útja során „a véget nem érő” fogadások mellett Seton-Watson szakított időt „a legintranszigenesebb Magyarok”-kal való eszmecserére is.²⁷ Tapasztalatairól az 1924-ben íródott, „Az új Szlovákia” (*The New Slovakia*) című művében számolt be.

A két világháború között a térség mintaállamának számító Masaryk vezette Csehszlovák Köztársaság a demokratikus szabadságjogok mellett viszonylagos jólétet biztosított állampolgárainak, amit művében Seton-Watson is hangsúlyozott, hozzátéve, hogy az or-

²³ A Horthy–Bethlen-ellenes emigráció egyes tagjai realitásérzékének és stílusának érzékeltetésére álljon itt a következő idézet. „Minél később keverjük fel újra a szart, annál kínosabb lesz Bethlenéknek.” A baloldali Gábor Andor levele Bölöny Györgynek. In: Károlyi-levelezés... III/232.

²⁴ 'it would not do very much good, but would confirm people in the conviction that I was hopelessly prejudiced.' Seton-Watson 1926. december 11-én kelt levele Károlyi Mihálynak. In: Károlyi-levelezés... III/255.

²⁵ 'the process of consolidation on the Middle and Lower Danube of which the Little Entente in its present form is the prelude.' 'So long, then, Poland entertains ambitions so far beyond her ethnographic limits, and thereby jeopardises her future peace and prosperity, it is difficult to see how [...] can enter into terms of closer intimacy with her.' *NE, 1921/10/14*. Vö. H. and C. Seton-Watson: i. m. 407.

²⁶ 1919-ben Prágában, egy évvel később Zágrábban, 1928-ban Pozsonyban és Belgrádban, két év múlva Kozlovsvárott avatták díszdoktorrá. Az utóbbinak Turócszentmártonnal együtt díszpolgárává is választották.

²⁷ 'with the most intransigent Magyars'. Szlovákiai körútjáról részletesen lásd *Dokumenty...* I/32–34.

szág gazdaságilag is a térség legharmonikusabb országa, ahol a korrupciót visszafogták, az állami költségvetés kiegyensúlyozott, a korona stabil fizetőeszköz.²⁸

Bár művének előszavában a szerző kijelenti, hogy „a cseh és a szlovák ügy együtt áll vagy bukik”, rövidesen kiderül, hogy „a forradalom mézeshetei után egymás idegeire mennek”,²⁹ azaz, hogy a két nép egy államba hozása jelentős problémák forrásává vált. A feszültség csökkentése érdekében Seton-Watson – akárcsak Románia és a Szerb, Horvát, Szlovén Királyság közötti, a Bánát hovatartozásáról folytatott vitában az első világháború végén – közvetítő szerepet vállalt, amelyről keserűen jegyzi meg egy feleségének írott levelében 1923 májusában: „Úgy tűnik, mindenki minden oldalról elvárja, hogy varázslóként cselekedjek és megoldjam a problémát.”³⁰ A történész-publicista könyvei, cikkei segítségével, valamint személyes kapcsolatait felhasználva igyekezett korrigálni az etnikai elv alapján minimálisan autonómiát követelő egyes szlovák megnyilvánulásokat.

Bár a szlovák nép sorsát 1918-ig különösen a szívén viselte, követeléseiket Seton-Watson 1920 után három okból vetette el. Egyrészt jogosan vélte úgy, hogy a Szlovák Néppárt vezetősége sérelmi politikájával a Csehszlovák állam hitelét rontja, s áttételesen a magyar revíziót támogatja.³¹ Másrészt valószínűleg nemzetközi megfontolásokból úgy vélte, hogy Szlovákia nem érett a teljes szabadságra, sőt „hálás lehet, hogy egy olyan hatékony, művelt és fegyelmezett néphez kötötte a sors, mint a csehek”³². Végül, s ez lehetett a legnyomósabb indok, nyilvánvaló volt számára, hogy a Csehszlovákia helyén létrejövő két kis állam képtelen lett volna a Versailles-ban létrehozott cordon sanitaire-ben neki szánt egyensúlyi szerepet betölteni.

A cseh-szlovák feszültség csökkentésének egyik nyilvánvaló módja lehetett, hogy Seton-Watson a két világháború közötti szlovák nehézségek tárgyalásakor általában jelentősen túlhangsúlyozta a magyar örökség árnyoldalait. Az *új Szlovákia* című művében például az adminisztrációs rendszer problémáit teljes egészében a „soviniztán magyar” adminisztrációs gépezetnek tulajdonítja, majd ennek kellően ellentmondva hozzáteszi, hogy a falun élő postai és vasúti alkalmazottak jelentős hányadának romlottak az életkörülményei Trianon óta. „Azokban az időkben – folytatja – ugyan meg kellett tanulniuk magyarul

²⁸ R. W. Seton-Watson: *The New...* 78–79.

²⁹ 'the cause of Czech and Slovak must stand or fall together', 'after the honeymoon of revolution [Czechs and Slovaks] get on each others nerve' Uo. 2–4.

³⁰ 'I find that everybody, on all sides here, expects me to act as a kind of magician to solve the problem!' In: *Dokumenty...* I/374.

³¹ A cseh-szlovák viszony elmérgesedésének egyik első állomása a Szlovák Néppárt 1922 augusztusában kelt zsolnai memoranduma volt, amely leszögezte, hogy „a párizsi békeszerződés szabadságot adott az elnyomott népeknek, csak a szlovák népnek nem” ('The treaties of peace have given freedom to the oppressed little nations. Only the Slovak People did not participate in it.' In: *Dokumenty...* I/319.) Seton-Watson művében nemcsak visszautasította a dokumentumot, mint „a politikai éretlenség bizonyítékát”, hanem levélben ugyannerre kérte Andrej Hlinkát, a Néppárt vezetőjét is. Hlinka azonban ehelyett pártja lapjában, egy cikksorozatban azt állította, hogy Seton-Watsont félrevezették a prágai centralista újságok, és meghívta a történészt, látogasson el Szlovákiába, hogy személyesen megítélhesse a Néppárt sérelmeit. (*Dokumenty...* I/345–353.) Seton-Watson az 1907-es csernovai vérengzés nemzeti hősiévé avatott Hlinkától magyarbarát nyilatkozatai miatt tehát már a húszas évek elejétől eltávolodott, Vojtech Tukát az egyes brit lapokban megjelent csehellenes cikkei miatt támadta, František Jehličkára pedig kezdettől fogva mint „magyar ügynökre” tekintett. Erről lásd még Francis Jehlička: *Reply to R. W. Seton-Watson's Book 'Slovakia Then and Now'*. Vienna, 1932, melyben a szerző arra a következtetésre jut, hogy mind gazdasági, mind történeti, sőt kulturális alapon is „Szlovákia” Magyarországot illetné meg.

³² 'The Slovaks should be thankful that fate has made them dependent upon a race so efficient, so well-educated and disciplined as the Czechs'. R. W. Seton-Watson: *The New...* 8.

és a gyermekeiknek is magyar iskolába kellett járni, de ha ennek megfeleltek, a társadalmi felemelkedés, érvényesülés biztosítva volt számukra.”³³

A gazdasági nehézségek tárgyalásakor egy jóval mélyebb probléma fogalmazódik meg: a korszak általános nehézségei (termelés és kereslet összehangolatlansága, nyersanyaghiány stb.) még a viszonylag stabil Csehszlovákiát is elértek, amely Magyarországgal szembeni követelései jelentős részét éppen gazdasági okokra hivatkozva teljesíthette. A bajok forrása ismét jelentős részben a békemű hibás gazdasági és inkorrekt etnikai koncepciójában keresendő, amelyre a „győztes” országok és természetesen Seton-Watson sem hivatkozhatott. Ehelyett azonban „kéznél volt” a „reformokat akadályozó vörös-, majd fehérterror”³⁴ légkörében élő Magyarország, amely szükségessé teszi gazdasági megszorítások alkalmazását, ezáltal hátrátatva a közép-európai békét és fejlődést.

1922–23 folyamán Seton-Watson – Steed társaságában – Erdélybe is ellátogatott, ahol fényes külsőségek közepette a kolozsvári egyetem díszdoktorává és a város díszpolgárává avatták. Az ünnepségek mellett a publicista-történész szakított időt román barátjaival, főleg Iuliu Maniuval való eszmecsereére is, aki a bukaresti kormány centralizációs törekvéseit és Erdély hátrányos megkülönböztetésének politikáját ostromozta.³⁵

A délszláv egység sorsa, amelyért Seton-Watson a háború alatt küzdött, a Csehszlovákiában, de még Romániában tapasztaltaknál is jóval kiábrándítóbban alakult. Az eltérő kulturális és vallási hagyományú népeket magában foglaló Jugoszláviában kezdettől fogva a szerb irányítás érvényesült, amely elsősorban a horvátok ellenállását váltotta ki. A különböző érdekű országrészeket csak a központosított, a demokratikus jogokat korlátozó királyi hatalom tarthatta össze, amelyet az 1921-ben elfogadott alkotmány szentesített. Már az 1925-ben kelt, Őfelségének címzett memorandumából, amely a két évvel azelőtti jugoszláviai látogatásának tapasztalatait összegzi, kiderül, hogy Seton-Watson mennyire ellenségesen szemlélte a szerb hegemónikus törekvéseket és az azokat megtestesítő vezetőket: „komoly aggodalomra” ad okot – vélekedett – a merev és eltúlzott központosítás, az adminisztrációban és a bírói apparátusban tapasztalható szakértőhiány, a bürokrácia színvonalának lesüllyesztése, a „mindent átható” korrupció. Az utóbbiról keserűen jegyezte meg, hogy még az 1910-es választások idején Magyarországon tapasztaltakat is túlszárnyalja. „Az rémít el leginkább [...] – folytatta érvelését –, hogy [...] a kormány élén állókból hiányzik a törvényesség és a rend igazi tisztelete, és az alkotmánynak csak azon rendelkezéseit tartják szem előtt, amelyek az éppen hatalmon lévők pártérdekeit szolgálják.”³⁶

³³ 'the whole administrative machine was not merely Magyar, but chauvinistically Magyar'. 'In those days he had to learn Magyar and send his children to Magyar school, but once he had submitted to this, he had an assured career.' R. W. Seton-Watson: *The New...* 19.

³⁴ 'Red and White terror stifled all reform'. Uo. 79.

³⁵ Maniu a megbeszélések során a következőképpen összegezte véleményét: „A minket körülvevő nemrég összeomlott államok sorsukat a törvényesség és a közérkölc hiányának, valamint a szabadságjogok figyelmen kívül hagyásának köszönhetők, melyek az állam alapját képezik. Nyugtalanító látnunk, hogy az országunk közléte ugyanezen visszaélésektől szenved manapság.” ('Those states neighbouring us, which have perished in recent years, have perished due to their lack of legal sense and public morality and a disregard for popular rights, which form the basis of a state. We are disturbed to see that the public life of our state is suffering from the same abuses.') In: SEW papers/11/2/2.

³⁶ 'grave concern', 'the wholesale methods of corruption'. 'What alarms me above all in the present situation in Jugoslavia is to observe [...] that at the head of the Government there is no real respect for law and order, that only those clauses of the constitution are observed which happen to suit the party interests of those in power.' *Korespondencija*, II/146.

1928-ban a decentralizáció élharcosának, Stepan Radič horvát parasztpárti vezetőnek a meggyilkolása után a szerb–horvát viszony mélypontra jutott, aminek érzékeltetésére elegendő néhány Seton-Watsonnak írt levélből idéznünk: „a horvát értelmiség komolyan gyűlöli Szerbiát”³⁷, a horvátok 99 százaléka úgy érzi, hogy olyan államhoz tartoznak, amellyel semmi közös vonásuk nincsen, „rabszolgák és cselédek”³⁸. Az alkotmányos válság elhúzódásáért felelős vezetőket a történész-publicista egy 1928. decemberi *Times*-cikkében hosszasan ostromozta, majd megjegyezte: „Én megalkuvás nélkül kritizáltam a magyarokat a délszláv kérdés kezelése miatt. A tisztesség azonban úgy kívánja, hogy elismerjem, hogy mindhárom esetben [ti. az 1883-ban, 1908-ban és 1912-ben ideiglenesen visszavont autonómiára utal] a magyarok önkényes lépéseikre sokkal elfogadhatóbb technikai kifogásokat hoztak fel, mint amilyeneket Belgrád hangoztat manapság.”³⁹

A zűrzavaros helyzeten a király úgy próbált úrrá lenni, hogy 1929-ben feloszlatta a parlamentet, királyi diktatúrát léptetett életbe, valamint a nemzeti ellentétek tompítására létrehozta a „jugoszlávizmus” eszméjét. Seton-Watson a diktatúra bevezetését „katasztrofális lépésnek”⁴⁰ tartotta, s, hogy közvetítsen az ellentétes táborok között, még januárban Jugoszláviába látogatott. Lesújtó véleményének egyik, Jászihoz írt levelében adott hangot: „Sokkal depressziósabban utaztam haza, mint amilyen a háború legsötétebb napjaiban valaha is voltam [...] Törökország és a Monarchia nem tudták megoldani a délszláv kérdést. A szerbek most azt látszanak bizonyítani, hogy ők is ugyanúgy csődöt mondanak vele.”⁴¹ A Seton-Watson-i koncepcióban Szerbia, a korábbi „délszlávok Piemontja” – akárcsak 1913-ban – újra előjelet váltott, ami azonban nem járt együtt Jugoszlávia mint államalakulat létének megkérdőjelezésével.⁴²

³⁷ 'the Croatian inteligenzia have great hatred for Serbia'. Joan Jovanović levele R. W. Seton-Watsonnak. Uo. I/175.

³⁸ 'slaves and servants'. Ivo Lupis Vukič levele R. W. Seton-Watsonnak. Uo. I/183.

³⁹ 'As one who freely criticized the Magyars for their handling of the Southern Slav question, I am bound in common fairness to add that on each of these three occasions the Magyars had far better technical excuses for their high-handed action than any which Belgrade can put forward today.' *The Times*, 1918/12/13, 10. Balogh József, a Magyar Szemle Társaság főtítkára, az 1927-ben Bethlen kezdeményezésére megindított és elnöklete alatt megjelenő folyóiratban, a „Scotus Viator pálfordulása” című cikkében (in: *Magyar Szemle* 1930. márc., 225.) a következőképpen interpretálja Seton-Watson *Times*-beli megnyilatkozását: „Az a kísérlet, amely történelmi egyformaságot kíván itt teremteni, bűnös és reménytelen. Különösen Horvátország, amely autonóm helyzetét nyolc századon át a Magyarországgal való egységben is megőrizte, olyan passzív rezisztenciára képes, amely a belgrádi centralistákat is próbára fogja tenni. Kellő nyomatékkal hangoztatni kell, hogy Belgrád még *sokkal* [kiemelés tőlem, B. Á.] alkalmatlanabb a délszláv kérdés megoldására, mint Konstantinápoly, Budapest vagy Bécs.” Az eredeti cikkben ezek a kitételek nem szerepelnek, tehát a tudatos félrefordítás esetével állunk szemben. A címből (Scotus Viator pálfordulása) kiindulva valószínű, hogy a szerző Seton-Watson koncepciójában Magyarország fel- és Jugoszlávia leértékelésével azt akarta bebizonyítani – amit talán maga is elhitt –, hogy a történész-publicista elismerte a versailles-i békerendszer kudarcát. Arra, hogy Seton-Watson Magyarország-képe 1925 után sem lett kedvezőbb, jó példa többek között 1926-os *Sarajevo: A Study in the Origins of the Great War* (Szarajevó: Tanulmány az első világháború okairól) című könyve, amelynek alaptétele, hogy a világháború felelőssége Németországot, Ausztriát és Magyarországot egyformán terheli. Uo. 274.

⁴⁰ 'a disastrous step'. Idézet R. W. Seton-Watson 1930. januári memorandumából. *Korespondencija*, II/194.

⁴¹ '[I] came away far more depressed than I ever was in the darkest days of the war [...] Turkey and Austria-Hungary were incapable of solving the South Slav Question. The Serbs seem bent on proving themselves equally bankrupt.' Seton-Watson levele Jászi Oszkárhoz 1919. február 9-én. In: SEW papers/17/11/2.

⁴² Éppen ellenkezőleg, a szerb–horvát ellentét mélyülésével a status quo megőrzésének szükségessége azt diktálta, hogy Seton-Watson egyre gyakrabban hangoztassa, hogy a „Jugoszláv egység éppolyan spontán és elkerülhetetlen folyamat eredményeképpen jött létre, mint Olaszország és Németország a múlt században”. Emiatt, vélte, a hibát nem 1918 eseményeiben, hanem az 1920 utáni túlzott központosításban kell keresni. (Jugoslav

3. Seton-Watson és a magyar revízió: egy platformon a Foreign Office-szal

Bár Seton-Watson látta, hogy az 1920 utáni Kelet-Közép-Európa eseményei – a Csehszlovákiában tapasztalt biztató jelek kivételével – egyáltalán nem várakozása szerint alakultak, a békeszerződés revíziója nem volt számára reális alternatíva, az azt legfőbb külpolitikai célként megjelölő Horthy-rendszert pedig eleve ellenségesen szemlélte. „Nem létezik olyan épelméjű ember – érvelt 1923 folyamán egy előadásában –, aki azt próbálná meg bebizonyítani, hogy a trianoni béke tökéletes. [...] El kell fogadni azt a tényt, hogy tökéletes határokat nem lehet húzni. Biztonsággal állítható [azonban], hogy minél többet tanulmányozzák ezeket a határokat, annál nyilvánvalóbbá válik, hogy azok a lehető legjobb kompromisszumot jelentik a történelem, földrajz, nemzetiség és gazdaság rivális érvei között.”⁴³

A húszas évek folyamán Nagy-Britannia – mint láttuk – több ízben támogatásáról biztosította a magyar kormányt, ami általában Seton-Watson heves ellenkezését váltotta ki. Ez a relatív magyarbarátság azonban már nem mutatkozott meg a magyar revízió megítélésében⁴⁴, így a korabeli hivatalos brit revízióellenes állásfoglalások és Seton-Watson megnyilatkozásai között nézetazonosság állapítható meg.

A brit külpolitika irányítóinak status quo-barát álláspontja azonban nem azt jelentette, hogy a brit közvéleményben, főleg magasabb társadalmi körökben ne lettek volna jelen a főleg személyes kapcsolatokon nyugvó, a magyar revíziós törekvések jogosságát felismerő felfogások. Az egyik első olyan megnyilvánulás, amely szót emelt a Magyarországgal szemben elkövetett igazságtalanságok ellen, L. W. Lyde-nak, a londoni egyetem földrajz-professzorának a *Times* 1926. március 18-i számában megjelent levele volt. A szerző cikkében a Kárpát-medence föld- és vízrajzi egységére hívta fel a figyelmet, majd Magyarország történetét ismertette röviden, ám a melléfogásokat sem nélkülözve. Végül a brit közvélemény lelkiismeretére apellálva kijelentette, hogy vezetőik dualizmus kori bűneiért ez a „büszke, ősi nép” azt a jutalmat kapta, hogy a „Brit Szigetekéhez fogható területét Írországnyira zsugorítottuk.”⁴⁵ Lyde a cikkéhez egy olyan térképet mellékel, amely a trianoni határok mentén élő magyarok számát kétmillióra becsülte, akiket szerinte „viszonylag kis határkiigazításokkal” vissza lehetne juttatni az anyaországhoz.

unity was the result of a process as spontaneous and inevitable as those which united Italy and Germany last century.’) Jugoszlávia és Horvátország. Seton-Watson előadása a Királyi Külügyi Intézetben (*KKI*) 1929. január 29-én. In: *Journal of the Royal Institute of International Affairs (IA)*, 1929/3, 118.

⁴³ ‘No sane person’d attempt to argue that the Trianon settlement is perfect [...] it is necessary to face the fact that perfect frontiers are unattainable. It may be confidently asserted that the more these frontiers are studied in detail the more obvious it becomes that they represent the best possible compromise between the rival claims of history, geography, race and economics.’ Seton-Watson: *The Emancipation of South Eastern Europe*. The First Hyndman Memorial Lecture Delivered on March 7, 1923, London, 1923, 20.

⁴⁴ Felelős brit kormánypolitikusok nyilatkozataikban egészen a harmincas évek elejéig mindig a status quo megőrzése és az államok közötti együttműködés kiteljesítése mellett, és mindenféle revíziós kezdeményezés ellen emeltek szót. ‘A brit kormány – tudósított hasonló szellemben 1924 júliusában a *Times* – szilárdan ragaszkodik ahhoz az állásponthoz, hogy a versailles-i béke revíziójáról szó sem lehet.’ (‘The British Cabinet hold strongly the view that there is no question of revision of the treaty of Versailles.’) In: *The Times*, 1934/7/8, 14.

⁴⁵ ‘proud and ancient nation’, ‘we reduced Hungary from the size of the British Isles to that of Ireland’, ‘relatively small adjustment of her frontiers’. L. W. Lyde: The Frontiers of Hungary. In: *The Times*, 1926/3/18, 17.

A status quo megőrzésén munkálkodó *New Europe*-kör természetesen azonnal reagált a földrajzprofesszor írására. Oszlopos tagja, Seton-Watson barátja és harcostársa, Henry Wickham Steed már a *Times* másnapi számában megjelent cikkében fölényesen kioktatta a professzort a valós nemzetiségi arányokról és Magyarország „oligarchikus, fél-feudális” viszonyairól. A britek rokonszenvére – hangsúlyozta – csak az oktobrista emigráció méltó, amely a szabadságjogok kiterjesztésével alkalmassá tenné Magyarországot a szomszéd-államokkal való együttműködésre, és ezáltal a Duna-medence békéjének megteremtésére.⁴⁶

A Lyde-cikknél azonban jóval nagyobb vihart kavart Lord Rothermere, azaz Harold Sidney Harmsworth sajtómágnás és konzervatív politikus, a bethleni aktív külpolitika kibontakozásával egy időben⁴⁷ egyik lapjában, a *Daily Mail*-ben 1927. június 21-én megjelentetett egész oldalas írása *Hungary's Place in the Sun* („Magyarország helye a Nap alatt”) címmel. Cikkében a lord bírálta a trianoni békeszerződést, mivel megalkotói figyelmen kívül hagyták az etnikai elvet. „A kéz – állapította meg írásában –, amely a jelenlegi politikai határokat kialakította – egy eljövendő háború magyát hintette el.” A vérontás elkerülése érdekében tehát elengedhetetlen a békeszerződés felülvizsgálata és a határok módosítása. Rothermere – Lyde-hoz hasonlóan – cikkéhez térképet mellékel, amelyen fel tüntette azokat a döntően magyarul lakta határmenti zónákat, melyeket Magyarországhoz kívánt visszacsatolni: Csehszlovákiából – állította némi túlzással – így egymillió, Romániából hatszázezer, Jugoszláviából pedig közel négyszázezer magyar visszatérését tartotta lehetségesnek. A békeszerződés hibáit ekképp orvosolva – vélekedett – tartós béke köszönhető be a térségbe, ami nemcsak a kisantant három tagjának, hanem Angliának is elemi érdeke.⁴⁸

A lord tevékenységét a magyar kormány vezetői, maga Bethlen is – helyesen – magánakcióként értelmezte⁴⁹, s ilyen értelemben tájékoztatta Nagy-Britannia külügyminiszterét 1927 decemberében. Austen Chamberlain kormánya hivatalos álláspontját tolmácsolva kijelentette, hogy: „[Rothermere] mindig azt írja lapjában, amit populárisnak hisz, de abban is csalódik gyakran. [...] De Lord Rothermere olyan ember, aki ma felkarol valamint,

⁴⁶ 'oligarchic semi-feudal system'. Henry Wickham Steed: *The Frontiers of Hungary*. In: *The Times*, 1926/3/19, 15.

⁴⁷ Az 1927 áprilisában aláírt magyar-olasz barátsági szerződés jelentősen oldotta Magyarország külpolitikai elszigeteltségét. Bethlen, aki addig igen visszafogott nyilatkozatokat tett külpolitikai kérdésekben, május végi zalaegerszegi beszédében már komolyan bírálta a trianoni békeszerződést, melynek igazságtalanságát „a világ kezdi látni”, s közvéleménye „kezd az ország felé fordulni”. A miniszterelnök hozzátette, hogy a magyar nemzet „a békeszerződésben a maga tartozásait kifizette”, de fennmaradtak jogos követelései, melyek kiegyenlítését többek között „a világtörténelem folyásától” várja. Magyarország hivatása a Dunamedencében. In: *Bethlen István gróf beszédei és írásai*. Budapest, 1933, II. köt. 185.

⁴⁸ Lord Rothermere. Magyarország helye a nap alatt. Biztonságot Közép-Európának! in: *Rubicon*, 1997/10, 35. Természetesen rögtön adódik a kérdés, hogy vajon mi vagy ki bírhatta rá a lordot cikke megírására, hiszen korábbi magyarbarátságának nincsen nyoma. A szakirodalom általában kommunistaellenességének, Mussolini iránti rokonszenvének, valamint legfőképpen Hohenlohe Stefánia hercegnő hatásának tulajdonítja a cikket. A hírhedt magyar állampolgárságú, ám a nyelvet nem beszélő kalandornővel, akinek kiterjedt kapcsolatai révén a Horthy-családhoz is bejárása volt, a vicomte 1927 elején, szokásos riviérai üdülése alkalmával ismerkedett meg. A Rothermere-ügyről részletesen lásd Bán D. András: Radomir király. In: *2000, 1990/10*.

⁴⁹ „Magától értetődik – fogalmazott a miniszterelnök 1927. októberében, az Egységes Párt értekezletén –, hogy ez az akció a magyar kormány tevékenységétől távol áll, s ennek az akciónak semmi köze és összefüggése a magyar kormánnyal nincs. [...] ugyanakkor azonban ki kell jelentenem azt, hogy én is, mint magyar ember, abban a felfogásban vagyok, hogy Rothermere lord nagy hálaára kötelez bennünket, és az egész nemzetet azért, hogy azt a fáradságot veszi magának, hogy [...] a magyar igazságot a világgal megismertesse.” A Rothermere-akciónál és a kormány terveiről. In: *Bethlen István gróf beszédei...* II. köt. 190.

s holnap ugyanolyan könnyedséggel elejti [...]. Örömmel hallja, hogy a magyar kormány távol áll ezen akciótól, és azt a tanácsot adja, hogy ezentúl is tartsa távol magát.”⁵⁰

A hivatalos kormány visszafogott értékelésével szemben a magyar sajtó és közvélemény szinte azonnal és kitörő lelkesedéssel reagált a lord cikkére. A *Magyarság*, a *Pesti Hírlap* és a *Budapesti Hírlap* írásaikban egymást túlszárnyalva méltatták Rothermere-t, akinek londoni kastélyában külön szobát kellett berendezni az ezrével özönlő ajándékok, „díszes albumok, cifrán faragott pásztorbotok, allegorikus szobrok [...] népies hímzések, tökmagból szerkesztett korona és egyéb csodák” számára, „amit Magyarország vidéki fészkeiből a hazafias lelkesedés küldött címére”⁵¹.

A Rothermere-ügy kiválóan rámutatott a hivatalos diplomácia és a propaganda ellentéteire. A vicomte fellépését követő lelkesedés és a kampánya támogatása céljából 1927 nyarán megalakult Revíziós Liga „laikus” tevékenysége ugyanis gyakran nem hogy nem segítette, hanem inkább keresztezte a kormány jóval óvatosabb diplomáciai lépéseit.⁵² Az utóbbit jól példázza a Revíziós Liga meghívására a lord fiának, Esmond Harmsworth-nek 1928. májusi magyarországi látogatása. Az egyhetes körutazás során a brit parlamenti képviselőt ugyanis nemcsak fellobogózott utcák, hálás tömegek és a Liga prominens személyiségei fogadták, hanem Budapest polgármestere is díszvacsorát adott tiszteletére, valamint a kormányzó és a miniszterelnök is vendégül látta, ami azt sugallhatta, mintha a látogatást hivatalos szinten kezdeményezték volna. Éppen ezért az út angliai visszhangja rendkívül kedvezőtlen volt. „Magyarország itt Angliában, legalábbis egy időre neveltségessé vált – tájékoztatott Rubido-Zichy Iván magyar nagykövet. [...] – Most már hiába magyarázzuk, mennyire távol áll a magyar kormány Rothermere lord tisztán személyes tevékenységétől. A sztereotíp válasz ugyanis ilyen állításra mindig az, hogy a kormányzó nem adhat privát ebédeket, és hogy a főváros politikai vezetősége sem tekinthető magán-személynek.”⁵³ A magyar propaganda túlkapásai miatt tehát a magyar kormány sem tudta teljesen függetleníteni magát a lord tevékenységétől, ami tovább hiszterizálta a kisantant közvéleményét.

Ahogy a *New Europe*-kör a status quo megváltoztatására törekvő korábbi magánakció idején is hallatta hangját, úgy a jóval nagyobb port felverő Rothermere-kampány ellensúlyozására még nagyobb súlyt fektetett. A kisantant közvéleményének megnyugtatóására a legkiterjedtebb kapcsolatokkal rendelkező Seton-Watson vállalkozott. Cseh, szlovák, román és horvát barátaihoz írott leveleiben igyekezett leleplezni a lordot, aki nemcsak dúsgazdag és zsupori, hanem saját pártján belül is megvetik, mivel pártfőnökei ellen áskáló-

⁵⁰ *A magyar ellenforradalmi rendszer külpolitikája 1927. január 1–1931. augusztus 24.* (összeáll. Karsai Elek). Budapest, 1967, 94. Idézi: Bán D. András: *Illúziók és csalódások. Nagy-Britannia és Magyarország 1938–1841*, Budapest, 1998, 26.

⁵¹ Herczeg Ferenc: *Hűvösvölgy*. Budapest, 1993, 148.

⁵² A Magyar Revíziós Liga nagygyűlésén, 1932 májusában Bethlen a következőket hangsúlyozta: „Meggyőződésem az, hogy szükség van arra, hogy azok a férfiak, akik a magyar ideálokat, a magyar célkitűzést, a magyar igazságokat hirdetik, [...] megértsék egymást azokkal, akik hivatalos állásban ugyanezt a célt más eszközökkel követik [...]. Az életet a szív, a lélek és a lelkiismeret együtt kell hogy irányítsa. A cselekvésnek pedig olyannak kell lennie, amely a realitások határán mozog.” In: *Bethlen István gróf beszédei...* II/372–373. A hivatalos diplomácia és a revíziós propaganda kapcsolatáról részletesen lásd Zeidler Miklós: *A revíziós...* 88–124.

⁵³ Rubido-Zichy Iván levele a Külügyminisztérium Politikai Osztályának vezetőjéhez, Apor Gáborhoz. In: *A magyar ellenforradalmi...* 179. Lásd még a követ 1929. május 16-án kelt, hasonló tartalmú, szigorúan bizalmas levelét Bethlen István miniszterelnökhöz. In: *Bethlen István titkos iratai* (sajtó alá rend. Szinai Miklós-Szücs László). Budapest, 1972, 344–347.

dik, sőt a liberálisok és a munkáspártiak is nagy gyanakvással szemlélik, ezért a „magyarok keresve sem találhattak volna rosszabb személyt propagandájuk terjesztésére”⁵⁴. A történész-publicista emellett azt is kiemelte, ami ténylegesen megfelelt a valóságnak, hogy a brit kormány „neheztel Rothermere-re” és akciójához „az égvilágon semmi köze sincs”⁵⁵.

A lord személyének lejáratása mellett kampányának ellensúlyozására Seton-Watson – az eddigi agyonhallgatás, majd ellentámadás helyett – konstruktív lépések megtételét javasolta. Ilyen szellemben tárgyalt novemberben a Londonba látogató, Milan Hodža szlovák barátjával⁵⁶, a román Viorel Tileának írott levelében pedig azt szorgalmazta, hogy a román vezetők tegyenek újra nyilvánosan hitet Románia egysége mellett és ítélik el a Rothermere-kampányt.⁵⁷

A „kártékony” magyar propagandát ellensúlyozó konstruktív lépés volt az is, hogy Seton-Watson 1928-ban, a Csehszlovák Köztársaság kikiáltásának tizedik évfordulójára tervbe vette egy olyan cikkgyűjtemény összeállítását, amelyben a szlovák szellemi élet jeles képviselői publikálnak. A mű „Szlovákia egykor és ma” (*Slovakia Then and Now*) címmel angolul, németül és franciául is megjelent, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy a szlovákok államhűségének demonstrálásával a Rothermere-kampányt és általában a magyar propagandát gyengítse.⁵⁸

Ugyancsak nem a véletlen egybeesés, hanem a nagyon is tudatos időzítés esete volt az ifjú Harmsworth magyarországi látogatásával egy időben, 1928 májusában Seton-Watson csehszlovákiai utazása, ahol tüntetőleg a lord fiához hasonló pompás fogadtatásban részesült. „Amikor a [pozsonyi] állomásra érkeztünk – olvashatjuk felesége élménybeszámolójában –, ezrével jöttek elénk, [...] kifogták a lovakat a hintónkból és húztak végig az utcákon, éljenezve, himnuszt énekelve, kiabálva [...] (Éljen Scotus Viator! Éljen a szlovákok barátja! Isten hozott kedves angol barátaink!)”⁵⁹ A történész-publicista a lakomák, díszdoktorrá és díszpolgárrá avatások mellett több szabadtéri szónoklatban nyugtatta meg hallgatóságát Trianon revíziójának kilátástalanságáról.

A Rothermere-kampány utóöngéjeként még ugyanabban az évben jelent meg Rothermere előszavával Sir Robert Donaldnak, a *Daily Chronicle* korábbi szerkesztőjének tollából a „Trianon tragédiája: Magyarország szózata az emberiséghez” (*The Tragedy of Tria-*

⁵⁴ 'The Magyars could not have chosen a worse person to push their propagandist cause.' Seton-Watson levele Alois Kolíseknek 1927. október 4-én. In: *Dokumenty...* I/394.

⁵⁵ 'is furious at Rothermere', 'have nothing whatever to do with'. Seton-Watson 1927. november 10-én kelt levele Ivo Lupis Vukichoz. In: *Korespondencija...* II/149.

⁵⁶ „[er] beschprach mit uns allen die beste Taktik für die Zukunft – nicht so sehr widerlegung als konstruktive Aufklärungsarbeit”. Seton-Watson 1927. november 15-én kelt levele Alois Kolíseknek. In: *Dokumenty...* I/397.

⁵⁷ Seton-Watson 1927. október 26-án kelt levele Viorel Tileának. In: *SEW papers/17/28/6*. Tilea, aki 1939-től Románia londoni követe lett, Seton-Watson iránti tisztelete jeléül „Scotus”-nak keresztelte fiát. In: Ileana Tilea (szerk.): *Envoy Extraordinary: Memoirs of a Roumanian Diplomat*. London, 1998.

⁵⁸ Igaz, hogy a könyv a tervezetthez képest csak három évvel később, 1931-ben jelent meg, mégis hatékonyan bizonyult. A *Times* irodalmi mellékletének méltatása szerint ugyanis „nem hagy kétséget afelől, hogy a trianoni békeszerződés, legalábbis a Szlovákiát érintő része, korrigálta a múltbeli igazságtalanságokat.” ('leaves no room for doubt that the Treaty of Trianon, at least as for as Slovakia is concerned, provided the necessary correctives of past injustices.') In: *The Slavonic Review, 1932/április, hátsó borító*.

⁵⁹ 'When we arrived at the station they came in thousands [...] they took the horses out of the carriage we were in, and dragged us all through the streets, cheering and singing their national songs, and shouting out [...] (Long live Scotus Viator, long live the friend of the Slovaks, Welcome to our dear English friends.)' In: *Dokumenty...* I/37.

non: Hungary's Appeal to Humanity) című könyve, amely az utódállamokhoz került magyar országrészek nehéz helyzetének bemutatásával akart szimpátiát kelteni az olvasóban Magyarország és a revízió ügye iránt. Sajnos a könyv magán hordozta a propagandakiadványokra általában jellemző hibákat (direkt propaganda, aránytévesztés, sőt a szerző hozzá nem értéséből adódó alapvető tárgyi tévedések⁶⁰), így a felkészült bírálónak, jelen esetben Seton-Watsonnak könnyű dolga lehetett: bírálatában megsemmisítő kritikával illette a szerzőt műve miatt, „amely nem méltó olyan újságíróhoz, aki oly sokáig állt pályája magas fokán.”⁶¹

4. Seton-Watson és a magyar kisebbség

Bár a magyar revízió megítélésében – mint láttuk – Seton-Watson kormányának álláspontját osztotta, revízióellenessége nem társult az idegenbe szakadt magyarok sorsa iránti közömbösséggel. Sőt, a publicista-történész már a húszas évek elejétől fokozott figyelmet szentelt a kisebbségi magyarok ügyének.

Az 1924-ben kiadott *Az új Szlovákia* című könyvében egy teljes fejezet a magyar kisebbség helyzetéről szól, amelyhez az egy évvel korábbi szlovákiai körútján, a magyar ellenzéki pártok képviselőivel folytatott megbeszélései során gyűjtött anyagot⁶². A politikusok a magyar kisebbség sérelmeinek összegzésekor arra törekedtek, hogy a publicista-történésznek bebizonyítsák, hogy a Csehszlovák Köztársaság alkotmányában feltüntetett széles körű kisebbségi jogokat a gyakorlatban a minimumra szorították. Seton-Watson aligha osztotta ezt a nézetet, sőt művének jellegzetessége az a sajátos logika, amely a magyar kisebbség helyzetét az 1918 előtti magyarországi szlovákok jogaival vetette össze, ami általában a magyar sérelmek elbagatellizálásához vezetett. Hasonlóan visszas az a magyarázat, hogy egyes, zömében magyarlakta falvakban a magyaroknak azért nincsen iskolájuk, mert ők valójában elmagyarosodott szlovákok, „a nemzeti megalománia áldozatául esett” magyarok múltbeli asszimilációs törekvéseinek szenvedő alanyai.⁶³

A visszásságok ellenére a munka alapvetően pozitív vonása a kisebbségi sérelmek összegzése: az 1920-as alkotmány részét képező nyelvtörvényt nem tartják be, a pártlisták

⁶⁰ Sir Robert Donald: *The Tragedy of Trianon: Hungary's Appeal to Humanity*. London, 1928. Ilyen például a 'Yugo-Slovakians' vagy a 'Slovensk' kitétel (64.), vagy az a megállapítás, hogy a csehek és a morvák két külön nemzetiség (297.). A szerző ez utóbbit éppen Rothermere-től vette át, aki barátjának, Hohenlohe Stefániának 1927-ben a következőképpen vallott „tájékozottságáról”: „Tudja kedvesem, a mai napig nem voltam tisztában azzal, hogy Budapest és Bukarest nem egy és ugyanaz a város.” In: Franz Hohenlohe: *The Fabulous Princess*. London, 1976. Idézi: Bán D. András: Radomír...59.

⁶¹ 'It is not worthy of a journalist who so long stood near the head of his profession'. In: *IA, 1928/7, 275*.

⁶² Erről részletesebben lásd Bán D. András: Dokumentumok csehszlovákiai magyar ellenzéki politikusok R. W. Seton-Watsonnal folytatott megbeszéléseiről, 1923. In: *Regio, Kisebbségi Szemle, 1992/1 134–151*.

⁶³ 'Seldom has any nation [...] fallen so completely a prey to nationalistic megalomania'. R. W. Seton-Watson: *The New...* 101. Vö. Bán D. András: Seton-Watson és a csehszlovákiai magyar kisebbség. In: *Valóság, 1997/6. 46–47*.

Sziklay Ferenc, a Szlovenszói és Ruszinszói Szövetkezett Ellenzéki Pártok Központi Irodája kultúrreferense a következőképpen kommentálta Seton-Watsonnak a kisebbségi magyarok jogfosztását mentegető érvelését: „Célszerűségi szempontból vonhatnak új határokat tetszés szerint, ezeket azonban a kisebbségi jogoknak a megcsönkítésére felhasználni, az egyes helyeken lakó, magyarnak átvett népek akarata, önrendelkezése ellenére való erőszakos elnemzetietlenítésével a történelmet visszajára fordítani akarni legalábbis politikai erkölcsatlenség.” In: Bán D. András: Dokumentumok... 145.

kiállításának rendszere kedvezőtlenül érinti a magyarságot, az iskolahálózat hiányos, a tanárutánpótlás akadozik. Seton-Watson művében szorgalmazta további középfokú magyar iskolák felállítását, a pozsonyi egyetemen külön magyar nyelvű szakok beindítását, a Magyar Kulturális Liga működésének hathatós segítségét, a cenzúra magyarellenes élének megszüntetését. „Rövidlátó” politizálásnak tudta be, sőt már „szlávósításként” emlegette a kormány azon tervezetét, amely a határmenti színmagyar területeket csehek és szlovákok betelepítésével igyekszik feltörni.⁶⁴ Bár a szerző 1 millió helyett végig 600 ezer magyarral számolt, műve a tényfeltárás céljából íródott, és a jogorvoslat útjait kereste. Az 1923. májusi beszélgetésük végén maguk a kisebbségi magyarok is a következőképpen nyilatkoztak: „Mi nem reméltük, hogy Seton-Watson a magyarság ügyével foglalkozni kíván, annál kellemesebben esett nekünk a cáfolat, amelyet a kétszeri tárgyalásnál szereztünk, és csak azt kérjük tőle, hogy igazságosan és elfogulatlanul tanulmányozza és bírálja az ügyet.”⁶⁵

Ugyancsak a szlovákiai magyarság sérelmeit tárgyaló, hangnemében azonban már jóval keményebb az a harmincoldalas memorandum, amelyet Seton-Watson 1928-ban Masaryk elnöknek készített a magyar kisebbség helyzetének tanulmányozása, képviselőkkel folytatott megbeszélései és a tőlük kapott dokumentumok alapján. A publicista-történész elsősorban a csehszlovák állampolgárság megszerzésének nehézségei háborították fel, ugyanis a gyakran egymásnak is ellentmondó rendeletek következtében a Csehszlovákia területén élő egykori magyar állampolgárok közül – a magyar kisebbség képviselőinek becslése szerint – 50–100 ezren váltak hontalanná.⁶⁶ Bár ez utóbbi számadatot Seton-Watson nyilvánvaló túlzásnak minősítette, a nemzetközi botrány elkerülése érdekében javasolta „egy szép gesztussal” a helyzet mielőbbi rendezését.⁶⁷ A továbbiakban még jó néhány törvénytelenségre is fény derült: a szerző nehezményezte a kizárólagos szlovák nyelvhasználat eröltetését, elítélte az ún. „hosszúkás”, észak-déli járáások kialakítását, amellyel a magyarság aránya tovább csökkent, felemelte szavát a földreform igazságtalanságai ellen. A memorandum végén, s Masaryk elnöknek írott kísérőlevelében is a magyar kisebbség helyzetének és sérelmeinek kivizsgálására egy pártatlan bizottság felállítását javasolta, melynek jelentései alapján esetleg a köztársaság fennállásának tizedik évfordulója alkalmából konkrét engedményekkel lehetne törekedni a bajok orvoslására.⁶⁸ Masaryk rövid válaszában megköszönte a dokumentumot, és hozzáfűzte, hogy „gondos-

⁶⁴ 'shortsighted design', 'Slavisation'. Uo. 111.

⁶⁵ Bán D. András: Dokumentumok... 143.

⁶⁶ Bán D. András: Seton-Watson... 49. Macartney egy 1931-es memorandumában a (Cseh)szlovákiában élő hontalanok számát ennél jóval kevesebbre, 20–50 ezerre tette. Macartney: Memorandum on Statelessness. 1931/4/1. In: Macartney Papers, MSS. Eng. C. 3284, Box 5, D oc 3/b, (fols 16–42).

⁶⁷ 'a beau geste'. Sőt memorandumában azt is megjegyezte, hogy a hivatalos magyar propaganda sokkal nagyobb eredményeket érne el, ha ügyét nem az erdélyi optánskérdésre, hanem a szlovákiai magyarok rendezetlen állampolgárságára alapozná. A szlovákiai helyzet és a magyar kisebbség, R. W. Seton-Watson 1928. augusztus 5-én kelt memorandumja. In: *Dokumenty...* I/417. Az optánskérdésről alkotott véleményét részletesen lásd 1928 márciusában írott cikkében, melyben leszögezte, hogy az ügy azért áll gyenge lábakon, mert egyrészt „egyedül Magyarországon nem történt említésre méltó földreform, és a hatalom még mindig a régi földbirtokos oligarchia kezében van [...]”, másrészt pedig a román földreform elsősorban nem a magyar földbirtokosok, hanem az egész birtokos osztály ellen irányult. ('In Hungary alone there has been no land reform worth mentioning, and the old landed oligarchy, in whose hands the power still rests [...]') In: *The Times*, 1928/3/12, 10.

⁶⁸ Uo. 424.

codik arról, hogy meglegyen a szükséges hatása”⁶⁹, bővebben azonban sem ekkor, sem később nem nyilatkozott róla.⁷⁰

Az elnökön kívül Seton-Watson elküldte memorandumát Headlam-Morley-nek, a Foreign Office tanácsadójának, aki úgy vélte, hogy az írás „sokkal értékeesebb annál, mint hogy veszendőbe menjen”⁷¹, és javasolta az egész mű publikálását. Levelében Headlam-Morley azt is megjegyezte, hogy a memorandum megerősíteni látszik eddig is vallott nézeteit arról, hogy „egy bizonyos ponton túl gyakorlatilag lehetetlen nemzetközi akció keretében eredményt elérni”. Sőt, meg nem értésének adott hangot arra vonatkozóan, hogy ha a magyarok egy részétől tényleg megtagadják az állampolgárságot, akkor „miért nem került az ügy eddig a Hágai [Nemzetközi] Bíróság elé”.⁷²

Trianon nemcsak a történelmi Magyarország nemzetiségi viszonyait teremtette újjá (például Csehszlovákiában), hanem politikusai nagy részének asszimilációs törekvéseit is. A nemzetiségi beolvasztására törekvő háború előtti magyar politikai gyakorlatot a húszas évektől Románia és Jugoszlávia nemcsak átvette, hanem kisállami komplexusaik, fenyegetettségérzésük miatt nemegyszer túl is tettek rajta.

Ezt a visszalépést látszik igazolni az a tény, hogy bár a romániai magyar kisebbség helyzete iránt Seton-Watson a szlovákiaihoz hasonló érdeklődést mutatott, érdekükben – egy-két konkrét esetet kivéve – még felszólalni sem tudott. 1922 után az irányítás ugyanis újra Ion Brătianu kezébe került, akire a skót történész már Versailles-ban nagyfokú ellenszenvvel tekintett. Az 1923-ban elfogadott román alkotmány már nem emelte törvényerőre az 1918-as gyulafehérvári határozat általános jogegyenlőséget, szabad nyelvhasználatot, nemzetiségi oktatást biztosító pontjait, amelyekre Seton-Watson is többször hivatkozott. Így a publicista-történész által javasolt székely autonómia megvalósítására már végképp nem nyílt semmilyen lehetőség.⁷³ Valamelyes enyhülést csak a húszas évek végén, a

⁶⁹ 'The Memo you sent me will have the needed effect I hope I'll see to it.' Uo. 426. Vö. Hugh Seton-Watson: Robert William Seton-Watson... 10.

⁷⁰ Seton-Watson egy szlovákiai magyar politikus érdeklődő levelére a következőképpen reagált: „Természetesen nem vagyok olyan naiv, hogy azt feltételezzem, hogy javaslataimnak mágikus ereje van. Csak arról biztosíthatom Önt, hogy minden tőlem telhetőt megteszek, hogy meggyőzzem a barátaimat [Masarykot és Benešt] bizonyos változtatások szükségességéről és hogy nyilvánosságra hozzak olyan sérelmeket, melyek tényleg megalapozottnak tűnnek számomra.” ('I am not of course so naive as to suppose that my proposals 'll have some magical effect. I can only assure you that I shall do my best to persuade my friends of the necessity for certain changes and to give publicity to such grievances as seem to me really justified.') Seton-Watson 1928. július 19-én kelt levele Szentivány Józsefnek, a csehszlovákiai Magyar Nemzeti Párt vezetőjének. In: SEW papers/11/1. Ugyancsak a magyar kisebbség ügye iránti érdeklődéséről és helyzetének javítása iránti elkötelezettségéről olvashatunk Rajniss Ferencnek (újságíró, majd 1935-től országgyűlési képviselő) írt 1928. márciusi levelében. In: SEW papers/17/22/5.

⁷¹ 'It is much too valuable to be lost'. Hedlam-Morley 1929. május 4-én kelt levele Seton-Watsonhoz. In: SEW papers/17/9/3. Lásd még *Dokumenty... I/427*. A memorandum szövege megjelent egy három évvel később kiadott kötetben: *Slovakia Then and Now. A Political Survey by Many Slovak Authors, arranged by Robert W. Seton-Watson*. London–Prague, 1931. (R. W. Seton-Watson összegzésével „A magyar kisebbség sérelmei” címmel).

⁷² 'It seems to substantiate the position 'have always held that beyond a certain point it is practically impossible to do any real good by international action', 'why has no case been brought before the Hague Court?' Lásd fentebb.

⁷³ Seton-Watson, barátjának, a londoni román követnek, Viorel Tileának írott 1924. december 6-án kelt levelében még optimistán nyilatkozott: „Úgy tűnik számomra, hogy az autonómia tovább kiterjeszhető Romániában, mint Csehszlovákiában, mivel a földrajzi feltételek sokkal kedvezőbbek.” ('It seems to me that autonomy could go further in Roumania than in Czechoslovakia, as geographic conditions are so much more favourable.')

Maniu-féle Román Nemzeti párt hatalomra kerülésétől várhattak, azonban az 1928-ban hatalomra jutó Maniu immár a regáti partnerrel kialakított Nemzeti Parasztpártjának kormányzása az erdélyi különérdekeket nem tudta érvényesíteni. 1929-ben, egy kolozsvári megbeszélésen Seton-Watson szóba hozta a magyar kisebbség kérdését, amelyet Maniu „teljesen komolyan kezel”, és „tele volt haladó ötletekkel”.⁷⁴ Megvalósításukra azonban már nem maradt ideje, mivel a harmincas évek Romániáját Károly király uralma és a „hozza nem értő, degenerált fasiszta”⁷⁵ Octavian Goga miniszterelnöksége határozta meg.

Jugoszláviában Seton-Watson szinte teljes tehetetlenségre volt kárhozthatva; a húszas évek elején az erősödő szerb-horvát konfliktus az idősödő történész minden erejét lekötötte, a királyi diktatúra bevezetése után, az 1930-ban kelt memorandumában pedig kifejtette, hogy a kisebbségek helyzete teljesen megoldatlan, hiszen az albánok anyanyelvi oktatását felszámolták, a muzulmánok a Monarchia idején élvezett jogait megnyirbálták, a magyarok és a románok jogai pedig igen csekélyek. Mindez nem meglepő – vallotta –, hiszen a királyi diktatúra „biztos lépkekkel halad a rendőrállam megteremtése felé”, ami az ország szinte egész lakosságát az elnyomás áldozatává tette.⁷⁶

5. Seton-Watson és Macartney: hasonlóságok és különbségek az 1920–1929 közötti Magyarország megítélésében

C. A. Macartney korai éveiről, különösen akkori magyarországi kapcsolatairól igen kevés a fellelhető forrás. Önéletrajzai szűkszavúak, egyedül egy másfél évtizeddel későbbi visszaemlékezése nyújthat némi támpontot. Egy bizonyos: a gyermekkori álmait beteljesíteni vágyó ifjú keresve sem találhatott volna alkalmatlanabb időpontot első magyarországi látogatására, mint 1919 őszét: a vesztes háborúban gazdaságilag kimerült, a széthullás küszöbén álló ország, melyből szomszédai mind nagyobb részt igyekeztek kihalásítani, s fővárosában román katonák masíroztak, aligha lehetett volna más, mint kiábrándító. „Egy kis folt közepén, esőáztatta puszta, ahol cigányok tanyáznak, ennyi maradt belőle”⁷⁷ – írta.

Macartney eredetileg bátyját, Maxwellt, a *Times* egyik tudósítóját kísérte Bécsbe, majd 1921-es brit konzulhelyettesé váló kinevezése után még öt évig az osztrák fővárosban maradt. Innen datálható érdeklődése az összeomló Monarchia népei iránt. Ausztria–Magyarország közelmúltja mellett a népvándorlás kora is izgatta, mivel úgy vélte, hogy a Kelet-Közép-Európában „feltűnt és eltűnt népek sorsa megadhatja a kulcsot a soknemzetiségű Monarchia bonyolult csódtömegének megértéséhez”. A bécsi külügyi szolgálat évei alatt ismerkedett meg a Tanácsköztársaság elől a volt császárvárosban menedéket találó

In: SEW papers/17/28/7. Ugyancsak Tileának írott, de közel két évvel későbbi, hosszú hallgatását megmagyarázó levele azonban jól érzékelteti kiábrándultságát: „Az a nagy helyzet, hogy a romániai események sorozata olyanira undorít, hogy nem tudtam, mit is írjak.” (‘The plain fact is that I’ve been so utterly disgusted by the course of events in Roumania that I didn’t know what to write.’) Seton-Watson 1926. október 11-én kelt levele Tileának. In: SEW papers/17/28/7.

⁷⁴ ‘he took the question fully seriously’, ‘full of enlightened ideas’. R. W. Seton-Watson: *Transylvania: A Key Problem*. Oxford, 1943, 9.

⁷⁵ ‘the incompetent Fascist degenerate’ Uo. 10.

⁷⁶ ‘steady evolution towards a Police State’. Seton-Watson 1930-ban íródott memorandumja. In: *Korespondencija... II/198*.

⁷⁷ ‘The little patch in the centre, the rainswept desolation on which the gypsies had camped, seemed to be Hungary still.’ C. A. Macartney: *Hungaria Aeterna*. In: *The Hungarian Quarterly (HQ)*, 1936/1, 50.

jobboldali ellenzék néhány prominens tagjával, köztük Szekfű Gyulával, aki a húszas évek elején éppen az osztrák fővárosban kutatott, s rövidesen bevezette barátját a magyar forrásokba.⁷⁸

Macartney 1925-ben, Bécsből való hazatérése után röviddel tagja lett az Arnold Toynbee vezette Királyi Külügyi Intézetnek, közkedvelt nevén Chatham House-nak, amely független, tudományos szervezetként 1920-ban alakult, majd hamarosan a külügyminisztérium talán legjelentősebb tanácsadó orgánumává vált.⁷⁹ A fiatal kutató a húszas évek végétől rendszeresen publikált az intézet negyedévenként megjelenő folyóiratában⁸⁰, részt vett a Chatham House-ban tartott előadásokon és felszólalt az azokat követő szakmai vitákban, melyek már akkoriban nemegyszer előrevetítették gondolkodásának Seton-Watsonétól való koncepcionális eltéréseit.

Pályájának korai szakaszára azonban még egyáltalán nem a Seton-Watsonnal való markáns szembenállás, hanem éppen ellenkezőleg, az iránta érzett feltétlen tisztelet volt a jellemző: Macartney még 1932-ben is „arcátlanságnak” és „a legmeggondolatlanabb cselekedetnek”⁸¹ tartotta az idősebb és tapasztaltabb történészt kelet-közép-európai témákban kritizálni, Seton-Watson pedig gyakran segítette és tanácsokkal látta el fiatal kollégáját.⁸² Ennek egyik megnyilvánulása volt például, hogy 1929 elején lehetőséget biztosított Macartney-nek, hogy az 1922-ben indult saját lapjában, a *Slavonic and East European Review*-ban publikálja a háború óta eltelt időszak Magyarországról szóló írását.

A történeti áttekintéssel induló cikk megállapításai távolról sem voltak hízelgőek a magyarság számára. Egyik fő tézisé, hogy a magyar sohasem volt egységes nemzet, mint-hogy „a politikai hatalom régi időkől fogva egy meglehetősen szűk magyar vagy magyarosodott földbirtokos-oligarchia kezében összpontosult”, stílusából ítélve akár maga Seton-Watson is írhatta volna. Minthogy Macartney szerint 1919-ben ez az oligarchia tért vissza, a Horthy-korszak kritikája minden addiginál lesújtóbb, „reakció a szó legigazibb értelmében”⁸³. A szerző a király nélküli királyság intézményét meglehetősen iróniával fűszerezve jellemezte, majd arra a következtetésre jutott, hogy a nemlétező király szépsége éppen abban áll, hogy tökéletességén az emberi esendőség nem ejtethet csorbát. A Horthy-kor-

⁷⁸ Czigány Lóránt: Trianon angol kritikusa. Száz éve született Macartney „Elemér”. In: *Magyar Nemzet*, 1995/1/19, 14.

⁷⁹ A Királyi Külügyi Intézet megalakulásáról és céljairól részletesen lásd Chatham House, Study of Foreign Relations. In: *IA*, 1929/szeptember, 413–432.

⁸⁰ Nevével a húszas évek második felében főleg recenziói révén találkozhatunk, melyekre az a legjellemzőbb, hogy az ismertett könyvek szerzőin leginkább az elfogulatlanságot kéri számon. Az amerikai Dél-kelet-Európa-szakértőről, Hamilton Fish Armstrongról *Where the East Begins* („Ahol a kelet kezdődik”) című könyvének bírálatában például azt írja, hogy a szerző „jó megfigyelő és a Balkánról első kézből származó ismeretekkel rendelkezik”, „egyértelmű elfogultsága” azonban sokat levon következtetései értékéből. (‘good observer, with first-hand knowledge of the Balkans’, definite bias’) In: *IA*, 1929/11, 652.

⁸¹ ‘impertinence’, ‘the rashest of acts’. Seton-Watson: *Slovakia Then and Now*. Review by Macartney. In: *IA*, 1931/2, 269.

⁸² Seton-Watson már Macartney első jelentősebb művéről, az 1926-os *Social Revolution in Austria* című könyvről is elismerően nyilatkozott, amely szerinte „a háború utáni Ausztria problémáinak a legjobb kritikai összefoglalója”, ám recenziója végén megjegyezte, hogy a Monarchia többi népéről írottak „egyáltalán nem pontosak”. (‘It is much the best critical summary of the problems which confront post-war Austria’, ‘not quite accurate’.) In: *Slavonic Review*, 1927/március, 694.

⁸³ ‘reaction in the truest sense of the world’. Macartney: Hungary since 1918. In: *Slavonic and Eastern European Review (SEER)*, 1929/3, 581.

szak politikai rendszerének bűneit a végrehajtó hatalom túlzott befolyásában, a nyílt szavazás bevezetésében, a virilizmus fenntartásában, valamint az 1921-es rendtörvény munkásmozgalom-ellenességében vélte felfedezni, melyek ténylegesen a rendszer autoriter jellegét erősítették. A cikkben a legtöbb kritikát azonban mégsem a politikai viszonyok, hanem a földkérdés megoldatlansága kapta. A szerző az 1918 előtti egyoldalú birtokszerkezet lényegében változatlan továbbélésében látta a korszak legnagyobb problémáját, melynek társadalmi vetülete a föld nélküli szegényparasztság, azaz az uradalmi cselédek és a napszámosok kilátástalan helyzete volt.⁸⁴

Macartney az első világháború utáni Magyarország politikai-társadalmi berendezkedését elemző cikkében természetesen nem hagyhatta figyelmen kívül a közgondolkodást egyre jobban befolyásoló, s 1927-től már hivatalosan is hangoztatott revíziós törekvéseket. Írásában megjegyezte, hogy a kettős Monarchia felbomlását az önrendelkezési elvnek köszönhette, melyet azonban nem alkalmaztak következetesen, s különösen nem szigorú pártatlansággal. Kevesen is tagadják, vélekedett, hogy a békeszerződés keményen megbüntette Magyarországot. Ez azonban még igen messze van annak beismerésétől, hogy a történelmi Magyarország „felbomlasztása” hiba lett volna. Azok a külföldiek, folytatta érvelését, akik mégis ezt hirdetik, „úgy tűnik, hogy általában meglehetősen alulinformáltak vagy azon országok történelmét vagy jelenlegi viszonyait illetően, melyekről írnak”⁸⁵.

Macartney ez utóbbi megjegyzését a Rothermere-kampány implicit kritikájaként is fel lehetett fogni, a gyakran színvonalatlan revíziós propaganda mellett azonban a szerző legalább ennyire nehezményezte azt a magyarországi gyakorlatot, amely a belpolitikai megfontolásokat egyre inkább a trianoni határok megváltoztatásának ügye mögé sorolta. A revindikációs politika egyre érezhetőbb hegemoniájában kettős veszélyt látott: az irredenta attitűd térhódítása nemcsak az elodázhatatlan gazdasági-társadalmi reformok útját állta el, hanem Magyarország és a kisantant viszonyát is a végletekig kiélezte, mely utóbbiért Macartney szerint korántsem csak a környező államok „túlzó nacionalizmusa”⁸⁶ volt a felelős. Cikke végén az ifjú történész reményét fejezte ki arra vonatkozóan, hogy a kisantant tesz majd bizonyára engedményeket, s Magyarország is, Ausztria példáját követve, a jövőben nemcsak belenyugszik veszteségeibe, hanem az elkerülhetetlen társadalmi reformok útjára lép, ami jobb életlehetőséget teremthet a magyarságnak, szegénynek és gazdagnak egyaránt.

Macartney első részletes állásfoglalása Magyarország politikai és társadalmi berendezkedését, valamint a revíziót illetően tehát egyelőre inkább Seton-Watson mellett, semmint vele szemben jelölte ki az ifjú történész helyét. Mindezt kellően alátámasztja, hogy amikor a magyar kormány nevében Szekfű Gyula 1929 tavaszán a Londoni Egyetemen alapítandó magyar tanszék vezetésére Macartney-t kérte fel, ő beleegyezésének feltételül szabta, hogy a magyar félnek „nyilvánvalóan értésére adják, hogy nem csinálók propagand-

⁸⁴ Macartney társadalomkritikai észrevételeit támasztották alá Féja Géza 1936-ban a *Viharsarok* című szociográfiájához végzett felmérései a derekegyházi parasztyerek körében, melyből az derült ki, hogy tejet havonta maximum egyszer láttak, és a faluból csak egyetlenegy gyerek tudta megmondani, hogy mi a vaj. Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*. Budapest, 1999, 198.

⁸⁵ 'bore harshly on Hungary', 'seem as a rule to be very imperfectly acquainted with either the past history or present conditions of the countries about which they write.' Macartney: Hungary... 592–593.

⁸⁶ 'exaggerated nationalism'. Uo. 594.

dát, valamint hogy nem kívánom a régi Magyarország visszaállítását sem.”⁸⁷ Véleményének nyomatékostítására elküldött barátjának néhány példányt a „Magyarország 1918 óta” című írásából, kíváncsian várva a hatást. Egy 1930 eleji Macartney-levél tanúsága szerint a cikk elbizonytalaníthatta Szekfűt, a magyar tanszéken a képzést pedig a gazdasági válság okozta pénzühiány miatt még évekig nem tudták elindítani.⁸⁸

Macartney és Seton-Watson nézetei a Horthy–Bethlen vezette Magyarország és a revízió megítélésében – mint láttuk – nagyjából fedték egymást, a kisebbségi kérdést azonban, melynek fontosságát mindketten felismerték, a két történész másképpen közelítette meg. Seton-Watson ugyanis a kisebbségi ügyekben az 1919 folyamán bevált módszert, a barátaira való személyes nyomásgyakorlás politikáját alkalmazta, amely azonban 1920 után – egy-két esetet kivéve – általában nem érte el célját. Macartney ezzel szemben 1928-tól nyolc éven át a londoni központú civil szervezetnél, a League of Nations Unionnál⁸⁹ dolgozott, mint Elemző Osztályának Kelet-Közép-Európával foglalkozó szakértője.

Az ifjú történész egyik korai tanulmányában a népszövetségi kisebbségvédelem zavarait vizsgálva két okot emelt ki: egyrészt a Nemzetek Szövetségének mint külső hatóságnak egy állam területén élő kisebbség ügyében való eljárását könnyen lehetett a belügyekben való „indokolatlan beavatkozásként” értelmezni, s így – kényszerítő eszközök híján – a vádak elhárítani. Másrészt a rendszer bonyolultsága és a kisebbségekkel szemben az adott kormányokat előnyben részesítő gyakorlat miatt a jogsérelemről szóló beadványok döntő többsége el sem jutott a Tanács elé, az Állandó Nemzetközi Bíróságról már nem is beszélve, így orvoslásuk is elmaradt. Macartney művében keserűen állapította meg, hogy „minél súlyosabb egy sérelem, általában annál kisebb az esélye, hogy eljusson a megfelelő fórumokig [...] azok a kisebbségek vannak kitéve a legnagyobb megpróbáltatásoknak, melyek vagy egyáltalán nem tudnak [az őket védeni hivatott] szerződésekről, vagy pedig félnek a Népszövetséghez fordulni, mert tudják, hogy a megtorlás nem marad el.”⁹⁰

A két világháború közötti kisebbségvédelem Macartney által is feltárt tökéletlenségét és nemzetközi erőviszonyoktól való függését jól illusztrálja az a tény, hogy míg a kisebbségi magyarságot ért jogsértésekről szóló petíciók közül 1930-ig mindössze egyetlen jutott el a Népszövetségi Tanács elé, Magyarország ellen már 1925-ben hozott a Tanács elmarasztaló határozatot.

⁸⁷ 'I should very much like the job if it was quite clearly understood that I make no propaganda. Also that I didn't want Old Hungary restored.' Macartney 1929. július 12-én kelt levele Seton-Watsonnak. In: SEW papers/17/15/15.

⁸⁸ Macartney Balogh Józsefnek írott több levelében említést tett a pénzühiányról. 1930. szeptember 23-án például ezt írta: [A magyar tanszék létrehozására] „bereit wäre, aber vorläufig kein Geld zuhanden ist.” In: Balogh József és Macartney levelezése, OSZK Kézirattár, Fond 1/2064, 18454. 1931 elején pedig így vallott érzéseiről: „Talán egyszer ez a hihetetlen válság is véget ér, és akkor már tényleg megcsináljuk a magyar [tanszék]t, amely tulajdonképpen sokkal közelebb áll a szívemhez [mint a Londoni Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok Tanszékén meghirdetett állás, melyet többek között Seton-Watson ajánlása alapján akkoriban pályázott meg].” (“Vielleicht wird Einmal diese ungalubliche Depression vergehen und dann machen wir doch einmal die ungarische [Sache], die mir eigentlich viel näher am Herzen liegt.”) Uo. 18455.

⁸⁹ A League of Nations Society és a Free Nations Society összeolvadásából 1918 októberében létrejött szervezet a népszövetségi elvek propagálását és gyakorlati megvalósulását tekintette legfőbb céljának.

⁹⁰ 'The more crying a grievance, as a rule, the less chance it has, under the present procedure of being heard [...] the greatest sufferings are endured by minorities which are either wholly unacquainted with the existence of the Treaties, or afraid to appeal on account of the reprisals which they know will follow.' Macartney: *Minorities. The History of Racial, Religious and Linguistic Minorities in Europe, League of Nations Union*. London, 1929, 36.

Ezek után nem véletlen, hogy a szerző konklúziója alapvetően pesszimista: a Népszövetségi kisebbségvédelem „olyan mértékben hatástalan, hogy az egész rendszerrel szemben alapvető elégedetlenséget ébreszt” ám kijelentését némileg tompítva megjegyezte, hogy mivel a kisebbségi kérdés „az egyik legégetőbb ügyek egyike”, a Népszövetség a közeljövőben kénytelen lesz az üggyhöz „bátrabban hozzáállni”.⁹¹

Bár a nemzetközi politikai porondon a Versailles-t követő tíz esztendő a viszonylagos nyugalom időszak volt, a közép-kelet-európai országok izolacionista-államnemzeti törekvései nem kedveztek a méltányos kisebbségpolitika kialakításának. A kisebbségvédelem terén tapasztalt súlyos hiányosságok láttán azonban korszakunkban sem Seton-Watson, sem Macartney nem jutott el a status quo megkérdőjelezéséig. Gondolkodásuk markáns különbségei a világpolitikai helyzet változásával váltak mind jobban érzékelhetővé. 1929–30-tól ugyanis a gazdasági világválságnak a versailles-i rendre gyakorolt hatásából már gyakran ellentétes következtetéseket vontak le.

⁹¹ 'inoperative to such a degree to cause profound dissatisfaction', 'one of the most burning topics', 'approach the whole question in a courageous fashion'. Uo. 37–40.

III. MAGYARORSZÁG MEGÍTÉLÉSE A GAZDASÁGI VILÁGVÁLSÁGTÓL HITLER HATALOMRA JUTÁSÁIG (1929–1933)

1. A kelet-közép-európai gazdasági együttműködés megfontolásának időszaka: Seton-Watson és a Foreign Office (1929–1932)

A húszas évek második felében a nyugati tőkeinjekcióknak köszönhetően viszonylagos gazdasági konjunktúra bontakozott ki Kelet-Közép-Európában, de a háború előtti esztendőök prosperitását a korábban gazdasági egységet képező Duna-medence hét új államának egyike sem érthette el. Sőt, az 1929-ben kirobbant világgazdasági válság még a régió amúgy is ingatag lábakon álló egyensúlyát is elsöpörte, valamint gazdasági és politikai prioritások átrendeződésével is járt szerte a világon. Az Egyesült Államok a krízis hatására visszafordult a húszas évek elejének izolacionista politikájához, Anglia pedig szigorú rentabilitási alapokra helyezkedett, s 1929–30-tól sorozatosan elutasította a kelet-közép-európai kölcsönkérelmeket.

A régió, így Magyarország hathatósabb pénzügyi támogatásától való brit elzárkózás azonban nem járt együtt a térség gazdasági konszolidációja iránti érdektelenséggel. Austen Chamberlain, a brit külpolitika korábbi irányítója 1930. februári Chatham House-ban tartott előadásában elengedhetetlennek tartotta, hogy Nagy-Britannia „éber figyelemmel” kísérje az európai eseményeket, mivel véleménye szerint az 1914 utáni történések bebizonyították, hogy „egy másik ország ügyei milyen rettenetes hatással lehetnek a mi saját létünkre”.¹ A kelet-közép-európai gazdasági konszolidáció előmozdítása érdekében Nagy-Britannia az 1929-től időről időre felbukkanó Duna-medencei gazdasági integrációs terveket támogatta. Ilyen volt például Eduard Beneš, csehszlovák külügyminiszter 1931-es terve hazája, Magyarország és Ausztria vámszövetségbe való tömörítéséről, a Foreign Office vámuniós javaslatára a fenti országokon kívül Románia, Jugoszlávia és Bulgária csatlakozásával, vagy André Tardieu francia miniszterelnök 1932-ben megfogalmazott vámuniós elképzelése.²

A rentabilitás és a dunai együttműködés előtérbe kerülését jól példázza, hogy amikor a magyar miniszterelnök 1930 májusában Londonba érkezett, hogy újabb, jelentős összegű kölcsön felvételéről tárgyaljon a brit politikai és gazdasági élet vezetőivel, a MacDonald kormány értésére adta, hogy Anglia a tervezett összeget nem tudja folyósítani, viszont kívánatosnak tartja Magyarország és a kisantant viszonyának megjavítását.³ Seton-Watson és a status quo-barát *New Europe*-kör többi tagja természetesen örömmel nyugtázta, hogy kormánya támogatásáról biztosította a kelet-közép-európai régió gazdasági együttműködését elősegítő terveket. A publicista-történész Rajniss Ferencnek⁴, az *Új Magyarország* új-

¹ 'watchful interest', 'how desperately the affairs of another country may affect our own existence'. Austen Chamberlain: Great Britain As a European Power. In: *IA, 1930/3, 185.*

² A gazdasági válság időszakában fogant gazdasági egyesítési tervekről részletesen lásd Diószegi László: Gazdasági egyesítési tervek a Duna-medencében az 1929–1933-as világgazdasági válság időszakában. In: Romsics Ignác (szerk.): *Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19. és 20. században.* Budapest, 1997, 63–103.

³ Bethlen angliai fogadtatásáról lásd Juhász: *Magyarország...*, 122–124.

⁴ Rajniss 1935-től országgyűlési képviselő, majd a Szálasi-kormány vallás- és közoktatási minisztere lett.

ságírójának közvetítésével végül 1930 júniusában találkozott Bethlennel, aki nem tett kedvezőtlen benyomást rá: „zárkózott, lassan beszél, majd hirtelen elmosolyodik, láthatóan őszinte, nyilvánvalóan az” – írta róla naplójában. A beszélgetés legfőbb témája a magyar-kisantant viszony volt, melynek során Seton-Watson nagyra értékelte a miniszterelnök szándékát a magyar-román kapcsolatok normalizálására, amelyre Bethlen az optánskérdés megoldása és a mérsékelt Maniu 1928 végi miniszterelnöki kinevezése miatt láthatott esélyt. Kevesebb sikerrel kecsegtethetett azonban a másik két kisantant állammal való bármilyen együttműködés: a Csehszlovákiával való megbékéléssel kapcsolatban Bethlen éppen Beneš személyében látta „a legfőbb akadályt”, a jugoszláv-magyar viszonyt pedig Belgrád elvakult nacionalizmusa miatt mindketten eleve reménytelennek ítélték.⁵

A találkozóval egy időben, 1930 júniusában jelent meg a *Magyarság* hasábjain Seton-Watson cikke, amelyben a szerző Bethlen az évi londoni látogatását, a magyar miniszterelnök 1923-as ugyancsak kölcsönszerző tárgyalásaival összehasonlítva már sokkal kedvezőbb színben tüntette fel. Sőt, Seton-Watson még ennél is tovább ment, amikor mellőzte korábbi jól bevált módszerei alkalmazását: a kisantant államok centralizációs törekvései és a magyar kisebbséget ért jogfosztások mentegetésére szolgáló pamfletszerű leegyszerűsítések, az utódállamok és a Monarchia nemzetiségpolitikájának összehasonlítása, Magyarország háborús felelősségének és a Horthy-rendszer „reakciós” mivoltjának túlhangsúlyozása mind-mind kimaradtak írásából. Ez a pozitív fordulat és a cikk meglepő tárgyilagossága azonban elsősorban nem Bethlen személyes varázsának, hanem sokkal inkább annak volt köszönhető, hogy 1930-tól a gazdasági válság által megbénított Kelet-Közép-Európa államainak együttműködése – a Foreign Office-ban is – sokkal nagyobb hangsúlyt kapott, ami egy időre háttérbe szorította a Horthy-rendszerrel kapcsolatos – részben jogos – kritikát.

Seton-Watson cikkében a Magyarország és a kisantant közötti kapcsolat normalizálásának három alapfeltételét különböztette meg. Először is, vélekedett, el kell ismerni, hogy a térségben tökéletes (etnikai) határokat kialakítani lehetetlen, másodsorban is ki kell deríteni, hogy mi mozgatja a magyarokat (véleménye szerint nem is annyira az integrális revízió elérése⁶, hanem a kisebbségi magyarság asszimilációjától való félelem), végül a politikai, gazdasági és kulturális határok elválasztó jellegének csökkentésére kell törekedni, ami a revíziótól független, összeurópai feladat. Seton-Watson úgy vélte, hogy a közeledés első lépését a győzteseknek kellene megtenni, egyrészt mivel 1928–29 folyamán mind a felvidéki mind az erdélyi magyarokkal folytatott tárgyalásai során azt tapasztalta, hogy jogos sérelmeik 90 százaléka tökéletesen orvosolható, másrészt mind a Maniu vezette román, mind a csehszlovák kormányt alkalmasnak vélte az engedmények politikájának folytatására. A szerző cikkét tanácsadó szerepben zárta: „Ahhoz való ragaszkodás, hogy bármilyen diszkusszió előfeltétele, hogy Magyarország mondjon le területi követeléseiről vagy az utódállamok ismerjék el a revízió elvét, tulajdonképpen a párbeszéd elutasításának egy másik módja. Úgy vélem, hogy anélkül is lehet baráti, sőt eredményes párbeszédet folytatni, hogy bármelyik fél feladná elveit.”⁷

⁵ 'reserved, slow of speech, suddenly smiles, seemingly frank, obviously', 'chief obstacle'. In: SEW, 11/1/2., lásd még Seton-Watson 1930. augusztus 19-én kelt levele Rajniss Ferencnek. In: SEW, 17/22/5.

⁶ Négy év múlva megjelent művében (*Treaty Revision and Hungarian Frontiers*) pontosan a magyarok mőhősága, azaz integrális revíziós törekvései miatt utasította el a trianoni határok megváltoztatására irányuló törekvéseket.

⁷ "To insist upon either the renunciation of revisionist aims by Hungary or upon the acceptance of the revisionist principle by the succession states as a preliminary basis of discussion, is simply another way of

Seton-Watson az elkövetkező hónapokban több fórumon sürgette a közép-kelet-európai országok gazdasági kooperációjának előmozdítását, különösen Magyarország és Csehszlovákia közeledését. A nagyhatalmaknak, vélekedett a *Times*-ban megjelent levélben, „állandó baráti nyomást” kellene gyakorolni Prágára és Budapestre, mert „nincsen elvesztegetnivaló időnk, ha [valamelyiküket] ténylegesen meg akarjuk menteni az összeomlástól”.⁸ Azt, hogy a publicista-történész a Duna-medence államainak együttműködését mennyire fontosnak tartotta, jól érzékelteti az a tény is, hogy – egy magánlevél tanúsága szerint – 1931 nyarán a Horthy-korszak politikai és társadalmi berendezkedése iránti ellenszenvét félretéve már azt fontolgatta, hogy a párbeszéd elősegítése érdekében ellátogat Magyarországra. Bár utazásának terve éppen Bethlen lemondásával és az átmenetileg franciaorientációt követő Károlyi Gyula vezette kormány megalakulásával egy időben merült fel, mégsem valósult meg. Ezzel szemben Magyarország és a régió történetében egyre inkább elmélyülő fiatal történész, Macartney még 1931 júniusában Budapestre érkezett, s találkozott a magyar közélet több jeles tagjával, Teleki Pállal, Hóman Bálinttal, Kornfeld Móriccal és Bárczy Istvánnal. „Mélyen meghatott a kedvesség, amivel fogadtak – írta Balogh Józsefnek –, és tényleg úgy érzem, hogy megtanultam értékelni a magyarokat és a magyar ügyet.”⁹

2. A hivatalos brit revízióbarát álláspont felülkerekedése: Seton-Watson és Macartney reakciói (1932–1934)

1932–33-ra a közép-kelet-európai országok együttműködését célzó vámuniós tervek Franciaország és Nagy-Britannia támogatása ellenére zátonyra futottak, elsősorban a térség államai között feszülő ellentétek, valamint Olaszország és a régió iránt egyre nagyobb érdeklődést mutató Németország vétója miatt. Látván a Versailles-ban kreált kisállamok feloldhatatlan politikai ellentéteit és megoldatlan gazdasági problémáit, a brit diplomácia a harmincas évek elejére szakított merev revízióellenes álláspontjával, és felelős brit politikusok nem egy esetben a békés határváltoztatások szószólói lettek. Az egyik első megnyilatkozás – Mussolini négyhatalmi megegyezésen alapuló békés revíziót sürgető torinói beszédével közel egy időben – 1932. november 23-án hangzott el az angol alsóházban a későbbi miniszterelnök, Winston Churchill szájából. Az angol politikus beszédében heves

declining all discussion. But there can be a great deal of amicable, and I believe fruitful, discussion without either side renouncing its principles.’ Seton-Watson magyar nyelvű cikke. In: *Magyarság 1930/6*. Eredeti angol nyelvű gépelt, javított változat. In: SEW papers/17/22/5.

⁸ ‘constant friendly pressure’, ‘there is not a moment to be lost if [some of them] are to be saved from actual collapse’. Seton-Watson: Danubian States, Steps to Economic Agreement. In: *The Times*, 1932/3/16, 10.

⁹ ‘I was deeply touched by the kindness I was met, and I really do feel I have learned to appreciate Hungary and her cause.’ Macartney 1931. augusztus 24-én kelt levele Balogh Józsefnek. In: OSZK Kt, Fond 1/2064, 18457. Még Macartney budapesti látogatása előtt, 1930-ban jelent meg első magyar témájú könyve, a „Magyarok a kilencedik században” (*Magyars in the Ninth Century*), amelyben a szerző arra tett kísérletet, hogy az eredeti arab, bizánci és perzsa források alapján világlátja meg a magyarok vándorlásának a honfoglalásig terjedő meglehetősen feltáratlan időszakát. Recenziójában Moravcsik Gyula, görög filológus, budapesti egyetemi tanár a magyar történelem egyes alakjait és eseményeit tárgyaló „cinikus és gunyoros” hangneme ellenére üdvözölte a művet, amely szerinte „lényeges részeredményekkel” gazdagította a magyarok korai történetére vonatkozó kutatást („zynische und spöttelnde Art”, „neuartigen Ergebnisse”). In: Gyula Moravcsik: *Carlile A. Macartney: The Magyars in the 9th century*. Rezension, Leipzig, 1933, 383–386.

éljenzések közepette azon véleményének adott hangot, hogy a „vesztesek jogos sérelmeinek orvoslását elébe kell helyezni a győztesek leszerelésének”, s úgy vélte, hogy „sokkal biztonságosabb volna hidegvérrel és nyugodt légkörben addig újra tárgyalni olyan kérdéseket, mint a danzigi korridor vagy Erdély [...], amíg még a győztesek fölénye biztosított”.¹⁰ Hasonló szellemben nyilatkozott 1932–33 fordulóján Ramsay MacDonald miniszterelnök és John Simon külügyminiszter is.

A revízió elvének megerősítését célozta Mussolini – később négyhatalmi paktumként elkeresztelt – javaslata is, amelyet kisebb módosítások után a brit kormányfő és külügyminisztere is elfogadott.¹¹ A MacDonald és Simon 1933. márciusi római látogatásakor megszövegezett változatban a legkirívóbb és viszonylag könnyen kiküszöbölhető igazságtalanságok, így a lengyel korridor megszüntetése és a magyar többségű határ menti területek visszacsatolása szerepelt.¹²

A brit külpolitikai vonalvezetés módosulását természetesen Seton-Watson is észlelte, 1933 nyaráig azonban még látott reményt a közép-kelet-európai országok együttműködésének tető alá hozására Nagy-Britannia „aktív közbenjárásával”. Ez utóbbi alatt – egy júniusi *Times*-cikk tanúsága szerint – többek között azt értette, hogy Magyarországnak egyértelműen a tudomására kell hozni, hogy „a területi revízió csak a háború útján kivihető”, és „e keserű pirulát megédesítendő” a kisantra nyomást kell gyakorolni egy valóban hatékony kisebbségi törvény elfogadását illetően, amely orvosolhatná a létező sérelmeket.¹³

A hivatalos brit külpolitika revízióbarát fordulata a revindikáció híveit még határozottabb kiállásra sarkallta. A revíziót zászlajára tűző 1927-ben létrehozott parlamenti bizottság felújította tevékenységét, melyhez rövidesen a képviselők mintegy negyede csatlakozott. A magyarbarát kampány egyik első állomásaként a *Times* szerkesztőjéhez írott levélben cáfolta Seton-Watson júniusi írásának állítását a területi revízió kivihetetlenségéről, s azon véleményének adott hangot, hogy a brit államférfiúi képességeket inkább Trianon módosításának érdekében kellene bevetni, úgy, hogy „Magyarország visszakapja korábbi, döntően magyarlakta területeit”¹⁴. A követelések jogosságának igazolására még 1933 folyamán megjelent a brit parlamentben Trianon óta elhangzott magyar témájú felszólalások gyűjteménye, melynek szerzői azt hangsúlyozták, hogy a háború utáni békéket állítólag a „mostanában kétségbevon” önrendelkezési elvre alapozták, s „a Trianoni békeszerződés revíziója sürgető kényszer, nemcsak a béke, az igazság hanem Európa biztonsága érdekében is”¹⁵.

¹⁰ 'the removal of the just grievances of the vanquished ought to precede the disarmament of the victors'. 'It would be far safer to reopen questions like th Danzig corridor and Transylvania [...], in cold blood and in a calm atmosphere, and while the victor nations had still ample superiority [...]' Mr. Churchill's World Review. In: *The Times*, 1932/11/24, 7.

¹¹ A brit külügyminiszter a versailles-i rendezésről a következőképpen vélekedett: „Minden nemzetnek két kötelessége van a Nemzetek Szövetségében: az egyik, hogy tiszteletben tartsa a szerződéseket, a másik, hogy felismerje, hogy azok nem örökérvényűek.” Idézi Lukács Zs. Tibor: A revízió reménye. In: *Rubicon*, 1997/1, 38.

¹² Romsics: A brit külpolitika..., 303. lásd még G. P. Gooch: *British Foreign Policy 1919–1939*. In: uő: *Studies in Diplomacy and Statecraft*. 1942, London, 192–193.

¹³ 'active intervention', 'territorial revision is impracticable save by war', 'to sweeten this bitter pill'. Seton-Watson: *The Middle Way in Europe, Tasks for British Statesmanship*. In: *The Times*, 1933/6/30, 10.

¹⁴ 'so that Hungary may have restored to it those parts of its former territory which are essentially Hungarian'. Robert Gower et al.: *Middle Europe, Treaties by Agreement*. In: *The Times*, 1933/7/5, 10.

¹⁵ 'in recent years [...] has fallen into some discredit', 'some revision of the treaty of Trianon is imperative, not only in the interest of peace and justice but also for the safety of Europe.' *The Hungarian Question in the British Parliament*. Ed. by Roland E. L. Vaughan Williams, London, 1933, 11–23.

A revízióbarát csoport tevékenysége a status quo védőit is aktivizálta, ami a Rothermere-kampány idején tapasztaltakhoz hasonló polémiahoz vezetett. A Gower-csoport levelére reagálva Seton-Watson ismét tollat ragadott, s a hagyatékában fellelhető, ám a *Times*-ban végül nem közölt levelében újra leszögezte, hogy Közép-Kelet-Európában lehetetlen az etnikai elvet szorosan követő határokat húzni, amit mi sem bizonyít jobban, mint az a tény, hogy Magyarország területén 1920 után is 800 ezer fős kisebbség maradt. A közvélemény tervezett felvilágosítása céljából pedig azt is megjegyezte, hogy az új magyar határokat „igen jó képességű és nagy tudású szakemberek” húzták meg magyar térképek és statisztikák segítségével. Itt az ideje, hogy a revízió élharcosai, s különösen a magyar kormány végre részletesen kifejtse, hogy valójában mely területek visszatérését kívánják. Jellemző ugyanis, vélekedett, hogy a revíziós szervezetek „mindent vissza!” alapon állnak, a kormány pedig nem szűkítheti le követeléseit a határmenti, magyarlakta területekre, hiszen ezt a közvélemény „égbekiáltó árulásnak” minősítené.¹⁶

A publicista-történész fenti írásában kiválóan rátapintott a magyar revíziós propaganda egyik gyenge pontjára. A magyar hivatalos fórumok ugyanis ténylegesen gondot fordítottak arra, hogy a revízió kérdésében ne szoríttassanak „a veszélyes konkretizálás terére”, az ugyanis mindenképpen hátrányos következményekkel járt volna. Mint ahogy az 1929-es követségeknek és konzulátusoknak eljuttatott körrendeletben világosan megfogalmazták, ha a kormány visszafogottabbnak mutatkozik és „kénytelen kis területsávok, majd falvak hovatarozásáról alkudozni”, tulajdonképpen lemond az integritásról (és a közvéleményt is maga ellen fordítja), ha azonban valós igényét fedi fel, akkor olyan színben tűnik fel, mintha újra le akarna igazni idegen nemzeteket.¹⁷ Nem volt meglepő tehát, hogy Seton-Watson a tervezett négyhatalmi paktum híréből megrettent kisantantbeli barátainak éppen azt tanácsolta, hogy igyekezzenek kihasználni a hivatalos külpolitika és a propaganda elmentését. Milan Hodžának 1933 nyarán írt levelében a következőképpen érvelt: „Meggyőződésem, hogy mihelyst a [magyarok] belemennek a részletekbe, ügyük elveszettnek tekinthető. Tehát erre kell őket kényszerítenünk! [...] Biztosan túlságosan sokat fognak követelni, s bizonyos határon túl még a barátaik is vissza fogják őket utasítani. [...] Nem fognak egyetérteni és egymással vitatkoznak majd”.¹⁸

A revindikáció mellett érvelők és ellenfelek vitájában természetesen Wickham Steed is hallatta hangját. A *Times*-ban 1933 júliusában megjelent levelében arra hívta fel a figyelmet, hogy a békeszerződések nyilvánvalóan tökéletlenek, azonban a versailles-i rendezés „kétségtávol sokkal kevésbé tökéletlen, mint a háború előtti Európa területi viszonyai”. A revízió szükségességét hirdetőknak pedig azt tanácsolta, hogy homályos követelések helyett inkább tanulmányozzák Seton-Watson *The Problem of Treaty Revision and the Hungarian Frontiers* című írását, amely az *International Affairs*-ben akkoriban jelent meg.¹⁹

¹⁶ 'experts of very high ability and knowledge', 'rank betrayal'. In: SEW papers/17/22.

¹⁷ Idézi: Pritz Pál: Revíziós törekvések a magyar külpolitikában, 1920–1935. In: uő: *Magyar diplomácia a két háború között*. Budapest, 1995, 236–237.

¹⁸ „Ich bin fest überzeugt, d[ass] sobald sie sich auf die Details einlassen, ihre Sache verloren ist. Also wir müssen sie dazu zwingen! [...] werden die Magy[aren] sicher viel zu viel verlangen. Dann werden selbst ihre Freunde sie in gewisse Grenzen zurückweisen, [...] sie werden uneinig sind [sic!] & unter einander streiten.” Seton-Watson 1933. augusztus 31-én kelt levele Milan Hodžának. In: *Dokumenty...* 450.

¹⁹ 'Admittedly, too, the territorial settlements made after the War are far less imperfect than were the territorial divisions of pre-War Europe.' Wickham Steed: The Map of Europe. In: *The Times*, 1933/7/18, 10.

A folyóirat a publicista-történész 1933. május 17-én a Királyi Külügyi Intézetben elhangzott előadását közölte, amely a korabeli status quo-barát álláspont legkoherensebb megfogalmazásának tekinthető. Seton-Watson előadásában a problémát egész Európára kiterjesztve vizsgálta, s a határproblémás területek rövid ismertetéséből kiderült, hogy az érintett hat terület közül csupán kettőben, az osztrák–német, valamint az olasz–osztrák határon látott esélyt az etnikai alapon történő újrendezés viszonylag problémamentes megvalósítására.

A továbbiakban a szerző határszakaszról határszakaszra haladva elemezte a magyar kisebbség helyzetét: Burgenland Ausztriához tartozását az etnikai elvre hivatkozva helyeselte, székhelyének, Sopronnak Magyarországhoz kerülését pedig kifejezetten ellenezte, hozzátéve, hogy „faji (nemzetiségi) alapon a revízió Ausztriát illetné meg”. A magyar–szlovák határ tekintetében azonban Seton-Watson már kevésbé alkalmazta ugyanezt a nemzetiségi elvet, hiszen az egyértelműen a magyaroknak kedvezett volna, hanem ehelyett a dunai határt azzal indokolta, hogy Párizsban a gazdasági elv az etnikai megfontolásoknál „többet nyomott a latban”. Csallóközről azonban megjegyezte, hogy bár „gazdaságilag a pozsonyi piac felé gravitál”, alapvetően magyar volta miatt egy esetleges revízió tárgya lehet. Ugyanez vonatkozik a Dunától húsz mérföldre északra fekvő területekre, amelyek esetleges visszaadásával 250 ezer magyar kerülhetne hazájába, „anélkül, hogy feláldoznánk több mint 10–15 ezer szlovákot”. A további határmódosításokkal kapcsolatban megjegyezte, hogy bár 30–40 ezer magyart érintene, Közép-Szlovákiát „gazdaságilag szinte tarthatatlan helyzetbe hozná”, így el kell őket vetni. Hasonlóan elvetette a Kassára vonatkozó magyar igényeket, elsősorban a múltbeli mesterséges magyarosítás miatt.

Előadásában a felvidékihez hasonlóan vélekedett Seton-Watson a kárpátaljai revízió illetően: a határ húsz mérföldre észak-keletre tolását elméletileg lehetségesnek tartotta, ami azonban nemcsak termőterületeitől, hanem vasútvonalaitól is megfosztotta volna Ruténiát. A revízió ellen szólt szerinte az is, hogy Magyarország „teljesen megtagadta a rutének oktatáshoz és a kultúrához való jogát”, s Csehszlovákiát hozta fel ellenpéldaként, meglehetősen nagyot tévedve, ugyanis sem 1934-ig, sem a Csehszlovák Köztársaság felbomlásáig nem jött létre sem a saint-germain-i békeszerződés 10. pontjában a Csehszlovákia számára kötelezően előírt kárpátaljai autonómia, sem pedig a lakosság 25 százalékát kitevő német kisebbség különleges helyzetének rendezése.

A román–magyar határ tárgyalásakor Seton-Watson leszögezte, hogy revízióra csak a Partium esetében lát lehetőséget. A magyar ajkú Nagyvárad és környéke visszajuttatását a határ 10–20 mérfölddel való keletre tolása révén lehetségesnek tartotta, bár megjegyezte, hogy elválná az út- és vasúthálózatot. Arad és környéke visszacsatolását a fentiekhez hasonlóan gazdasági okok miatt kérdőjelezte meg, Kolozsvár revízióját pedig „a múltbeli elvakult magyarosítás” miatt kereken elutasította. Jugoszlávia esetében Seton-Watson a határ délre tolását reális alternatívaként ábrázolta, azonban kétségét fejezte ki a „100 ezres többségében délszláv lakosú” Szabadkát illetően.

Az egyes határszakaszokat megvizsgálva nyilvánvaló, hogy Seton-Watson elméletileg nem utasította el a revíziót, azonban gyakorlati megvalósítását illetően annál több kétsége támadt. A tisztán etnikai határokat joggal látta kivihetetlennek, s hatásosan érvelt amellett is, hogy a határmenti területek visszacsatolása nem jelentett volna gyógyírt a magyar gazdaság bajaira, éppen ellenkezőleg, inkább erősítette volna az ország agrárjelleget. Ezen megfontolásokon túl a Horthy-rendszert semmilyen engedményre sem találta méltónak, hiszen úgy vélte, hogy a háború előtti oligarchia antidemokratikus hatalma 1920 után is

fennmaradt, s nem szűnt meg „az újkori történelemben egyedülállóan fanatikus és természetellenes” magyarosítás sem.²⁰ Előadásában ezért a revízió helyett, amely véleménye szerint a kisebbségi magyarságnak csupán egyötödét juttatta volna vissza az anyaországnak, inkább a kisebbségi törvények szigorú betartását és Közép-Kelet-Európa államainak gazdasági együttműködését tartotta célravezetőnek a határok elválasztó jellegének csökkentésével.

Az előadást követő vitában a Királyi Külügyi Intézet több szakértője is megszólalt, köztük Macartney is. Hozzászólásában – bár nagy vonalakban egyetértéséről biztosította Seton-Watsont – két ponton mégis vitába szállt vele, amelyek kijelölték a felfogásuk közti markáns különbségeket. A fiatal kutató egyik ellenvetése a háború előtti magyarosító politika megítélésére vonatkozott: Macartney nyilvánvaló túlzásnak minősítette azt mindig „erőszakosnak” és „mesterségesnek” beállítani. Úgy vélte, hogy minden népnek vannak olyan elemei, akik örömezt asszimilálódnak a többségi nemzetbe, amit – igen hatásosan – éppen az előadónak a zsidóságra alkalmazott kitételével („a magyarosítás önkéntes/kész-séges elemei”) igyekezett igazolni. A második megjegyzése a revízió esélyeire vonatkozott és szorosan összefüggött a trianoni békekötés korrektségének megítélésével. Seton-Watsonnal ellentétben ugyanis, aki úton-útfélen a határmegvonók szakértői mivoltát hangsúlyozta, Macartney már 1933-ban azt a véleményt osztotta, hogy Versailles-ban büntetőelvű békét kötöttek, amely a háborúban vesztes Magyarországot különösen hátrányosan érintette. Éppen ezért, érvelt, az előadásban elhangzott határkiigazításokat nem hogy meg lehet, hanem meg kellene tenni, s csak abban az esetben lehetne őket joggal visszautasítani, ha a békeszerződésekkel előnyben részesített (győztes) kisantant államok hajlandók lettek volna alkalmazni a kisebbségi törvényt.²¹

A két történész következő megmérettetésére hamarosan sor került. 1933 novemberében ugyanis Angliába látogatott Bethlen István és négy egymáshoz szervesen illeszkedő felolvasást tartott, melyek együttesen a revízióról vallott magyar álláspont első világos kifejtését jelentették. A volt miniszterelnök harmadik, a Királyi Külügyi Társaságban elhangzott Erdély jövőjéről szóló felolvasásában abból indult ki, hogy a kevert lakosságú Erdély gazdag történelmi hagyományokkal rendelkező, önálló földrajzi egység, ezért megosztása helyett Svájc-hoz hasonló berendezkedésű, független állammá kellene szervezni. Ha a békeszerződések revíziója és ezt követően a Duna-medence kis népeinek a kibékítése nem járna sikerrel – hangzott előadásának zárógondolata –, „sötét és viharos jövő áll [a magyarok és románok előtt], mivel Közép-Európa mindegyik kis népét vagy a szláv óriás kebelezi be, vagy a germán 'Drang nach Osten' vagy egymással megegyezve mindkettő”.²²

²⁰ 'on a racial basis, any rectification would have to be in favour of Austria', 'economics were held to outweigh ethnography', 'economically it gravitates to the market of Bratislava', 'rendered economically almost untenable', 'her utter denial of education, culture, land and progress', 'population of 100,000 overwhelmingly Yugoslav, 'there never was in modern history a more fanatical and unnatural concentration of effort upon a policy of assimilation than in Hungary from say, 1840 to 1918'. Seton-Watson: The Problem of Treaty Revision and the Hungarian Frontiers. In: *IA, 1933/július, 481–499*. A négyhatalmi paktumról és a revízióról lásd még Seton-Watson: „The Problem of Revision and the Slavonic World” című cikkét, amely lényegében megismétli az *International Affairs*-cikk téziseit. In: *Slavonic Review, 1933/július, 24*.

²¹ 'the minor alterations mentioned by the speaker should be made'. Uo. 500–501.

²² '[both peoples] have to look forward to a dark and stormy future, since all of the small peoples of Central Europe will be engulfed either by the Slav ogre or by the German "Drang nach Osten", if not perhaps – in mutual understanding – by both.' Stephen Bethlen: The Transylvanian Problem. In: *IA, 1934/május-június, 371*.

Bethlen előadását a Chatham House szokásai szerint vitára bocsátották, amelyben Seton-Watson, Macartney és Steed is részt vett. A dák-román kontinuitás alapján álló Steed után felszólaló Macartney elvetette a szerinte források hiányában eldönthetetlen történeti elsősége alapozott jogot Erdély birtoklására, és helyette a nemzeti örendelkező jogát tette meg legfőbb rendező elvnek. Személyes tapasztalatait összegezve arra a következtetésre jutott, hogy a kisebbségek mind gazdasági szempontból, mind pedig szervezeti fokukat illetően jobban éltek a történelmi Magyarországon, mint Jugoszláviában vagy Romániában, a kulturális életet illetően azonban éppen ellenkező rangsort állított fel. Ha tehát, vélekedett, Magyarország Romániáéhoz hasonlóan liberális kultúrpolitikát folytatna, a németek és a bunyevácok döntő többsége és talán még a románok egy része is vissza kívánna térni Magyarországhoz.

Egészen más hangnemben kommentálta Bethlen előadását Seton-Watson. Kiváló taktikai érzékkel Bethlen háború alatti parlamenti beszédeiből idézve fejére olvasta Szerbia annektálására és a román–magyar határ módosítására vonatkozó 1917-es imperialista követeléseit, valamint komolyan bírálta a titkos választójog megszüntetését is. A publicista-történész Erdély jövőjét egyedül a Bethlen által elvetett határspiritualizációban látta biztosítottak, melynek esélyeit azonban szerinte nemcsak a magyar propaganda, hanem a volt magyar miniszterelnök angliai előadókörútja is tovább rontotta.²³

A magyar revindikációs törekvések további ellenpontozására kiváló időzítéssel, 1934-ben, Bethlen előadásainak angliai kiadása előtt közvetlenül jelent meg Seton-Watson a „Revízió és a magyar határok” (*Treaty Revision and Hungarian Frontiers*) című munkája, amely egy kötetbe gyűjtötte a publicista-történész 1933-as revízióellenes megnyilvánulásait. A könyv a Királyi Külügyi Intézetben júliusban elhangzott előadásra épült, tehát a szerző elvileg ekkor sem ellenezte, hogy visszakerüljenek Magyarországhoz a trianoni határhoz tapadó magyar szigetek, amelyek népességét 3/4 millióra, tehát meglehetősen alulbecsülte. A legitim és elvileg alkalmazható revindikációt azonban a magyarok esetében a gyakorlatban már nem támogatta, mivel úgy vélte – és ez lett a revízióval szembeni legfőbb érve –, hogy a felkínált határkiigazítások nem fogják őket kielégíteni, hiszen valójában az 1914-es határ elérése a céljuk.²⁴

Az 1934-es esztendő a revízió témakörében egy másik könyvújdománnyal is szolgált: megjelent a „Nemzetállamok, nemzeti kisebbségek” (*National States, National Minorities*), a mai napig is egyik legeredetibbnek és legértékesebbnek tartott Macartney-mű. A könyvben a szerző a brit League of Nations Union kisebbségi szakértőjeként végzett munkájának tapasztalatait foglalta össze, s tudományos igénnyel érvelt a revindikáció szükségessége mellett.²⁵

²³ Uo. 375–376.

²⁴ „Sohasem találkoztam – érvelt – olyan csehvel vagy regáti románnal, aki ne engedett volna át örömet néhány várost vagy falut, ha az tényleg megoldotta volna a problémát. [az engedékenységet azonban nyilvánvalóan] újabb követelések és egy új offenzíva követné.” (‘I never met a Czech or a Roumanian of the Regat who would not gladly hand over a few towns and villages if that really meant the end of the quarrel. [...] It’d be followed by fresh demands and a fresh offensive.’) Seton-Watson: *Treaty Revision and Hungarian Frontiers*. London, 1934, 45.

²⁵ Az akkoriban már inkább riválisnak, mint mentornak tekinthető Seton-Watson egyik cikkében a következőképpen értékelte Macartney művét: „mérvadó kézikönyv a téma gyakorlatáról és teljes elméleti háttéréről, tudományos igényű, kiegyensúlyozott munka” (‘an authoritative handbook on the whole theory and practice of the subject, full of learning and sanity’). Seton-Watson: *The Question of Minorities*. In: *SEER, 1935/július*, 68.

Seton-Watsonnal egy platformra helyezkedve művében Macartney is megállapította, hogy az 1919–20-as határok nem „szentebbek vagy sérthetlenebbek”, mint elődeik, a gyakorlati revíziót illetően azonban már kollégájával ellentétes következtetésre jutott. A versailles-i békét, vélekedett – a korábbi rendezésekkel ellentétben – expressis verbis az igazságosság és a nemzeti önrendelkezés elvei alapján kötötték meg. Időközben azonban nyilvánvalóvá vált, hogy a konferencián „vagy szándékosan, vagy tudatlanságból és előítéletességéből” nem egy esetben megsértették ezek az alapelveket, tehát „jogosabb, mint valaha még egyszer alkalmazni őket [a békeszerződések] revíziója érdekében.”²⁶

Az igazságtalanság legkirívóbb példájaként a szerző külön foglalkozott az elcsatolt határmenti területeken egy tömbben élő kisebbségek helyzetével, és igen pesszimista végkövetkeztetésre jutott. Úgy vélte, hogy már pusztán létezésükkel is „állandó veszélyt” jelentenek az uralkodó nemzet számára, amely a jogos etnikai revízió elkerülése érdekében mindent megtesz, hogy tovább gyengítse őket. Úgy tűnik tehát, fogalmazott, hogy egy nemzetállam és nemzeti kisebbségei érdekei „összeegyeztethetetlenek”.²⁷

A határmegvonásokkor az etnikai elv a szerző szerint általában akkor sérült, amikor azokat leggyakrabban két szempontnak, a stratégiai és a gazdasági vetették alá. A stratégiai szempont hangoztatása Macartney szerint azért is volt „jogtalan”, mert a háborús helyzet elmúlásával éppen a vesztest sújtó leszerelési kötelezettségek miatt semmi sem igazolta azt az érvelést, hogy a győztes államnak a vesztesnél jobban van szüksége a biztonságra. A stratégiai alapon meghúzott határok tehát, hangzott végkövetkeztetése, „az elsők, melyeket az emberiség és az igazságosság nevében módosítani kellene”. Az etnikai elv ellenében Versailles-ban leggyakrabban alkalmazott másik szempont a gazdasági volt, amit Macartney könyvében éppen Magyarország példájával illusztrált (Burgenland és a Bácska termőföldjeinek elcsatolása). Az ország feldarabolása, vélekedett, „úgy szüntetett meg egy kibírhatatlan helyzetet, hogy egy másikat kreált helyette”: az Osztrák–Magyar Monarchia elnyomott nemzetiségeinek egyenjogúsításával az egymással acsarkodó, gazdasági együttműködésre képtelen kisállamok rendszere jött létre. Mindaddig, folytatta érvelését, amíg a nemzetiséget tartják a szinte egyetlen államszervező elvnek, a Rothermere-vonal mentén végrehajtott revízió „merő igazságtétel” lenne, a gazdasági problémákat azonban inkább tovább súlyosbítaná.²⁸

A fentiekből világossá válik, hogy a versailles-i békeszerződés etnikai elvű revízióját Macartney esetében *nem* az önrendelkezési elv magasztosságába vetett hit, hanem az igazságosság iránti igény inspirálta. „Igenszak elgondolkodtató az az érv – írta –, hogy Kelet-Közép-Európa jelenlegi bajai nem [az etnikai elv] kizárólagos alkalmazásának szándékából származnak-e inkább, mint abból, hogy azt néhányszor semmibe vették”.²⁹ Macartney a nemzeti elv abszolutizálását káros jelenségnek tartotta, mivel abból a nemzetállam

²⁶ 'sacrosanct', 'either wilfully or in ignorance and prejudice', 'there is stronger reason than ever for invoking them once again to modify it'. Macartney: *National States and National Minorities*. London, 1934, 427–428.

²⁷ 'permanent menace', 'a national state and national minorities are incompatibles'. Uo. 416.

²⁸ 'strategic frontiers [...] are (probably) the first which ought, in humanity and justice to be revised', 'the split of Hungary [...], which put an end to one intolerable situation only by creating another', 'act of mere justice'. Uo. 477–478.

²⁹ 'It is very arguable, whether the ills from which Central and Eastern-Europe are suffering today do not arise more out of the excessive deference paid to [that criterion in 1918] than out of occasional disregard of it.' Uo. 429.

megteremtésének programja következett, amelyet csak a kisebbségek asszimilálásával, tehát kiiktatásukkal lehetett (volna) végrehajtani. Magyarország és a Duna-medence gazdasági és politikai problémáinak ideális megoldását az érintett államok gazdasági-politikai együttműködésében látta – talán éppen Nagy-Britannia mintájára – egy olyan nemzetek feletti állam keretein belül, amely egyenlőséget és demokratikus szabadságjogokat biztosít tagjai számára. Macartney tehát a revízió elvi elismerése mellett a határspiritualizáció kívánatosságát illetően is egyetértett Seton-Watsonnal, azonban míg az idősödő történész szerint a határok elválasztó jellegének csökkentése felé tett első lépés a (gazdasági-politikai) együttműködés megteremtése lett volna, addig fiatalabb kollégája – reálisabban – az enyhülést csak a méltányos, etnikai alapú revíziót követően tartotta elképzelhetőnek.

3. Történelem és propaganda Seton-Watson műveiben: *A románok története* (1934)

Seton-Watson Versailles s különösen 1932 utáni tevékenysége nem merült ki az egyre hangosabb revíziós mozgalmak ellensúlyozásában, hanem részét képezte olyan utólagos történelemértelmezés(ek) megalkotása, amely a rendezés jogosságát volt hivatva igazolni. A tudományos munkának kedvezni látszott, hogy a gazdasági válság a harmincas évek elején Seton-Watson magánvagyonát sem kímélte, és a publicista-történész súlyos pénzügyi veszteségei miatt öt évig nem utazhatott.

Valószínűleg Bethlen angliai körútja siettette 1934 folyamán a hatszáz oldalas Seton-Watson-mű, „A románok története” (*A History of the Roumanians*) kiadását, amely a mind ez idáig angol nyelven megjelent egyik legjelentősebb összefoglaló műnek számít. A szerző tulajdonképpen egy évvel azelőtti, a Londoni Egyetemen elhangzott előadásait bővítette ki, és legfőbb forrásként Allen Leeper mellett Nicolae Iorga, román író, politikus, későbbi miniszterelnök Románia történetéről írott könyvét használta³⁰.

A műre – a csehekről és szlovákokról szóló történeti munkákhoz hasonlóan – jelentős hatást tett az a „fordított” nézet, amely Seton-Watsonnak egy 1922-es, a Londoni Egyetemen elhangzott előadásában lelhető fel: „A közhely, hogy a múlt a jelen kulcsa, minden országra és történelmi korszakra érvényes. Az azonban, hogy a jelen vezet el a múlt megértéséhez, különösen igaz Közép- és Közép-Kelet-Európára nézve.”³¹ Ezért Seton-Watson történeti művei miközben a jórészt tájékozatlan nyugati olvasóközönség számára megelevenítették egy-egy, számukra periférián lévő nép történetét, bizonytalan, esetenként valószínűleg elemekkel, túlzásokkal keveredtek, s így gyakran konzerválták, sőt súlyosbíthatták a meglévő előítéleteket.³² „A történész legbiztosabb próbája – vallotta egyik művében

³⁰ Nicolae Iorga: *A History of Roumania. Land, People, Civilisation*. London, 1925.

³¹ 'The past as a key to the present – this is true of every country and period. The present as a key to the past – this is peculiarly true of Central and South-Eastern Europe.' Seton-Watson: *The Historian as a Political Force in Central-Europe*. An Inaugural Lecture 22. Nov. 1922 at University of London, London, 1922, 16.

³² A szlovákság múltjának tárgyalásakor igen hangsúlyos az elnyomás: a szlovákok „Magyarország vasgyűrűjében”, „Budapest talpa alatt nyögtek”, azaz viszonylagos elmaradottságukért teljes egészében a magyarok a felelősek, akik a korábbi toleráns viselkedésüket hátrahagyva nemcsak a szlovákságot, hanem az összes környező népet ellenállásra kényszerítettek. Az efféle érzelmeket megcélzó, hatásvadász megjegyzések mellett a szlovákság történetét tárgyaló munkákban általában az anakronisztikus szemlélet az uralkodó: „A mai Szlovákia oly-

Seton-Watson – éppen az, hogy hogyan viszonyul a [...] szelekció alapvető problémájához, amely maga egy ítélet.”³³ A korszak műveit e szempontnak alávetve azonban az derül ki, hogy maga a szerző a meglehetősen egyoldalú szelekció áldozatául esett.

A fentiekből nyilvánvaló, hogy Seton-Watson műve a román történelem vitatható pontjain következetesen a román álláspontot képviseli: a dák-román kontinuitás elmélete alapján íródott, amelyet a szerző már a 1917-es, a balkáni népek történetét tárgyaló munkájában magáévá tett és haláláig következetesen vallott. „Bizonyossággal állítható – írta –, hogy a románság a romanizált dákok leszármazottja, amely keveredett szláv-tatár elemekkel.”³⁴ Seton-Watson hasonlóan egyoldalúan elemezte a törökellenes harcokat, amelyekről meglehetősen naivitással jegyezte meg, hogy magyarok és románok versengéséhez vezetett ahelyett, hogy „az együttműködés szimbólumává vált volna”. A harcok legnagyobb alakjáról, Hunyadi Jánosról művében a következőket olvashatjuk: „Miután bebocsátást nyert a magyar nemesek közé, elvesztette az identitását.”³⁵

A szerző 1848, majd 1867 értékelésében, jogos kritikája mellett (a románság emancipációjának lassúsága), ismét meglehetősen egyoldalú képet festett: a „Kossuth és a faji háború” című részben például a forradalom vezető egyéniségétől vett idézetek (”Horvátország olyan kicsi, hogy nem elég még reggelire sem”, „bűnös, hálátlan szászok”, „a kard majd meghozza a döntést”³⁶) azt sugallták, hogy Kossuth teljesen militarista és nemzeti-szeggyűlölő volt. A kiegyezésnek Seton-Watson a fentieknél visszafogottabb elemzését nyújtotta, amikor kifejtette, hogy annak két legfőbb hiányossága, hogy nem teremtették meg a „revízió legális feltételeit”, valamint hogy maga az aktus csak Magyarország és a korona részvételével köttetett, az összes érintett népet pedig „politikailag helóta-szerepre”³⁷ kár-

annyira különbözik az 1910-es évek Szlovákiájától, mint az a középkori [sic!] Szlovákiától.” (’Inside the iron ring of Hungary’, ‘ground under the heel of Budapest’. ‘The Slovakia of today is already as different from the Slovakia of 1910, as it is from the Slovakia of the Middle Ages.’) In: Seton-Watson: *The New Slovakia...*, 2.

³³ ‘The surest test of a historian lies in his attitude to the capital problem of [...] selection, [which is] itself a judgement.’ Uo. 34.

³⁴ ‘The Roumanians, it is safe to say are Roumanised [sic!] Dacians infiltrated with Slav and Tatar blood.’ Seton-Watson: *A History of the Roumanians*. Cambridge, 1934, 12. Seton-Watson művét magyar oldalról több kritika érte, melyek közül a legszínvonalasabb Horváth Jenő: *Transylvania and the History of the Roumanians. A Reply to Prof. R. W. Seton-Watson*. Budapest, 1935, melyben a professzor hangoztatta, hogy a köztudottan csekély római lakosságtól különösen 1500 év távlatából nem származtatható 12 millió utód, sőt a románok nevével (vlach) kapcsolatban is Seton-Watsonnal ellentétes álláspontot képvisel, amikor kijelentette, hogy az nem a szlávból, hanem a görögből (blachos) származik, ezzel is alátámasztva a románok balkáni eredetét. Horváth Jenő szerint csak jóval később vették fel a román-Románia nevet, sőt magának Erdélynek – erdőn túl – a nevét is (Ardeal) a magyarból vették át. Horváth: i. m. 7.

³⁵ ‘instead of the symbol of collaboration’, ‘found entrance to the Hungarian nobility and lost identity in it’. Seton-Watson: *A History of the Roumanians*, 37. Horváth Jenő, bár bírálatában elismerte Hunyadi román származását, kifejtette, hogy a törökverő „mindig is magyarnak vallotta magát, valamint tetteit a magyar állam megmentésért vitte végbe”. In: Horváth: i. m. 25.

³⁶ ‘Kossuth and the racial war’, ‘Croatia is so small, not enough for breakfast’, ‘criminal, ungrateful Saxons’, ‘the sword will decide between us’. Uo. 289. Kossuthal kapcsolatban ide kívánczik Macartney *Nemzetállamok és nemzeti kisebbségek* című könyvének vonatkozó története. A szerző felidézti, hogy 1848-ban, amikor egy szlovák küldöttség autonómia iránti igényével felkereste a politikust, azt a választ kapta, hogy Kossuth nem találja Szlovákiát a térképen. Az incidenst a magyarellenes propaganda gyakran arra használta fel, hogy nevetségessé tegye Kossuthot, Macartney szerint tévesen, hiszen szlovák származása miatt aligha tagadhatta volna le a szlovákok lehetőségét, azonban Szlovákiát, mint a magyar Királyságtól különálló területi és politikai egységet, tényleg nem lehetett találni egyetlen korabeli térképen sem. In: Macartney: *National...* 117.

³⁷ ‘no legal methods for revision’, ‘political helots’. Uo. 300. Bírálatában Horváth Jenő hangsúlyozza, hogy a kiegyezés „nem a magyar nemzet zsarnokságát, [...] hanem a magyar állam egységét volt hivatott megeremte-

hoztatta. A korszak meghatározó politikusait azonban ismét elfogultan bírálta, Tisza Kálmán például tizenöt éves miniszterelnöksége alatt „valódi diktátorrá vált, mint amilyen Kossuth és Deák [...] valaha voltak”.³⁸ A korábban megfontolt államférfiúként³⁹ jellemzett Tisza István megítélése is meglehetősen sokat romlott, „a dzsentrí arroganciája, a kálvinista végzettségűsége és a magyar fölénybe vetett buzgó hit”⁴⁰ egyesült benne. Seton-Watson teljesen azonosult dr. Alexandru Vaida-Voevodnak, a koalíciós időszak egyik – nem éppen politikai korrektségéről híres – parlamenti képviselőjének Tiszáról alkotott véleményével: „Tisza Magyarország koronázatlan királya, célja a dzsentrí oligarchia uralmának megteremtése az alacsonyabb rendű népek felett.”⁴¹

A *románok története* a nemzeti egység megteremtésével zárult. A fejezet a békeszerződés körülményeit mutatta be, feltárva a román delegáció megosztottságát: a wilsoni rendezést hirdető Take Ionescu és a küldöttség vezetője, a „nehézkés, hajthatatlan, a wilsoni elveket értelmetlennek és fölöttebb gyanúsának tartó”⁴² Ion Brătianu ellentétét. A román–magyar határok részletezése azonban meglehetősen visszásnak tűnhetett, hiszen míg Seton-Watson 1919-ben még egy partiumi sávot Magyarországnál hagyott volna, nem is szólva a javasolt székely autonómiáról, addig 1934-es művében az általa korábban csak részben helyeselt rendezést már meglehetősen etikátlanul védte. Művéből ugyanis az derült ki, hogy az erdélyi magyarság létszáma 800 ezerre „zsugorodott” (a 2. függelékben már elfogadhatóbb adat szerepelt: 1,3 millió), ebből az egy tömbben élő 500 ezres székelység „kellemetlen tényezővé” lett, a maradék szórványmagyarság létezését pedig a szerző „a két évtizedes nyomatékos magyarosításnak” tudta be.⁴³ A magyar küldöttség által javasolt népszavazásokról ezután megjegyezte, hogy feleslegesek, és „nem térnének el lényegesen a nemzetiségi viszonyok aprólékos tanulmányozása után meghúzott trianoni határoktól”.⁴⁴ A térképre pillantva Seton-Watson érvelése helyett elfogadhatóbbnak tűnik az a magyarázat, hogy a Partium magyar többségű területén azért nem tartottak népszavazást, mert a románok igényt tartottak a Nagykároly–Arad vasútvonalra.

Bár a Trianon utáni aktuálpolitika nem tartozott a könyv témájához, a románok történetét feldolgozó munka végén a szerző reményét fejezte ki aziránt, hogy „két emberöltőnyi béke és tisztességes kormányzás földi paradicsommá teheti Romániát”.⁴⁵ E kijelentés optimizmusa azért is kelthetett meglepetést, mert az 1920 utáni időszakot, mint láttuk, nem a

ni, amellyel az a török idők óta nem rendelkezett. A bajok forrása tehát nem magában az egységben, hanem a magyar centralisták politikájában keresendő”. In: Horváth: i. m. 73.

³⁸ 'far more a truly dictator than Kossuth and Deák have ever been'. Seton-Watson: *A History of the Roumanians...* 401.

³⁹ Uő: *Sarajevo: A Study in the Origins of the Great War...* 168–170.

⁴⁰ 'combining the arrogance of the gentry, the fatalism of a strict Calvinist with an ardent belief in Magyar predominance'. Uő: *A History of the Roumanians...* 417.

⁴¹ 'the uncrowned king of Hungary working for the rule of the gentry over the inferior races'. Uo. 430. Idézet Alexandru Vaida-Voevodnak a „Szlávok, németek, magyarok és románok” című 1913-ban az *Österreichische Rundschau*-ban megjelent cikkéből.

⁴² 'slow-moving, massive [...] to whom the ideology of Wilson was at once meaningless and highly suspect'. Seton-Watson: *A History of the Roumanians...* 539.

⁴³ 'uncomfortable fact', 'only the result of two generations of intensive Magyarization'. Uo. 541–542.

⁴⁴ 'would not give results substantially different from these at which they had arrived after a minute study of the ethnographic conditions'. Uo. 553.

⁴⁵ 'Two generations of peace and clean government might make of Roumania an earthly paradise.' Uo. 554.

szabadságszerető történész barátai, hanem azok ellenfeleinek központosító, különösen nemzetiségellenes politikája határozta meg.

Seton-Watson művének fenti túlkapásai és a vitatott pontokon való egyértelmű román-orientációja miatt talán nem meglepő, hogy a magyar oldalon – Jászi és Károlyi hívei kivételével⁴⁶ – elsősorban „jeles történészhez méltatlan”⁴⁷ propagandakiadványként értelmezték művét.

1934–35 folyamán a brit sajtóban is fel-fel bukkantak olyan kritikusok, akiket éppen az 1920 óta eltelt időszak romániai eseményei vezettek el az 1919-es rendezés helyességének megkérdőjelezéséig. „Fontos – vélekedett a *Cambridge Review* –, hogy a könyvet ne a háború óta eltelt időszak féktelen nacionalizmusának [...] fényében olvassuk. [...] Minden hibája ellenére a Monarchia a sokféle nemzetiséget összekötő kapocsként működött. Szétzúzása után nem maradt más, mint a civakodó utódállamok keltette zűrzavar.”⁴⁸ *A románok története* brit fogadtatására azonban távolról sem ez a nosztalgikus hang volt az általában jellemző: a legbefolyásosabb lapok egyike, a *Times* például „kitűnő, tudományos színvonalú és igen olvasmányos” munkának vélte, külön hangsúlyozva az „úttörő mű” kiegyensúlyozott érvelését és pártatlanságát.⁴⁹

Bethlen István volt miniszterelnök 1933-as angliai előadókörútja után arra a „fájdalmas” következtetésre jutott, hogy „egyetlen, főbb nyugati nyelven íródott Magyarország történetéről szóló [...] összefoglaló mű sem létezik”⁵⁰, ezért minden erejével szorgalmazta annak megjelenését. A tervezetben különös hangsúlyt kapott a brit–magyar alkotmányfejlődés hasonlóságainak, a magyar kultúra egyediségének, a török ellenes harcoknak, valamint a nemzetiségi kérdésnek a részletes taglalása, olyan témáké, amelyek – mint láttuk – súlyozottan jelen voltak Seton-Watson történeti munkáiban.⁵¹ Örvendetes, hogy a magyar szellemi elit – több mint huszonöt éves késéssel – felismerte a színvonalas válaszadás

⁴⁶ A *Huszadik Század* köréhez tartozó Braun Róbert például, bár Seton-Watson szemére vetette a korai román történelem tárgyalásakor tapasztalható elfogultságát, összességében úgy vélekedett, hogy a szerző „alapérzése a magyarsággal szemben a tisztelet”, s „nincsenek nemzetiségi előítéletei”. A Románia újkori történetét elemző részben a recenzor csak azt kifogásolta, hogy Seton-Watson nem sok szót vesztegetett a kisebbségvédelemre, pedig „múltja kötelezi arra”, hogy az utódállamok kisebbségpolitikáját rendszeres tanulmány tárgyává tegye. In: Braun Róbert: Seton-Watson Román történelme. In: *Századunk, 1935 (10. évf., 10. köt)*, 234–237.

⁴⁷ ‘Ce qui en une certaine déplaît chez un historien aussi éminent’, C’est l’antipathie partielle dont il entoure personnes et choses toutes les fois que celles-ci ne servent pas la ruine de la Monarchie austro-hongroise et la naissance de la Grande-Roumanie’. Zsombor Szász: M. Seton-Watson et l’histoire des Roumains. In: *Nouvelle Revue de Hongrie, 1934/november*, 352. Lásd uelt magyarul in: *Magyar Szemle, 1935/1*. Szász cikkének következő gondolata jól tükrözte a magyar politikai elit téves helyzetfelmérését, amely szerint „Erdély Romániához való csatolásának döntő indoka a „dákóromán kontinuitás”, a román népnek Erdély területén való autochton voltának teóriája volt” (97.). Macartney – mint látni fogjuk – több ízben is megpróbálta bizonyítani e vélekedés tartathatóságát, úgy tűnik, eredménytelenül.

⁴⁸ ‘It is important not to read the book in the light of post war [...] unrestrained nationalism. [...] With all its defects the Monarchy was a bind of union of many nationalities. Its destruction has left chaos of jarring fragments.’ In: *Cambridge Review, 1935/2/15*. idézi: SEW papers/8/3.

⁴⁹ ‘able, scholarly and very readable’. In: *The Times, 1934/8/10, 6*.

⁵⁰ ‘In the course of my lectures I have come to the painful conclusion that no [...] version of the national history of Hungary exists in any of the (major) Western languages.’ Frank Tibor: Luring the English-Speaking World: *Hungarian History Diverted*. In: *Slavonic and East European Review, 1991/1*. 60.

⁵¹ Uo. 67.

szükségességét, a helyzet azonban kísértetiesen hasonlított az 1908 utánra⁵², hiszen több jelentős magyar politikus, történész és közéleti személyiség bábáskodása ellenére sem jelent meg 1941-ig magyar történész tollából Magyarországról olyan átfogó történeti munka, amely a vitás kérdésekben ellenpontul szolgálhatott volna a Seton-Watson-i elemzéseknek.

4. Macartney Magyarország (1934)

1934 nyarán, amikor Bethlen angliai útjának tanulságait megfogalmazta, még nem tudhatta, hogy Londonban rövidesen megjelenik Macartney Magyarországról szóló könyve, amely nem egy ponton kiváló ellenpontul szolgált Seton-Watson elemzéseinek. A könyv előszavát az a H.A.L. Fisher írta, aki harminc évvel korábban az oxfordi New College-ban az ifjú Seton-Watson történelem tanára volt.

A mű kétötödében Macartney Magyarország történelmét foglalta össze kiegyensúlyozott érveléssel. A legtöbb vitatható ponton általában ugyanúgy járt el: bemutatta a különböző nézeteket, ám – Seton-Watsonnal ellentétben – gyakran nem tette le a voksát egyik oldal mellett sem. Objektivitásra törekvő megállapításait, melyek gyakran tűnhettek bántónak a magyar félnek, tompította „nyilvánvaló szimpátiája”.⁵³ Például természetesen nem hagyhatta figyelmen kívül a magyarok ázsiai származását, sőt megjegyezte, hogy népvüküket (*Hungarian*) sokan lovas nomád életmódjuknak tulajdonították (*Hungry for human prey*, azaz emberi zsákmányra éhes), azonban sietett hozzátenni, hogy kulturálisan „nem voltak alsóbbrendűek”. A történeti elsőség kérdésében pedig a Nagymorva Birodalom keleti határait és a dák-román kontinuitás elmélete és a magyar ellenérvek közötti vitát illetően nem foglalt állást: „Egyik oldal sem tudja meggyőzően bizonyítani igazát, és sokkal könnyebbnek találja hatástalanítani az ellenfél érveit, mint alátámasztani a sajátját.” A szerző a székelyek származását illetően ugyancsak tartózkodott: a török–tatár, avar, kabar vagy a magyar verziót is elképzelhetőnek tartotta, ám – a *New-Europe*-kör románzakértőjével, Allen Leeperrel szemben – leszögezte, hogy a népcsoportot mind nyelvben, mind érzülete alapján magyarnak kell tekinteni.⁵⁴

Macartney könyvében nagy hangsúlyt kapott, hogy az 1526 utáni időszak törökellenes harcai, majd a Habsburg telepítési politika és a román bevándorlás alapvetően megváltoztatták az ország népességének összetételét: 1778-ra a magyarok már csak 39 százalékos „többséget” alkottak, ami komoly problémákhoz vezetett. A magyar nemzeti ébredéssel párhuzamosan a nemzetiségek öntudatosodása is megindult, ezért az 1840-től 1918-ig terjedő időszakot a szerző könyvében a magyarság, a Habsburg uralkodó és a nemzetiségek kettő az egy elleni konfliktusaként fogta fel. Az 1867-es kiegyezést, bár 1849 tanulságára

⁵² Bethlen „felismerése” után három évvel, 1937-es művében Macartney a következőket írta: „[...] nem talállok olyan, másik oldaltól származó munkát, amelyet szembe lehetne állítani Seton-Watson [*Faji problémák Magyarországon*, 1908 című] művével [...] a problémákat, amelyekkel foglalkozik ellenfelei vagy figyelmen kívül hagyják, vagy letagadják, ahelyett hogy megmagyaráznák őket.” (‘I can, however, find no work from the other side to set against his; since his opponents either ignore or deny the problem what he treats instead of explaining them.’) In: Macartney: *Hungary and Her Successors*... 24.

⁵³ ‘manifest sympathy’, ‘Asiatic, but not inferior’. Macartney: *Hungary*. London, 1934, 7, 37–38.

⁵⁴ ‘Neither side can produce any indisputable proof of its case, and each finds it much easier to demolish the arguments of its adversary than to support its own.’ Uo. 48–51.

épült, hogy a magyar nemzet egyszerre nem szállhat szembe a Habsburgokkal és nemzetiségeivel, Macartney művében alapvetően „fából vaskarikaként” jellemezte. Bár a kor európai hatalmi viszonyai között ésszerű kompromisszumot jelentett és gazdasági konjunktúrához vezetett, vélekedett, ellentétes érdekből kötött, így aligha lehetett tartósan működőképes. Annál is inkább, mivel mint a korona és a magyarság nemzetiségek elleni „hallgatólagos szövetsége”⁵⁵ nem tudta megoldani a nemzetiségi kérdést. Az 1868-as, Macartney szerint „modellértékű, aligha túlszárnyalható” kisebbségi törvény ugyanis jelentős részben „holt betű” maradt⁵⁶, és mind a közigazgatásban, mind az igazságszolgáltatásban az antidemokratikus és nemzetállami tendenciák erősödtek meg: *rotten boroughs*, Nyugat-Európában visszatetszést keltő választási visszaélések, választásra jogosultak igen alacsony, 6 százalék körüli összlakosságon belüli aránya.

A világháborúval lezárult az 1867 óta tartó „bámulatos fejlődés” és „látványos hibák” korszaka, amelynek megítéléséből – mint láttuk – a szerző minden szimpátiája ellenére nem hiányzott a kritika. Ennél negatívabb képet alkotott Macartney a Horthy-éráról, amikor 1934-ben lényegében az öt évvel azelőtti Magyarországról írott cikkének érvelését újította fel, még erőteljesebben hangot adva nemtetszésének: a Horthy-korszak „reakció a szó legszorosabb értelmében”, azaz a régi társadalmi és politikai rendszer lehető legteljesebb restaurációja. „Nevetséges volna úgy tenni – vélekedett –, mintha [...] bármilyen köze volna a mi fogalmaink szerinti demokráciához”. Hangsúlyozni kell, hogy a mélyreható földreform elmaradása, a nyílt választás és a felsőház visszaállítása, az ellenzék letörése, valamint a földnélküli parasztság nyomora ténylegesen a rendszer antiszociális és autoriter jellegét erősítették. Mindezek ellenére a dualizmus kori és a két világháború közötti Magyarország hatalmi szerkezetének összemosása – már csak a választásra jogosultk számarányának alakulása miatt is – nyilvánvaló tévedés.⁵⁷

Jóval kevésbé kritikus a csonka Magyarország kisebbségpolitikáját tárgyaló fejezet, melynek fő tétele, hogy a magyar kormány és közvélemény nemzetiséghez való hozzáállása a háború előttihez képest jótányit sem változott. A magyar uralkodó rétegek, vélekedett Macartney, tényleg nem tanultak a háború és az összeomlás tapasztalataiból, hiszen még mindig nemzetiségeik külsőségekben való elmagyarosításától remélik, hogy ezükben is magyarokká lesznek. A nem túl hízelgő kijelentések ellentételezéseként azonban a szerző rögtön hozzátette, hogy az asszimilatív tendenciák részben érthetőek, hiszen egyik mozgatórugójuk a germán–szláv veszélytől való félelem, a másik pedig az a meggyőződés, hogy a trianoni béke a magyartöbbségű területek meghagyásával felmentette az országot a kisebbségvédelmi kötelezettségek alól. A kisebbségekkel való bánásmód azonban, figyelmeztetett Macartney, jóval meghaladja a Magyarországon neki tulajdonított jelentőséget: egyrészt csak „példaértékű” hazai kisebbségpolitikával biztosítható a határon túli magyarok érdekvédelmének sikere, másrészt, vélekedett, ha a Duna-medence gazdasági problémáit revízió segítségével próbálnák meg orvosolni, Magyarország mindenképpen visszakapná kisebbségei egy részét.⁵⁸

Macartney Magyarországgal kapcsolatos szigora a revízió problémáját körüljáró feje-

⁵⁵ 'tacit alliance'. Uo. 97–99.

⁵⁶ 'a dead letter'. Uo. 103.

⁵⁷ 'reaction in the most exact sense of the word', 'it would be ludicrous to pretend that Hungary bears any resemblance to what we understand by a democracy'. Uo. 122.

⁵⁸ 'exemplary'. Uo. 286–288.

zetben tovább enyhült: a szerző az országot „könyörtelenül szétromboló” trianoni béke „drákói rendelkezéseit” nagy empátiával tárgyalta, melynek okát – egy-két esetet kivéve – Seton-Watsonhoz hasonlóan ő sem a szakértők állítólagos hozzá nem értésében vagy a pontatlan forrásokban látta. Úgy vélekedett, hogy az igazságtalanság oka két tényben keresendő: egyrészt Magyarországot nem hívták meg az előzetes békefeltételek tárgyalására, másrészt pedig az 1918–19-es években Magyarországon tapasztalt politikai instabilitás és zűrzavar (Tanácsköztársaság, vörös-, majd fehérterror) csak tovább rontotta a határmegvonásokkor a pártatlanság érvényesülésének esélyeit.⁵⁹

Művében Macartney igyekezett cáfolni a Seton-Watson által úton-útfélen hangoztatott alaptételt, hogy a revízió igénye a háború szításával egyenlő. Igazságérzetétől vezérelve azt hangoztatta, hogy az elmélet híveinek inkább arra kellene emlékezniük, hogy „az elmúlt másfél évszázadban a nemzetiségeket ért igazságtalanságok békés úton való orvoslásának kudarca milyen gyakran vezetett háborúhoz”. Hozzátette, hogy Magyarország békés szándékát mi sem igazolja jobban, mint hogy nemzetközi szervezeteken keresztül folyamodik revízióért, ami a népszövetségi alapokmány 19. szakasza értelmében „teljesen jogában áll”.⁶⁰ Macartney állítása ezen a ponton nem teljesen fedte a valóságot, mivel a ténylegesnél kedvezőbb színben tüntette fel a magyar vezető politikusokat: a békés revízió hangoztatása ugyanis gyakran taktikai célokat szolgált, hogy eltakarja azt az általános meggyőződést, hogy határváltoztatás csak egy újabb fegyveres konfliktus révén lehetséges.⁶¹

Macartney ugyancsak cáfolta a *New Europe*-kör hangadói által gyakran felhozott érveket a magyar népszavazási kezdeményezések ellen. Bár nem vitatta az 1918. decemberi gyulafehérvári és októberi turócszentmártoni, a történelmi Magyarországtól való elszakadást deklaráló gyűlések reprezentatív jellegét, mégis – a magyar álláspontot elfogadva – úgy vélte, hogy az önrendelkezési elv alapján megkötött békének nem az anyanyelvi cenzuson alapuló elszakítást, hanem a népszavazást kellett volna jelentenie. Ez utóbbi elv érvényesülése esetén, vélekedett, a békekonferencia Magyarországot illetően „jóval kevésbé kedvezőtlen” eredménnyel zárult volna, hiszen Sopron példája is igazolta azt a jellemző gyakorlatot, hogy megkérdése esetén a lakosság jelentős hányada – az etnikai hovatartozás ellenében – amellet az állam mellett döntene, amelyhez a történelem folyamán tartozott. Ezt az érvt azonban a szerző visszamenőleg már nem vélte alkalmazhatónak, mert 1934-ben egyáltalán nem osztotta a magyar politikai vezetőréteg azon, meglehetősen naiv felfogását, hogy népszavazás esetén a szlovákok és főleg a románok visszatérnének Magyarországhoz.⁶²

A fejezet végén Macartney újra kiemelte, hogy elsősorban az etnikai elv egyenlőtlen alkalmazása miatt a trianoni határok „rendkívül hátrányosak” Magyarországra nézve, a határok közvetlen közelében elhelyezkedő magyarlakta sáv pedig „tartós elkeseredés forrása”⁶³ lehet, amelyet még magyarelles szerzők szerint is vissza lehetne juttatni anélkül,

⁵⁹ Ennek ellentmondani látszik Allen Leeper egyik 1919. augusztusi – tehát a tanácsköztársaság bukása utáni – megjegyzése: „Szerintem romlott egy banda a magyar [...] bármilyen kormányt alakítanak is.” (‘I think the Magyars are such a rotten set [...] no matter what government they set up.’) Allen Leeper 1919. augusztus 14-én kelt levele Seton-Watsonnak. SEW papers, box 14.

⁶⁰ ‘ruthlessly dismembered’, ‘draconic terms’, ‘how often, within the last century or century and a half, the failure to resolve national injustices peacefully has led to war’, ‘entirely within her rights’. Uo. 309.

⁶¹ Pritz: *A revíziós...* 238–239.

⁶² ‘much less unfavourable’, ‘exceedingly unfavourable’. Uo. 310–333. (idézetek a 321., 329. oldalon)

⁶³ ‘a lasting source of exasperation’. Uo. 330.

hogy az országot jelentős idegen elemmel terhelnék meg. Az etnikai revízió jogosságának elismerése után azonban itt is, mint minden eddigi írásában, Macartney azon meggyőződésének adott hangot, hogy az etnikai elv nem képes megoldani a Duna-medence problémáit, s csak a nemzet és állam viszonyának újragondolása révén létrejött határspiritualizáció segíthet. Ezzel saját bevallása szerint is újra egy platformra került Seton-Watsonnal. Míg az idősebb történész szerint azonban a határok elválasztó jellege akkor csökkenhet, ha Magyarország lemond a revízióról, Macartney – az igazságosság és a gazdasági együttműködés szempontjait szem előtt tartva – éppen ellenkezőleg úgy vélekedett, hogy a határspiritualizáció sikerének záloga az utódállamok merev revízióellenes magatartásának megváltozásában rejlik.

Revízióbarát állásfoglalása ellenére Macartney könyvét a Horthy-rendszert érintő kritikus elemei miatt csak a rendszer bírálói fogadták egyértelmű elismeréssel. Csécsy Imre, Jászi Oszkár barátja és a liberális *Századunk* főszerkesztője könyvismertetésében elismerően szólt Macartney-ről, aki, vélekedett, „egy fölényes kultúra, tisztább humánium, fejlettebb demokrácia távlatából [...] jól látja a magyar múltat és jelent”. A rendszerkritikai észrevételek mellett Csécsy örömmel nyugtázta a szerzőnek az 1919-es Jászi Károlyi-féle nemzetiségi politikával és demokratikus válsztási rendszerrel kapcsolatos elismerő szavait, majd a magyar politikai elitre nézve meglehetősen sértően megjegyezte, hogy Macartney könyve „a rothermere-i fecsegések után, végre megint komoly szó az európai magyarhoz.”⁶⁴

“Nem volt könnyű számomra [elkerülni, hogy ne sértsem meg a magyarokat] – írta maga a szerző Balogh Józsefnek⁶⁵ a könyv megjelenése előtt –, mivel egyszerűen nem tehetek úgy, mintha azt gondolnám, hogy a nemzetiségi politika igazságos és hogy a társadalmi rendszer szimpatikus, [...] azonban nagyon remélem, hogy sehol sem voltam igazságtalan.”⁶⁶ Balogh Trócsányi Zoltánt, a *Magyar Szemle* segédszerkesztőjét kérte fel a recenzióra, aki a *Nouvelle Revue de Hongrie* hasábjain elismerte Macartney művének „mindenféle szentimentális megközelítéstől mentes tárgyilagosságát”, azonban felrótta neki Magyarország 1920 utáni politikai-társadalmi rendszerét érintő kritikus megjegyzéseit, melyeket, vélekedett, a szerző szándéka ellenére kiválóan fel lehet Magyarország ellen használni.⁶⁷ Hasonlóan érvelt egy névtelen kritikus a *Társadalomtudomány*-ban, aki az elismerő szavak után azt is Macartney szemére vetette, hogy milyen sokat idézi „elismerőleg” Seton-Watsont és Jászit, valamint értetlenségének adott hangot a revíziót elemző fejezet végkövetkeztetését illetően. Úgy vélte – meglehetősen szűklátókörűen –, hogy mivel a Duna medence problémáinak megoldását Macartney a „szláv, anarchisztikus és nőies” határspiritualizációs gondolatban látja, végül „a revíziót ellenzők sorába kerül”, pedig elvárható lenne, hogy „legalább igazunkat ismerje el”.⁶⁸

A könyv felemás magyarországi fogadtatását kiválóan érzékeltetik magyarra fordítá-

⁶⁴ Csécsy Imre: Magyarország angol szemmel. In: *Századunk*, 1934, 89. évf. 9. köt), 392–398.

⁶⁵ A Bethlen kezdeményezésére alapított *Magyar Szemle*, *Hungarian Quarterly* és a *Nouvelle Revue de Hongrie* szerkesztője, a Magyar Szemle Társaság főtítkára.

⁶⁶ 'I have not found it easy, as I cannot pretend that I think the nationality policy just, and that I like the present social system, [...] but I am very anxious not to be unjust in any way.' Macartney 1934. február 22-én kelt levele Balogh Józsefnek. In: OSZK Kt, Fond 1/2064, 18477.

⁶⁷ 'son objectivité ne soit faussée par aucune prévention d'ordre sentimental'. In: *NRH*, 1935/február, 133.

⁶⁸ *Vetusta Hungaria*. Angol könyv Magyarországról. In: *Társadalomtudomány*, 1934/4. szám, október–december, 296–307. (idézetek a 299., 306–307. oldalakon)

sának körülményei is. Az ötlet valószínűleg a szerző baloldali méltatóitól pattanhatott ki, ám hamarosan komoly bonyodalmakhoz vezetett. Egyrészt a fordítást több ízben át kellett dolgozni⁶⁹, mert a rövidítéshez és szövegkihagyásokhoz a szerző csak hosszú huzavona után járult hozzá, másrészt a kiadást lebonyolító Révai Testvérek Rt. részéről is kifogások merültek fel. A szerzőhöz írott levelében a kiadó hangsúlyozta, hogy a fordítást „a magyar közélet egyik kiválóságának” előszavával és ajánlásával tervezték kiadni, a megkeresett személyek azonban a levél tanúsága szerint a következőképpen utasították el a felkérést: „Ami angol nyelven méltányos és gyakran elismerő bírálat Magyarországgal szemben, az magyar nyelven a magyar olvasó előtt elég közismert tényeknek szigorú elismeréseként hat, és ezért féltő, hogy úgy a szerzőnek, mind a kiadónak erkölcsi kárt fog okozni.”⁷⁰

A fordítást a *Magyar Szemle* és a *Nouvelle Revue* félhivatalos körei is elleneztek, mert úgy vélték, hogy „semmi egyéb szándék [a] kiadót és [a] fordítót nem vezethette, mint hogy idegen ember szájával mondjon baloldali igazságokat”⁷¹. Az idő előrehaladtával azonban a magyar verzió megjelentetésétől csak Macartney jóindulatának kockáztatásával lehetett volna elállni, így végül a teljes mű polémikus előszó kíséretében történő kiadása mellett döntöttek. (A magyarázkodó előszó végül megszületett, ám a könyvet is megkurtították.)

A magyarokkal rokonszenvező revíziós szakirodalom alulreprezentáltságának elhanyagolható szerepe volt abban, hogy Bethlen angliai előadásainak és a megélenkülő magyar propagandának nem sikerült 1933 folyamán a Foreign Office-t a magyar revízió melletti nyílt kiállásra bírni. Sokkal többet nyomott a latban, hogy a volt magyar miniszterelnök – az etnikai elv hangoztatása ellenére – valójában nagyrevíziós tervvel állt elő, mellyel nemcsak a külügyminisztérium, de még a magyarbarát képviselőcsoport sem tudott azonosulni. 1934. januári petíciójukban ugyanis csak azt hangoztatták, hogy „a Magyar királyság visszanyerje azokat az egykori területeit, amelyek lényegében magyarok”.⁷²

Az angliai sikertelenség másik és valószínűleg legfőbb oka az agresszív revindikációs politikát hirdető Hitler hatalmi pozícióba kerülése volt, ami csak tovább rontotta a négy nagyhatalom egyetértésén alapuló magyar revízió esélyeit. Nagy-Britannia ugyanis – mint láttuk – 1933 elején még hajlott a versailles-i igazságtalanságok orvoslására, az idő előrehaladtával azonban egyre kevésbé akarta a náci diktatúrát revíziós engedményekkel erősí-

⁶⁹ „A szerző őszinte barátunk – olvashatjuk a magyar kiadás előszavában –, ám egyáltalán nem tartja tökéletesnek értesültségét.” In: Macartney: Magyarország, é. n., 1–2. A fordítás-ferdítés problematikájáról lásd Péter László: A nemzeti múlt legendái és tilalomfái. In: uő: *Elbától keletre*. Budapest, 1998, 110–114.

⁷⁰ A Révai Rt levele Macartney-nak 1936. február 26-án. In: OSZK Kt, Fond 1/2064, 18497.

⁷¹ OSZK Kt, Fond 1/2064, 18498. A Macartney könyvének fordítása körül kialakult helyzet kísérletiesen hasonlított a Rothermere néhány évvel korábbi fellépését követő magyar megnyilvánulásokra. A hivatalos és félhivatalos szervek igyekeztek ébren tartani azok szimpátiáját, akik megnyilatkozásaikkal ébresztgették a nemzetközi közvélemény lelkiismeretét, ugyanakkor kínosan vigyáztak arra, hogy megfelelően elhatárolódjanak az általuk hangoztatott etnikai revíziótól vagy a Horthy-korszak politikai és társadalmi berendezkedésének kritikájától.

⁷² ‘the Kingdom of Hungary shall have restored to it those parts of its former territory that are essentially Hungarian’. Notices of Motions for which no Days Have Been Fixed. In: SEW papers/17/22. 1934 júniusában negyvenegy képviselőházi tag Robert Gower vezetésével nyílt levelekkel bombázta a *Times* szerkesztőjét, melyekben azt hangsúlyozták, hogy a kelet-közép-európai gazdasági együttműködési tervek, hacsak nem „a mesterséges és természetellenes” határok kiigazításából indulnak ki, eleve kudarcra vannak ítélve. Etnikai revíziónál többre azonban ekkor sem gondoltak (‘artificial and unnatural’). Robert Gower et al.: The Treaty of Trianon, Frontier Rectification. In: *The Times*, 1934/6/27, 12. Lásd még uő: The Treaty of Trianon. In: *The Times*, 1934/6/9, 10.

teni. Lord Grey, volt külügyminiszter például már az év áprilisában a következőképpen nyilatkozott: „Nem folytathatjuk az engedmények politikáját [...] mindaddig, amíg nem viszonzozzák gesztusainkat, és a jelen pillanat nem azok közé tartozik, amikor ugyanazt a politikai irányvonalat követhetnénk, mint Stresemann és dr. Brüning urak esetében.”⁷³ Hasonlóan érvelt a brit külpolitika másik egykori irányítója, Austen Chamberlain is. Egy képviselőházi vitanapon 1933 júliusában kifejtette, hogy a méltányos revindikációra csak akkor lát lehetőséget, ha Németország meggyőzi a világot, hogy „ésszerű határkiigazításokkal” megelégszik, és lezárnak tekinti az ügyet. Az ugyanis a jellemző – folytatta, ráta-pintva és a hitleri opportunizmus lényegére –, hogy „amíg valamit megtagadnak Németországtól, addig az életbevágóan fontos, azonban [...] mihelyst megkapják, elveszti jelentőségét, és semmi másra nem használják, mint ugródeszkának egy újabb követelés elérésére.”⁷⁴

A Németországból jövő riasztó hírek hatására Nagy-Britannia már 1933 tavaszán beleegyezett a négyhatalmi paktum szerződéstervezetének módosításába. A június 7-én aláírt egyezmény a revízió tekintetében a népszövetségi alapokmány 19. szakaszához képest végül semmilyen előrelépést sem jelentett. Rövid kiérő után tehát 1934-re a Foreign Office a revíziót következetesen elutasító Seton-Watsonnal ismét egy platformra helyezkedett, Macartney revíziót megalapozó tudományos igényű munkái pedig Nagy-Britanniában egy időre kikerültek az érdeklődés homlokteréből.

⁷³ 'We cannot go on making concessions, [...] unless that gesture is reciprocated, and the present moment is not one in which we can go on with the same policy we would have pursued in the case of Herr Stresemann and Dr. Brüning.' In: *The Times*, 1933/4/29, 7.

⁷⁴ 'reasonable readjustment of the Treaties', 'While something is refused from Germany, it is vital, [...] it loses all value from the moment they obtain it and it is taken by them merely as a stepping-off place for a further demand.' In: *The Times*, 1933/7/5, 8.

IV. A MEGBÉKÉLTETÉSI POLITIKA FELÜLKEREKEDÉSE ÉS KUDARCA NAGY-BRITANNIÁBAN (1934–1939. MÁRCIUS)

1. „Oppose or appease?” A brit külpolitika orientációs zavara (1934–1937) és a magyar revízió

Az 1933-as esztendő sokan a revízió várva várt megvalósulásának nyitányaként értékelték Magyarországon: Balogh József egyik Macartney-hoz írott levelében 1934 tavaszán például úgy vélekedett, hogy az országot Trianonban ért „legfőbb igazságtalanságok” néhány éven belül orvoslást nyernek.¹ A négyhatalmi paktum terve, valamint Hitler személyében a versailles-i békerend nyílt színi kritikusanak hatalomra kerülése ténylegesen a revindikáció esélyeit látszottak erősíteni. A revíziós remények azonban rövidéletűnek bizonyultak, hiszen a paktumterv eredeti szándékától – mint láttuk – Nagy-Britannia is eltávolodott, s válaszul az általános védkötelezettség 1934-es németországi bevezetésére, csatlakozott a németellenes erők koalíciójához, a nemzetközi szerződések egyoldalú felmondását elítélő stresai fronthoz.

A versailles-i békerend jövőjét illetően azonban Hitler hatalomra jutását egyértelműen csak az utókor értékelhette fordulópontként. Elképzeléseit, melyeket a *Mein Kampf*-ban brutális nyíltsággal tárta a világ elé, egyszerűen nem olvasták vagy nem hitték el (legfőképpen azért sem, mivel felelős politikusként 1938-ig folyamatosan a békéről szónokolt, és a versailles-i béke etnikai elvvel ellentétes passzusai általa szorgalmazott revíziójának jogosságához sem férhetett kétség).² A diktátorban nem egy brit (és francia) kortársa a harmincas évek közepén a belpolitikailag stabil Németország megteremtőjét látta, amely mint a bolsevizmus elleni sorompó képes lesz küldetését hatékonyan betölteni.

A Hitlerrel való megegyezés hirdetőinek előretörését jelentette, hogy alig két hónappal a németellenes koalíció létrejötte után Nagy-Britannia Franciaország és Olaszország háta mögött megkötötte az angol–német flottaegyezményt, így már kétoldalú megállapodás keretében járult hozzá a versailles-i békeszerződés katonai rendelkezéseinek hatályon kívül helyezéséhez. A szerződő felek a Brit Nemzetközösség és a német flotta arányát 100:35, a tengeralattjárók esetében 50:45 arányban állapították meg.

Az államférfiak, írja *Diplomácia*-jában Kissinger, gyakran szembekerülnek azzal a dilemmával, hogy amikor a cselekvési szabadságuk a legnagyobb, ismereteik korlátozottak. Amikorra azonban megfelelő mennyiségű tudásra tettek szert, a döntő cselekvés ideje gyakran lejárt.³ Az 1934 és 1937 közötti időszakban a náci Németország elleni összefogás és a Hitlerrel való megegyezés alternatívája közel azonos mértékig volt jelen a brit politikai gondolkodásban. A brit külpolitika világos vonalvezetésének hiánya abból is következett, hogy a szigetországnak 1940-ig nem volt nagyformátumú, államférfiúi képességek-

¹ 'principal injustices'. Balogh József levele Macartney-nek 1934. április 27-én. In: OSZK Kt, fond 1/2064, 18482.

² Hitler történelemszemléletéről és háborús céljairól részletesen lásd Pritz Pál: *Pax Germanica*. Budapest, 1999, 30–41.

³ Henry Kissinger: *Diplomacy*. New York, 1994, 294.

kel rendelkező vezetője: Lloyd George már régen elvesztette befolyását, Churchill viszont még nem került irányító pozícióba.

Ez a Németországgal kapcsolatos bizonytalanság természetesen nem kedvezett a magyar revízió ügyének, amely 1934 után Nagy-Britanniában ismét aktualitását veszített. Esélyeit csökkentette a francia biztonsági erőfeszítések két jeles képviselőjének, Sándor jugoszláv királynak és Barthou francia külügyminiszternek 1934. októberi marseille-i meggyilkolása is. A merénylők Olaszországban kiképzett horvát usztasák voltak, a kisan-tant országok azonban a magyar kormány tudtával kiképzési célokra is használt Somogy megyei jankapusztai horvát menekülttábor reflektorfénybe állításával próbálták a teljes felelősséget Magyarországra hárítani. Igyekezetüket kezdetben Nagy-Britannia és Franciaország is támogatta, mivel a körvonalazódó stressai németellenes összefogáshoz nem nélkülözhatték Mussolini támogatását. A marseille-i gyilkosság ezért egy időre az 1920-as évek elején tapasztaltakhoz hasonló nemzetközi elszigeteltségbe sodorta az országot. Nyilvánvaló volt azonban az is, hogy miután az ügy a Népszövetség elé került, komolyabb elmarasztaló döntés esetén a magyarok nem haboznak majd a nyilvánosság elé tárni a terroristák olasz kapcsolatairól birtokukban lévő információkat. A Népszövetségi Tanács – Anthony Eden későbbi brit külügyminiszter személyes fellépésére – végül a magyar államra bízta a felelősség kivizsgálását és a büntetés megállapításának mértékét is.⁴

A gyilkosság nagy port vert fel az európai közvéleményben, így természetesen Seton-Watson is reagálásra készletette. Figyelemre méltó tény, hogy míg 1934. május 31-én a Királyi Külügyi Intézetben elhangzott előadásában a publicista-történész a Duna-medence államai közti feszültségek feloldatlanságáért a magyar revíziós propagandát és a kisan-tant „ugyanannyira elítélendő elutasító magatartását”⁵ egyaránt felelőssé tette, addig öt hónap múlva a marseille-i merénylet hátterét és hatásait elemző beszédében ennek a kiegyensúlyozott érvelésnek már alig volt nyoma.

Előadásában Seton-Watson keményen bírálta a sajtószabadságot sárba tipró és a bírói függetlenséget aláásó jugoszláv rendőrállamot és személy szerint Sándor királyt is, mivel 1929 és 1934 között semmit sem tett a demokratikus intézményrendszer visszaállítása és a horvát–szerb megbékélés érdekében. A konkrét merényletet vizsgálva azonban a beszéd már korántsem volt ilyen tényszerű. A publicista-történész ugyanis hangsúlyozta, hogy a Sándor király és Barthou meggyilkolásában bűnrészességgel vádoltak és letartóztatottak *mindannyian* a jankapusztai táborban kaptak kiképzést, négyből két olaszországi kiképzőtábor pedig még két héttel a merénylet után is működött. A büntett körülményeit alaposan ki kell vizsgálni – vélekedett –, az azonban már most nyilvánvaló, hogy a felelősséget Magyar- és Olaszországnak kell viselnie a gyilkosságért, amely nemcsak a revizionizmus jogalapját szüntette meg, hanem „az elfogadható és szükséges engedményeket is végtelem-nül megnehezítette”. Beszéde végén a publicista-történész nem habozott leszögezni, hogy a jugoszláv egység, melynek Sándor a mártírjává vált, „alapvető európai szükségszerűség”, ezért mindenképpen meg kell védeni.⁶

⁴ Juhász: *Magyarország...* 150–152.

⁵ 'equally deplorable negative'. Seton-Watson: Some Aspects of the Danubian Problem. In: *IA, 1934/szeptember-október*, 654.

⁶ 'killed revisionism', 'has made reasonable and necessary conditions infinitely more difficult', 'vital European necessity'. Seton-Watson: King Alexander's Assassination. In: *IA, 1935/január-február*, 36. A gyilkosságot követő napon a *Times* hasábjain Seton-Watson azt hangsúlyozta, „a legnagyobb baklövés” lenne arra következtetni, hogy a gyilkosság azt jelenti, hogy a horvát nép elutasítja a jugoszláv egységet, amely szerinte

Az előadást szokás szerint vita követte, amelyben Seton-Watson riválisa, a vele Jugoszlávia megítélésében 1919 óta polemizáló Edith Durham is hallatta hangját. Az idősebb albánzakértő úgy vélekedett, hogy az előadó által szorgalmazott minden részletre kiterjedő nyomozás helyett az egyetlen megoldás a helyi autonómia biztosítása lenne Jugoszlávia elnyomott népeinek, mivel „elégedett emberek nem szövögetnek határokon átvívelő gyilkossági terveket”⁷. A vitában később felszólalók, köztük Macartney is a bűntény kivizsgálásának korlátok közé szorítását, valamint a királyi diktatúra felszámolásának szükségességét hangsúlyozták, bár ez utóbbit illetően nem számoltak kedvező változásokkal a közeljövőben.

2. A megbékéltetési politika felülkerekedése: Macartney „Magyarország és utódállamai” (*Hungary and Her Successors*) című könyve (1937)

Bár a marseilles-i merénylet kavarta hullámok már 1935 májusára elültek, a magyar revíziós elképzelések kedvező angliai fogadtatására még közel két évet kellett várni. Az 1936 tavaszán Budapestre látogató volt brit külügyminiszter, Austen Chamberlain is állítólag önmérsékletre intette a kormányzót. „Várjon türelemmel, megígérhetem, ha az alkalmas pillanat el fog jönni, Anglia segíteni fogja önöket.”⁸ A Németországgal szembeni keményebb fellépés és az ún. *Appeasement*, azaz az engedmények politikájának alternatívájából azonban rövidesen az utóbbi kerekedett felül, amit a Neville Chamberlain vezetett konzervatív kormány beiktatása is fémjelzett. Nagy-Britannia tehát 1937-re elismerte Németország vezető szerepét Kelet-Közép-Európában, a magyar revíziós törekvések iránt pedig – néhány éves szünet után – ismét fokozott érdeklődést tanúsított.⁹

A magyar revízió felkarolásával függött össze Arnold Toynbee 1937. májusi budapesti látogatása is. A Chatham House igazgatója előadásaiban és a tiszteletére rendezett fogadásokon – lényegében Churchill 1932. novemberi érvelését felújítva – a határok megváltoztatását sürgette, mindaddig, amíg az békés szellemben keresztülvihető.¹⁰

Ugyancsak nem lehetett véletlen, hogy éppen 1937 végén jelent meg a Királyi Külügyi Intézet égisze alatt Macartney „Magyarország és utódállamai” (*Hungary and Her Successors*) című, a Duna-medence államainak kisebbségpolitikáját és a revízió esélyeit tárgyaló

„alapvető európai érdek”. (‘It would be the gravest possible blunder to draw [...] the further conclusion that this crime is a repudiation of Yugoslav unity by the Croat nation’, ‘a vital European interest’) In: *The Times*, 1934/10/10, 19.

⁷ ‘Contented people [did not] plot across the border’. Uo. 43. Edith Durham és Seton-Watson többévtizedes polémijáról részletesen lásd Shanafelt, Gary W: *An English Lady in High Albania: Edith Durham and the Balkans*. In: *East European Quarterly*, 1996/ősz, 283–300.

⁸ *Horthy Miklós titkos iratai* (szerk. Szinai Miklós és Szűcs László). Budapest, 1962, 184.

⁹ Romsics Ignác: *A brit külpolitika... 306–307. A megbékéltetési politika felülkerekedésének okairól* lásd részletesen Bán D.: *Illúziók...* 38–39.

¹⁰ Thomas L. Sakmyster: *Hungary, the Great Powers and the Danubian Crisis 1936–39*. Athens, 1980, 78. Magyarországi látogatása előtt több mint egy évvel „A békés revízió” címmel tartott Toynbee előadást a Berlini Jogakadémia, melyben – a budapesti beszédeihez hasonlóan – lényegében Churchill 1932-es békés revíziót sürgető parlamenti felszólalását ismételte meg. *Unsatisfied Nations. Professor Toynbee on Peaceful Revision*. In: *The Times*, 1936/29/2, 11.

ötszáz oldalas monográfiája.¹¹ A művet többéves kutatómunka előzte meg¹², így méltán tarthatott számot komoly érdeklődésre Nagy-Britanniában és Magyarországon egyaránt.

A könyv első nyolc fejezetét a magyar nemzetiségpolitika elemzése tette ki, melynek központi tétele, hogy az 1868-as Lex Eötvös, „a valaha alkotott nemzetiségi törvények egyik legjobbjára”¹³ megoldhatta volna a problémát, ám azt a magyarok sohasem alkalmazták. Az igazi nemzetiségpolitikát, érvelt Macartney, tehát nem a törvény, hanem az 1868–1918 közötti intézkedések adják, melyek részletes ismertetése helyett a témában nála „sokkal járatosabb” Seton-Watson vonatkozó munkáira hivatkozott. Ezek a művek, főleg a *Racial Problems* és a *The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy*, vélekedett, a nemzetiségi problémával kapcsolatos tények és a magyar politikusi megnyilatkozások „felülmúlhatatlan” gyűjteményei, annak ellenére, hogy szerzőjük alulbecsülte az önkéntes asszimiláció méreteit és őszinteségét.¹⁴

A könyv fő részében Macartney a történeti Magyarország területéből 1920-ban részesedett öt állam belpolitikáját vette vizsgálat alá, különös tekintettel az ott élő magyar kisebbség helyzetére. Ausztria és Csehszlovákia esetében elismeréssel szólt a viszonylag liberális nemzetiségpolitikájukról, ám az utóbbi állammal kapcsolatban megjegyezte, hogy a nyelvtörvény „nem olyan jó, mint amilyennek látszik”. A lakosság 20 százalékát elérő nemzetiségeknek anyanyelvükön való ügyintézését biztosító törvény ugyanis nem vonatkozott sem a vasúti, sem a postai feliratokra, ráadásul a magyarul beszélő zsidó vagy cigány származásúakat – az eredetileg nyelvi kisebbségekre vonatkozó törvény etnikai kisebbségekre alkalmazásával – külön nyilvántartásba vették. A magyarok arányát, érvelt Macartney, tovább csökkentették a hosszúkás járások kialakításával, valamint szlovák falvaknak Kassához és Pozsonyhoz való csatolásával, így jelentősen megcsappant azon kerületek száma, ahol a törvényt egyáltalán alkalmazni lehetett. Ennél is szomorúbbnak tartotta, hogy 17 évvel Versailles után – a magyar statisztikai adatok alapján – még mindig 15–20 ezer magyar nemzetiségű hontalan személyt tartottak nyilván Szlovákiában és a

¹¹ A könyv megjelenése előtt, 1937 tavaszán készült el egy konferenciára Macartney Duna-medencéről írott memoranduma (Memorandum on the Danube Basin – its Problem of Peaceful Change), amely előrevetítette a *Magyarország és utódállamai* konklúzióját: „a béke érdekében szolgálná, ha felülvizsgálnák az összes olyan esetet, amikor a néprajzi elvet az érintett lakosok akarata ellenére stratégiai vagy történeti érveknek vetették alá.” (‘It would be in the interest of peace to revise all cases in which the ethnographical principle was sacrificed against the wishes of peoples concerned to either strategic or historical principles.’) In: Macartney Papers, MSS. Eng. c. 3282, Doc 1.

¹² 1934 és 1936 között Macartney beutazta az egész Kárpát-medencét, hogy anyagot gyűjtson készülő könyvéhez, lesújtó tapasztalatait pedig a „Hungaria Aeterna” című cikkében foglalta össze. A gazdasági autarchia, a központosító tendenciák további erősödése és a nemzetiségi elnyomás fokozódása, a parlamentáris demokrácia hanyatlása, sőt a diktatórikus tendenciák megerősödése miatt szerinte a térség „szánalmas” látványt nyújtott, az államai közötti gazdasági-politikai együttműködés pedig távolabbinak tűnt számára, mint valaha (‘pitiful’). A cikk jelentőségét nem is az élménybeszámoló adja, hanem sokkal inkább az, hogy azon kevés megnyilvánulások közé tartozik, amikor Macartney Magyarország iránti érdeklődésének és kötődésének kialakulásáról vallott. In: *HQ, 1936/tavasz, 48–55. (idézet az 52. oldalon)*

¹³ ‘one of the best national laws that have ever been drafted’. Uo. 20. Megjegyzendő, hogy Macartney – Seton-Watson ‘Law of Nationalities’ formulájával ellentétben – művében helyesen fordította Nationality Law-nak a nemzetiségi törvényt, érzékeltetve, hogy az az államnemzeti koncepció jegyében fogant, s így *nem* szerepelt benne a magyarországi nemzetiségeknek mint egyenrangú államalkotó partnereknek az elismerése.

¹⁴ ‘much better acquainted with the subject’, ‘unsurpassed’. Macartney: *Hungary and Her Successors*, 20–24. (idézetek a 23–24. oldalon.)

Kárpátalján, ami szerinte nemcsak az egyének egzisztenciális ellehetetlenülését eredményezte, hanem a magyar kisebbség morális és politikai gyengítését is szolgálta.¹⁵

A kisebbségi oktatás területére térve a szerző az eddigieknél kedvezőbb képet festett, hiszen az alapfokú oktatást minden nemzetiségre nézve „igen kielégítőnek” találta. A csehszlovák kormány, hangsúlyozta, minden tőle telhetőt megtesz azért, hogy minden kisdíák anyanyelvi oktatásban részesüljön, aminek az lett az eredménye, hogy a német és rutén oktatás színvonala a háború előttihez mérve javult, a magyarok elégedetlensége pedig elsősorban saját egyetemi kar hiánya miatt jogos.¹⁶ Az 1930-as csehszlovák, magyarok által is nehezményezett népszámlálási adatokat illetően, amelyek szerint a magyar kisebbség lélekszáma kilenc év alatt közel tíz százalékkal, 572 ezer főre csökkent, Macartney úgy vélekedett, hogy a census valószínűleg alulbecsülte a magyar érzelmű lakosok számát, ám hozzátette, hogy az „feltehetően tükrözi a kisebbségnek a többség irányába ható természetes asszimilációjának folyamatát”, ami általános jelenség.¹⁷ Közel sem volt azonban ilyen megengedő a szerző Kárpátalját illetően, amely – véleménye szerint – Beneš és Masaryk ígéretei ellenére csak „az autonómia látszatával” rendelkezik¹⁸; nem kormányzója és parlamentje, hanem a cseh bürokraták irányítják.

A csehszlovák állam alapvetően liberális nemzetiségpolitikája mellett szomorú kontrasztot jelentett a könyv Román Királyságról szóló fejezete, amely történeti áttekintéssel indult. Macartney a dák-román kontinuitás és a magyar álláspont ellentétét érintve ismételt nem foglalt állást, azt azonban hangsúlyozta, hogy 1919-ben Erdélyt *nem* azért csatolták Romániához, mert a románok korábban voltak ott, minden igyekezet ennek ellenkezőjének bizonyítására tehát csakis zsákutcába torkollhat.¹⁹ Ugyancsak tévútnak tartotta az uniót kimondó gyulafehérvári gyűlés reprezentatív jellegének megkérdőjelezését, mivel az szerinte hűen tükrözte az erdélyi román többség véleményét, így esetleges népszavazás esetén is, vélekedett, a Felvidékkel ellentétben a lakosság közel 60 százaléka az elszakadás mellett döntött volna.

A könyv nemzetiségpolitikáról festett képe azonban már távolról sem volt ilyen kedvező a románság számára. Macartney elemzésében ugyanis leszögezte, hogy a magyar kisebbség az egységes román nemzeti állam „kibékíthatetlen ellensége”, amelyet úton-útfélen, ha kell, a többi nemzetiség engedményekkel való elidegenítésével igyekeznek gyengíteni. A névelemzés bevezetése (azon elméleté, mely az erdélyi magyarokat elmagyarosodott románoknak, visszarománosításukat pedig jogosnak és kívánatosnak tartotta), a román eredetűnek tartott székelyek leválasztása a magyarság tömbjéről²⁰, valamint a választásokon induló magyar nemzetiségű jelöltek megfélemlítése mind-mind a magyarság pozícióit gyöngfítette. Hasonló következményekkel járt szerinte az anyanyelvi oktatás

¹⁵ 'less good that it looks'. Uo. 154–163. (idézet a 157. oldalon.)

¹⁶ 'most satisfactory'. Uo. 165. (idézet a 166. oldalon.)

¹⁷ 'assuredly reflect also the continued progress of that natural assimilation of the minority to the majority which goes on in every country'. Uo. 189.

¹⁸ 'the shadowy pretence of autonomy'

¹⁹ Uo. 256. Lásd erről Czizgány: Trianon angol kritikusa, 14.

²⁰ Könyvében Macartney Nicolae Iorga román történész felelősségét hangsúlyozta a székelyek „tisztá román eredetét” hangsúlyozó igazolhatatlan állításai miatt, azét az Iorgáét, akinek Seton-Watson barátja és tisztelője volt, s akinek könyvét „A románok történeté”-nek (*A History of the Roumanians*) megírásakor mint alapvető forrást használta. Uo. 285. (1931-ben, amikor Iorga miniszterelnök lett, s vonzódása a diktatórikus módszerekhez nyilvánvalóvá vált, kapcsolatuk kifejezetten hűvössé vált és egy időre meg is szakadt.)

háttérbe szorítása (iskolabezárás, magyar helyett román anyanyelvű tanárok alkalmazása stb.), a magyar földbirtokosok földjeinek a regátinál szigorúbb feltételekkel történő kisajátítása és 1934-ben egy olyan vállalkozói törvény megalkotása, amely előírta, hogy egy vállalkozás személyzetének minimum 80 százalékban román nemzetiségűekből kell állnia.²¹ A fenti intézkedések hatására nem meglepő, folytatta érvelését Macartney, hogy az erdélyi magyar kisebbség „egy emberként áll szemben a románokkal”²², akik számára konklúziója sem lehetett éppenséggel hízelgő: „A színvonal mindenhol romlott. A közigazgatás, sőt még a bíraskodás is kevésbé tisztességes, szorgalmas és hatékony. A vonatok pontatlanabbak, a rendőri intézkedések körülményesebbek, a hivatalnokok erőszakosabbak és rendre túllépik a hatáskörüket, az utcák koszosabbak és még a fránya poloskák is jobban csípnek, mintha azt éreznék, hogy az új rendben kevésbé zavarják az embereket. Dolgok tönkremennek és nem javítják meg őket, vagy azért mert a hatóságok hozzászoktak a másodosztályú, selejtes, toldozott-foltozott anyagokhoz, vagy pedig azért, mert valaki már zsebre vágta a javításra szánt összeget. [...] Ez idáig tehát a románok keveset alkotak Erdélyben, csupán elvették és felélik mindazt, amit a kisebbségek az elmúlt évszázadokban felhalmoztak [...]”²³

A romániai közállapotokról alkotott lesújtó véleménye mellett Macartney nem hallgatta el az 1920 óta tartó időszak eredményeit sem. Kétségtelen tény, hangsúlyozta, hogy Trianon véget vetett a románok háború előtti „túrhetetlen és tarthatatlan”²⁴ helyzetének, s megadta a lehetőséget számukra, hogy öntudatosabban fejlődjenek, aminek egyik állomása a földreform megalkotása volt. Sajnálatos azonban, folytatta érvelését, hogy bár jelentős számú kisebbség került hozzájuk, a románok „a lehető legtávolabb állnak bármely nemzetiségük államalkotó nemzetként való elismerésétől [...], így uralmuk [Erdélyben], sokkal inkább, mint eddig bármikor, a lakosság alig több mint felének uralma az alig kevesebb mint 50 százalék felett”²⁵.

Macartney könyvének tanúsága szerint a jugoszláv kisebbségpolitikának sikerült túlszárnyalnia a Romániában tapasztaltakat. Belgrád ugyanis meg sem kísérelte a demokratikus intézményrendszernek még a látszatát sem fenntartani, 1927-ig nem tartottak helyi választásokat, 1929-ben pedig a képviseleti rendszer helyett királyi diktatúra időszaka következett. „A háború óta Európa általam ismert egyik táján sem terrorizálódott a közélet ilyen mértékben”²⁶ – vélekedett Macartney. A lakosság minden rétegét sújtó rezsimen túl a

²¹ Uo. 285–326.

²² ‘present a common front against the Roumanians’. Uo. 336.

²³ ‘Standards all around have been lowered. The administration and even the justice seem less honest, less hard-working, less efficient. The trains are less punctual, the police regulations more tiresome, the officials more brutal and exorbitant, the streets dirtier, the very bugs in the beds bite more confidently, as though feeling that under the new order people do not mind them so much. Things go to ruin and are not repaired, either because the authorities are accustomed to second-rate, shoddy, patched materials or because some one has pocketed the money voted for repairing the damage. [...] Hitherto, [also,] the Roumanians have constructed little in Transylvania. They have simply taken over what the minorities had accumulated in past centuries, and are living on it [...]’ Uo. 349.

²⁴ ‘neither tolerable nor tenable’. Uo. 349.

²⁵ ‘are farther than ever from admitting any of the other nationalities to a partnership within the State, so that their régime continues, more than ever, to be the domination of slightly more than a half the population over slightly less than a half.’ Uo. 351.

²⁶ ‘In no other part of Europe with which I have had any personal acquaintance since the War has the atmosphere of terrorization been so unrelieved.’ Uo. 396.

döntően a Vajdaságban élő magyarokat különösen hátrányosan érintették a tartományra kiszabott megkülönböztetetten magas adók, az általuk birtokolt föld minimális kárpótlással történt kisajátítása, valamint a háborúban érdemeket szerzett telepéseknek való juttatása.

A Duna-medence államainak kisebbségpolitikai elemzéséből természetesen nem hiányozhatott a térség – Ausztria kívüli – egyetlen nemzetállamának tekinthető trianoni Magyarország sem. A dualizmus Budapesten általában liberálisnak vélt nemzetiségpolitikai gyakorlatával kapcsolatban Macartney – mint láttuk – komoly fenntartásokkal élt, melyek, az 1918 végi, Jászi-féle autonómia-terveket méltató szakasztól eltekintve, a háború utáni Magyarországra is érvényben maradtak. Sőt, mivel szerinte Trianon után a magyar politikai elit és a közvélemény jelentős része arra a következtetésre jutott, hogy a háború előtti, mégoly szerény engedmények nemcsak hiábavalók, hanem károsak is voltak, a Horthy-korszak kisebbségpolitikáját igen borúlátóan szemlélte. Különösen sérelmesnek találta, hogy a több mint félmillió német Magyarországon nem rendelkezett semmilyen felsőoktatási intézménnyel, a magyar népszámlálás szerint is közel 150 ezer szlováknak pedig nem volt középiskolája, mialatt a névmagyarosítást változatlan hévvel propagálták. A nemzetiségek számára biztosított kulturális lehetőségek tekintetében a helyzetet még a jugoszláviainál is rosszabbnak látta, bár megjegyezte, hogy ha valaki nem ragaszkodott nemzetiségéhez és megmagyarosodott, az utódállamokkal ellentétben itt egy csapásra megszűnt minden diszkrimináció.

A gyakran represszív kisebbségpolitikai gyakorlattal párhuzamosan zajló revíziós agitációt Macartney különösen érthetetlennek találta, hiszen a revindikáció hangoztatásának logikusan a hazai kisebbségekkel való liberális bánásmódot kellett volna eredményeznie. A magyarosítás erőltetése, vélekedett, „mérhetetlen kárt okoz” az országnak, s éppen a jelenlegi gyakorlat és a közvélemény beállítottsága miatt néhány felelős politikus, például Bethlen szájából elhangzott, a revízió esetén életbe lépő autonómiára vonatkozó ígéreteket sem nagyon lehet komolyan venni.²⁷

Érdekes, hogy éppen a zsidókérdés volt Magyarország nemzetiségpolitikájának az egyetlen területe, amely – különösen közép-kelet-európai összehasonlításban – Macartney 1937-es művében jeles osztályzatot kapott. A szerző ugyanis a numerus clausust a „féhérterror melléktermékének” tartotta, 1928-as módosítása óta pedig szerinte sem a hivatalos szervek jóindulatához, sem a zsidóság államhűségéhez nem férhetett kétség.²⁸

Az *appeasement* nagy-britanniai felülkerekedésével összhangban megjelent mű legfontosabb szakaszának a kisebbségpolitikai elemzés mellett a könyv előszavában feltett, a trianoni béke jogosságára valamint a teljes vagy részleges revízió szükségességére és kivitelezhetőségére vonatkozó két kérdésre adott válaszok tekinthetők.

Műve zárszavában – az 1934-ben megjelent *Magyarország*-ban megfogalmazottakat felelevenítve – Macartney újra leszögezte, hogy egyrészt Trianont diktátumnak kell tekinteni, mivel Magyarország képviselőit a döntéshozatal előtt meg sem hívták a tanácskozássra,

²⁷ 'immeasurable harm'. Uo. 446–458. (idézet a 458. oldalon)

²⁸ 'by-product of the White Terror'. Uo. 460. A könyvben a magyar nemzetiségpolitikai gyakorlatról alkotott kedvezőtlen kép árnyalására álljon itt egy, a bevezetőből vett idézet: „Kétszáz-háromszáz éves zavartalan fejlődés esetén Magyarország Franciaországhoz hasonlóan valószínűleg eséllyel valószínűsíthatta volna meg modern értelemben vett nemzeti egységét”, [és oldhatta volna meg a nemzetiségi kérdést]. ('Had Hungary's life continued undisturbed for 2 or 3 centuries longer, she might, like France, have achieved a substantial national unity, in the modern sense.') Uo. 9.

másrészt pedig „a háborús bűnös szerepét levetni nem tudó Magyarország helyzetét a bolsevizmus és a reakció stigmája tovább súlyosbította, miközben négy szomszédjából és jövőbeli legfőbb haszonélvezőjéből három a győzelem és az erkölcsi felsőbbrendűség oldalán fenntartott helyvel rendelkezett”.²⁹ Ha Magyarország, érvelt Macartney, 1918-ban nem a vesztesek oldalán foglal helyet, aligha söpörték volna le az asztalról játszi könnyedséggel történeti érveit, s szakították volna el az anyaállammal nem rendelkező szlovákok, rutének többségét. S aligha lett volna általános az a meggyőződés – melyet egyébként Seton-Watson is vallott –, hogy a Monarchia helyén létrehozandó kisállamok szükségszerűen demokratikusabbak, nemzetiségpolitikájukban pedig liberálisabbak lesznek elődjükénél. A stratégiai, földrajzi érvek helyett a békekonferencián alapvető rendezési elvként elfogadott önrendelkezési jog egyenlő érvényre juttatásával, azaz a magyar küldöttség által jogosan kért népszavazással, zárta gondolatait a szerző, 1919-ben Magyarország minden bizonnyal elvesztette volna Erdélyt és Horvát-Szlavónországot, azonban a szlovák- és ruténlakta vidékek, valamint nagy valószínűséggel a Vajdaság is – autonómiával – Budapest mellett döntöttek volna.³⁰

A revíziót illetően Macartney az utódállamok vezető politikusaival és a marxista történetírás gyakran hangoztatott érveivel szemben úgy vélekedett, hogy azt nemcsak a nagybirtokos arisztokrácia, hanem az egész magyar társadalom helyeselte. (Mint ahogyan az utódállamok – nem nemzetiségi – lakossága is meg volt győződve az 1919-es területszerzések jogosságáról.) A magyar revízió propaganda egyik tételével szembehelyezkedve pedig azt állította, hogy 1937-ben nemcsak a szerbek és románok, hanem az időközben öntudatra ébredt szlovákok és burgenlandi németek sem akartak visszatérni Magyarországhoz, sőt az utódállamok közül legdemokratikusabb Csehszlovákiában – saját becslése szerint – népszavazás esetén még a magukat magyarnak vallók közel 30 százaléka sem!³¹ Ezért a „harmincmillió Magyar Királyság”³² álmával, azaz az integrális revízióval szembehelyezkedve, az etnikai elvvel – és a népszövetségi alapokmány 19. szakaszával – összhangban lévő kisebb határmódosításokat támogatta, amit könyve minden egyes, az utódállamokkal foglalkozó fejezetnek végén részletesen ki is fejtett.

A néprajzi elv szigorú alkalmazása, vélekedett, Burgenland esetében inkább a németeknek, mintsem a magyaroknak kedvezne, ám megjegyezte, hogy az osztrák–magyar határszakasz a revízió legkevésbé akut területe a magyar kisebbség jelentéktelen számaránya és Ausztria viszonylag liberális nemzetiségpolitikája miatt. Macartney az Anschluss 1937-ben igen valószínűnek tartotta, és bekövetkezte esetén az 1919-es határ revízióját illetően két ellentétes eshetőséggel számolt. Az egyik – utólag túlzottan optimistának tűnő – forgatókönyv szerint, Németország minimális területi engedményekre is hajlandónak mutatkozhat Magyarország jóindulatának és szövetségének megnyerése érdekében. A másik, ezzel ellentétes és a náci logikát ismerve logikusabbnak tűnő eshetőségnek azt tartotta,

²⁹ '[The net result of all her efforts was thus to] leave her branded with the mark of war-guilt, doubly aggravated by the imputations of Bolshevism and reaction; whereas of her four neighbours and principal prospective beneficiaries, three were safely ensconced on the side of both victory and moral superiority.' Uo. 483. Az 1918–19-es politikai instabilitásból következett a szerző szerint az is, hogy Magyarország a háború végén nem rendelkezett ütőképes és elszánt fegyveres erővel, pedig annak birtokában valószínűleg kedvezőbb békefeltételeket tudott volna kicsikarni.

³⁰ Uo. 486.

³¹ Uo. 183.

³² 'thirty million Magyar Kingdom' Uo. 489.

hogy az Anschluss olyannyira meghozhatja Berlin étvágyát, hogy az etnikai elvet túllépve hatalmi nyomással egészen a Balatonig terjeszkedik majd.³³

A magyar–szlovák határon Macartney Beneš stratégiai érveivel szembehelyezkedve az etnikai elv alapján a „túlnyomóan magyarlakta” Csallóközt és a Komárom és az Ipoly torkolata közötti területsávot kívánta visszajuttatni Magyarországnak, mivel semmi különösebb okot nem látott arra, hogy „Csehszlovákiának dunai hatalomnak kellene lennie”.³⁴ A tervezet további érdekessége, hogy bár elismerte a Kárpátalja gazdasági-politikai konszolidációja irányába ható cseh erőfeszítéseket, Macartney – minden eddigi brit javaslatot túlszárnyalva – a teljes Kárpátalját, autonómiával felruházva, Magyarországnak javasolta visszaadni. Egyrészt úgy vélekedett, hogy Prága stratégiai érveinél többet nyom a latban, hogy a terület gazdaságilag Magyarország felé gravitál, másrészt pedig az orosz vagy ukrán Kárpátokon belüli jelenlétet megengedhetetlennek tartotta.³⁵

A magyar–román határon Macartney a románok antiliberalis kisebbségpolitikai gyakorlata és számbeli fölénye miatt mind a status quót, mind pedig a háború előtti viszonyok automatikus visszaállítását elvetette, a Bethlen által 1933-ban Londonban felvetett magyar–román–szász autonómiára épülő független Erdély gondolatát viszont megfontolásra érdemesnek találta. Az erős földrajzi, történelmi és kulturális azonosságú önálló Erdély tervét azonban, vélekedett realizisztikusan, éppen a románok torpedóznák meg, „az egyenlőség ugyanis, sajnálatosan, sohasem azok számára kívánatos, akik éppen birtokon belül vannak.”³⁶ Mivel Erdély felosztását – akár a korridoros megoldással is – elhízázott tervnek tartotta, a továbbiakban itt is a helyi határkiigazítások lehetőségével számolt. Valamegyest túllépve Seton-Watson 1918-as sűrű zónáit, Macartney az egész Partiumot Magyarországnak kívánta visszaadni, mivel úgy vélte, hogy ily módon 400 ezer magyart lehetne visszajuttatni Magyarországhoz anélkül, hogy 40 ezer románnál többet elszakítanának hazájától. Javaslatának új elemeként Macartney a kárpátaljai autonóm terület részeként Magyarországhoz csatolta volna a Radnai havasoktól északra fekvő, részben rutén lakta Máramarost is.

Magyarország déli határát illetően a szerző hangsúlyozta, hogy a magyarok a legfrissebb betelepülők, s a revíziót igenlők aránya magánbecslése alapján az 1918-as közel 60 százalékról a német kisebbség átpártolásával 42 százalékra süllyedt. Ennek ellenére úgy vélte, hogy – lényegében az 1919-es brit és amerikai előterjesztésnek megfelelően – húzható olyan határ, amely Óbecsétől Kiskőszegig a Ferenc-csatorna vonalát követve jelentősebb számú szláv feláldozása nélkül is jelentősen csökkentené a vajdasági magyarok számát.³⁷

Magyarország igénye a határmenti, döntően magyarlakta területekhez, érvelt 1937-es könyvében Macartney, „ma még jogosabb, mint 1919-ben volt”, hiszen már tisztességgel nem állítható, hogy Magyarország az egyetlen, amely elnyomja a nemzetiségeit, a népszövetségi kisebbségvédelmi törvények pedig nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket. Mindezt az 1928 és 1936 között kelet-közép-európai kisebbségi szakértőként végzett munkájának és az 1934–36 közötti, a térségben tett körútjának keserű tapasztalatai mondták vele, melyek nyilvánvalóvá tették számára, hogy „felesleges szemet hunyni a tény

³³ 69–72.

³⁴ 'overwhelmingly Magyar', 'why Czechoslovakia should claim to be a Danubian power'. Uo. 198.

³⁵ Uo. 247.

³⁶ 'Equality is, unhappily, never desirable to those who can enjoy mastery.' Uo. 353.

³⁷ Uo. 436–437.

felett, hogy az ez idáig alkotott kisebbségvédelmi törvények egy államot sem tudtak abban megakadályozni, hogy azt csináljon a kisebbségeivel, amit akar”.³⁸

Macartney azonban, mint a témáról eddig írott könyveiben, cikkeiben, e művében is, az etnikai alapú határkiigazításon és a nemzetállami struktúrán túllépve, ismét azt hangsúlyozta, hogy a Duna-medence problémáinak egyetlen tartós megoldása a politikai határok elválasztó jellegének csökkentésével a nemzetek teljes egyenlőségén nyugvó „Keleti-Svájc” létrehozása lenne. „Gazdasági és földrajzi megfontolások miatt – zárta érvelését – még mindig sokkal szívesebben látnék egy olyan egyesített területet, amely megfelel a történelmi Magyarország területének. [...] e határokon belül létrejövő állam magasabb életszínvonalat biztosítana állampolgárainak, mint a nemzetiségi alapokon nyugvó új rendezés.”³⁹

A magyar történelemben járatlan, ám ugyancsak az etnikai revíziót sürgető Rothermere vicomte 1927-es fellépését követő szimpátiaáradathoz képest Macartney tudományos igényességgel megírt könyve feltűnően csekély visszhangot váltott ki Magyarországon. Az eltérő fogadtatásnak több oka lehetett: míg a Trianon után hét évvel, az *Erfüllungspolitik* légkörében revíziós elképzeléseivel fellépő lord egy nemzetközileg szinte teljesen elszigetelt kis ország ügyét karolta fel, addig 1937–38 fordulójára alapvetően megváltozott a nemzetközi helyzet. Magyarország nemcsak erőre kapott és külpolitikai mozgástere is megnőtt, hanem a status quo megdöntését nyíltan zászlajára tűző Németország folyamatosan napirenden tartotta a revíziót, mellyel kapcsolatban a Chamberlain vezette brit kormány is mindinkább kompromisszumkésznek mutatkozott. A revindikáció térnyerésével párhuzamosan a magyar politikusok jelentős része is elfordult a húszas évek elején – főleg taktikai okokból hangoztatott – etnikai revíziótól, és mind nyíltabban a *restitutio in integrum* programját támogatta. A „*Mindent vissza!*”-elvéhez képest azonban a Macartney-könyvben javasolt határkiigazítások ténylegesen igen csekélynek tűnhettek. Ehhez járult még a szerzőnek a dualizmus, de különösen a Horthy-korszak nemzetiségpolitikáját illető – alapvetően jogos – bírálata, mely általában gyorsan mérsékelte a könyv iránti lelkesedést.

Horváth Jenő egyetemi tanár, Seton-Watson *A románia története* című munkájának recenzora a *Budapesti Szemle* hasábjain azt emelte ki, hogy a *Magyarország és utódállamai* a Királyi Kültügyi Intézet támogatásával jelent meg, ami szerinte a magyar kérdés időszerűségét támasztotta alá. A professzor elismerően nyilatkozott Macartney „széles körű ismeretei”-ről és méltányolta a szerzőnek az „elszigetelt [magyar] nyelv” elsajátításáért tett lépéseit, valamint könyvének az utódállamok kisebbségpolitikáját elemző „pártatlan” szakaszait, a kiegyezés utáni nemzetiségpolitikát tárgyaló fejezetet azonban már – nem egy ponton – kritikával illette. Úgy vélte, hogy Macartney túl sokat merített Seton-Watson műveiből, és – hozzá hasonlóan – ő sem [?] tett különbséget magyarosítás és a „Duna-medence természetes átalakulásának folyamata”, azaz a magyarosodás között.⁴⁰ Írásában

³⁸ 'even stronger today than it was in 1919', 'But it is useless blinking the fact that no minority protection yet devised has prevented any State from doing with its minorities precisely as it wished.' Uo. 490, 495.

³⁹ 'I still hanker after seeing a unified territory re-established corresponding more closely to that of the old Hungary, this is because of geographical and economic considerations. [...] a state established within those boundaries, but on better political basis, should be able to secure for its inhabitants a higher standard of living than the new formations based on ethnographical considerations.' Uo. 496.

⁴⁰ Horváth állítása azért is különös, mert aligha kerülhette el a figyelmeztetést, hogy könyvében maga Macartney illette kritikával Seton-Watsont a természetes asszimiláció (tehát Magyarország esetében a magyarosodás) „mértékét és őszinteségét” illetően ('extent and sincerity'). Uo. 23.

Horváth Jenő kijelentette, hogy „a magyar kormányzat a magyarosodás diadala esetén kevésbé idegenkedett volna a szélesebb autonómiától”, amelyre azonban kisebbségek híján – valljuk be – nemigen lett volna szükség.

A trianoni békeszerződést és a revízió lehetőségét tárgyaló fejezetek kapcsán – az 1867 utáni időszak elemzéséhez hasonlóan – a professor több ponton méltánytalan a szerzővel. Azon állításának például, hogy Macartney Erdély jövőjét azért jelölte meg a négy nemzet helyett a székelyek „kihagyásával” három nemzet uniójában, mert nem tekintette őket magyarnak, éppen az ellenkezője az igaz. Ugyancsak tarthatatlan azon érvelése is, mely szerint a szerző a nemzetiségi elvet túlhangsúlyozta, Magyarország világháborús szerepét pedig „kifejejtette” Trianon okainak tárgyalásakor, hiszen a zárszóban Macartney hosszasan taglalta a „vesztes” versus „győztes, azaz erkölcsileg felsőbbrendű” kategorizáláson alapuló béke igazságtalanságát és káros következményeit.

A *Magyarország és utódállamai* revíziót taglaló fejezeteinek érvelése általában találkozott a recenzor egyetértésével. A *restitutio in integrum* alapján álló Horváth Jenő azonban Macartney végkövetkeztetését az etnikai revízió (és nem több!) jogosságáról elfogadhatatlannak tartotta,⁴¹ mint ahogy azon vélekedését is, hogy „bármennyire is hibás lehetett a trianoni békeszerződés, az elmúlt húsz esztendő fejleményei most már visszamenőleg igazolták Magyarország felosztásának alapelvét; és mindaddig, amíg az adott nemzetállamok életképesek, lelkiismeretes ember nemigen propagálhatja a történeti Magyarország visszaállítását.”⁴²

A Magyar Külügyi Társaság tudományos igényű negyedévi folyóiratában, a *Külügyi Szemlé*-ben megjelentett elemzésében Móricz Kálmán Horváth Jenőéhez hasonló argumentumokkal dolgozott. Írásában hangsúlyozta a *Magyarország és utódállamai* jelentőségét és Macartney „jóindulatú tárgyilagosságra való törekvését”, ám hozzátette, hogy a szerző, mivel túlzottan bírálta a dualizmus kori magyar nemzetiségpolitikát, és túl gyakran hivatkozott Seton-Watsonra, „nem barátja Magyarországnak, de nem is ellensége”. Összességében Móricz recenziója meglepően kedvező képet festett Macartney könyvéről, amely szerinte „nagyértékben jelent haladást az eddig hazánk sorsát tárgyaló angol munkák között”. Ennek hátterében azonban nem az állt, hogy a szerző és a recenzor a revízióról és – a dualizmus korától eltekintve – a magyar nemzetiségpolitikáról azonosan vélekedett, hanem az, hogy elemzésében Móricz Macartney nézeteit a magyarságra nézve nem egy ponton a valósnál kedvezőbbnek állította be. Például a Duna-medence gazdasági és földrajzi megfontolások miatti, *etnikai elvet meghaladó* újraegyesítésének szükségességét megfogalmazó szakaszt úgy tolmácsolta, mintha Macartney az integrális revíziót támogatta volna. Ennél is nagyobb csúsztatás volt a Horthy-korszak nemzetiségpolitikájáról írott fejezetet úgy interpretálni, mintha Macartney szerint a magyarországi kisebbségek helyzete sokkal jobb lett volna, „mint az utódállamok bármelyikének”.⁴³ Könyvében ugyanis a szerző – mint láttuk – a nemzetiségi iskolahálózatot meglehetősen hiányosnak találta, a kisebbségi kultúra ápolásának lehetőségeit illetően pedig szerinte a magyarorszá-

⁴¹ Horváth Jenő: Magyarország és utódállamai. In: *Budapesti Szemle, 1938/április, 79–93.*

⁴² 'However wrong the Treaty of Trianon may have been, the developments of the past twenty years have now supplied a post-dated justification of its main principle of dismemberment of Hungary; and so long as the national States in question are able to maintain themselves, no conscientious man could possibly recommend the „integral” restitution of Hungary.' Macartney: *Hungary and Her Successors...* 489.

⁴³ vitéz técsői Móricz Kálmán: „Magyarország és az utódállamok”. In: *Külügyi Szemle, 1938/április, 182–191. (idézetek a 183, 190, 191. oldalakon)*

gi nemzetiségek rosszabb helyzetben voltak „mint bármely [kiemelés tőlem, B. Á.] utód-állam, Jugoszláviát is beleszámítva”.⁴⁴

A Horthy-korszak ellenzéke Macartney könyvét osztatlan elismeréssel fogadta. Nem csoda, hiszen miközben a két világháború közötti Magyarország kisebbség- és tágabban belpolitikáját bírálta, támogatásáról biztosította annak legfőbb külpolitikai törekvését, a trianoni határok – etnikai – revízióját.

Macartney etnikai revíziós javaslatával a gazdasági világválság éveire hasonlóan 1937 végére ismét a hivatalos brit állásponttal összhangban tevékenykedett. Könyvének jelentőségét jól mutatja, hogy München és az első bécsi döntés körüli időszakban, brit kormánykörökben a „legfrissebb és legtekintélyesebb”⁴⁵ forrásként hivatkoztak rá.

3. Az Anschlusstól Münchenig: 1938. március–szeptember

A brit politika Németországot megbékéltető és a revíziót támogató fordulatát a nemzetálami koncepció híve, Seton-Watson természetesen hevesen ellenezte. Az idősebb történész 1938 márciusában az Anschluss előestéjén, a Királyi Külügyi Intézetben elhangzott Toynbee-előadást követő vitában leszögezte, hogy a fasizmus – minden ellenkező híresztelés ellenére – „Európa feletti uralomra tör”. Mivel a diktátorokat csak az esetleges retorzióktól való félelem állíthatja meg, vélekedett, az engedmények politikája elhibázott, egy angol–oros szövetség azonban még képes lehetne Hitler sakkban tartására.⁴⁶

1938. március 13-án a német csapatok bevonultak Ausztriába. A brit külpolitikusokat ez a lépés arra készítette, hogy figyelmüket mind jobban Kelet-Közép-Európa országaira, elsősorban a potenciális német terjeszkedés miatt veszélyeztetett Lengyelországra és Csehszlovákiára irányítsák. A néhány nappal az Anschluss után üléselő Foreign Policy Committee⁴⁷ ülésén elhangzottakat az Anthony Edent felváltó Lord Halifax külügyminiszter a következőképpen foglalta össze: „el kell hárítanunk minden új kötelezettség vállalását Csehszlovákia vonatkozásában, és dr. Beneš, valamint a francia kormányt meg kell próbálni meggyőzni arról, hogy Csehszlovákia számára az lenne a legjobb, ha az elérhető módon kiegyezne Németországgal, s ugyanakkor mi nyomást gyakorolnánk a francia kormányra, hogy az általános érdekek parancsoló szükségességének megfelelően valamiféle hosszútávú baráti egyezményt hozzon létre.”⁴⁸

Ausztria bekebelezésének hírei sokkolták Seton-Watsont. Az idősebb professzor az Anschluss után egy héttel levélben kérte Samuel Hoare belügyminisztert Csehszlovákia stratégiai helyzetének hivatalos elismerésére, valamint annak kinyilvánítására, hogy a béke és a közép-európai status quo fenntartása Nagy-Britannia és a Szovjetunió közös érdeke, a miniszterelnök utasítására azonban nem teljesítették kérését.⁴⁹ Véleménye és a hivatalos

⁴⁴ 'in any successor State, Yugoslavia not excepted'. Macartney: *Hungary and her Successors...* 449.

⁴⁵ 'the most authoritative study of ethnic problems in the Danubian Basin'. Public Records Office, Foreign Office Papers (PRO FO), c 12627/2319/12. Lásd még Sakmyster, Thomas: i. m. 212. és Bán D.: *Illúziók...* 54.

⁴⁶ 'was going to dominate Europe'. Arnold Toynbee: *The Issues in British Foreign Policy*. In: *IA, 1938/ május-június*, 335. (Az előadás és a vita 1938. március tizedikén hangzott el.)

⁴⁷ A bizottság 1936-ban alakult meg, miután Németország megszállta a rajnai demilitarizált övezetet.

⁴⁸ Idézi Juhász: *Magyarország külpolitikája...* 178.

⁴⁹ Seton-Watson 1938. március 22-én kelt levele Samuel Hoare belügyminiszterhez. In: *Dokumenty/I...* 485.

brit állásfoglalás közötti szakadékat érzékelve a történész-publicista 1938 tavaszán-nyarán leveleiben és újságcikkeiben, az általa korábban – főleg Magyarország tekintetében – elvetett történeti és földrajzi elvekre támaszkodva igyekezett mind több kortársát meggyőzni az integer Csehszlovákia fennmaradásának szükségességéről. Írásaiban kijelentette, hogy Prága kisebbségpolitikája, bár nem oldott meg minden problémát, európai összehasonlításban a legliberálisabb, valamint hogy a „legalább 800 éves”⁵⁰ cseh–német határ Európa legjobb földrajzi határai közé tartozik, így mind a népszavazást, mind a határmódosítást el kell vetni. Emellett azt is hangsúlyozta, hogy a Duna-medencében betöltött központi szerepe miatt az egységes Csehszlovákia fennmaradása nemcsak „a nyugati demokráciák alapvető érdeke, hanem még az Egyesült Államoknak [!] sem teljesen közömbös.”⁵¹

Ausztria bekebelezése azonban nemcsak a csehszlovákiai német kisebbségre irányította rá a figyelmet, hanem az Andrej Hlinka nevével fémjelzett szlovák autonómiakövetelések is új erőre kaptak. Az 1938 nyarán, „A szlovák kérdés” címmel elhangzott BBC-tudósításában Seton-Watson a dualizmus kori magyar nemzetiségpolitika egyoldalú bemutatása és a cseh-szlovák ellentétek elbogatellizálása mellett elítélte a katolikus pap vezette „különösen meggondolatlan” kampányt, amely szerinte „egyenesen a kezére játszik a Csehszlovákia feldarabolására törő német szélsőségeseknek”. A felvidéki magyarság helyzetével kapcsolatban pedig tudósításában megjegyezte, hogy sérelmei „komolyabbak, mint a csehországi németeké”, s reményét fejezte ki arra nézve, hogy a készülő, kisebbségi autonómiát is kilátásba helyező „Nemzetiségi Charta” engedményei ki fogják elégíteni.⁵²

Az Anschluss után, 1938 nyarán Seton-Watson riválisa, Macartney is állást foglalt Csehszlovákia helyzetét illetően, melyet – éppen létrejöttének körülményei miatt – egy, nem a nyilvánosságnak szánt memorandumában rendkívül sebezhetőnek látott. Először is, vélekedett, Csehszlovákia határait „két drámaian különböző elv”, a történeti-gazdasági és a néprajzi alapján húzták meg, s csupán az antant beavatkozásával válhatott lehetővé a Felvidék és a Kárpátalja elcsatolása Magyarországtól. Valóban demokratikus alkotmánya ellenére, folytatta érvelését, a közel ötmilliónyi kisebbséget magában foglaló új államnak nem sikerült Beneš ígérete szerint „második Svájjá” válnia, mivel csak „rendkívüli” központosítással (volt) képes integritását megőrizni. Harmadszor pedig, vélte Macartney, Csehszlovákia nemcsak Franciaország, hanem a Szovjetunió szövetségese, ami egyenlő a Versailles-ban elfogadott tartós semlegesség megszegésével.⁵³

⁵⁰ 'it has stood for at least 800 years'. In: *The Times*, 1938/3/24, 16.

⁵¹ 'Her survival is a vital interest to the western democracies, and not a matter of complete indifference to America.' Seton-Watson: The German Minority in Czechoslovakia. In: *Foreign Affairs (An American Quarterly Review)*, 1938/július, 666. Lényegében ugyanezen érveket találjuk meg a *Britain and the Dictators* című művének „osztrák epilógusában”. Csehszlovákia – hangsúlyozta a történész – „az utolsó demokratikus állam a Rajná-tól keletre. Mihelyt a cseh erődítményt veszni hagyjuk, a totális állam dogmája elárasztja a Duna-medencét és a Balkánt.” ('[Czechoslovakia] is the last democratic state to survive east of Rhine. Once let the Czech fortress fall, and the tide of totalitarian state doctrine will flood across the Danubian and Balkan area.') In: *Britain and the Dictators*. London, 1938, 442.

⁵² 'extraordinarily ill-advised', 'he is playing straight in the hands of those German extremists whose aim is to disrupt Czechoslovakia', 'are more serious than those of the Germans in Bohemia'. Seton-Watson: The Slovak Question. In: *Dokumenty/1...* 496–500.

⁵³ 'two dramatically opposite principles', 'highly centralised'. Macartney: Memorandum on the Czechs, 1938/6/8. In: MSS. Eng. c. 3280. Doc 13. Egy héttel Macartney memorandumának megírása után, ám attól ter-

4. Münchentől az első bécsi döntésig: Seton-Watson és Macartney szakítása

1938. szeptember 14-én Chamberlain brit miniszterelnök Berchtesgadenbe repült, hogy találkozzon Hitlerrel. A legrosszabbtól tartva Seton-Watson skóciai otthonából azonnal a fővárosba utazott, és felvette a kapcsolatot Jan Masaryk csehszlovák követtel. Még a London felé tartó vonaton nekilátott „A népszavazás buktatói” című memorandumnak, melyben korábbi, revízióellenes érveit megismételve kétségeit fogalmazta meg egy esetleges referendum tisztaságát illetően. Úgy vélte, hogy a cseh-német lakosság kevert elhelyezkedése miatt az etnikai elvnek megfelelő határt húzni nemcsak lehetetlen, de Hitler további területszerzését megakadályozandó, nem is kívánatos.⁵⁴

Amikor szeptember 21-én, angol–francia nyomásra Prága elfogadta Hitler követelését a Szudéta-vidék kiűrtésével kapcsolatban, Seton-Watson barátjával, Lewis Namier-val újabb memorandumot szerkesztett, melynek igyekeztek megnyerni a chamberlaini megbékéltetési politika konzervatív ellenzői közül néhány prominens személyiséget, többek között a lemondott külügyminisztert, Anthony Edent. A szeptember 26-án elkészült dokumentumon végül csak Seton-Watson neve szerepelt, aki írását minden képviselőházi tagnak igyekezett eljuttatni, hogy a szeptember 28-i ülés előtt „a nélkülözhetetlen tények birtokában legyenek”.⁵⁵ A publicista-történész hangsúlyozta, hogy Csehszlovákia „a Rajná-tól keletre a demokratikus kormányzás utolsó hídfőállása”, védelmi rendszerével, kiválóan felszerelt hadseregével és acéliparával „elsőrendű stratégiai jelentőséggel bír”, ezért felosztása nemcsak Anglia és Franciaország presztízsét ássa alá, hanem lehetőséget biztosít Németországnak, hogy „erőit a Nyugat ellen egyesítse”.⁵⁶

A memorandum nem érthette el célját. 1938. szeptember 30-án Münchenben a négy nagyhatalom elfogadta a szudétanémetek lakta területek Németországhoz csatolását, amelyre néhány hét múlva Seton-Watson újabb memorandummal válaszolt. Írásában ezúttal már nem történeti-földrajzi, hanem etnikai elv alapján támadta meg a müncheni határozatot, amely szerinte – a népszavazás elvetésével – a közel hárommillió német mellett több mint hétszáz ezer csehet is Németországnak ítélt, így nyilvánvalóan igazságtalan. A Csehszlovákiának adandó brit garanciáról pedig találóan jegyezte meg, hogy ha Nagy-Britannia addig sem tudott Prágának segíteni, amíg az kiválóan felszerelt hadsereggel és védelemmel rendelkezett, akkor hogyan tudná befolyását érvényesíteni egy

mészeten függetlenül hangzott el „A cseh probléma háttere” címmel a BBC-ben Seton-Watson tudósítása, melynek szövege a BBC orgánumának tartott *Listener*-ben is megjelent. Tudósításában a történész-publicista ismételt hangsúlyozta, hogy Csehszlovákia „Európa egyik legrégebbi államának az utódjaként” hetekkel a békekonzferencia előtt „vértelen forradalom” útján jött létre, a jelenlegi német-cseh határ a Pireneusokhoz hasonlóan „a legvédtetőbbek egyike” az egész kontinensen, valamint hogy Prága nem mondhatja fel a Franciaországgal és a Szovjetunióval kötött „tisztán védelmi” szövetségeket, melyek „függetlenségének garanciái” (‘as a result of a bloodless revolution’, ‘the heir of one of the most ancient States in Europe’, ‘one of the best defined frontiers in all Europe’, ‘purely defensive alliances [with France and Russia (sic)] which are the guarantees of its independence’). Seton-Watson: Background of the Czech Problem. In: *Dokumenty/I...* 491–495.

⁵⁴ Seton-Watson: The Difficulties of a Plebiscite. In: *Dokumenty/I...* 510–514.

⁵⁵ ‘in possession of the essential facts’. Seton-Watson, 1938. szeptember 26-ától a Képviselőházban „körözötett” cím nélküli memorandumja. In: *Dokumenty/I...* 519.

⁵⁶ ‘Czechoslovakia is the last stronghold of democratic government east of the Rhine’, ‘a strategic key of high importance’, ‘Germany can safely concentrate her forces against the West’. Uo. 523.

„szinte teljesen védtelen, gazdasági erőforrásainak jelentős részétől megfosztott” ország ügyében.⁵⁷

A müncheni konferencia határozatát Budapesten csalódottan fogadták. Míg Hitler követeléseit Nagy-Britannia, Franciaország és Olaszország maradéktalanul kielégítette, a magyar területi igényeket az egyezmény függelékében kétoldalú, magyar–csehszlovák tárgyalások körébe utalták. A komáromi tárgyalásokkal párhuzamosan azonban London Prága tudomására hozta, hogy „a jelenlegi körülmények között szükségesnek bizonyul bizonyos területi engedményeket tenni a magyar határ mentén”⁵⁸, s egyik nyilvános beszédében Halifax külügyminiszter is hangsúlyozta, hogy „Magyarországnak jogos követelései vannak”, és reményét fejezte ki afelől, hogy „meg lehet találni azokat az eszközöket, melyekkel kielégíthetik [őket]”⁵⁹. A komáromi tárgyalásokon a Josef Tiso és Kánya Kálmán külügyminiszter vezette delegációk közötti véleménykülönbség azonban végül áthidalhatatlannak bizonyult⁶⁰, s a megegyezés elmaradása miatt lehetőség nyílt a Münchenben kilátásba helyezett négyhatalmi döntőbíráskodásra. Ehelyett – s a magyar népszavazási kezdeményezést is elvetve – London a prágai kormány által is elfogadott német–olasz döntőbíráskodást támogatta, melynek eredményeképpen 1938. november 2-án 12 400 négyzetkilométernyi terület került vissza Magyarországhoz, 1,1 millió, 84 százalékban magyar lakossal. (A csehszlovák adatok szerint a magyarok jóval kevesebben (57 százaléka) voltak, ám még így is többséget alkottak.) A Foreign Office a döntést a müncheni egyezménytel teljesen összhangban lévőnek ismerte el, a brit külügyminiszter pedig kijelentette, hogy a magyar többségű területek visszaadása „megfelel(t) a müncheni megegyezés szellemének, igazságának és méltányosságának”⁶¹.

A müncheni konferencia, s főleg az azt követő első bécsi döntés végletekig kiélezte a brit külpolitikai irányvonallal szembehelyezkedő Seton-Watson és az etnikai revíziót támogató Macartney ellentétét. A felvidék déli, többségében magyarok lakta részének Ma-

⁵⁷ 'almost utterly defenceless and robbed of her many economic resources'. Seton-Watson „Godesberg and Münich” címmel 1938. október végén, a Képviselőházban terjesztett memoranduma. Uo. 529. A memorandum november elején a Foreign Office-ba is eljutott, s a jogi szakértő a következőképpen kommentálta: „[...] részleteiben igen nehezen lenne cáfolható, amit nem is tanácsos megkísérelni.” ('[...] in detail it would be hard to refute, and I would not advise that attempts should be made'). In: *Dokumenty/1...* 48.

⁵⁸ Idézi Romsics: A brit külpolitika... 308.

⁵⁹ Horthy titkos iratai... 190. Lásd még Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszánéz...* Budapest, 1996, 225.

⁶⁰ Fontos megemlíteni, hogy a diplomáciai jegyzékváltások során Komáromban a feleknek sikerült az átadandó terület 93 százalékát illetően megegyezésre jutni, mivel a negyedik csehszlovák tervezet – Pozsony, Nyitra, Kassa, Ungvár, Munkács városokat és környéküket leszámítva – lényegében egybeesett a magyar követelésekkel. A tárgyalások végül ezen öt város hovatarozása miatt szakadtak meg. Lényeges továbbá, hogy korábbi jegyzékeikben a csehszlovák szakértők többek között Seton-Watson műveire hivatkozva igyekeztek bebizonyítani, hogy az 1910-es, szerintük a magyarosítás „tetőpontján” végrehajtott népszámlálás nem lehet az új államhatár megvonásának alapja. Mindez jól illusztrálja a publicista-történész műveinek (elsősorban a *Faji problémák*-nak) a jelentőségét. In: Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés*. Budapest, 2002, 114–116., 103.

⁶¹ Romsics: A brit külpolitika... 309. Lásd még Sallai: i. m. 116–118. A döntés másnapján a *Times* az „Etnikai határ”, „Az igazságtalanság megszűnt” szalagcímmel kommentálta az eseményeket ('Ethnic frontier', 'Injustice Removed'). In: *The Times*, 1938/11/3, 14. Romsics: i. m. 309. Az alsóház 1938. november 14-i ülésén Chamberlain a következőképpen nyilatkozott a bécsi döntésről: „A csehszlovák és a magyar kormány között de facto megegyezés jött létre akkor, amikor beleegyeztek, hogy el fogják fogadni a német és az olasz kormány döntőbírói határozatát, következőképpen Ófelsége kormányának ez ügyben nincsen teendője.” In: Barcza: i. m. I/405. A londoni magyar követ határozott tanácsa ellenére azonban a külügyminisztérium élén Kánya Kálmánt felváltó Csáky nem kérte Londontól az első bécsi döntés hivatalos angliai elismerésének írásbeli rögzítését.

gyarországhoz kerülésével kapcsolatban ugyanis az idősödő történészprofesszor azt hangoztatta, hogy az a Szudéta-vidék elcsatolásánál „még jobban ellentmond mindenféle józan megfontolásnak”.⁶² Véleményét legátfogóbban az 1939. március 2-án megjelent *Munich and the Dictators* („München és a diktátorok”) című könyvében fejtette ki, melyet Eduard Benešnek ajánlott, aki „bízott szövetségese jóhiszeműségében és barátja jószándékában”.⁶³

Seton-Watson az első bécsi döntést – bár a Csallóköz és Rozsnyó–Rimaszombat térségében szerinte is az etnikai elvet követte – elsősorban azért ítélte el, mert 400 ezer szlovákot és 50 ezer ruszint is Magyarországnak juttatott elvágva Szlovákia dunai összeköttetését, út- és vasútvonalait. Ugyanennyire felháborítónak tartotta, hogy a revindikáció az önrendelkezési jog figyelmen kívül hagyásával és a két nyugati hatalom „kissé megalázó körülmények közötti kirekesztésével” született meg.⁶⁴ Seton-Watson tehát egyértelműen a szlovák statisztikai adatokat fogadta el hitelesnek, így meglehetősen alulbecsülte a visszacsatolt területek magyar lakosságát (59 százalék). Ennél azonban jóval nagyobb tévedése volt, hogy az első bécsi döntést elemző írásaiban rendre figyelmen kívül hagyta azt a tény, hogy a komáromi tárgyalások meghiúsulása és a népszavazási kezdeményezés elutasítása után a magyarok által javasolt döntőbíráskodást a csehszlovák delegáció is elfogadta. A publicista-történész érvelésében emellett Nagy-Britannia és Franciaország kirekesztésének vádjá sem állja meg a helyét, mivel maga Halifax brit külügyminiszter nyilatkozott úgy, hogy Nagy-Britannia kimondottan örömmel fogadta, hogy a csehszlovák–magyar ellentéteket brit részvétel nélkül sikerült elsimítani.⁶⁵

Seton-Watson bírálata saját kormányát sem kímélte: amikor Fedor Ruppeldt, szlovák evangélikus pap-barátja, *Az új Szlovákia* című könyvének fordítója közvetlenül a bécsi döntés után a brit kormány beavatkozását kérve fordult hozzá, a segítséget a következőkkel hátrította el: „Steed és én a legkeményebb ellenfelei vagyunk [...] a mi áruló, tudatlan és gyáva kormányunknak [...] odavetették Önöket a farkasoknak.”⁶⁶

A müncheni konferenciát követő időszak történései Macartney-t is reagálásra késztették, aki 1938 őszén Magyarországra látogatott, ahol tudomására jutott, hogy Münchenben a britek és a franciák nem támogatják a magyar követelések napirendre kerülését. Ezért szeptember 19-én, még Budapestről levelet írt a *Times*-nak, melyet azonban a lap csak két héttel később, a komáromi tárgyalásokkal egy időben közölt. „Bár hosszú éveken keresztül következetesen távol tartottam magamat a magyar követelésektől, hangsúlyozta, állítom, hogy [a magyar igények figyelmen kívül hagyása] igen szigorú a magyar kisebbségre

⁶² Az első bécsi döntés napján Rózsahegyről elszállították az alig egy éve, a csernovai vérengzés harmincadik évfordulójára emelt Seton-Watson-mellszobrot – a *Times* tudósítója szerint – a néha Andrej Hlinka kívánságára. A cikket látván Seton-Watson azonnal tollat ragadott és kifejtette, hogy Csehszlovákia müncheni cserbenhagyása után ő maga fordult levélben Rózsahegy polgármesteréhez és az emlékmű „azonnali eltávolítását és megsemmisítését” kérte (‘urgently to remove and destroy’). In: *The Times*, 1938/11/2, 13. és uo. 1938/11/4, 15. (Az emlékművet végül nem semmisítették meg, hanem 1945-ben eredeti helyén, a Városháza oldalán állították fel újra, ahol ma is megtalálható.)

⁶³ ‘still more contrary to all reason’, ‘who trusted the good faith of an ally and the good will of a friend’. Seton-Watson: *Munich and the Dictators*. London, 1939, 116. vö. *Dokumenty/I...* 61.

⁶⁴ ‘under somewhat humiliating circumstances’. Seton-Watson: *Little Nation, What Now?* In: *Survey Graphic*, 1939/április, 286. (idézet a 288. oldalon)

⁶⁵ Bán D.: *Illúziók...* 61.

⁶⁶ ‘Steed and I are in the sharpest opposition to our [...] treacherous, ill-informed and cowardly Government [...] They have thrown you to the wolves.’ *Dokumenty/I...* 536.

nézve, mivel őket legalább annyira, mint a németeket, akarattuk ellenére csatolták hozzá Csehszlovákiához, sőt, valószínűleg még inkább, [...] mivel a történeti, a gazdasági és az etnikai megfontolások is a Magyarországnál maradásuk mellett szóltak.”⁶⁷ Úgy tűnik, folytatta érvelését, hogy az eredetileg „Németország elleni bástyaként” létrehozott Csehszlovákiát Anglia és Franciaország magára hagyja és „teljesen védhetetlenné” válik, ezért a legcélszerűbb az lenne, ha a Felvidék magyarlakta területei és a gazdaságilag Budapest felé gravitáló Kárpátalja visszaadásával a térségben megteremténék az együttműködés reális alapjait. „Ha Csehszlovákiának el kell tűnnie, vagy teljesen meggyengítik – zárta levelét –, egy erősebb Magyarország egy erősebb Lengyelországgal összeköttetésben sokkal logikusabb megoldás lenne, mint egy szakadozott végű folt. [Különösen], ha a románok is rávehetők lennének néhány engedményre.”⁶⁸

Macartney levele, bár kétségtelenül fölényesen kezelte Csehszlovákiát, *nem* az appeasement jegyében született. Revíziós javaslatai ugyanis nem a náci Németország lekenyerezésére, hanem kimondatlanul is egy német- (és orosz)ellenes közép-európai együttműködés létrehozására irányultak.⁶⁹ A levél azonban a status quohoz és Csehszlovákia integritásához mindenáron ragaszkodó Seton-Watsonnak ennek ellenére is sok(k)nak bizonyult. Az idős professzor a cikk megjelenésének másnapján a következő, meglehetősen fölényes levelet írta kollégájának:

„Kedves Macartney! Alig hittem a szememnek, amikor elolvastam levelét a tegnapi *Times*-ban. Ez az egész méltó ahhoz az újsághoz, többet nem mondhatok. Soha sem hittem a politikai ítélőképességében, de mostanáig nem tudtam elképzelni, hogy képes a haláltusáját vívó vad körül csaholó hiénákhoz csatlakozni. Arra kell hogy kérjem, hogy ismeret-ségünket tekintse lezártnak. Üdvözlettel R. W. Seton-Watson”.⁷⁰

⁶⁷ 'Though I have for many years consistently dissented from the chief Magyar claims, I submit that [this plan is] hard on the Magyars because they were incorporated into Czechoslovakia just as much against their own will as the Germans – probably more so, [...] against the historical and economic, as well as national considerations'. In: *The Times*, 1938/10/7, 10.

⁶⁸ 'bulwark against Germany', 'If Czechoslovakia is to disappear or be emasculated, then a stronger Hungary linked with a stronger Poland would, I submit, be a much sounder solution than a patchwork with a lot of ragged ends [...] if the Roumanians could be persuaded to make a few concessions too'. Uo. 10. Macartney levelére többen reagáltak. R. F. Bradley október 17-i levelében például kifejtette, hogy Macartney „kissé háborzongató” megoldása Kárpátalja Magyarországhoz csatolásáról „teljesen igazolhatatlan” a rutén-cseh közeli rokonság, a háború előtti asszimilatív magyar nemzetiségpolitikai gyakorlat és a helyi lakosság ellenérzése miatt ('somewhat ghoulish', 'completely unjustifiable'). In: *The Times*, 1938/10/17.

⁶⁹ Lényegében ugyanezt hangsúlyozta a Chatham House-ban, 1938. október 11-én „Hungary in the Present Crisis” címmel megtartott előadásában. Úgy vélekedett, hogy „ami a csehekkel történt, legutolsó húsz évi politikánk következménye.” A Duna-medencét ugyanis, érvelt, vagy „egyesíteni” lehet, vagy „megosztani és uralkodni felette”. Versailles-ban a nyugati nagyhatalmak a második útra léptek, ám Franciaország nem bizonyult elég erősnek, hogy fenntartsa a rendszert, így majd Németország fog uralkodni a megosztott régió felett. „Eljött a perc – hangsúlyozta Macartney –, amikor [...] megláthatjuk, hogy megpróbálhatjuk-e a másik utat.” A bledi eseményeket mint egy jövőbeli szorosabb együttműködés alapját éppen ezért a történetész üdvözölte, ám az igazi kooperációt csak „egy becsületes kompromisszum”, azaz a határmenti egy tömbben élő magyarság visszajuttatása után látta megvalósíthatónak. Macartney: *Hungary and the Present Crisis*. In: *Századunk*, 1938/13. évfolyam, 298–307.

⁷⁰ 'Dear Macartney,

I could hardly believe my eyes when I read your letter in yesterday's *Times*. It is altogether worthy of that paper, more I cannot say.

I never trusted your political judgement, but I did not till now imagine you to be capable of joining the pack of curs who are now yapping round the dying stag. I must ask you to regard our acquaintance as finally closed.

Yours very truly, R. W. Seton-Watson'

Macartney még aznap válaszolt:

„Kedves Seton-Watson! Mély fájdalommal vettem kézbe levelét. Egy ismeretség nem lehet egyoldalú, ezért nem tehetek többet, mint reménykedem, hogy eljön majd a nap, amikor képes lesz különbséget tenni az Önétől eltérő vélemény és az erkölcsi fertő között. Remélem, akkor majd újra találkozunk. Üdvözlettel: C.A. Macartney.”⁷¹

Seton-Watson és Macartney viszonya ezután már végleg megromlott, s a legszükségesebb szakmai kérdéseken kívül többé nem érintkeztek egymással. Az idősebb kollégával, sőt mentorral való szakítás azonban nem akadályozta meg Macartney-t abban, hogy „Az igazságos revízió lehetősége” alcímmel október 26-án – Ribbentrop római utazásának előestéjén – egész hasábos cikket írjon a *Times*-ba. Az írás lényegében az október 7-i levelében foglaltak részletes kifejtése volt; a békés megegyezés szükségességét és lehetőségét hangsúlyozta egy olyan helyzetben, amikor a szerző szerint területei megtartásáért Csehszlovákia már nem, a revízió megvalósításáért pedig Magyarország még nem alkalmazhatott erőszakot. Korábbi megnyilatkozásaihoz hasonlóan Macartney e cikkében is kiemelte, hogy a felvidéki szlovákok „makacsul ellenállnának” a történeti Magyarország helyreállítására tett bármilyen kísérletnek, s a soraikban népszavazást követelni „nem különösebben tapintatos”. Ennek ellenére megjegyezte, hogy a népszavazás eredményét Budapest magára nézve is kötelező érvényűnek ismerné el, így *egyszer és mindenkorra* eldöntené a terület hovatarozásának kérdését. A Felvidék déli, magyartöbbségű területeit – és Kárpátalját – illetően pedig Macartney kiemelte, hogy a szlováksággal ellentétben a csehszlovákiai magyar kisebbség szinte egésze „kiengesztelhetetlen” maradt, ezért helyezte az etnikai revíziót az 1910-es magyar és az 1930-as csehszlovák census eredményei közötti kompromisszum alapján.⁷²

5. Kárpátalja visszacsatolása és a megbékéltetési politika vége

1938–1939 fordulóján a brit külpolitika Magyarország iránt jóindulattal viseltetett és várakozó álláspontra helyezkedett, Teleki miniszterelnöki kinevezését pedig – akárcsak Imrédyét közel egy évvel korábban – igen kedvezően fogadta. A pozitív megítélést csak fokozta, hogy a magyar politika „grand old man”-je kormányra kerülése után hamarosan – Barcza György londoni követ révén – a következőkről tájékoztatta a Foreign Office-t: „A magyar kormány földrajzi és politikai helyzetében kénytelen bizonyos fokig a német kormánnyal lojálisan együttműködni, azonban másrészt a legkomolyabban el van tökéltve arra, hogy az együttműködés nem fog elmenni egészen addig, hogy az ország szuverenitásának, függetlenségének és becsületének csorbulására vagy éppen feladására vezessen.

In: SEW papers, General Correspondence, 17/15/5. Vö. Lojkó Miklós: C. A. Macartney and Central Europe. In: *European Review of History*, 1999/1, 44.

⁷¹ 'Dear Seton-Watson,

I received your letter with profound pain. An acquaintance cannot be one-sided, and I can therefore do no more than express the hope that a day will come when you will be able to distinguish between intellectual dissent from yourself and moral obliquity. When that day comes I hope that we shall meet again.

Yours truly, C. A. Macartney'. Uo.

⁷² 'would stubbornly resist', 'not particularly tactful', 'unreconciled'. Macartney: Magyar and Slovak. The Rival Claims. An Opportunity for Just Revision. In: *The Times*, 1938/10/26, 15.

A kormány nagy súlyt helyez az angol kormány megértésére és támogatására, és soha semmi olyat nem fog tenni, ami a Brit Birodalom érdekeit sértené.”⁷³

A Magyarország iránt tanúsított brit jóindulat Kárpátalja 1939. március 15-i elfoglalásakor is megnyilvánult. Az etnikai elvvel nem éppen összhangban lévő akciót ugyanis Chamberlain miniszterelnök nem kifogásolta. Barcza György emlékiratai szerint Sir Alexander Cadogan, a külügyminiszter első helyettese pedig – Macartney 1937-es könyvében kifejtett stratégiai érveinek megfelelően – kifejtette, hogy jobb, ha a magyarok vannak Kárpátalján, mint a németek, „kiknek ez csak egy újabb területi és tekintélygyarapodást jelentett volna”.⁷⁴ 1939 márciusában tehát a Foreign Office a sajtónak a magyar foglalás egyszerű tudomásulvételére tett javaslatot, amelyet Budapest hallgatólagos jóváhagyásként értelmezett.

Kárpátalja 1939. márciusi visszacsatolását Macartney stratégiai és földrajzi okok miatt helyeselte, Seton-Watson azonban – elsősorban az etnikai elv figyelmen kívül hagyása miatt – még az első bécsi döntésnél is hevesebben támadta. Az idősödő professzor „A kis népek problémája és az európai anarchia” című előadásában meglehetősen tendenciózus érveléssel azt igyekezett bizonyítani, hogy Kárpátalja, mint a társadalmi és politikai kísérletek egyik legérdekesebbike 1919 és 1939 között „különleges autonóm helyzetben” volt. Ezzel szemben, vélekedett, a lengyelek és a magyarok „az aljasságnak és elnyomásnak olyan nyilvántartásával rendelkeznek, amely előkelő helyet biztosít nekik az alávetett népek kormányzására erkölcsileg alkalmatlan nemzetek között.”⁷⁵ A publicista-történész érvelésével ellentétben az igazság az, hogy a kárpátaljai autonómia a Csehszlovák Köztársaság felbomlásáig nem jött létre, mint ahogy 1939 után Magyarország keretein belül – Teleki ígérete és támogatása ellenére – is meghiúsult.⁷⁶

1939. március 15-én, Kárpátalja visszacsatolásának napján Hitler a müncheni egyezményt megszegve bevonult Prágába, ami általános megdöbbenést keltett Angliában. Chamber-

⁷³ Idézi Bán D.: *Illúziók...* 64–65. Vö. Barcza György: i. m. 1911–1945, II. 403.

⁷⁴ Barcza: i. m. 407.

⁷⁵ 'special autonomous position', 'they have a record of infamy and oppression which places them high on the list of those morally unqualified to govern subject races.' Seton-Watson: *The Problem of Small Nations and European Anarchy*. Montague Burton International Relations Lecture, 1939, 13, 15.

⁷⁶ 1940 elején Macartney a Kárpátaljára látogatott, s tapasztalatairól beszámolt a Foreign Office-nak. Jelenlétében többek között azt olvashatjuk, hogy nem kis meglepődéssel látta, hogy a magyar hatóságok „lekiismeretesen” betartják a rutén és a magyar nyelv egyenrangúságára vonatkozó ígéreteiket: kétnyelvűek az utcátláblak és a törvények és rendeletek szövegei is, az iskolákban a rutént „megfelelően” oktatják. Macartney-nek csak a magyar kishivatalnokok és rendőrség „csehszlovák elődeinél jóval kevésbé demokratikus” eljárás módját illetően voltak fenntartásai. Összességében úgy vélte, hogy semmilyen komoly okot nem lát a magyar kormányzás bírálatára, mivel Kárpátalja „politikailag meglehetősen stabil, fejlődő gazdaságú” térség ('conscientiously', 'much less democratic than their Czechoslovak predecessors', 'pretty stable politically, and prosperous economically'). A Report by Macartney on a Recent Visit to Ruthenia. 1940/2/17. PRO FO 371/24429 c 2841. Az iratot a külügyminisztériumban többen véleményezték. Magyarországnak minden kétséget kizáróan be kell bizonyítania, vélekedtek, hogy megadja ugyanazon jogokat nemzetiségeinek, melyeket a határon túli magyar kisebbségek számára követel. Ennél az általánosan osztott vélekedésénél azonban jelentősebb Frank K. Roberts kommentárja, amely alapvetően megkérdőjelezte Macartney beszámolójának tárgyilagosságát. „Mivel Macartney – érvelt Roberts – mindig is úgy gondolta, hogy a rutén kérdés legjobb megoldása a Magyarországgal való egyesülés, aligha fogadható el teljességgel elfogulatlan megfigyelőként.” ('Macartney has always maintained that the best solution of the Ruthenian problem was union with Hungary, so he can hardly be accepted as an entirely [un]prejudiced observer.') Uo.

lain, aki alig hat hónappal azelőtt még mindent megtett a német–angol megegyezés érdekében, 1939. március 17-én birminghami beszédében bejelentette a megbékéltetési politika végét, kormánya pedig – Nagy-Britannia történelme során először – garantálta három délkelet-európai ország, Lengyelország, Románia és Görögország függetlenségét. Mindez nemcsak Magyarország pozícióit gyengítette, hanem a (békés) revízió folytatásának lehetőségét is megkérdőjelezte.

V. A REVÍZIÓ KITELJESÍTÉSE ÉS SODRÓDÁS A HÁBORÚ FELÉ: MAGYARORSZÁG MEGÍTÉLÉSE KÁRPÁTALJA VISSZACSATOLÁSÁTÓL A BRIT HADÜZENETIG TERJEDŐ IDŐSZAKBAN (1939. ÁPRILIS–1941. DECEMBER)

Kárpátalja visszacsatolása nem befolyásolta különösebben a brit–magyar viszonyt, amely a londoni magyar követ állítása szerint „még politikailag korrektnek, és aránylag jónak is volt nevezhető. Teleki rokonszenves volt az angol kormány előtt, ismerték és bíztak benne, tudták, hogy akármi történjék is, ő sohasem fogja az országot a németek vak eszközévé lealacsonyítani.”¹ 1939 márciusának másik eseménye, Hitler szószerzése azonban már komolyan hatott Magyarország megítélésére. A prágai bevonulás után a Lengyelországnak, Görögországnak és Romániának nyújtott brit garancia ugyanis a fenti államok stratégiai jelentőségét növelte, ami Magyarország leértékelődéséhez vezetett. A további német expanziós törekvésekkel való határozott brit szembefordulás miatt pedig a két világháború közötti magyar külpolitika legfőbb célkitűzése, Trianon (további) revíziója 1939 tavaszától Londonban ismét időszerűtlenné vált.

Seton-Watson természetesen üdvözölte a Foreign Office kelet-közép-európai prioritásainak újabb átrendezését, müncheni tevékenységét azonban 1939 márciusa után is a lehető legkíméletlenebbül bírálta. Úgy tűnt, hogy következetesen kisantant- és status-quo barát álláspontjának helyességét igazolja Hitler márciusi agressziója, amely, vélekedett, megértette „a müncheni balekokkal”, hogy a Führer az élettér hangzatos jelszavától vezérelve nem habozik egy egész nemzetet leigázni, és pán-germán programját megvalósítani, amelyhez éppen ők nyújtottak segédkezet.²

A brit külügyminisztérium korábbi megbékéltetési politikájának bírálata mellett a publicista-történész az újabb háború előestéjén is nagy súlyt helyezett a közvélemény tájékoztatására. A müncheni konferenciáról íródott „felvilágosító” vitairatát – a „München és a diktátorok”-at (*Munich and the Dictators*) – *Munich and Danzig* címmel 1939 augusztusában immár harmadszor is kiadták, mely kétségtelenül hozzájárult a brit pacifista közhangulat megváltoztatásához, és annak a nézetnek az elterjesztéséhez, hogy egy újabb – valószínűsíthetően Lengyelország elleni – német agresszió esetén a brit garancia miatt a háború elkerülhetetlen.³

1939 tavasza–nyara ismét azt bizonyította, hogy – Seton-Watsonhoz hasonlóan – Macartney sem volt hajlandó a revízióról alkotott álláspontját a változó világpolitikai helyzetnek alárendelni. Hitler prágai bevonulása után megjelent *The Danubian Basin* („A Duna-medence”) című pamfletjében ugyanis Macartney ismét azt hangsúlyozta, hogy Versailles etnikai elvre alapozott Közép-Európája nem váltotta be a hozzáfűzött reménye-

¹ Barcza: i. m. I/411.

² 'brought home to the dupes of Munnich'. Seton-Watson: *The Problem of Small Nations...* 17.

³ G. H. Bolsover: i. m. 356. vö. *Dokumenty...* I/49.

ket, elsősorban a csehszlovák és jugoszláv nemzettudat problematikussága, valamint az egyes határszakaszokon a néprajzi elvet háttérbe szorító gazdasági-földrajzi-stratégiai szempontrendszer érvényesítése miatt. Csehszlovákia lerohanása, vélekedett a szerző, még nyilvánvalóbbá tette a nemzetállami koncepció kelet-közép-európai alkalmazásának hibáit és a régió védtelenségét, ezért az 1919-es rendezés legkirívóbb igazságtalanságainak orvoslása *után* létrejövő „konszolidált és egységes Duna-medence, amely nem irányul egyetlen külső hatalom ellen, s egyiknek sem a bábja, összehasonlíthatatlanul kielégítőbb megoldás lenne Európa [...] számára, mint akár a mai, akár a tíz esztendővel ezelőtti helyzet”.⁴

Ez az optimista *Independent Eastern Europe*-koncepció azonban, melyet Macartney a fenti pamfletjében fogalmazott meg először – majd e címmel 1962-ben megjelent, Alan Palmerrel közösen írott könyvében fejtett ki részletesen – 1939-ben már nem volt reális alternatíva. Németország gazdasági hegemóniája a térségben ugyanis már 1938 folyamán teljessé vált, amelyet rövidesen a politikai-katonai befolyás kiterjesztése követett.

1. A második világháború kitörése és a Külügyi Kutató- és Sajtószolgálat megalakulása: Seton-Watson és Macartney a Foreign Office szolgálatában

Az első világháborút lezáró, sokat bírált békeszerződés következtelenségei láttán és egy újabb rendezés tudományosabb előkészítésére a brit kormány már 1938-ban felkérte Arnold Toynbee-t, a Királyi Külügyi Intézet tudományos igazgatóját egy speciális kutatócsoport megszervezésére. A Külügyi Kutató- és Sajtószolgálat Oxfordban, a Balliol College-ban kezdte meg működését, s a Külügyminisztérium hírszerző és elemző osztályának (*Political Intelligence Department*) félhivatalos tanácsadó és információs szervezetévé vált. Feladata a 65 országra kiterjedő sajtófigyelés⁵, beszámolók, elemzések és memorandumok elkészítése volt. A testület munkájába már 1939. szeptember 9-én bekapcsolódó Seton-Watsont a délkelet-európai osztály elnökévé nevezték ki, egyik legközvetlenebb munkatársa pedig a „magyarszakértő” Macartney lett.⁶ A két történész müncheni konferencia utáni szakítását követő fagyos viszonyát tehát átmeneti szakmai együttműködés váltotta fel.

1940 elején Macartney már a *Külügyi Kutató- és Sajtószolgálat* munkatársaként utazott Magyarországra⁷, számos előadást tartott és találkozott többek között a miniszterrel-

⁴ 'settled and united Danube not directed against any outside power nor the puppet of any, would be infinitely more satisfactory to all Europe [...] than either the position to-day – or of ten years ago.' Macartney: *The Danubian Basin*. Oxford, 1939, 8–9, 32. (idézet a 32. oldalon).

⁵ A *FRPS* munkatársai elsősorban arra voltak kíváncsiak, hogy az adott országok sajtója milyen hangnemben írt Nagy-Britanniáról és a szövetségeseiről. Érdekesség, hogy Magyarországot 1943 kora nyaráig (!) semleges országnak tartották számon. (*European Neutrals and the Near East*) In: Bán D.: *Illúziók...* 159.

⁶ Hugh and Christopher Seton-Watson: i. m. 423. A *FRPS* személyi állományáról részletesen lásd *The Times*, 1939/11/23, 10.

⁷ Macartney budapesti utazásának tervéről a brit követ, O'Malley kikérte a Foreign Office véleményét. W. Strange, külügyi államtitkár támogatta a „magyarkérdés kiemelkedő brit szaktekintélyé”-nek magyarországi látogatását, ám hozzátette, hogy mivel véleménye nem mindig volt összhangban a Foreign Office-éval, helyes, ha nem kap betekintést az összes hivatalos iratba. PRO FO 371/23 116. 20871. ('outstanding British authority on Hungary')

nökkel is.⁸ Látogatásának tapasztalatairól egy igen terjedelmes memorandumot állított össze, amelyet a budapesti brit követ, Owen O'Malley márciusban a szerző kérésére a Foreign Office-ba is eljuttatott.⁹ Az irat Magyarország belső helyzetéről, a nemzetközi helyzetről, Budapest revíziós igényeiről, valamint a német kisebbségről szól.

Macartney már a memorandum bevezetőjében kiemelte, hogy a felső-középosztály vezette kormány helyzete stabil, a rendkívül népszerű Horthy és Teleki a „kölcsonös bizalom” jegyében működik együtt. A kormány bírja a zsidóság támogatását, a miniszterelnök sikerrel járt a nyilas mozgalom visszaszorításában, így a jobb alternatívát felmutatni nem tudó szocialisták is visszafogott kritikával éltek eddig. A Magyarország belviszonyait elemző részben a szerző igazán elmarasztaló kritikával csak a mélyreható földreform elmaradását illette, amelyről pedig – véleménye szerint – egyedül remélhető, hogy „egészes alapokra” helyezi a magyar társadalmat.¹⁰

A tendencia, hogy 1940 elején Macartney a magyarországi belpolitikát kedvezőbbnek tüntette fel, mint amilyen az valójában volt, fokozottan érvényesült a második, a nemzetközi helyzettel foglalkozó szakaszban. Itt ugyanis a szerző nemcsak Teleki és Horthy alapvetően németellenes beállítottságát hangsúlyozta, hanem azt is, hogy részben – a szovjet-német megneemtámadási szerződés, valamint Lengyelország lerohanása miatt – a magyar „nemzet többsége” is németellenes érzelmű. „Ha csak a szimpátia számítana, szinte biztosra vehető, vélekedett, hogy az ország 85 [!] százaléka a nyugati hatalmak pártján áll.”¹¹ Ugyancsak meglehetősen irrealisztikusnak tekinthető a szerző azon megállapítása, amely szerint ha Hitler Magyarország függetlenségére törne, a kormányzó és a miniszterelnök vezette nemzeti ellenállásba ütközne.¹²

⁸ A február 29-i brit követségen lezajlott megbeszélésen elsősorban Erdély jövőjéről esett szó, s Teleki hangsúlyozta, hogy a magyar közvélemény számára elfogadhatatlan az erdélyi magyarság jogkiterjesztése a status quo érintetlenül hagyásával, ehelyett Budapest hajlandó lenne elfogadni egy döntőbírósi határozatot. Lásd Macartney 1940. február 29-én kelt levele Nagy-Britannia budapesti követének, O'Malley-nek, amelyben beszámol a Teleki Pállal folytatott beszélgetéséről. In: MSS. Eng. c. 3287, doc. 1. A magyar miniszterelnök ezen a találkozáson mutatta meg Macartney-nek azt a memorandumot, amelyet 1939 telén ő és munkatársai állítottak össze a magyar kormány Erdéllyel kapcsolatos maximális és minimális revíziós igényeiről, s amely a második bécsi döntés alapjául szolgált. A brit történész az emlékirat súlyos hibájának tartotta, hogy „meglehetősen közömbös Románia jövője iránt”, s Teleki ígéretet tett a memorandum átírására. PRO FO 371/24 985/ 7406. ('rather indifferent to Rumania's future')

Macartney-t Budapesten a kereskedelmi minisztérium munkatársa, Buday Kálmán és felesége látta vendégül. Náluk ismerkedett meg többek között Szegedy-Maszák Aladárral, a Külügyminisztérium Politikai Osztályának későbbi vezetőjével, akivel jó kapcsolata élete végéig (1978) megmaradt. In: Szegedy-Maszák: i. m. I/294–295.

⁹ A brit külügyminisztériumban „igen hasznos”-nak értékelték a Macartney által beküldött anyagot, ám megjegyezték, hogy a román kisebbségpolitika túlkapásait illetően feltehetőleg magyar forrásokra támaszkodott, ezért „óvatossággal kezelendő”. ('a very useful guide', 'should be treated by caution') PRO FO 371/24 429 4663.

¹⁰ 'in mutual confidence' 'can place the social [...] system of Hungary on a sound basis'. Report on Hungary. By Macartney. FRPS 1940 March. MSS. Eng. c. 3287, Doc 2. (fols 3—125), 4—5, 12. Lásd ugyanezt PRO FO 371/24 429.

¹¹ A fennmaradó tizenöt százalék alatt a szerző a ténylegesen többségében németbarát vezérkart és kishivatalnoki réteget értette. 'the majority of the nation is beyond doubt anti-German in sentiment', 'If sympathy could alone count, it is fairly certain that 85% of the country prefers the Western Powers'. Uo. 14. 17.

¹² 1940 tavaszán Macartney egy, a *Hungarian Quarterly*-nek írott levélben számolt be magyarországi látogatásáról, amelyben – részben magyar olvasóközönségről lévén szó – Horthy és az általa fémjelzett rendszer ennélfelül is elfogultabb jellemzését olvashatjuk: „Idestova húsz éve ismerem Magyarországot [...] emlékszem, milyen üdörlés fogadta a méltóságos Kormányzó Urat az utcákon, amikor visszaállította Magyarországon azon in-

A következő, a magyar revíziós igények elemzésének szentelt harmadik fejezet már az eddigieknél józanabban tárta fel a valós helyzetet. Korábbi, a magyar revíziós elképzeléseket tárgyaló írásaihoz képest 1940 eleji memorandumának új eleme, hogy Macartney szerint nemcsak Burgenland, hanem tulajdonképpen a Délvidék visszacsatolásának ügye is lekerült a napirendről elsősorban a Belgrád és Budapest közötti jó viszony megőrzése és a románellenes fellépés megkönnyítése érdekében. Macartney úgy vélte, hogy az első bécsi döntés mindazokat a területeket visszajuttatta Magyarországnak, amelyeket etnikai alapon remélhetett, így 1940-ben minden szem az erdélyi kérdésre szegeződött. A magyar–román határvitákat illetően memorandumában a szerző újra mérlegre tette mind a hat – lényegében már az 1937-es *Magyarország és utódállamai*-ban is ismertetett – elképzelést. Kiemelte, hogy Budapest elvesztette hitét a méltányos román kisebbségpolitikában, joggal, s ezért és részben a revízió szalonképesebbé válásával még a mérsékeltbb magyar politikusok (Kánya, Bethlen, Teleki) sem érnék már be a nyugati sávval és a székelyeknek ígért autonómiával.¹³ Az Erdély hovatarozása feletti vita tehát 1940 folyamán tovább éleződött, ám a Romániának nyújtott brit garancia hatására a magyar kormány visszafogottabban propagálta revíziós igényeit.

2. A második bécsi döntés és megítélése

1940 tavaszán azonban még kevesen láthatták előre, hogy a brit garancia mennyire rövidéletűnek bizonyul. Júniusban a Szovjetunió ultimátumára Románia Besszarábia átadására kényszerült, majd egy hirtelen kurzusváltással a brit és francia garanciát felmondva Bukarest Berlin oltalma alá helyezte magát. Mivel Hitler érdekelt volt a magyar–román viszony normalizálásában, már július 11-én felszólította az érdekelt feleket a határvita békés, tárgyalásos megoldására. Az augusztus közepén, Turnu-Severinben megkezdődött diskurzus azonban rövidesen félbeszakadt, mivel a magyar követelések minden körülmények között kiterjedtek a Székelyföldre, míg a románok legfőljebb egy keskeny nyugati sáv átengedésében gondolkodtak. Ezért augusztus 30-án Bécsben egy újabb német–olasz döntőbíráskodásra került sor, melynek keretében 43,1 ezer négyzetkilométernyi terület, Észak-Erdély és a Máramaros–Körös-vidék visszacsatolásáról rendelkeztek. Az 1941-es magyar népszámlálás szerint a terület 2,5 millió lakosának 51 százaléka magyar, 42 százaléka román volt. (Az 1930-as román census ezzel szemben a románok arányát 49 százalékra, a magyarokét pedig 38 százalékra tette.)¹⁴

Az újabb országgyarapítást a magyar közvélemény jelentős része a magyarlakta Felvidék és Kárpátalja visszacsatolásánál is nagyobb örömmel fogadta, a magyar revízió állomásainak brit megítélése azonban éppen ellenkező pályát írt le. Míg a korábbi területszerzéseket Londonban de facto elismerték, de legalább is hallgatólagosan jóváhagyták, addig

tézményeket, melyekhez az ország oly' régóta hozzászokott..." ('I have known Hungary now for twenty years [...] I remember the rejoicing in the streets when His Serene Highness, the present Regent brought back to Hungary the institutions to which Hungary had so long been used to ...'). Macartney: Hungary in February 1940. In: *HQ, 1940/tavasz, 168.*

¹³ A hat változt elképzelés a következő volt: *status quo ante*, szűk nyugati sáv visszajuttatása autonómiával vagy anélkül, független Erdély, nyugati sáv és a Székelyföld Magyarországhoz csatolása szűk vagy dél felé kiterjesztett korridorral. Uo. 28–31.

¹⁴ Romsics: Magyarország története... 246.

1940 szeptemberében Churchill – 1940 tavaszától miniszterelnök – és külügyminisztere egyaránt kijelentette, hogy a második bécsi döntést, amely a „román anyaföld egyik legértékesebb részét” szakította el, a tengelyhatalmak diktátumának tekintik, így azt Angliának nem áll módjában elfogadni.¹⁵

Észak-Erdély visszacsatolása a magyar revízió harmadik s egyben legjelentősebb állomása volt, mind a terület nagyságát, mind pedig a magyar (és a román) közvélemény érzelmi kötődését illetően, s mint ilyen alapvetően befolyásolta az erőviszonyokat Kelet-Közép-Európában. Seton-Watson és Macartney ezért igen hamar, már a döntés kihirdetése után néhány nappal reagáltak az eseményekre, s véleményükkel – hosszú idő után ismét – lényegében mindketten kormányuk mögött sorakoztak fel.

A háború beköszöntével a BBC a hivatalos brit propaganda egyik legfontosabb közvetítő eszközévé vált. Seton-Watson már 1940 nyarától részt vett az első olyan titkos rádióadások létrehozásában, amelyek igyekeztek azt a látszatot kelteni, hogy ellenséges, német ellenőrzés alatt álló országokban sugároznak. Az első célország a Károly király lemondása és a fasiszta Ion Antonescu hatalomra jutása utáni Románia lett. A németbarát fordulatot kiváltó ok a néhány nappal korábbi román nemzeti tragédia, a második bécsi döntés volt, amelyről maga Seton-Watson fejtette ki véleményét az egyik első, 1940. szeptember harmadiki adásban. Beszédében az idősödő történész igyekezett megnyugtatni a román közvéleményt, hangsúlyozva, hogy a britek „haraggal és gyűlölettel” tekintenek a döntésre, amely nemcsak az igazságosságnak, hanem a józan észnek is ellentmond, s melyet – az első bécsi döntéshez hasonlóan – egyoldalú diktátumként kell tekinteni. Észak-Erdély elcsatolása nem más, folytatta, mint azon náci program része, amely Európa népeinek „rabszolga sorba taszítására” törekszik, s így, hangzott jóslata, „Hitlerrel együtt bukik el majd”¹⁶.

A háború alatt Seton-Watsonhoz hasonlóan Macartney is kivette a részét a rádiópropagandából. A BBC magyar adásai a történész Iványi Grünwald Béla, Tarján György színész-rendező, valamint Mikes György (George Mikes) író alapításával 1939 szeptemberétől indultak a Tájékoztatói Minisztérium égisze alatt.¹⁷ Néhány hónappal később, 1940 januárjában Elisabeth Barker, a BBC tengerentúli szerkesztőségének munkatársa levélben kérte fel Macartney-t mint elismert magyarszakértőt, hogy működjön közre a BBC magyar adásaiban. Mivel a történész akkoriban már a Külügyminisztérium tanácsadó szervénél, a Külügyi, Kutató- és Sajtószolgálatnál tevékenykedett, szükség volt főnökének, Arnold Toynbee-nak az engedélyére. Macartney végül 1940. július hetedikétől induló beszédeiben három éven át 186-szor szólalt meg magyarul erőteljes angol akcentusával fűszerezve, kezdetben heti egy alkalommal. Rövidesen azonban Barker levelet írt Toynbee-nak a heti második előadás engedélyezésére, mivel „rendkívüli fontosságú”-nak vélte Macartney magyarországi személyes befolyásának növelését.¹⁸

¹⁵ 'one of the most precious parts of the Rumanian Motherland', '[The British Government] were unable, however, to accept the settlement now announced between Rumania and Hungary with regard to Transylvania since that was the result of dictation by the Axis Powers and had been imposed on Rumania under duress'. In: *The Times*, 1940/9/6, 2.

¹⁶ 'anger and disgust', 'enslavement of Europe', 'falls together with Hitler'. Seton-Watson: Message to Rumania. 1940/9/3. In: SEW papers/14/1/2.

¹⁷ Bán D.: *Illúziók...* 162–163.

¹⁸ 'it is an extraordinary important work'. E. Barker 1940. július 18-án kelt levele A. Toynbee-nak. C. A. Macartney: Contributors' talks. Hungarian Talks Scripts BBC Written Archives Centre (a továbbiakban BBC

Az „Itt Macartney Elemér beszél” kezdetű közvetítések három fő téma köré csoportosultak: a háborús Nagy-Britannia leírása, melyben mindig kellő hangsúlyt kapott a szigetország hősies küzdelme a náci Németországgal szemben, a világpolitikai helyzet elemzése „a szédítő náci propaganda” ellensúlyozására, valamint és legfőképpen a háború alatti magyar külpolitikai vonalvezetés. Ez utóbbi megítélésében a történész az „arany közép” elve alapján járt el: alapvetően támogatásáról biztosította a Horthy-rendszert s legfőképpen Teleki kormányát, ám egyetlen alkalmat sem mulasztott el az egyre kendőzetlenebbül németbarát külpolitikai orientációjának bírálata, veszélyeinek kidomborítására.¹⁹

Az 1940. augusztus 30-án kihirdetett második bécsi döntést horderejéhez mérten Macartney külön adásban tárgyalta. A történész beszédében egyrészt – Seton-Watson ellenében – azt hangsúlyozta, hogy a közelmúltban a brit sajtó és közvélemény „nagyfokú megértést” tanúsított a magyar revízió ügye iránt. Másrészt azonban hevesen bírálta Németországot, mivel Észak-Erdély Magyarországhoz csatolása egy diktátum eredményeképpen jött létre, amely sem Budapestet, sem Bukarestet nem elégíthette ki, mert valójában „Délkelet-Európa – beleértve Magyarországot is – kihasználására és elnyomására irányul[...].”²⁰ A következő rádióadásban a történész visszatért a döntésre, hangsúlyozva, hogy Észak-Erdély Magyarországhoz csatolását kormánya nem ismeri el.

A döntőbíráskodást illetően Macartney azonban nemcsak a magyar közvélemény tájékoztatását érezte fontosnak, hanem a brit külügyminisztérium illetékeseihez is eljutatta véleményét. Az 1940. szeptember 4-ére keltezett „Magatartásunk Magyarország és Románia felé” című memorandumában kiemelte, hogy a Bécsben megállapított osztovonal „gazdaságilag és földrajzilag rossz”, ezért ideiglenesnek kell tekinteni, ám bármilyen rendezést pusztán azért semmissé nyilvánítani, mert Hitler égisze alatt jött létre, nagy hiba lenne. Már csak azért is, hangsúlyozta, mert Magyarország pusztán revíziós célból németbarát, valójában a nemzet döntő többsége „féli és gyűlöli Németországot”. Macartney azt javasolta kormányának, hogy „hagyja nyitva” a revízió kérdését, mert akkor Magyarország nem köteleződik el véglegesen a nácik oldalán, s alkalmas időben a szövetségesek több hasznát vehetnék, mint Romániának.²¹

WAC). 1941 januárjától Macartney heti második, csütörtöki előadásait törölték. E. Barker 1940. január 5-én kelt levele D. Boswell-nek. BBC WAC. Macartney BBC-beli tevékenységét ugyancsak feldolgozza Pál Monika „Jó estét kívánok, itt Macartney Elemér beszél” című cikke. In: *Angliától Nagy-Britanniáig...* 340–356.

¹⁹ A rokonszenv kinyilvánítása propagandisztikus célokat is szolgált. Több magyar közéleti személyiség – többek között Szegedy-Maszák Aladár is – azt javasolta Macartney-nek, hogy a nagyobb hatás elérése érdekében az adásokban „ne csak szidjanak és fenyegeessenek, hanem dicsérjenek is, [és] vegyék tekintetbe a nemzeti érzékenységet [...]”. In: Szegedy-Maszák: i. m. 1/295. Egy jellemző, 1940 késő nyarán elhangzott tudósításból: „A tengereken mi angolok uralkodunk amerikai barátaink segítségével és támogatásával. És a mi hajóhadunk a biztosítéka az Önök számára is annak, hogy a jövőben maguk élvezhetik munkájuk gyümölcsét szabad emberekhez méltóan. Kinek dolgozik, kiért izzad a magyar paraszt? A határon túl lesben áll a német, hogy elszedje tőle munkája gyümölcsét [...] a Lebensraumban élő minden népnek [feladata...], hogy az urat, a németet ellássák [...] magyar búzával, dán vajjal, lengyel rozssal.” In: Macartney: *Why I Dig Potatoes? 1940/8/1*. Hungarian Talks Scripts. BBC WAC.

²⁰ Macartney: *Transylvanian Diktat. 1940/9/1*. BBC WAC.

²¹ ‘economically and geographically bad’, ‘hate and fear Germany’, ‘leave the door open’. Macartney: *Attitude Towards Hungary and Rumania. 1940/9/4*. PRO FO 371/24 985/ 7406. Akárcsak márciusi memorandumában, most is túlzottan bizonyultak Macartney reményei a magyar közvélemény németellenességét illetően. Philip Nichols Macartney-vel összhangban úgy vélekedett, hogy a határkérdés végleges rendezésével a háború végéig várni kell, ám hozzátette, hogy annak az esélyei, hogy Magyarország Romániánál jobban „hasznunkra válhatna, végtelenül távoli” (‘the chances of our getting more out of Hungary than out of Romania are remote in the extreme [...]’). Uo.

A döntőbíráskodás körülményeinek bírálatában tehát mind Seton-Watson, mind Macartney a Foreign Office álláspontját tette magáévá, azzal a jelentős különbséggel, hogy míg a brit kormány és Macartney esetében a második bécsi döntés körülményeinek helytelenítése nem vonta maga után a korábbi magyar területszerzések megkérdőjelezését, addig Seton-Watson gondolkodásában Trianon – bármily méretű – revíziójának diktátumként való értékelése dogmává merevedett. Az első bécsi döntés megítélése – mint már utaltunk rá – téves volt, ám az elkövetkező hónapok eseményei (Magyarország csatlakozása a háromhatalmi egyezményhez, majd a Jugoszlávia elleni hadjárat) tovább nehezítették, sőt szinte lehetetlenné tették az idős történész számára a magyar revízió korábbi állomásairól s általában Magyarországról alkotott képének átértékelését.

3. A háború küszöbén: csatlakozás a háromhatalmi egyezményhez, majd a Jugoszlávia és a Szovjetunió elleni hadjárat

Annak ellenére, hogy az országgyarapítások közül Észak-Erdély visszacsatolása volt az első, melynek érvényességét London vitatta, a magyar-angol diplomáciai kapcsolatok 1940 kora őszen még viszonylag kiegyensúlyozottnak számítottak. A második bécsi döntésben való német részvételért azonban súlyos árat kellett fizetni, ami rövidesen Magyarország angliai megítélésében is megmutatkozott: a Volksbund a magyarországi németiség egyetlen törvényes szervezetévé vált, növekedett a Németországba irányuló élelmiszerexport, megkezdték a harmadik zsidótörvény kidolgozását, és Szálasi is rövidesen szabadlábra került. 1940. november 20-án pedig az elnemkötelezettség elvét végleg feladva Magyarország csatlakozott a szeptemberben létrejött német–olasz–japán Háromhatalmi Egyezményhez, melynek tagjai kötelezettséget vállaltak egymás politikai, gazdasági és katonai eszközökkel való támogatására, ha olyan hatalom támadná meg bármelyiküket, amely eddig nem kapcsolódott be az európai háborúba.

1940 késő őszen–telén a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozás még nem kellett olyan rossz benyomást Londonban, mint amilyenre sokan számítottak. A későbbiek folyamán azonban egyre többször hivatkoztak rá a szigetországban, mint olyan eseményre, amely a független magyar külpolitika végét jelentette.²² Mindennek tudatában lévén, Macartney szokásos heti rádióadásában szomorúsággal vegyes kiábrándultsággal kommentálta az eseményeket: „Ma szívesebben nem beszéltem volna, [...] nem a Führer az egyetlen, akinek a türelme véges.”²³

Azt, hogy 1940. november 20-a ténylegesen hivatkozási alappá vált Angliában, jól érzékeltette a londoni magyar (nagy)követ, Barcza György jelentése, amely 1940 elején Magyarország brit megítélésében két fő vonalat látott kirajzolódni. A „radikálisok” mindaddig rokonszenvet éreztek Magyarország iránt, amíg az ügyesen lavírozva egyetlen hadviselő félnek sem kínálta fel magát. Azzal azonban, vélekedtek, hogy különösebb kényszer nélkül, önszántából csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, „eljátszotta minden jogát arra, hogy angol–amerikai győzelem esetén más elbírálásra számítson, mint Anglia nyílt ellenfelei”. A „mérésékelték” csoportja ezzel szemben méltányolta Magyarország geopolitikai helyzetét és a rá nehezedő német nyomást, és úgy vélekedett, hogy az országot „to-

²² Bán D.: *Illúziók...* 115.

²³ Macartney: Hungary Joins the Axis. 1940/11/21. BBC WAC.

vábra sem lehet teljesen ellenséges állammak tekinteni”²⁴ Ebben a csoportosításban Seton-Watson helyét a „radikálisok” Magyarországgal legkevésbé rokonszenvező köreiben, míg Macartney-ét az ellenkező póluson, a legmegengedőbb „mérsékelték” között jölhetjük ki.

Az igazi törést Nagy-Britannia és Magyarország kapcsolatában és a végleges eltolódást a „radikálisok” javára azonban nem is annyira a háromhatalmi egyezményhez, hanem sokkal inkább 1941 áprilisában, a Jugoszlávia elleni német támadáshoz való csatlakozás jelentette.²⁵ A magyar külpolitikai mozgástér növelése érdekében ugyanis Budapest és Belgrád 1940 decemberében „örök barátsági” szerződést kötött, amelynek németellenes élt szántak, ám az a valóságban jól illeszkedett Hitler terveibe, aki kellő diplomáciai nyomással akarta rávenni Jugoszláviát a háromhatalmi egyezményhez való csatlakozásra. Röviddel a paktum aláírása után azonban egy németellenes belgrádi fordulat elsöpörte a Cvetković-kormányt, ezért Hitler elhatározta Jugoszlávia lerohanását, melyben többek között Magyarország részvételét is igényelte.

A sorsdöntő napokban-hetekben Macartney fokozta aktivitását. Szokásos heti rádióadásában elismerően nyilatkozott a jugoszláviai eseményekről és „a jugoszláv nemzet”-ről, amely „erkölcsi tanúbizonyoságot” tett arról, hogy igazi függetlenséget akarnak. A történész annak a meggyőződésének is hangot adott, hogy a válság Magyarország „őszinteségének, bátorságának és hűségének a próbája”²⁶, ám az elkövetkező napok-hetek eseményei korántsem reményei szerint alakultak.

Teleki tisztában volt azzal, hogy a Jugoszlávia elleni akcióban való bármilyen részvétel a Nyugattal való végleges szembekerülést eredményezné, amit ő mindenáron el akart kerülni. Az újabb revízióról, a félmillió magyar lakta délvidek visszacsatolásának elutasításáról a közvélemény ellenében azonban szó sem lehetett. A feloldhatatlan ellentétből kiutat nem találó miniszterelnök ezért április harmadikára virradóra öngyilkos lett. Macartney-t megrázta a jó barát Teleki halála, melynek külön adást szentelt. „Mindig sokat tanultam tőle – hangzott megrendült vallomása –, sokat vitatkoztam vele, végtelenül tiszteltem és egész életemben gyászolni fogom.”²⁷ Néhány nap múlva Macartney ismét visszatért a tragikus eseményre, és figyelmeztette a magyar politikai vezetőket, hogy az ország „még mindig megmutathatja, hogy vajon hű akar-e maradni az ősi szabadság hagyományaihoz és csak imént adott szavához.”²⁸

Az eseményeknek azonban Teleki tragikus halála sem tudott más irányt szabni. 1941. április 6-án német csapatok megtámadták Jugoszláviát, részben magyar területről. Néhány nap múlva, miután a zágrábi usztasák kikiáltották Horvátország függetlenségét, – a vajdasági magyarság védelmének szükségességét hangsúlyozva – a magyar csapatok is átlépték a déli határt. Az akció során a Bácska, a baranyai háromszög, valamint a Muraköz és a Mura-vidék összesen 11 475 négyzetkilométernyi területe több mint egymillió lakossal visszakerült Magyarországhoz. (Az 1941-es magyar népszámlálás szerint 39 százalékuk, a jugoszláv szerint azonban csak 30 százalékuk volt magyar.) Az 1938 és 1941 között

²⁴ Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához. V. kötet. Összeáll. Juhász Gyula. Budapest, 1982, 840–843. Idézi Romsics: A brit külpolitika... 313. és Bán D.: *Illúziók*... 120.

²⁵ A Foreign Office élén még 1940 decemberében bekövetkezett személycsere – Halifaxet a magyarokkal köztudottan nem rokonszenvező Anthony Eden váltotta fel – sem kedvezett Magyarországot megítélésének.

²⁶ Macartney: There is a limit. 1941/3/30. BBC WAC.

²⁷ Macartney: Count Teleki. 1941/4/3. BBC WAC.

²⁸ Macartney: Teleki not enough. 1941/4/6. BBC WAC.

ti országgyarapítások nagysága ezzel elérte a trianoni veszteségek 40 százalékát, Magyarország területe 172 ezer négyzetkilométerre, lakossága pedig 14,6 millióra nőtt.²⁹

A Jugoszlávia elleni katonai akció a brit–magyar viszonyt igen súlyosan érintette, ám egyelőre nem járt katasztrofális következményekkel. London már április 7-én megszakította Budapesttel a diplomáciai kapcsolatokat, Anthony Eden külügyminiszter pedig a búcsúlátogatáson nála járt magyar követnek megjegyezte: „Az angol kormány egészen a legutóbbi időkhöz mindig arra törekedett, hogy megértse azt a kétségkívül nehéz helyzetet, amelyben az önök kormánya kül- és belpolitikailag volt. [...] Most azonban önök Anglia szövetségese elleni bázisul átengedték országukat Anglia ellenfelének, s egyszersmind vele majdnem egyidejűleg megtámadták azt az országot, amellyel alig néhány hónapja baráti szerződést kötöttek. Ez örökös szégyene marad Magyarországnak. [...] Teleki volt az utolsó, akiben még megbíztunk, akik ma hatalmon vannak, nem fogunk soha többé szóba állni.”³⁰ A Magyarországgal köztudottan nem rokonszenvező Eden – majd rövidesen Sztálin – sürgetése ellenére azonban a beígért brit hadüzenet még nyolc hónapig váratott magára, részben Teleki tettének, legfőképpen pedig Churchill jóindulatának köszönhetően.³¹

Macartney a Foreign Office első emberéhez hasonlóan szemrehányással vegyes felháborodással kommentálta Jugoszlávia megtámadását. „Mióta szólok önökhöz, még egyszer sem esett beszéd olyan nehezemre, mint most” – kezdte április 13-i rádióbeszédét. Úgy vélte, hogy a magyar kormány cselekedetével „hátra döfte” barátját, ami igen könnyen végzetessé válhat az egész ország számára. Bár Eden ellenében határozottan állította, hogy „nem [kiemelés tőlem, B. Á.] Teleki volt az utolsó, aki különbséget tudott tenni becsület és becstelenség között”, hangsúlyozta, hogy minden jel arra utal, hogy a nácik elvették „vagyonát, politikai szabadságát után Magyarország lelkiismeretét is”.³² Macartney tehát magyarbarátsága ellenére ismét a Foreign Office álláspontját tette magáévá, amikor megnyilatkozásaiban nem méltányolta Barcza és a magyar kormány azon érvelését, miszerint a délvidéki akciót Jugoszlávia megszűnése után indították meg, amely magát a barátsági szerződést is érvénytelenítette.

Ezek után már egyáltalán nem meglepő, hogy a magyarokkal szemben évtizedek óta elfogult Seton-Watson még hevesebben „gaz hitszegés”-ként értékelte a magyar kormány délvidéki akcióját, Bárdossy miniszterelnököt pedig „teljességgel őszintétlen és megbízhatatlan” emberként állította be.³³ Az idős történész egyébként Macartney-val ellentétben ekkor már nem a „müncheniek” által irányított³⁴ és időközben egyre jelentéktelenebbé

²⁹ Romsics: Magyarország története... 249.

³⁰ Idézi Bán D.: *Illúziók...* 135–136. Érdekes adalék Solymossy Péter fejtegetése, amelyben az 1941-es délvidéki akciót összeveti Lengyelország 1939 szeptemberi szovjet lerohanásával Horthy proklamációja és Molotov a moszkvai lengyel követnek küldött jegyzéke alapján. A hasonlóságok (az érintett állam megszűnése, kisebbségek védelme) felfedezése után találóan állapítja meg: *quod licet Iovi, non licet bovi*. Solymossy Péter: A méltatlanul mellőzött brit történész. In: *Életünk, 2000/9, 799–800*.

³¹ Ez utóbbiról lásd John Lukacs: Churchill és Magyarország. In: uő: *A párviadal*. Budapest, 1998, 360–368.

³² Macartney: Loss of Honour. 1941/4/13. BBC WAC.

³³ 'crude perfidy', 'entirely insincere and unreliable'. Seton-Watson: Political Intelligence Department Weekly Summaries 1940/10—1942/8. (a továbbiakban PID WS). 1941/4/16 és 1940/5/27-én kelt jelentések. SEW/12/2.

³⁴ Seton-Watson szóhasználata. Az idős történész még 1940 nyarán a PID vezetőjéhez, Rex Leeperhez, korábbi kollégájához (*Intelligence Bureau: 1917–18*) írott levelében elpanaszolta, hogy a FRPS tagjaként nem jut hozzá a fontosabb hivatalos iratokhoz, s így kétséges, hogy „egyáltalán van-e értelme annak, hogy tovább itt maradjak” (whether I am performing any useful purpose by remaining here'). Seton-Watson 1940. július 26-án kelt

váló Külügyi Kutató- és Sajtószolgálatnál tevékenykedett, hanem kapcsolatait felhasználva 1940 októberétől 1942 augusztusáig a Külügyminisztérium Hírszerző és Elemző Osztálya (Political Intelligence Department) berkeiben készítette a „délkelet-európai” országok³⁵ belviszonyairól szóló heti jelentéseit.

1941. június 26-án délután a kassai légitámadás ürügyén³⁶ a nyugati német hadisikeraktól elkápráztatott és a végső német győzelemben bízó katonai vezetés nyomására Bárdossy deklarálta a hadiállapot beálltát a Szovjetunióval. Az eseménynek látszólag kevés köze volt a brit–magyar viszony alakulásához, s a magyar politikai elit angolbarát körei bíztak is a teljes szakítás elkerülésében. Nem így történt. A brit külpolitika fő törekvése ugyanis a náci Németország legyőzése volt, amelyhez meg kellett nyerni más nagyhatalmak támogatását. Az Egyesült Államok 1941 decemberéig távolmaradt a háborútól, ami tovább növelte a Szovjetunió Hitler-ellenes harcának jelentőségét, Nagy-Britanniát pedig kompromisszumokra kényszerítette. Az egyik ilyen engedmény éppen az lett, hogy nyolc hónapnyi kivárás után, 1941. december 7-én – Moszkva ismételt sürgetésére – Nagy-Britannia hadat üzent Magyarországnak. A brit külpolitika ezzel a Magyarországgal legkevésbé rokonszenvező „radikálisok”, többek között Seton-Watson álláspontjára helyezkedett, s vezérelve sem lehetett más, mint hogy „amíg Magyarország folytatja harcát szövetségeseink ellen, és a tengelyt támogatja, nem számíthat sem rokonszenvre, sem kíméletre.”³⁷

Macartney pedig, bár elítélte és „személyes szomorúsággal”³⁸ szemlélte Budapest háborús politikáját, 1941 decembere után is folytatta egyre keményebb hangú rádió-előadásait, melyekben már-már „politikai Don Quijote”³⁹ -ként igyekezett meggyőzni a magyar politikai elitet és közvéleményt, hogy álljanak ellen a német követeléseknek.

levele Rex Leeperhez. In: SEW papers/12/1/1. Lásd még *Dokumenty...* I/51. A FRPS-szel ellentétben a PID-ben az idős történész teljesen betekintést nyert a szükséges hivatalos iratokba.

³⁵ A háború folyamán a PID-ben Délkelet-Európához a következő országok tartoztak: Magyarország, Románia, Jugoszlávia, Görögország és Törökország. 1941 júliusától Seton-Watson írta a Csehszlovákiáról szóló heti jelentéseket is. Legfőbb információforrásnak csehszlovák ügyekben továbbra is Beneš számított, akit az idős történész havi három-négyszer is felkeresett hertfordshire-i otthonában. A szlovák különérdekeket jobban megjelenítő Milan Hodža és a csehszlovakista Beneš vitájában Seton-Watson kezdetben közvetítő szerepet játszott, ám következetes csehbarát álláspontja miatt rövidesen az egyik legrégebbi és legfontosabb szlovák barátjával, Hodzával, az egykori miniszterelnökkel is szakítania kellett. Lásd erről részletesen *Dokumenty...* I/579–586.

³⁶ A mai napig nem tisztázott kassai légitámadás okairól és háttéréről részletesen lásd N. F. Dreisziger: *New Twist to an Old Riddle: The Bombing of Kassa (Košice), June 26 1941*. In: *The Journal of Modern History, 1972/június*, 232–242. Macartney egyébként kezdettől fogva elvetette a Kassa provokatív szovjet bombázására vonatkozó hivatalos magyar álláspontot, s előadásaiban kiemelte, hogy a hadüzenet „szöges ellentétben” áll az alkotmánnyal. A „bolsevizmus elleni háború” hangzatos magyar propagandájával szemben azt hangsúlyozta, hogy Nagy-Britannia támogatásáról biztosította a szovjet honvédőket, majd megjegyezte, hogy „a világ közvéleménye a magyarokat a náci cinkosainak és a szabadság ellenségeinek tartja.” Macartney: *The Bolshevik Myth, 1941/7/6*. BBC WAC.

³⁷ Idézi Juhász: *Magyarország külpolitikája...* 296.

³⁸ Macartney: *Declaration of War, 1941/12/7*. BBC WAC.

³⁹ Elhangzott Péter László professzor „C. A. Macartney versus R. W. Seton-Watson; Conflicts over Hungary” című 1997. november 4-én az ELTE Anglisztika Tanszékén tartott, nem publikált előadásában.

VI. HADIÁLLAPOTBAN: BÉKETERVEK ÉS KUDARCUK (1942–1946)

1. Javaslatok Kelet-Közép-Európa konföderációs átszervezésére

Az első világháborút lezáró versailles-i béke következtelenségeinek elkerülése érdekében a brit kormány már 1938-ban nagy hangsúlyt helyezett a várható világégést követő rendezés tudományos megalapozására, ezért – mint korábban utaltunk rá – felkérte Arnold Toynbee-t egy speciális kutatócsoport, a Külügyi Kutató- és Sajtószolgálat megszervezésére. 1942 decemberéig a testület szakértői számos tényfeltáró tanulmányt készítettek a világ tizenegy feszültségzónája, köztük a Duna-medence jövőjéről. 1943 áprilisában a kutatócsoport befolyása megnőtt, amikor szakértőinek zöme, köztük Macartney is, a Hír-szerző- és Elemző Osztállyal (*Political Intelligence Department, PID*) való összeolvadás után közvetlenül a Foreign Office állományába került. Az új testület a Külügyminisztérium Kutatási Osztálya név alatt (*Foreign Office Research Department, FORD*) a háború végéig folytatta elemző és tanácsadó tevékenységét.¹

Mivel a Duna-medence határproblémáit, nemzetiségi, gazdasági és politikai viszonyait elemző szakértők arra a következtetésre jutottak, hogy a Párizs környéki békékben megálmodott nemzetállami rendszer nem váltotta be a hozzá fűződő reményeket, a háború alatt

¹ Seton-Watson ekkor már nem volt tagja a PID-nek, mivel 1942 szeptemberében nyugdíjba vonult. Erre a legfőbb okot az szolgáltatta, hogy hivatalos alkalmazása miatt nem publikálhatta „Masaryk Angliában” (*Masaryk in England*) című művét, valamint a Külügyminisztérium a *New Europe* utódjának szánt *New World* című lap elindításához sem járult hozzá. Az idős professzor azt sem vette jó néven, hogy Macartney viszont 1942-ben minden nehézség nélkül kiadhatta „A Duna-medence problémái” (*Problems of the Danube Basin*) című, a térség múltját elemző és jövőjét latolgató rövid könyvét. A Foreign Office illetékesei ezt a különbségtételt azzal magyarázták, hogy a Külügyi Kutató- és Sajtószolgálat munkatársai nem tartoztak a Külügyminisztérium állományába, így a publikációs tilalom sem vonatkozhatott rájuk. (A Hír-szerző és Elemző Osztály munkatársaival ellentétben azonban nem kaphattak betekintést a legtöbb hivatalos külügyi iratba.) A publikációs tilalomról bővebben lásd Hugh and Christopher Seton-Watson: i. m. 430. és 'Ban on Publication of Books on Political Subjects by Members of PID or FO'. PRO FO 30 840 b/2358.

Macartney könyvének első hét fejezete a Duna-medence történetének tömör, lényegre törő áttekintését adja a kora középkortól egészen a háború kitöréséig. A hetedik fejezet részletesen foglalkozik a versailles-i rendezés túlkapasáival és egyoldalúságával, ám – eddigi művei után – kevés újdonsággal szolgál. Annál érdekesebbek a záró fejezetek. Jelenről, az 1938–41-es évek Kelet-Közép-Európájáról a szerző hangsúlyozta, hogy a térséget uraló „új” nacionalizmus „kizárólagosságra törekszik és disszimilatív” ('This new nationalism [...] is exclusive and dissimilationist'), ami szinte lehetetlenné tesz bármilyen hosszútávú gazdasági és kulturális együttműködés kialakítását, nem is beszélve valamiféle politikai egység létrehozásáról. Az utolsó fejezetben a jövőt latolgatva Macartney kiemelte, hogy a Duna-medence függetlensége és stabilitása „az egész világ alapvető érdeke, majd Németországra és a Szovjetunióra utalva hozzátette, hogy „egy hatalmas és agresszív állam, amely megfosztja a kelet-európai népeket függetlenségüktől, egyben a világbékét is fenyegeti” ('a vital interest of the whole world', 'A powerful and aggressive state which robs the East European nations of their independence also threatens the safety of the world'). Hogy az alávetés elkerülhető legyen, vélekedett, a nemzetállamiság meghaladásával az érintett országok védelmi, gazdasági, sőt bizonyos fokú politikai együttműködése is elengedhetetlen valamiféle dunai államszövetségben, melyet azonban ekkor még nem konkretizált. In: Macartney: *Problems of the Danube Basin*. Cambridge, 1942. (Idézetek a 128. és 149. oldalakon)

számos új rendezési terv született, amelyekről elsősorban a térség államai közti együttműködés elősegítését várták. A legelfogadhatóbb megoldásnak Kelet-Közép- és Dél-Európa államainak két konföderációba való tömörítése látszott, amit az időközben tető alá hozott lengyel–csehszlovák és a görög–jugoszláv egyezmények is igazolni látszottak. Ennek szellemében született meg végül 1942 nyárutóján az a „Kelet-európai konföderációk” (*Foreign Research and Press Service paper on the Confederations in Eastern Europe*) című terjedelmes memorandum, amelyhez a testület minden, a térséggel foglalkozó szakértője hozzájárult.² A dokumentum egy északi és egy déli konföderáció létrehozásával számolt: az északiba Csehszlovákiát, Lengyelországot, Magyarországot és esetleg Ausztriát, a délibe a balkáni államokat (Görögországot, Jugoszláviát, Bulgáriát és Romániát) értették bele, bár az utóbbi hovatartozása heves vitákat váltott ki.

Mivel a szakértők tisztában voltak azzal, hogy a konföderációk csak a tagállamok közti ellentétek minimalizálása után lehetnek működőképesek, területi és határkérdésekkel, valamint a nemzeti kisebbségek jövőjével is foglalkozniuk kellett. A térség stabilitását a néprajzi elv szigorú betartásával, s ahol kellett, határmódosítással, lakosságcserevel és kitelepítéssel, valamint kisebbségvédelemmel vélték biztosíthatónak. Magyarországra vonatkoztatva mindez azt jelentette, hogy északi határát, tehát az első bécsi döntést – Kassa és Nyitra környékének kivételével – etnikailag korrektnek fogadták el, délen pedig – az 1920-as állapothoz képest – lakosságcserevel egybekötött határváltoztatást javasoltak. Kárpátalja tekintetében a *status quo ante*, tehát a csehszlovák variáns, valamint az 1937-es művében körvonalazott Macartney-féle magyar megoldás között oszlottak meg a vélemények.

Erdély kérdése ennél is komolyabb kihívást jelentett a szakértők számára, mivel azt önálló politikai egységként Magyarországgal és Romániával egyazon konföderációban láttak volna legszívesebben. A földrajzi, történelmi és kulturális különbségek azonban a két államot inkább eltérő konföderációba sorolták, így a szakértőknek Erdély megosztásával is foglalkozniuk kellett. A memorandumban közölt hat megoldás közül „elvileg” az önálló erdélyi állam megalakítását pártolták, ám mivel kevés esélyt láttak arra, hogy egy ilyen államalakulat létezésébe akár a magyar, akár a román fél beletörődne, „realisztikusan” a partiumi határkiigazítást és a székelyeknek biztosított autonómiát vélték megvalósíthatónak. (Magyarország és Románia egy konföderációba kerülése esetén azonban a székely enklávét Magyarországhoz tartozásával számoltak.)³

Kelet-Közép-Európa konföderációs átszervezésével Seton-Watson is lényegében egyetértett. Elképzelését 1943 júniusában, a Királyi Külügyi Intézetben (Chatham House) „A kelet-európai kisállamok zónája” (*The Zone of Small Nations in Eastern Europe*) című politikai tanulmányában vázolta. Véleménye szerint az ún. déli csoportba, vagy más néven „balkáni unióba” Románia, Albánia, Görögország, a decentralizált Jugoszlávia és a „kulcsfontosságú” Bulgária, az északiba pedig Lengyelország, Csehszlovákia, Ausztria, valamint Magyarország tartoztak volna. Az utóbbi helyzetét Seton-Watson messze a leg-problematikusabbnak tartotta, mivel „mint a feudalizmus utolsó közép-európai maradvá-

² Bár Macartney kézjegye nem szerepel a végső változaton, majdnem biztosra vehető, hogy a memorandum összeállításában – egyik legfőbb Kelet-Közép-Európa-szakértőként – ő maga is részt vett. Lásd erről: Lojtkó: i. m. 45–46. A memorandum teljes szövegét közli magyarul Bán D. András: *Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról*. Budapest, 1996. Angol eredetijét lásd PRO FO 371/31 500.

³ Bán D: *Pax...* 66–68. és 168–169.

nya egyaránt akadályozza mindkét konföderáció létrejöttét”. A jelenlegi magyar uralkodó réteg ugyanis, vélekedett, nemcsak a történeti Magyarország területének visszaszerzésére, hanem a független Csehszlovákia és Jugoszlávia visszaállításának megghiúsítására is törekszik. Ezért, zárta érvelését, a térség stabilitásának biztosításához az ország demokratikus átalakítása elengedhetetlen.⁴

Kelet-Közép-Európa jövőjének alakulása Macartney-t is élénken foglalkoztatta. Véleményét 1943 szeptemberében már a Külügyminisztérium Kutatási Osztályának egyik jeles szakértőjeként egy terjedelmes memorandumban foglalta össze. „A kelet-európai rendezés” (*The Settlement of Eastern Europe*) című tanulmány a régió jövőjét illetően négy eshetőséggel számolt: (a) tartós német alávetettség, (b) tartós orosz alávetettség „mely esetben Nagy-Britanniának *ex hypothesi* a megfigyelő szerepe jutna”, vagy egy független Kelet-Európa (c) szelektív, tehát a versailles-ihez hasonló⁵ vagy egy (d) átfogó rendezés alapján. Macartney hangsúlyozta, hogy a térség számára elsősorban *nem* a konföderációk száma vagy tagállamaiknak besorolása bír döntő jelentőséggel, hanem az, hogy milyen elv alapján hozzák azokat létre. Úgy vélte, hogy a vesztes-győztes büntetőelvű kategorizálást túlhaladó (d) variáns, azaz a régió „szolidaritás alapú” átszervezése szolgálná hosszútávon leginkább nemcsak az ott élők, hanem az egész világ érdekét is. A Külügyi Kutató- és Sajtószolgálat szakértőinek 1942-es memorandumában foglaltakkal összhangban Macartney reálisan mérte fel, hogy a térség lakóinak együttműködésébe vetett hit mindaddig illuzórikus, amíg a konföderációs átrendezést nem *előzi meg* az érintett népek „politikai kielégítése”: az egyenlő elbánás elve alapján olyan politikai határok megállapítása, amelyek szigorúan követik a néprajzi elvet, a lehető legkevesebb kisebbséget hagyva a határ „rossz” oldalán. „Mindazok, akik azt állítják – hangzottak elsősorban a cseh emigráns politikusok és Seton-Watson burkolt bírálataként is felfogható szavai –, hogy a politikai megbékélés idővel, a teljességgel egyenlőtlen szelektív megoldás után is bekövetkezik, vagy bolondok (általában ez a helyzet, ha britek), vagy álszentek (ha közép-európaiak).”⁶

⁴ 'Balkan Union', 'holds the key', 'as a last survival of feudalism in central Europe, is an obstacle to the formation of either a northern or a southern confederacy.' In: *Dokumenty...* I/629–630. Hogy Magyarország „demokratikus átalakításán” Seton-Watson mit is értett pontosan, kiderül egy, a *PID*-nek 1942. március 27-én írott jelentéséből. A szerző a memorandumban a háború utáni kommunista hatalomátvétel megakadályozására „egy különösen radikális, ám nem bolsevik” földreform keresztülvételét javasolja, ami a tulajdonviszonyok átrendezésével és teljes politikai elitcserével járna együtt. Ez a reform, vélekedett Seton-Watson, a szociális és gazdasági kérdések előtérbe kerülésével automatikusan háttérbe szorítaná a határvitákat ('an extremely radical, but not Red-Revolutionary'). Seton-Watson: Outline of Russian Policy. 1942/3/27. SEW papers/12/4/3. A kormánynak, sőt elitváltás szükségességéről lásd még Seton-Watson: Hungary: The „Silent Revolution”. In: *Manchester Guardian (MG)*, 1943/12. SEW, 19/4/3.

⁵ „Számos megfigyelő osztja azt a véleményt, hangsúlyozta, utalva Versailles-ra, hogy a Kelet-Európában jelenleg uralkodó káoszért a leginkább az a kísérlet a felelős, amely megpróbálta a régióra a nyugat-európai nemzetállami eszményt ráerőszakolni.” ('Many observers believe that no single factor has been so largely responsible for the present chaos in Eastern Europe as the attempt to foist upon it the West-European ideal of nation-state.')

⁶ 'in case Britain would *ex hypothesi* be reduced to the role of a spectator', 'political satisfaction', 'Those who say that political appeasement will follow on [sic!] the course of time, on the basis of a thoroughly unequal selective [!] solution, are either fools (the usual case when they are Britons) or hypocrites (if Central Europeans). Macartney: The Settlement of Eastern Europe. PRO FO 371/34400. Seton-Watson ezzel ellentétes véleményére lásd a 4. lábjegyzetet.

2. Seton-Watson és Macartney javaslatai Magyarország leendő hatáira

Fenti memorandumában Macartney Magyarország leendő határaival és az utódállamok területén élő magyar kisebbség helyzetével konkrétan nem foglalkozott, a kérdésnek azonban a háború kitörése óta számos tanulmányt szentelt. A történész-szakértő az osztrák–magyar viszonylatban nem számolt változtatásokkal⁷, Magyarország északi határát illetően pedig egy 1942 eleji elemzésében a történeti érveket, így az 1914-es határok visszaállítását elvetve az etnikai elvet a lehető legszorosabban követő határ mellett érvelt. (A történeti hűség kedvéért azonban megjegyezze, hogy a tizedik századtól 1918-ig nem létezett semmilyen szlovák–magyar határvonal, sőt maga Szlovákia sem. Az ezeréves megszakítatlan magyar uralmon alapuló érvek tehát „erősebbek”, mint a szlovákok által hangoztatott kevésbé bizonyítható történeti elsőség.) Ugyancsak a tévhitiek eloszlatására, Seton-Watson és a legtöbb csehbarát szakértő ellentétben ismét kiemelte, hogy az első bécsi döntésben Nagy-Britannia és Franciaország „nem vett részt”, a döntőbírók pedig az évszázados etnikai határvonalat vették alapul.⁸ Kisebb pontosításokkal lényegében ugyanezt emelte ki Macartney egy későbbi, már a Külügyminisztérium Kutatási Osztályának szakértőjeként összeállított, ugyancsak a magyar–szlovák határról szóló memorandumában. A magyar és csehszlovák népszámlálások adatainak összevetése után arra a következtetésre jutott, hogy az első bécsi döntés „meglehetősen pontosan követi az etnikai határvonalat, némi, ám jól kivethető részrehajlással a magyarok irányába.” Éppen ezért – Kassa és környéke Szlovákiához való csatolásán kívül – Macartney nem támogatta az 1938-as határ további korrekcióját, mivel úgy vélekedett, hogy az inkább a szlovákiai magyar kisebbség lélekszámának növelését, mint a magyarországi szlovákságának a csökkenését eredményezné.⁹

A magyar–jugoszláv határon a történész-szakértő az 1920-as állapotokhoz képest három konkrét szakaszon javasolt határváltoztatást. Az etnikai elv – és a két világháború közötti Jugoszlávia különösen antidemokratikus kisebbségpolitikája¹⁰ – miatt úgy vélte, hogy a Drávaköznek, a baranyai háromszögnek, valamint a Bácskában Zombortól északra elterülő területnek Magyarországhoz kell tartoznia, ami az 1941-ben visszafoglalt délvidéki területek közel felét jelentette.¹¹

Az északi és déli határoknál azonban jóval bonyolultabb problémát jelentett Erdély kérdése, amelynek Macartney a háború alatt számos jelentést szentelt. A történeti elsőség érvét – akárcsak a Felvidék esetében – ekkor is elvetette, mivel részben túlhaladottnak, részben eldönthetetlennek tartotta. Másrészt viszont hangsúlyozta, hogy „ha igaz, hogy a románok később jöttek – és még akkor is, ha a kontinuitás elmélete helyes, a román népesség zöme bizonyára későbbi, mint a magyaré és a németé –, akkor az talán inkább mellettük, mint ellenük szóló érv azok számára, akiknek a jövő fontosabb, mint a múlt.”¹² A két

⁷ 'there seems in general little argument for altering in any respect the 1919–21-frontier'. Macartney: The Frontier between Austria and Hungary. 1944/9/27. MMs. Eng. c. 3286. Doc 11. (fols 84–87)

⁸ 'the Hungarian claim [...] is a strong one', 'in fact Britain and France took no part [in subsequent negotiations]'. Macartney: The Hungarian-Slovak Frontier. 1942/2/6. MSS. Eng. c. 3287, Doc 7, (fols 176–179).

⁹ Macartney: The Hungarian-Slovak Frontier. MSS. Eng. c. 3287, Doc 13, (fols 253–254.)

¹⁰ Errtl részletesen lásd Macartney: The Magyar Minority in Yugoslavia. 1944/10/15. MSS. Eng. c. 3288, Doc 46, (fols 308–312).

¹¹ Macartney: The Hungaro-Yugoslav Frontier. 1944/2/2. MSS. Eng. c. 3287, Doc 12, (fols 245–247)

¹² Idézi Miskolczy: i. m. 1505.

világháború közötti erdélyi viszonyokat – 1937-es művéhez hasonlóan – tanulmányaiban Macartney különösen lesújtónak találta („politikai, gazdasági és társadalmi hanyatlás”)¹³, s hasonlóan vélekedett a román kisebbségpolitikai gyakorlatról is. Mivel az erdélyi magyarság „nem asszimilálható”, kitelepítésük pedig a brutális hitleri módszerek követése lenne, vélekedett, a megoldást a politikai határok átrajzolásában, a Romániában maradó kisebbségek számára pedig a gyulafehérvári határozatok betartásában kell keresni.¹⁴

A memorandumaiiban – legutoljára 1943 májusában – vázolt lehetséges területi rendezések kapcsán Macartney legfőbb vezérelve a kisebbségek számának minimalizálása vagy legalábbis kiegyenlítése volt. Jól látta azonban azt is, hogy az ebből a szempontból legmegfelelőbbnek látszó „korridoros” megoldás igen súlyos gazdasági nehézségeket eredményezne, így a Romániával és Magyarországgal együtt egy dunai-konföderáció részét képező független Erdély gondolatát részesítette előnyben. Egy olyan nyelvi-etnikai kantonokra osztott államét, ahol „a különböző nemzetiségek egyenlő helyzetnek örvendenek [...] az alkotmányos hagyományoknak megfelelően”.¹⁵ (A Partiumot Macartney mindenképpen Magyarországnál kívánta hagyni, összhangban a *FORD* szakértőgárdájával, természetesen Seton-Watson és Allen Leepert kivéve.) Tervét a Külügyminisztérium számára az erdélyi múlt megidézésével próbálta még elfogadhatóbbá tenni, amikor azt hangsúlyozta, hogy a nyugati vallásháborúk idején Erdély a béke szigete volt.¹⁶ Többek között a Foreign Office Közép-Európa osztályának új vezetője, Frank K. Roberts is támogatta a független Erdély-gondolatot. Az 1943 szeptemberében, a moszkvai külügyminiszteri értekezletre utazó Eden számára összeállított feljegyzésében például azt emelte ki, hogy a magyar–román viszonyt illetően „az egyetlen tartós megoldás valószínűleg a független Erdély visszaállítása lenne.”¹⁷

Többek között Macartney jelentéseinek ellenpontozására Seton-Watson már 1942 márciusában összeállított egy jelentést a Foreign Office számára, Kelet-Közép-Európa legnagyobb vitát kiváltó „gordiuszi csomójának”¹⁸, Erdélynek a jövőjével kapcsolatban. Még az év decemberében azután tovább pontosította elképzeléseit az oxfordi Sommerville College-ban tartott előadásában, melynek anyagát „Erdély, a kulcsprobléma” (*Transylvania: A Key Problem*) címmel 1943-ban külön broszúrában is megjelentette.

Az idős történész rövid művében minden eddiginél keményebben bírálta a dualizmus kori magyar nacionalizmust, mint „az első világháború kitérésének egyik okát”, és a két világháború közötti revizionizmust. Ám Nagy-Románia vezetőinek „fanatikus sovinizmusát” is hevesen ostromozta: elsősorban Brătianut, de régi ismerősét, a Maniut félreállító

¹³ 'political, economic and social retrogression'. Macartney: *Transylvania. 1943/5/7*. MSS. Eng. c. 3289, Doc 15, (fols 77–79). A román kisebbségpolitikáról lásd még Macartney: *The Csángós of Roumania. 1941/11/19*. MSS. Eng. c. 3288. Doc. 24.

¹⁴ 'Hungarian minority will not assimilate'. Macartney: *The Minorities of Roumania. 1943/9/17* MMS. Eng. c. 3288. Doc 27 (fols 149–158).

¹⁵ Macartney: *Transylvania*. Macartney a független Erdélyt Brassó szabad városra és hat kantonra osztotta volna, melyek a következők voltak: Észak-Nyugati Magyar, Északi és Déli Román, Székely kanton, valamint Közép- és Dél-Erdélyi Vegyes kantonok. A kantonális beosztásról részletesen lásd Macartney: *The Situation of Hungarians in Transylvania Since Roumania Changed Sides on 23 August 1944. Annex 5: Scheme for Transylvania as an Independent State*. MMS. Eng. c. 3301. Doc 1, (fols 331–354)

¹⁶ Idézi Miskolczy: i. m. 1506.

¹⁷ Idézi Juhász Gyula: *Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Budapest, 1988, 247.

¹⁸ 'the most tangled of all that many knots'. Pavel, Pavel: *Transylvania and Danubian Peace*. London, 1943. (Robert W. Seton-Watson előszavával) 10.

„degenerált fasiszta” Octavian Gogát sem kímélte, a „gonosz és perverz” Antonescuról nem is beszélve.¹⁹

Könyve további részében Seton-Watson a második bécsi döntést elvetve sorra vette az Erdély sorsát illető lehetőségeket: a pusztán etnikai alapú revíziót kivitelezhetetlensége miatt, a Bethlen 1933-as angliai körútján felvetett – és Macartney által is támogatott – önálló Erdély-koncepciót pedig mint félmegoldást utasította el. Az idős történész egyedül „a lakosságcsere alapján lebonyolított revíziót” tartotta kivitelezhetőnek, ami érvelésében a történelmi Erdély (és a Partium) Romániához való tartozását jelentette. Seton-Watson tehát olyannyira foglyává vált – a régióban meglehetősen működésképtelen – nemzetállami koncepciónak, hogy megőrzése érdekében még az általa korábban hangoztatott kisebbségvédelem minimális szintjétől is eltekintett.

Azt, hogy Trianon semmilyen mértékű revíziója sem kívánatos, Seton-Watson – 1934-es könyvével ellentétben – azonban ekkor már nem a magyarok kielégíthetlenségével indokolta, hanem az első világháború idején jól bevált taktikát követve London érdekeként igyekezett beállítani. Az európai stabilitás érdekében 1920-ban létrehozott ütközőállamok, vélekedett, Németország fennhatósága alá kerültek, és ha ez az állapot tartóssá válik, Nagy Britannia elveszti a háborút. Elemi érdeke tehát a még meglévő kisállamok, köztük Románia támogatása, amelyet „Németország kényszerített a háborúba”, annak reményében, hogy visszakapja elvesztett területeit.²⁰ Azzal tehát, ha a brit kormány „Románia reménytelen helyzete iránt megértést mutatna”²¹, azaz érvénytelenítené a második bécsi döntést és Észak-Erdély visszacsatolását támogatná, kihúzná a fasiszta kormány alól a talajt, s így gyengítené az ellenséget. A környező államok újjáépítését ellenző Magyarország megnyerése vagy bármilyen úton való támogatása ezzel szemben nem kívánatos, sőt káros, hiszen csak „a közép-európai reakciót erősítené” és a brit-szovjet szövetség megbomlásához vezetne.²²

3. Macartney BBC-adásai: hallgatóság és kritikusok

Seton-Watson rövid könyvének zárógondolatait a BBC magyar adásainak a burkolt bírálataként is lehetett értelmezni, amelyekkel Macartney az 1941. decemberi hadüzenet után is igyekezett hol a kormánypolitikát kemény hangon támadva, hol Magyarország helyzete iránt megértést mutatva erősíteni az antifasiszta érzelmű közvéleményt.

Tudósításaiban nem mulasztott el egyetlen alkalmat sem a magyar és német háborús propaganda valótlanságainak leleplezésére. Éles hangú beszédek sorozatában figyelmeztette hallgatóit: „Magyarország – vélekedett – nem egy közös akcióban vesz részt egy közös ügyért. Ahogy a tatárok hajtották a kunokat, úgy kényszerítik a magyar népet mint rabszolgákat arra, hogy a nácik érdekeit szolgálják, melyeknek az égvilágon semmi közük nincsen ilyen-olyan politikai rendszer elleni harchoz. A nácik őrült célja, hogy rabszolga-

¹⁹ 'one of the major causes of Great War', 'rabid chauvinism', 'Fascist degenerate', 'crooked and perverse'. Robert W. Seton-Watson: *Transylvania...* 4, 8, 10, 14.

²⁰ 'frontier revision [...] on basis of the transfer of population', 'Germany dragged Roumania into war against Britain'. Uo. 14, 18.

²¹ 'showing understanding to Roumania's helpless plight', 'would play into hands of reaction in Central-Europe'. Uo. 19.

²² Uo. 19.

sorba taszítják a világot, beleértve Magyarországot. Még Magyarország vezetői is hazudnak saját népüknek e szégyenteljes komédiában való szerepüket illetően. [...] Fel sem merték fedni a magyar népnek, de még a parlamentnek sem, hogy miféle nemzetáruláshoz járultak hozzá.”²³

A feltűnően éles kormánykritika ellenére azonban Macartney szilárdan hitte, hogy a Magyarország felé irányuló brit propagandának nem lehet célkitűzése a Bárdossy-, majd a Kállay-kormány megbuktatása, sőt még a társadalmi rendszer megreformálása sem. Ennek háttérben azon meggyőződése állt, hogy Kállay, sőt – amint egy 1942 februári, a Magyarországra irányuló brit propaganda céljait elemző írásában kifejtette – Bárdossy sem „meggyőződéses németbarát”, s bármilyen más hatalmi konstelláció a német orientáció fokozódásához vezetne.²⁴

A Magyarország felé irányuló brit propaganda legfőbb célkitűzése természetesen Magyarország háborús részvételének maximális korlátozása volt. Mindehhez azonban meg kellett szólítani és nyerni a magyarországi németellenes erőket, ami korántsem bizonyult egyszerűnek. Maga Macartney a nehézséget abban látta, hogy a kormány és ellenzéke nem feleltethető meg a németbarát-németellenes erőknél. Sőt, a németbarátság-németellenesség szerinte vertikálisan is megosztotta a magyar társadalmat, tisztán átszelve azt az aljától a tetejéig. „A mi oldalunkon vannak – érvelt 1942 elején – a legitimisták, a hagyományos konzervatívok, a kuruc földesurak és rokonaik a kormánykörökben, a hadseregben, az üzletemberek, a zsidó értelmiségiek, a szocialisták, a kommunisták, a parasztvezetők stb. [...], s speciális érdekeik gyakran szöges ellentétben állnak egymással.” Ennek ellenére Macartney a fenti írásában úgy vélte, hogy a brit propaganda hatékonysága néhány „érzékeny” téma – a legitimizmus, a konzervativizmus, a feudális eszme, a „zsidó”, az oktobrizmus, a kommunizmus és a bolsevizmus kifejezések – kiiktatásával növelhető lenne. Mindezeket túl a liberalizmus és a demokrácia terminusok kapcsán óvatosságra intett, hangsúlyozva, hogy e szavak jelentése „olyannyira eltorzult”, hogy az előbbi „a munkások és parasztok korlátlan zsidó kizsákmányolásának” szimbóluma, az utóbbi pedig „a Duna-medence cseh hegemoniájának álcájává” lett.²⁵

A statisztikai adatok tanúsága szerint Magyarországon 1941-ben a lakossági kézben lévő vevőberendezések száma – a mintegy kilenc millió brit készülékkel szemben – 194 ezer körül mozgott, s a hallgatóság gerincét a Budapesten, valamint a nagyobb városokban élő értelmiségiek és tisztviselők adták. Megjegyzésekből, kommentárokból nyilvánvaló, hogy a BBC magyar adásait rajtuk – és az angolbarát körökön – kívül a felső vezetés tagjai és maga a kormányzó is hallgatta, ám az is bizonyosnak tűnik, hogy a társadalmilag lefelé-

²³ Macartney: Pack of Lies. 1942/2/15. BBC WAC. Az 1943. januári voronyezsi katasztrófát, melyben a téves magyar külpolitikai vonalvezetés egyértelmű bizonyítékát látta, élénk színekkel ecsetelte, rámutatva, hogy az első szovjet támadás „úgyszólván teljesen megsemmisítette a [...] magyar haderőket”, tehát hiábavaló minden további áldozat, hiszen a nácizmus ellenségei az erősebbek. Macartney: Voronezh again. 1943/1/24 BBC WAC.

²⁴ 'not so convinced a pro-German'. Macartney: Aims of British propaganda to Hungary. FO 371 30965/c 1989.

²⁵ 'We have on our side Legitimists, High Tories, Kurucz squires, and their cousins in Government offices and the Army, business men, Jewish intellectuals, Socialists, Communists, peasant leaders, etc. The special interests of these various tendencies are often diametrically opposed [...].', 'so twisted', 'unrestricted Jewish exploitation of the peasant and worker', 'a mask for Czech hegemony in the Danube basin'. Macartney: Aims of British Propaganda.

detlenebb rétegekhez – az alsó középpolgárság, valamint az ipari és mezőgazdasági munkások tömegeihez – nem jutottak el Macartney üzenetei.²⁶

A BBC-adások nemtetszést váltottak ki az angol közvélemény egy részében, ám különösen hevesen támadták egyes magyar körökben. A magyar szélsőjobboldal Macartney németellenes szellemű tudósításait és a szövetségesek győzelmébe vetett hitét pellengérezte ki²⁷, az oktobrista emigráció, élén a Londonban élő Károlyi Mihállyal pedig „balról” támadta. Károlyi úgy vélte, hogy az adások „a nácibarát Magyarország hivatalos propagandáját”²⁸ erősítik, s különösen rossz néven vette, hogy Macartney nem engedte őt szóhoz jutni adásaiban. A történezt döntésében azon meggyőződése vezette, hogy Magyarországon az angolbarát erőket szidalmazással még kevésbé lehet tettekre sarkallni²⁹, különösen, ha azt a „szerencsétlen nemzeti bűnbaknak”³⁰ kikiáltott Károlyi teszi.

A Londonban élő csehszlovák emigránsok, élükön az emigráns kormány külügyi szakértőjével, Hubert Ripkával még a magyar oktobrista emigrációnál is keményebben bírálták Macartney rádióadásait. Úgy vélték, hogy az adások a magyar kormány háborús felelősségének elkendőzésével igyekeznek megnyerni egy szűk uralkodó réteg szimpátiáját.³¹ A csehszlovák vádakra reagáló Frank Roberts, a Kelet-Közép-Európai Osztály helyettes vezetője azonban 1942 júliusában védelmébe vette Macartney beszédeit, melyek, vélekedett, „kiváló” szolgálatot tesznek az angol propagandának a tengelynek nyújtott magyar katonai támogatás minimumra szorításában. Roberts emellett azt is hangsúlyozta, hogy a Foreign Office „aligha alapozhatja a magyarokhoz való hozzáállását a csehek elképzeléseire, akiket a románok után a magyarok a legkevésbé szívelnek.”³²

A magyarokkal köztudottan nem rokonszenvező Bruce Lockhart külügyminisztériumi államtitkár-helyettes – Seton-Watson barátja – egy héttel későbbi jelentésében azonban

²⁶ Bán D: *Illúziók...* 162–163. és Illyefalvi Lajos (szerk.): *Budapest Székesfőváros statisztikai évkönyve*. Budapest, 1942, 423.

²⁷ PRO FO 371/34 383. C. 3345.

²⁸ 'fosters the propaganda of official pro-Nazi Hungary'. Károlyi Mihály 1942. március elsején kelt levele a BBC szerkesztőségének. PRO FO 371/30 965. C5358/G.

²⁹ Ebben a hitében több régi ismerőse és barátja is megerősítette. A *Hungarian Quarterly* főszerkesztője, Balogh József egy 1941. január 24-én kelt levelében például felrőta Macartney-nek, hogy a magyar adások hangvétele „túlzottan ironikus, és túltöntül szidja a németeket és a németbarát érzelműeket Magyarországon”. A magyar közvélemény jelentős része hisz a szövetségesek győzelmében, érvelt Balogh, éppen ezért ha Macartney tudósításaiban utalna arra, hogy brit győzelem esetén nem vesznek el újra területeket vagy nem lesz „egy újabb Trianon”, sokkal nagyobb hatást érne el, mint németellenes kirohanásaival ('rather too ironic, too much abuse of Germans [...] and the Germanophiles in Hungary', 'another Trianon'). PRO FO 371/26 624 C4270. Balogh kérése érthető, ám teljesíthetetlen volt. Bár a nem éppen magyarbarát Anthony Eden külügyminiszter már 1941 februárjában hangsúlyozta Barczának, hogy „új trianoni békéről szó sem lehet”, 1944–45-re Kelet-Közép-Európa területi kérdéseire nemhogy Macartney, hanem még a Foreign Office sem bírt döntő befolyással. (Idézi Romsics: *A brit külpolitika...* 303.)

³⁰ 'that unfortunate national scape-goat'. In: Macartney: *British Policy Towards Hungary in the Second World War*. Anglo-Hungarian Conference of Historians, 1977. Kézirat. 9. Köszönettel tartozom Péter Lászlónak, a Londoni Egyetem professzorának, hogy rendelkezésemre bocsátotta Macartney emlékirat jellegű referátumát.

³¹ Hubert Ripka 1942. július elsején kelt levele Philip Nicholsnak. PRO FO 371/30 965. C6701. Philip Nichols válaszában – Robertshez hasonlóan – elutasította Ripka vádjait, rámutatva, hogy a csehszlovák politikus a szövegkörnyezetből kiszakított Macartney-idezetekkel érvelt, s nem sikerült megértenie Macartney gyakran ironikus stílusát sem. Nichols 1942. július 3-án készült feljegyzése.

³² 'excellent propaganda', 'we can hardly base our approach to Hungarians upon the ideas of the Czechs, who come only to the Roumanians in unpopularity with the Hungarians'. Uo.

már egészen más hangot ütött meg. Úgy vélte, hogy az angol propagandának Magyarország a „legkevésbé fontos” terület, hiszen, hangsúlyozta, ott semmit sem tudunk elérni, hacsak nem a mi kisebb szövetségeseink rovására. Éppen ezért szüneteltetni kell egy időre Macartney rádióadásait, bármennyire korrektek vagy kiválóak is. Macartney ugyanis, érvelt Lockhart, a magyaroknak „a brit engedékenység szimbólumát” jelenti, mert „a néhai Lord Rothermere és magyarbarát harcostársainak időszakára emlékezteti őket”, azt sugallva, hogy Nagy-Britanniában létezik egy befolyásos csoport, amely hajlandó elnézni a magyarok gaztetteit, és áldását adni területszerzéseikre.³³

Roberts válaszában helytelenítette Lockhart „rendkívül keményvonalas” érvelését, 1942 őszén azonban az ellenkampány új erőre kapott. A szintén a BBC magyar osztályán dolgozó Ignotus Pál és Hatvani Lajos hevesen kritizálták a Macartney-beszédek hangvételét, s a hozzájuk csatlakozó cseh emigráns politikusok tevékenysége is hozzájárult ahhoz, hogy – Bruce Lockhart korábbi érvelését elfogadva – Arnold Toynbee 1943 júliusában végleg leállította Macartney magyar adásainak sugárzását.³⁴

Nem kizárt, hogy Macartney elhallgattatásában Seton-Watsonnak is része volt, aki köztudottan nem szívelte kollégáját, és nemcsak a cseh emigránsok köreiben, hanem a Foreign Office-ban is jó kapcsolatokkal rendelkezett. Az általa gyakorolt befolyás mértéke azonban jóval elmaradt az első világháború éveitől. 1942 őszi nyugaldjába vonulása után pedig az idős történész még inkább eltávolodott a brit külpolitika döntéshozóitól: visszatért a Londoni Egyetem Kelet-Európa Tanszékére, befejezte utolsó nagylélegzetű művét, „A csehek és szlovákok története”-t (*A History of the Czechs and Slovaks*³⁵), s inkább egy-egy újságcikkben, előadásban vagy magánlevélben kommentálta a világpolitikai eseményeket. A magyar adásoktól megfosztott Macartney ezzel szemben a háború végéig a brit külügyminisztérium alkalmazásában maradt, s 1942–43 fordulóján még úgy tűnhetett, hogy szakértői minőségében ténylegesen hozzájárulhat a Duna-medence igazságosabb rendezéséhez.

³³ 'To the Hungarians he is a symbol of British softness towards Hungary. He is a reminder of the era of Lord Rothermere and of his pro-Hungarian champions'. Uo.

³⁴ Lásd erről Macartney: *British Policy*... 8.

³⁵ Seton-Watson 1943-as művét a „hűséges és állhatatos cseh népnek” ajánlja, a fiatal csehszlovák állam megalkotóját, Masarykot pedig már-már mítikus magasságokba emeli, miközben a szlovákság 1918 előtti történetét tárgyaló fejezetei hemzsegnek a történelmietlen állításoktól, túlzásoktól. A Felvidék mindvégig következetesen Szlovákiaként szerepel, a dualizmus kori szlovákság létszámát Seton-Watson hárommillióra teszi, összemossa Beksics és Grünwald Béla nézeteit, valamint Deák és Eötvös nemzetiségkoncepcióját Tisza Kálmánéval, Tisza Istvánt pedig mint a „sovinizmus tipikus termékét” jellemzi. Annak az érvelésnek láttán, hogy szerinte a török hódoltság és a Magyar királyság egykori határa „meglehetősen hasonlít” a későbbi trianoni rendezéshez, amely a terület földrajzi egységét bizonyítja, az olvasó méltán érezheti, hogy nem egy elfogulatlanságra törekvő történelmi elemzést tart a kezében, hanem – az 1918-as *German, Slav and Magyar*-hoz hasonló – konkrét céllal íródott propagandaanyagot, melynek egyik célja az ellenfél befekettítésével a háborút lezáró rendezés kedvező befolyásolása lehetett. Seton-Watson: *A History of the Czechs and Slovaks*. London, 1943. ('dedicated to the Czech people, loyal and steadfast', 'typical product of Hungarian chauvinism', 'bears sufficient resemblance to') (Idézetek a 275. és 255. oldalakon)

4. A brit béketervezés kudarca: a Pax Sovietica előszobájában

A világháború diplomáciai és hadieseményeinek hatására Macartney és a Foreign Office szakértőgárdájának reményei fokozatosan szertefoszlottak. Az 1942 májusában megkötött szovjet–angol megállapodás már tulajdonképpen vétőjogot adott Moszkvának a Kelet-Közép-Európát érintő kérdésekben, melyet a szovjet vezetés Sztálingrad után mind nagyobb eltökéltséggel és katonai erővel igyekezett is érvényesíteni. Jó helyzetfelismeréssel lényegében ugyanezt rögzítette a Foreign Office egyik közép-európai szakértője, Denis Allen, Macartney 1943. szeptemberi „A kelet-európai rendezés” (*The Settlement of Eastern Europe*) című tanulmányának kommentárjában: „Igaz, hogy a kelet-európai problémáknak a Macartney által felvázolt megoldása a nyugati hatalmak alapvető érdeke. [...] Nyilvánvaló azonban az is, hogy bármiféle próbálkozás részünkről egy olyan megoldás keresetlenségére, amelyet a Szovjetunió ellenez, eleve reménytelen.”³⁶ Hasonló szellemben vetítette előre a jövőt Seton-Watson egy 1943 augusztusában, a *Manchester Guardian* hasábjain megjelent cikkében. Az idős történész azt hangsúlyozta, hogy „Kelet-Európa békéje szláv béke lesz, melyet összhangba kell hozni a szovjet érdekekkel.”³⁷

A kelet-közép-európai régió méltányos rendezésének esélyei 1943 őszétől tovább romlottak. A moszkvai külügyminiszteri értekezleten a Foreign Office szakértői által kidolgozott – és az amerikaiak által is támogatott – konföderációs terveket a szovjet vezetés lesöpörte az asztalról, majd egy hónappal később Teheránban a balkáni partraszállás elutasításával a térséget érintő politikai döntésekhez szükséges katonai jelenlétét is biztosította. Ezután a régióban érdektelen Egyesült Államok és az abból kiszorult Nagy-Britannia a második megbékítési-lekenyerezési politika kényszerpályáján mozgott, amelynek egyik állomása az 1944. októberi Churchill–Sztálin által kötött százalékos egyezmény lett. A fokozatos brit meghátrálás jegyében az először kialakult Magyarországra vonatkozó ötven-ötven százalékos orosz, illetve angol–amerikai befolyást néhány nap múlva Eden és Molotov hetvenöt-huszonötre változtatta, így London *expressis verbis* hozzájárulását adta a térség és benne Magyarország szovjetizálásához.³⁸

Nagy-Britannia kelet-közép-európai befolyásvesztésének mértékét azonban 1944–45 folyamán a térséggel foglalkozó szakértők még nem érzékelhették, s Macartney is bízott a méltányosabb határok kialakulásának lehetőségében. Mint ismeretes, a Foreign Office ekkor már nem támogatta a szövetségeseivel – Jugoszláviával és Csehszlovákiával – szembeni magyar revíziót, Románia esetében azonban hajlott a kompromisszumos megoldás felé. Egyáltalán nem kizárt, hogy Macartney tevékenységével hozzájárult a Romániával 1944 szeptemberében megkötött fegyverszünet szövegének módosításához, amely szerint az „visszakapja Erdélyt, vagy annak nagyobb részét [kiemelés tőlem, B. Á.], a békekonferencia döntése szerint”³⁹. A szovjetek azonban 1944 őszén már a teljes Erdélyt megszállás alatt tartották, és Besszarábiáért cserébe a trianoni határ helyreállítását támogatták. Ekkor

³⁶ 'It is true that the achievement of some solution of eastern European problems on the lines which Mr. Macartney envisages is a major interest of the western powers. [...] it is clear that any attempt on our side to impose a solution in face of the Soviet opposition would be fruitless'. PRO FO 371/34 400. 10967.

³⁷ 'peace in Eastern Europe will be a Slavonic peace, and must be brought into line with Russian interests.' Seton-Watson: Russian Policy on the Danube. In: *MG, 1943/8/24.* és Sew, 19/4/3.

³⁸ Erről részletesen lásd Macartney: *British Policy*... 11.

³⁹ 'Roumania would be given Transylvania, or the greater part of it, subject to confirmation at the peace settlement'. Idézi Hugh Seton-Watson: *Carlile Aylmer Macartney*... 422.

Macartney azt javasolta kormányának, hogy kezdeményezze egy nemzetközi konferencia összehívását, amely megnyugtatóan rendezhetné Erdély sorsát. A régióból való kihátrálás jegyében azonban a Külügyminisztérium illetékesei elutasították a tervet, mint ahogy ahhoz sem járultak hozzá, hogy Macartney 1946 elején a British Council szervezésében Budapestre utazzon és a helyszínen tájékozódjon a háború után kialakult helyzetről. Ráadásul az utazást véleményező Mr. Thwaites igaztalan vádakkal illette Macartney-t. Úgy vélte, hogy a történész-szakértőt „túlzott Horthy-barátsága” és „nyílt antiszemizmusa” miatt minden liberális és haladó szellemű magyar „ellenségként kezeli”, ezért mindenféleképpen távol kell tartani Magyarországtól.⁴⁰ Az elutasítást Macartney keserűen nyugtázta, ám válaszában nem kis büszkeséggel megjegyezte: „Minden szerénytelenség nélkül állíthatom, hogy jelenleg olyannyira nagy népszerűségnek örvendek Magyarországon, hogy már a pusztja jelenlétem is bátorítást ad [...] az angolbarát erőknél.” Majd kormányának második *appeasement*-politikáját felismerve hozzátette, hogy „éppen ez az, ami miatt a BBC nem finanszírozhatja az utat”⁴¹.

Eközben – féléves diplomáciai huzavona után – a Külügyminiszterek Tanácsának 1946. májusi ülésén Ernest Bevin brit és James Bryce amerikai külügyminiszterek Bidault francia kollégájuk és főképpen Molotov hajthatatlanságát látva hozzájárultak Magyarország trianoni határainak helyreállításához. A Foreign Office Kelet-Közép-Európa újrarendezésében, s különösen Erdély kérdésében tanúsított passzivitását felismerve Macartney keserűen konstatálta, hogy hatéves szakértői tevékenysége, a Duna-medencéről és elsősorban Magyarországról készített 143 memorandummal és 186 rádióadással teljesen eredménytelen volt. Ezért 1946 májusában – követve Seton-Watson – elhagyta a Külügyminisztérium Kutatási Osztályát⁴², s visszatért az oxfordi All Souls College-ba, hogy újra a tudományos munkának szentelje idejét.

⁴⁰ 'strongly pro-Horthy', 'also openly antisemite', 'regards him an enemy'. Arrangements for a Lecture Tour to Hungary by Macartney. PRO FO 371/59 026 9694.

⁴¹ 'I can only cast aside modesty and say that I am at present such a popular figure in Hungary that the plain fact of my being there forms encouragement [...] to the pro-British element. It was precisely this which made the BBC shut off.' PRO FO 371/ 59026. 9938.

⁴² Erről a címloldalon rövid hírből a *Magyar Nemzet* is beszámolt. „Macartney Elemér, mivel nem helyeselt Angliának az erdélyi kérdésben tanúsított álláspontját, kilépett az angol külügyi szolgálatból.” In: *MN*, 1946/5/29, 1.

KITEKINTÉS: SETON-WATSON ÉS MACARTNEY 1945–1946 UTÁNI TEVÉKENYSÉGE

A Foreign Office-hoz hasonlóan az 1945. májusi győzelem után Seton-Watson is passzívan szemlélte Kelet-Közép-Európa eseményeit. A megszálló szovjet csapatok túlkapásai és visszaélései nyugtalanították, reálisan mérte fel azonban, hogy „a Szovjetuniót senki sem akadályozhatja meg abban, hogy olyan stratégiai határokat biztosítson magának, amilyet jónak lát”.¹ A jugoszláv vezetés, elsősorban Tito „államférfiúi képességeket mutató”² decentralizációs törekvéseit az idős történész örömmel üdvözölte, a Prágába visszatért Benešsel pedig továbbra is bensőséges viszonyt tartott fenn. 1946 nyarán – utolsó külföldi útján – családjával együtt az elnöki pár vendégszeretetét élvezte Csehszlovákiában.

Seton-Watson a trianoni határok visszaállítását megleléssel fogadta, s nem ellenezte a cseh kormány a szudétánemek és a felvidéki magyarok kitelepítésére vonatkozó terveit sem. Úgy vélte, hogy hat háborús év atrocitásai után a szudétánemek „kegyelmi kérvénye nem igazán meggyőző”.³ 1945 novemberében pedig régi barátja, Jászi Oszkár – hosszú hallgatás után – levélben fordult hozzá, és kérte, hogy vesse latba befolyását a felvidéki magyarságot ért jogfosztás ügyében, amely – fogalmazott Jászi – „megrendítette az emberek bölcsességébe és erkölcsiségébe vetett hitemet [...] és elviselhetetlen légkört teremt a Duna-medencében”.⁴ Seton-Watson hagyatékában a válasznak nincsen nyoma, így joggal feltételezhetjük, hogy az idős történész – a húszas évekkel ellentétben – 1945-re a kitelepítést, mint az etnikai konfliktusok megoldási módját elfogadva, elvesztette érdeklődését a térség kisebbségei iránt.

Az 1948. februári prágai kommunista hatalomátvételt követően Seton-Watsonon „szívszaggató szomorúság”⁵ lett úrrá, ami barátainak, Jan Masaryknak és Benešnek a halálával tovább mélyült. A volt elnökről az idős történész a *Slavonic Review* hasábjain egy nekrológban emlékezett meg, melyben – nem kis túlzással – Beneš mint a demokrácia és a szabadság apostolát, az 1918 és München közötti időszak Csehszlovákiáját pedig mint igazi sikertörténetet festette le.⁶

1948 tavaszától Seton-Watson számára az egyedüli örömet a Királyi Történeti Társa-

¹ 'it was impossible to prevent Russia from securing the strategic frontiers which she considers necessary'. In: *Dokumenty...* I/56.

² 'inspired by real statesmanship'. Seton-Watson Caxton Hall-i beszédéből, amelyet Jugoszlávia háborúba lépésének ötödik évfordulóján mondott el. *SEW papers*/15/1/5.

³ 'the plea for mercy is not very convincing'. Seton-Watson: *Czechoslovakia in its European Setting*. An Inaugural Lecture. 1946/2/6. Oxford, 1946, 19.

⁴ 'has shaken my belief in the intelligence and morality of men [...] and will create an unbearable atmosphere in the whole Danubian Basin'. Jászi Oszkár 1945. november 9-én kelt levele Seton-Watsonnak. *SEW papers*/17/1/12. Lásd még *Dokumenty...* I/635.

⁵ 'poignant grief'. Steed szavai. In: Tributes to R. W. Seton-Watson: A Symposium. In: *Slavonic and East European Review*, 1952/6, 336.

⁶ Seton-Watson: Edward Beneš. In: *The Slavonic Review*, 1948/10, 359–362.

ság (Royal Historical Society) élére történt kinevezése, valamint fiainak egyre emelkedő történészi karrierje jelentette. 1949-ben Parkinson-kórt diagnosztizáltak nála, egészsége fokozatosan romlott. 1951. július 25-én, skóciai otthonában érte a halál. Barátai, pályatársai – többek között Henry Wickham Steed és a román barát, Viorel Tilea – az általa alapított *Slavonic and East European Review* hasábjain búcsúztak „legendás alakjától”⁷.

A Seton-Watsonnál tizenhat évvel fiatalabb Macartney számára a világháború utáni esztendőök tudományos munkásságának kiteljesedését hozták. Az oxfordi All Souls College falai között „politikai páriának”⁸ tekintett történész tollából számos nagylélegzetű munka született. Az 1962-es – Alan Palmerrel közösen írt – *Independent Eastern Europe*-t („Független Kelet-Európa”) című munkát rövid összefoglaló műve, a *Hungary* („Magyarország”) követte, amely a nyugati egyetemeken egyetemi tankönyv lett.⁹ Utolsó nagylélegzetű munkája, a nemzetközi elismerést aratott *The Habsburg Empire 1790–1918* („A Habsburg Birodalom”) 1968-ban jelent meg, amelyet maga a szerző is fő művének tartott.

Macartney könyvei között Magyarországon az 1957-ben napvilágot látott kétkötetes *October Fifteenth, A History of Hungary 1929–1945* („Október tizenötödike”) című mű a legismertebb. A szerző óriási anyagot épített egybe személyes tapasztalatai alapján, kiegészítve az írott sajtóval és hivatalos dokumentumokkal. A Horthy-korszak politikai elitjének számos tagjával, többek között a kormányzóval¹⁰ és Kállay Miklós miniszterelnökkel folytatott beszélgetések, valamint diplomatákkal, például Ullein-Reviczky Antallal, Bakách-Bessenyei Györggyel, Barczával és Edmund Veesenmayerrel való levélváltások¹¹ tapasztalatai mind a kötetet gazdagították, s alapvető forrásmunkává avatták. Korabeli, elsősorban laikus magyar kritikusai elsősorban tárgyilagosságát dicsérték, s kiemelték, hogy „a könyv Magyarország sorsa iránt kétségtelenül átértett és kimutatott szimpátiával” íródott.¹² Később azonban – elsősorban történészberkekben – többen Macartney szemére vetették, hogy igencsak elfogult a Horthy-rendszerrel szemben, sőt antiszemizmussal vádolták¹³, mert könyvét a háborús bűnös Hindy Ivánnak ajánlotta, aki szerepet játszott a

⁷ 'legendary figure'. Tilea szavai. In: Tributes...

⁸ 'political pariah'. Péter László szavai. Idézi: Lojtkó: C. A. Macartney and Central Europe, 44.

⁹ Péter László szerint „mindmáig messze a legjobb rövid Magyarország-történet, melyet valaha is írtak angolul”. Idézi Czigány Lóránt: Macartney Elemér. In: *Vakrepülés. Írások az emigrációból*. Budapest, 2003, 159.

¹⁰ „Nem hiszem – írta a *FORD*-nak szóló jelentésben 1945. júliusában Horthyról Macartney –, hogy bármit mondott, abban tudatos hazugság lett volna. Ez részben annak tudható be, hogy egyáltalán nem érzi, hogy saját magát vádolnia kellene – éppen ellenkezőleg: agya, mivel bűntudattól nincs kielezve, nem túlzottan kifinomult.” (‘I do not think that on any he told me a conscious lie. This was partly because he does not feel that he has anything with which to reproach himself – quite the contrary; and his mind, unsharpened by any sense of guilt, is not subtle.’) Macartney: Memorandum of an Interview with Admiral Horthy. MMs. Eng. c. 3287. Doc. 18. Magyarul lásd: Egy angol professzor beszélgetései Horthy Miklóssal. In: *Élet és Tudomány*, 1993/10/3, 1128–1130 és uo. 1993/10/10, 1160–1162.

¹¹ Macartney-nek az *October 15th* kapcsán folytatott levelezéséről részletesen MMs. Eng. c. 3310–3311.

¹² Imrédy Tamás 1960. április 15-én kelt levele Macartney-hez. MMs. Eng. c. 3310. Doc. 48.

¹³ A témáról részletesen lásd Major Róbert: Macartney a magyar zsidókról. In: *Látóhatár, München, 1961*. „Senki több [sic] utálattal nem írt szélsőjobboldali politikusokról és sajtójuokról” – állapítja meg brosrájában Macartney-ről Major, majd a történész szemére veti, hogy informátorai szinte kivétel nélkül jobboldaliak voltak, így „fő forrásmunkája”, az *October 15th* sem tekinthető kiegyensúlyozottnak (idézet a 78. oldalon). A nyilas Vágó Pál – éppen ellenkező előjelű – kritikáját lásd Dr. Vágó Pál: Nyílt levél C. A. Macartney professzor Úrhoz. A szerző saját kiadása, é. n. Vágó hangsúlyozza, hogy az *October 15th* személyére és a nyilaskeresztes pártra vonatkozó néhány észrevétele „egyoldalú, rosszakaratú információkból származik, és nem felel meg a valóságnak.” (8. o.)

kiugrási kísérlet meghiúsításában. „Hülyeség volt!” – kommentálta a szerző jellegzetes magyarságával az ajánlást Ránki Györgynek, ám valószínű, hogy az egykori bécsi kolléga iránti barátsággal magyarázható tette, és azzal, hogy igazságtalannak tartotta a népbíróság által rá kirott halálos ítéletet.¹⁴

Tudományos munkássága mellett Macartney haláláig figyelemmel kísérte Magyarország sorsának alakulását. A *FORD*-ból való nyugdíjba vonulása után egy 1946. májusi előadásában élénk színekkel ecsetelte a megszálló szovjet csapatok erőszakosságait, melyek igazolni látszottak a magyar lakosság körében „mélyen gyökerező rettegést és gyűlöletet”. Macartney helyesen mérte fel, hogy a háború után a magyarok többsége a nyugati orientációt támogatta, ám a hatalom egyre inkább a moszkoviták vezette Kommunista Párt kezében összpontosult, amely – maga mögött tudva a Szovjetuniót – „bármit megtehetett”.¹⁵

Ezek után nem érte különösebb meglepetésként a kommunista hatalomátvétel, a magyar politikai, kulturális és szellemi élet „ázsiai brutalitással”¹⁶ végrehajtott gleichschaltolása sem. Arra azonban haláláig keserűen emlékezett, hogy a hidegháború csúcspontján, 1949-ben a magyar kommunista vezetés parancsára megvonták tudományos akadémiai tagságát.¹⁷ (Eközben 1965-ben a Brit Tudományos Akadémia tagjává választották.) Az 1956-os forradalmat követően Bécsbe utazott zsebében a megtorlás elől menekülő egyetemistáknak szánt oxfordi és cambridge-i ösztöndíjakkal, majd a viszonylagos enyhülés légkörében több ízben ellátogatott Magyarországra, utoljára 1973-ban, éppen a Magyar Tudományos Akadémia vendégeként. A halála előtt egy héttel rendezett kerti partin jelentette be, hogy rövidesen nekilát emlékiratainak, amire azonban már nem maradt ideje. 1978. június 18-án – röviddel akadémiai tagságának helyreállítása után – hunyt el.¹⁸ Nemes gesztusra vall, hogy a személyéről angol nyelven ezidáig megjelent egyetlen méltatást éppen Seton-Watson idősebbik fia, az apjával magyarkérdésben egyébként általában polemizáló Hugh írta 1983-ban.

¹⁴ Ránki György: Találkozásaim Macartney Elemérral. In: *Élet és Irodalom*, 1978/7/8, 6.

¹⁵ 'deeprooted dread and hatred', 'they could do anything'. Macartney: *Conditions in Hungary*. Royal Institute of International Affairs. 1946/5/18. MMs. Eng. c. 3287. Doc 19.

¹⁶ 'Asiatic brutality'. Macartney: *Hungary, A Short History*. Edinburgh, 1962, 239.

¹⁷ Tudományos munkásságának elismerésül az MTA 1946-ban választotta meg külső tagjává. Macartney olyannyira büszke volt az őt ért megtiszteltetésre, hogy azt 1951-es könyvében a neve után mint legfontosabb rangját tüntette fel. ('Elected Corresponding Member of the Széchenyi Academy of Science, 1946'). Czigány: *Macartney Elemér*. 153.

¹⁸ Életének késői szakaszáról lásd Lojkó: C. A. Macartney and Central Europe, 51. Ránki. i. m. Hugh Seton-Watson: *Carlile Aylmer Macartney... 425–426*, valamint Czigány: *Macartney Elemér*.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

- R. W. Seton-Watson's Papers. Archives of the School of Slavonic and East European Studies, University of London.
- C. A. Macartney Papers, MSS. Eng. c. 3280-3316. Western Manuscripts, Bodleian Library, Oxford.
- Zimmern Papers. MSS. Eng. Box 12. Western Manuscripts, Bodleian Library, Oxford.
- C. A. Macartney: Hungarian Talks Scripts. BBC Written Archives Centre, Caversham Park, Reading.
- Public Record Office, London. General Political Correspondence after 1906. FO 371
- C.A. Macartney és Balogh József levelezése. Országos Széchényi Könyvtár Kézirattár.

R. W. Seton-Watson fő publikációi

- The Future of Austria-Hungary and the Attitude of Great Powers.* London, 1907.
- Racial Problems in Hungary.* London, 1908.
- Politische Verfolgungen in Ungarn.* Leipzig, 1908.
- The Southern Slav Question and the Habsburg Monarchy.* London, 1911.
- Corruption and Reform in Hungary.* London, 1911.
- German, Slav and Magyar.* London, 1916.
- The Rise of the Nationality in the Balkans.* London, 1917.
- The Historian as a Political Force in Central Europe.* London, 1922.
- The Emancipation of South Eastern Europe.* The First Hyndman Memorial Lecture. London, 1923.
- The New Slovakia.* Prague, 1924.
- Slovakia Then and Now.* A Political Survey by many Slovak Authors, arranged by Robert William Seton-Watson. London–Prague, 1931.
- A History of the Roumanians.* Cambridge, 1934.
- Danubian Clues to European Peace.* Broadcast Talks Pamphlet, 1935.
- Treaty Revision and Hungarian Frontiers.* London, 1934.
- Britain and the Dictators.* London, 1938.
- Munich and the Dictators.* London, 1939.
- The Problem of Small Nations and the European Anarchy.* Montague Burton International Relations Lecture, 1939.
- Transylvania: A Key Problem.* Oxford, 1943.
- A History of the Czechs and Slovaks.* London, 1943.
- Czechoslovakia in its European Setting.* Oxford, 1946.

C. A. Macartney fő publikációi

- Magyars in the 9th Century*. Cambridge, Cambridge University Press [CUP], 1930.
- Minorities. The History of Racial, Religious and Linguistic Minorities in Europe*. League of Nations Union, London, 1929.
- National States and National Minorities*. London, Humphrey, 1934.
- Hungary*. London, 1934. (*Magyarország*. Budapest, Révai, 1936.)
- Hungary and Her Successors (1919–1937). The Treaty of Trianon and its Consequences*. Oxford, Oxford University Press [OUP], 1937.
- The Danubian Basin*. Oxford, 1939.
- Problems of the Danube Basin*. Cambridge, CUP, 1942. (*A Dunamedence problémái*. Budapest, Keresztes, 1943.)
- October Fifteenth, the History of Modern Hungary 1929–45*. 1956.
- Hungary. A Short History*. Edinburgh, Edinburgh University Press, 1962. (*Teleki Pál miniszterelnöksége 1939–1941*. Budapest, Occidental Press, 1993.)
- Independent Eastern Europe* (A.W. Palmerrel). London, Macmillan, 1962.
- Hungary since 1918. In: *Slavonic and East European Review*, 1929/3.
- Hungaria Aeterna. In: *The Hungarian Quarterly*, 1936/1.
- Hungary in the Present Crisis. In: *Századunk*, 1938/13. évf.
- British Policy Towards Hungary in the Second World War. Anglo-Hungarian Conference of Historians, 1977. (Kézirat)

Dokumentumkötetek

- R. W. Seton-Watson and the Yugoslavs: *Correspondence I–II*. 1918–41. London–Zagreb, 1941.
- R. W. Seton-Watson and the Romanians (1906–1920). (Szerk. Hugh Seton-Watson – Cornelia Bodea.) Bucharest, 1988.
- R. W. Seton-Watson and His Relations with the Czechs and Slovaks. Documents, Dokumenty. 1906–51. Vol I–II. Ústav T. G. Masaryka, Matica Slovenska, 1995.
- A Magyar Korona országainak 1900. évi népszámlálása. 1. rész: A népesség általános leírása községenként*. Budapest, 1902.
- Bethlen István gróf beszédei és írásai*. Budapest, 1933.
- Horthy Miklós titkos iratai*. (Sajtó alá rend. Szinai Miklós – Szűcs László.) Budapest, 1962.
- Bethlen István titkos iratai*. (Sajtó alá rend. Szinai Miklós – Szűcs László.) Budapest, 1972.
- Károlyi Mihály levelezése*. (Szerk. Hajdu Tibor.) I–III. köt. Budapest, 1991.
- Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni Kelet-Közép-Európáról*. (Szerk. Bán D. András.) Budapest, 1996.
- Jászi Oszkár naplója*. (Szerk. Litván György.) Budapest, 2001.

Önálló kötetek

- Ádám Magda: *The Little Entente and Europe (1920–1929)*. Budapest, 1993.
- Arday Lajos: *Térkép csata után. Magyarország a brit külpolitikában (1918–1919)*. Budapest, 1990.
- Balogh József – Illyés Gyula – Keresztury Dezső: *Hírünk a világban*. Budapest, 1985.
- Bandholtz, Harry Hill: *Napló nem diplomata módra. Román megszállás Magyarországon*. Budapest, 1993.
- Bán D. András: *Pax Britannica. Brit külügyi iratok a második világháború utáni kelet-Közép-Európáról 1942–1943*. Budapest, 1996.

- Uő: *Illúziók és csalódások. Nagy-Britannia és Magyarország 1938–1941.* Budapest, 1998.
- Barcza György: *Diplomataemlékeim.* Budapest, 1994.
- Bátonyi Gábor: *Britain and Central Europe, 1918–1933.* Oxford, 1999.
- Calder, Kenneth J.: *Britain and the Origins of the New Europe 1914–1918.* Cambridge, 1976.
- Crowe, Sybil-Corp, Edward: *Our Ablest Public Servant: Sir Eyre Crowe 1864–1925.* Devon, 1993.
- Evans, Robert – Kovač, Dušan – Ivaničkova, Edita (szerk.): *Great Britain and Central Europe 1867–1914.* Slovak Academy of Sciences, Bratislava, 2002.
- M. R. D. Foot: *British Foreign Policy since 1898.* London, 1956.
- Frank Tibor (szerk.): *Angliától Nagy-Britanniáig.* Magyar kutatók tanulmányai a brit történelemről. Budapest, 2004.
- Gooch, G. P.: *Studies in Diplomacy and Statecraft.* London, 1942.
- Hanak, Harry: *Great Britain and Austria-Hungary During the First World War.* London, 1962.
- Horváth Jenő: *Transylvania and the History of the Roumanians. A Reply to Prof. Robert William Seton-Watson.* Budapest, 1935.
- Herczeg Ferenc: *Hűvösvölgy.* Budapest, 1993.
- Jászi Oszkár: *Revolution and Counterrevolution in Hungary.* London, 1924.
- Jeszenszky Géza: *Jászi Oszkár és Robert William Seton-Watson levelezése az első világháború előtti években.* Századok-különlenyomat, 1977.
- Uő: *Az elveszett presztízs. Magyarország megítélésének megváltozása Nagy-Britanniában (1894–1918).* Budapest, 1986.
- Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája 1918–45.* Budapest, 1988.
- Uő: *Uralkodó eszmék Magyarországon, 1939–1944.* Budapest, 1983.
- Kissinger, Henry: *Diplomacy.* New York, 1994.
- Lukacs, John: *A párviadal.* Budapest, 1998.
- Medlicott, W. N.: *Contemporary England 1914–1964.* London, 1967.
- Moravcsik, Gyula: *Carlile A. Macartney: The Magyars in the 9th Century. Rezension.* Leipzig, 1933.
- Nicolson, Harold: *Peacemaking 1919.* London, 1933.
- Pavel, Pavel: *Transylvania and Danubian Peace.* London, 1943.
- Péter László: Scotus Viator és a magyar kérdés az első világháború előtt. In: *Gesta Hungarorum III.* Svájci Magyar Irodalmi és Képzőművészeti Kör. Zürich, 1990.
- Uő: *Az Elbától keletre.* Budapest, 1998.
- Pritz Pál: *Magyar diplomácia a két háború között.* Budapest, 1995.
- Uő: *Pax Germanica.* Budapest, 1999.
- Romsics Ignác: A brit külpolitika és a „magyar kérdés” (1914–1946). In: Századok – különlenyomat/2. Budapest, 1996. In: uő: *Helyünk és sorsunk a Duna-medencében.* Budapest, 1996.
- Uő (szerk.): *Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19. és a 20. században.* Budapest, 1997.
- Uő: *Magyarország története a XX. században.* Budapest, 1999.
- Uő: *A trianoni békeszerződés.* Budapest, 2001.
- Sakmyster, Thomas: *Hungary, the Great Powers and the Danubian Crisis, 1936–39.* Athens, 1980.
- Sallai Gergely: *Az első bécsi döntés.* Budapest, 2002.
- Seton-Watson, Hugh and Christopher: *The Making of a New Europe, Robert W. Seton-Watson and the Last Years of Austria-Hungary.* London, 1981.
- Szarka László: *A szlovák nemzeti fejlődés – magyar nemzetiségi politika (1867–1918).* Budapest, 1996.
- Uő: *Duna-táji dilemmák. Nemzeti kisebbségek – kisebbségi politika a 20. századi Kelet-Közép-Európában.* Budapest, 1998.
- Szegedy-Maszák Aladár: *Az ember ősszel visszánéz...* Budapest, 1996.
- Vaughan Williams, R. E. L. (szerk.): *The Hungarian Question in the British Parliament.* London, 1933.

Dr. Vágó Pál: *Nyílt levél C. A. Macartney professzor Úrhoz.* é. n.
Zeidler Miklós: *A revíziós gondolat.* Budapest, 2001.

Cikkek, tanulmányok

- Balogh József: Scotus Viator pálfordulása. In: *Magyar Szemle, 1930/3.*
- Bán D. András: Radomír király. In: *2000, 1990/10.*
- Uó: Seton-Watson és a csehszlovákiai magyar kisebbség. In: *Valóság, 1997/6.*
- Uó: Dokumentumok a csehszlovákiai magyar ellenzéki politikusok R.W. Seton-Watsonnal folytatott megbeszéléseiről, 1923. In: *Regio, 1992/1.*
- Bolsover, G. H.: R.W. Seton-Watson, 1879–1951. *From the Proceedings of the British Academy, vol. XXXVII. London, 1952.*
- Braun Róbert: Seton-Watson Román történelme. In: *Századunk, 1935.10. köt.*
- Czigány Lóránt: Trianon angol kritikusa. Száz éve született Macartney „Elemér”. In: *Magyar Nemzet, 1995/1/19.*
- Uó: Macartney Elemér. In: *Vakrepülés. Írások az emigrációból.* Budapest, 2003.
- Csécsey Imre: Magyarország angol szemmel. In: *Századunk, 1934. 9. köt.*
- Frank, Tibor: Luring the English Speaking World: *Hungarian History Diverted.* In: *Slavonic and East European Review, 1991/1.*
- Herczeg Ferenc: Scotus Viator és a budapesti radikálisok. In: *Magyar Figyelő, 1911. dec. 15.*
- Horváth Jenő: Magyarország és utódállamai. In: *Budapesti Szemle, 1938/4.*
- Jeszenszky Géza: A vándorló skót és Magyarország. In: *História 1982/4–5.*
- Lojkó Miklós: C. A. Macartney and Central Europe. In: *European Review of History, 1999/1.*
- Lukács Zs. Tibor: A revízió reménye. In: *Rubicon, 1997/1.*
- Katus László: A magyarországi nemzetiségi kérdésről (1868–1918). In: *História, 1982/4–5.*
- Ránki György: Találkozásaim Macartney Elemérrel. In: *Élet és Irodalom, 1978/7/8.*
- Seton-Watson, Hugh: Robert W. Seton-Watson and the Trianon Settlement. In: *War and Society in East-Central Europe. Essays on World War In: Total War and Peacemaking, A Case Study on Trianon.* Ed. Béla K. Király – Peter Pastor – Ivan Sanders. New York, 1982.
- Uó: Carlile Aylmer Macartney 1895–1978. *The Proceedings of the British Academy. London, LXVII (1981).*
- Szász, Zsombor: M. Seton-Watson et Austro-Hongrie et la naissance de la Grande-Roumanie. In: *Nouvelle Revue de Hongrie, 1934/11.*
- vitéz Técsői Móricz Kálmán: „Magyarország és az utódállamok”. In: *Külügyi Szemle, 1938/4.*

Philosophiae Doctores

A sorozatban megjelent kötetek

1. A. O. FRANK: The Philosophy of Virginia Woolf
2. PETŐCZ ÉVA: A nyelvi hiány fogalmának szövegtani értelmezése
3. ANDREA IMREI: Oniromancia – Análisis de símbolos en los cuentos de Julio Cortázar
4. Á. I. FARKAS: Will's Son and Jake's Peer – Anthony Burgess's Joycean Negotiations
5. DÓRA FAIX: Horatio Quiroga como autor implícito
6. FEKETÉNÉ SZAKOS ÉVA: A felnőttek tanulása és oktatása – új felfogásban
7. CZETTER IBOLYA: Márai Sándor naplójának nyelvi világa a retorikai alakzatok tükrében
8. GABRIELLA MENCZEL: Incipit y subtexto en los cuentos de Julio Cortázar y Abelardo Castillo
9. LÁSZLÓ VASAS: Ahondar deleitando: lecturas del *Lazarillo de Tormes*
10. JUDIT NÉNYEI: Thought Outdanced – The Motif of Dancing in Yeats and Joyce
11. TÖRÖK TAMÁS: Zoboralja földrajzi nevei a történeti térképek tükrében
12. ÁGNES CSELIK: El secreto del prisma – La ciudad ausente de Ricardo Piglia
13. JENEY ÉVA: A metafora és az elbeszélés bölcsellete – Paul Ricoeur irodalomelmélete
14. MÁRÍA GERSE: Niveles narrativos en *Todo verdor perecerá* de Eduardo Mallea
15. DÓRA JANZER CSIKÓS: “Four Mighty Ones Are in Every Man” – The Development of the Fourfold in Blake
16. ZSUZSANNA CSIKÓS: El problema del doble en *Cambio del piel* de Carlos Fuentes
17. DR. RICHARD J. LANE: Functions of the Derrida Archive: Philosophical Receptions
18. HANSÁGI ÁGNES: Klasszikus – korszak – kánon
19. ÉVA PÉTERI: Victorian Approaches to Religion as Reflected in the Art of the Pre-Raphaelites
20. JUHÁSZ LAJOS: A közgazdasági feltételek és az agrárvállalkozások beruházási lehetőségei
21. KATALIN G. KÁLLAY: Going Home Through Seven Paths to Nowhere: Reading Short Stories by Hawthorne, Poe, Melville and James
22. ZOLTÁN SIMON: The Double-Edged Sword: The Technological Sublime in American Novels between 1900 and 1940
23. F. LASSÚ ZSUZSA: Barátok és barátnők – együtt és egymás ellen
24. RACSMÁNY MIHÁLY: A munkamemória szerepe a megismerésben
25. NÓRA WENSZKY: Secondary Stress in English Words
26. BORS EDIT: Az idő poétikája az önéletírásban
27. NÁBRÁDY MÁRIA: Az érzelmek a tranzakcióanalitikus szemszögéből
28. JUDIT KISS-GULYÁS: The Acquisition of English Restrictive Relative Clauses by Hungarian Learners of English
29. PÁTRÓVICS PÉTER: Az aspektus története és tipológiája

30. NÉMETH MIKLÓS: Nyelvjárás, beszélt nyelv és spontán sztenderdizációs törekvések a XVIII. századi szegedi írnoki nyelvváltozatban
31. KATALIN MÓNOS: Learner Strategies of Hungarian Secondary Grammar School Students
32. KENESEI ZSÓFIA: A kapcsolati marketing jelentősége a kereskedelmi banki tevékenységben
33. HARRO GRABOLLE: Verdun and the Somme
34. JUDIT BORBÉLY: The Reality of the Unreal –The city as metaphor in Henry James and his contemporaries
35. STEKLÁCS JÁNOS: Funkcionális analfabetizmus a hipotézisek, tények és számok tükrében
36. RITA HORVÁTH: "Never Asking Why Build – Only Asking Which Tools": – Confessional Poetry and the Construction of the Self
37. BENEDEK GÁBOR: Evolúciós gazdaságok szimulációja
38. JANKY BÉLA: Szolidaritás és jóléti preferenciák